

DEN FAGLIGE SELVFORSTÅELSE
— EN UNDERSØGELSE AF FAGGRUPPERS ETHOS
BASERET PÅ PIERRE BOURDIEUS SOCIOLOGI

AF CAND.MAG. MARIANNE HØYEN

Ph.d.-afhandling indleveret september 2005
på
Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Bülowvej 17, 1958 Frederiksberg C

Indhold

Forord	5
1. Indledning	13
2. Sociologisk indkredsning.....	23
3. En specifik faglig kapital?	67
4. Metodiske overvejelser.....	113
5. Faggruppernes historie.....	149
6. Analyse af faggrupperne.....	209
7. Konklusion.....	281
8. Resume	283
9. English summary.....	287
10. Litteraturliste.....	291

Forord

Afhandlingens titel ' Den faglige selvforståelse – en undersøgelse af faggruppers ethos baseret på Pierre Bourdieus sociologi' dækker over en bestræbelse på at kunne forstå og forklare et fænomen, der drejer sig om, at folk fra forskellige faggrupper undertiden kan have vanskeligt ved at forstå hinanden. Forklaringen skal, som titlen antyder, søges i den forskelligartede selvforståelse, fag og faggrupper har af sig selv og dermed af hinanden.

Overhovedet at beskæftige sig med 'forståelse' udspringer af en personlig undren, som i sin ansats går mange år tilbage. I de sene teenageår var overvejelserne om, hvilket fag jeg skulle vælge i paletten af muligheder, relativt åbne, og forestillingen om, at dette valg kunne dreje sig om andet og mere end et fremtidigt erhvervsområde, var slet ikke til stede i min bevidsthed. Forskellen på at beskæftige sig med det ene eller det andet var for mig ganske enkelt den, at man rettede sit virke mod det ene eller det andet genstandsområde: Postbudet bragte post ud, lærerne underviste børn i skolen, og lægerne forsøgte at kurere patienternes sygdomme. Denne forestilling er jo på en og samme tid både rigtig og forkert, men hvori det fejlagtige bestod, er først gået op for mig langt, langt senere.

I en alder af 24 blev jeg uddannet som ingeniør, og da havde jeg fået en lidt klarere fornemmelse af, hvad det at beskæftige sig med forskellige genstandsområder ville sige: Den virkelige verden var en genstand, som kunne anskues gennem en optik, hvor tingene kunne vise sig enten at være eller ikke være. Involverede det at beskæftige sig med den virkelige verden også mennesker, blev arbejdet tillige et spørgsmål om at informere, at overbevise eller at forhandle. Logikken var klar: Det, man beskæftigede sig med, kunne man. Ting, man eventuelt ikke kunne, måtte man lære. På samme måde som man kan lære at beregne dimensionerne for en bærende bjælke eller skrive et edb-program til at foretage en bestemt beregningsmæssig rutine, kunne man lære f.eks. at motivere andre.

I årene der fulgte løftedes mit blik langsomt fra det tekniske. Drevet af en diffus interesse begyndt jeg at læse HD i midten af 1980'erne, hvor ledelsesguruerne var fremme. John Sculley, Jan Carlzon¹ m.fl. skrev om deres karrierer og deres liv

1 Sculley, J: *Min karriere: Fra cola til computer*. Sculley skriver om sine oplevelser som direktør i Pepsi-Cola og i computerfirmaet Apple og beskriver samtidig udviklingen fra hvad han betegnede som anden-bølge til tredje-bølge firmaer (Sculley & Byrne, 1988). Carlzon, J.: *Riv pyramiderne ned!* Carlzon skriver om sin ledelsesstil i SAS og om en medarbejdertype, han kalder 'det nye menneske' (Carlzon & Lagerström, 1988). Disse bøger fik betydning i samtiden langt ud over, hvad deres indhold og emne berettigede til, men de fangede utvivlsomt en tidens ånd.

som virksomhedsledere, og en af tidens helt store salgssucceser, Peters & Waterman's *In Search of Excellence*² kommenterede, hvilke virksomheder, der var særligt ideelt ledede og hvorfor. Enkeltpersoner og virksomheder blev holdt frem som ikoner og blev levende eksempler på, hvordan 'man' skulle gøre. Ledelsesguruerne blev i tiden brugt som imaginære sandhedsvidner på den måde, at man ud fra deres fortællinger tolkede, hvad der ville være den korrekte handle måde i en lokal, dansk virksomhedshverdag, og konkrete tiltag blev vurderet og begrundet i forhold til en ide om, hvad disse guruer ville have sagt og ment, såfremt de havde kendt til de konkrete situationer.

I denne sammenhæng spirede min erkendelse af, at vi som mennesker nok så forskelligt på tingene, for eksempel afhængigt af hvilken funktion man varetog i virksomheden. At forskellige personalegrupper kunne have forskellige organisatoriske udgangspunkter og lægge vægt på forskellige ting, blev en acceptabel mulighed i den forstand, at den var forklarlig. Verden fik tilføjet en dimension, hvorpå der stod 'interesser', og i min egen forståelse blev dette til, at tingene var mere komplicerede, end jeg først havde troet. Mønsteret fremstod simpelthen mere indviklet, men måtte stadig være muligt at forstå fuldt ud, om end forståelsesarbejdet skulle vise sig at kræve mere end som så.

Da jeg omkring 1990 forlod det ledelsesorienterede og begyndte at arbejde mere specialiseret inden for edb-verdenen, blev mit arbejde ofte at analysere forskellige helheder, som var de sammenhængende systemer. Det betød i praksis undersøgelse af en række forskelligartede forhold, lige fra simple til komplicerede organisatoriske og administrative arbejdsgange og beslutningsgrundlag, med henblik på at foreslå, hvad der kunne rutinegøres, dvs. omlægges til edb, og hvad der ikke kunne, typisk fordi den del af arbejdet krævede vis type udefinerlig, faglig viden. Herigennem kom jeg i kontakt med folk fra forskellige faggrupper, og den meget forskellige måde, de hver især havde at beskrive deres arbejde på, at ræsonnere om sammenhænge på og at træffe beslutninger på, gjorde, at jeg fik et begyndende indblik i det fænomen, at selv om man tror, man taler om det samme, er det langt fra altid tilfældet. Noget tilsvarende gjorde sig gældende, når jeg har skullet undervise inden for samme edb-område: Også her var tilgangen helt forskellig, hvilket ikke alene kunne forklares med kursisternes alder, køn og tidligere erfaringer inden for det enkelte fag. I samme periode arbejdede jeg i administrationen i en af det daværende EF's institutioner i Luxembourg. Her var der ikke alene forskellige faggrupper på spil, men også forskellige nationaliteter. Ud over oplevelsen med faggrupperne, opdagede jeg, at min egen (danske) forståelse ofte overraskede mig og hindrede mig i at se og høre, hvad der faktisk foregik, selv om jeg ivrigt reflekterede over hændelserne. Det at skulle kommunikere på

2 Peters & Waterman, 1989.

fremmede sprog var i den forbindelse en øjenåbner, som gjorde, at jeg blev mere opmærksom på en ny facet af, hvad forståelse kunne betyde, idet brug af humor, idiomer og ironi måtte forsvinde for at blive erstattet af et meget simplere, fælles sprog, og de implicitte betydninger, jeg efterhånden var blevet klar over lå i det, man sagde, når man kommunikerede, forsvandt aldeles. Jeg begyndte samtidig at interessere mig for de forskellige landes skolesystemer, og selv om jeg langt fra forstod, hvilken betydning der kunne ligge gemt i en forståelse af disse, opfattede jeg dog, at der måtte være nogle grundlæggende forskelle på spil, som på en eller anden måde slog igennem i, hvordan vi hver især forstod os selv og hinanden. Parallelt hermed havde jeg desuden iagttaget, at når folk med forskellig uddannelsesbaggrund og arbejdstilhørsforhold arbejder med og refererer til det samme, lægger de ofte vægt på helt forskellige ting. Selv om begrebsapparatet og den litteratur, man hver især refererer tilbage til, tilsyneladende er ens, er den betydningsramme, forståelsen sker indenfor, og som jo må være bestemt af den enkeltes baggrund, langt fra ens. Oplevelser som de her nævnte har været med til, at jeg på en måde længe har orienteret mig mod spørgsmålet: "Hvorfor kan folk fra forskellige grupper ikke forstå hinanden?"

Min oprindelige undren fandt plads inden for mere strukturerende rammer ved at jeg påbegyndte et studium i pædagogik på Københavns Universitet, og her udmøntede der sig første gang en mulighed for at arbejde samlet med problemstillingen i mit kandidatspeciale³. Jeg udformede en dér teoretisk forståelsesramme, som kunne videreføres i et efterfølgende ph.d.-projekt, som skulle afprøve de teoretiske antagelser. Nærværende afhandling er et resultat af dette arbejde. Undervejs i forløbet er der, som det sikkert også er tilfældet i andre, tilsvarende forløb, sket en del kvalitative ændringer, både fordi min indsigt i problemfeltet har udkrystalliseret sig anderledes end jeg oprindeligt havde forestillet mig, og også fordi den empiriske virkelighed – heldigvis – flere gange har gjort, at jeg har måttet genoverveje teori og analyse.

At jeg overhovedet beskriver denne lille del af min personlige historie her i forordet har to pointer: Dels demonstrerer historien, som er en del af min personlige biografi, det begreb, der kaldes 'den biografiske illusion'⁴, hvis grundlæggende betydning implicit vil være central i den følgende tekst. Begrebet dækker over, at vi selv, når vi genfortæller vores livshistorie, ser vore valg og årsagerne til dem, som en næsten naturlig udvikling af vores liv, med en indbygget fremadskriden mod definerede mål. Illusionen består i, at sådan som vi fremstiller historien var virkeligheden ikke, men i vores stræben efter at se en mening i vores liv og fortællingen om det, udvælger vi kun at 'se' de begivenheder, der passer ind i fortællingen

3 Høyen, 1999.

4 Begrebet 'Den biografiske illusion' omtales i en artikel af samme navn (Bourdieu, 1997c).

og dens overordnede mål. Den virkelige historie – såfremt man kan tale om en sådan – er, at man bestemmer af sin placering i et socialt rum⁵, som igen er bestemt af en række parametre såsom sociale kår, alder, uddannelse og erhverv, i forvejen i høj grad har været disponeret for at vælge imellem en afgrænset mængde muligheder i forhold til de faktiske muligheder, der nok fandtes, men som man ikke havde blik for. Tilsvarende kan logisk fremadskridende historier eller fortællinger berettes i en lang række andre sammenhænge. I enhver konkret situation, f.eks. hvor manglende forståelse mellem grupper optræder, vil man kunne konstruere en række fortællinger om, hvorfor den enkelte forstår situationen og dens baggrund netop som han/hun gør, mens en analyse af de objektive muligheder vil vise et anderledes billede. Pointen er, at en analyse, som har til hensigt at forklare et fænomen, både må interessere sig for fænomenet og for dets opkomsthistorie. Brud med fortællingen og belysning af objektive fakta, der kan forklare årsagerne til fortællingens komposition er centralt i et analytisk arbejde.

Den anden pointe er, at min beskrivelse viser mine skiftende grundantagelser om, hvorledes problemstillinger af mere sociologisk karakter skulle tackles: Fra en første, forholdsvis instrumentel tilgang til en senere mere nuanceret opfattelse af, at kultur og betydning er af en anden natur end tekniske spørgsmål. Disse, og andre, selvindsigter er resultat af en såkaldt socioanalyse, som er et vigtigt element i den type undersøgelser, hvor man bruger sig selv som medium for forståelsen: Er man ikke bevidst om, på hvilken baggrund man med sin forståelse forstår omgivelserne, går man fejl, idet man da kommer til at antage, at man betragter verden fra en objektiv, privilegeret position. Den privilegerede position kan godt eksistere, og den kan også siges at være objektiv (eller oftere objektiverende) – men netop derfor indeholder den også en bias, hvorfor man, parallelt med en undersøgelse som denne, i næsten freudiansk forstand, må sætte ord på sin egen sociale position og analysere dens betydning for, hvorledes man ser og tolker sin empiri⁶.

Læsevejledning

Afhandlingens kapitler er disponeret som følger:

⁵ Et socialt rum skal ikke forstås som et fysisk sted eller som en given samfundsmæssig struktur (som for eksempel samfundet), men som et betydningsrum eller –sfære. I et socialt rum orienterer sociale agenter sig i forhold til hinanden. Agenterne kan være tæt på eller fjerne i forhold til hinandens orientering.

⁶ Jeg gennemfører selv en mere omfattende socioanalyse som led i det empiriske arbejde, se også kapitel 4. Selve socioanalysen, som findes i afhandlingens bilagsdel, kan forekomme privat, men skal ikke betragtes som sådan: Den er en beskrivelse og en analyse af en agents vilkår og livsbane igennem det sociale rum.

Kapitel 1, som er indledningen, er en indkredsning af afhandlingens udgangspunkt og hvilken overordnede problemstilling som søges besvaret, samt en afgrænsning af emnet i forhold til såvel sociologi i almindelighed som professionssociologi i særdeleshed. Desuden kommer jeg ind på, hvordan jeg med udgangspunkt i min egen, subjektive anskuelse af afhandlingens fænomen, gennem en konkret sociologisk optik, arbejder med et empirisk materiale med henblik på at få etableret en samlet forståelse, som kan bruges til at besvare afhandlingens centrale spørgsmål. Endvidere skitserer jeg afhandlingens hovedpointer og giver herudfra mit bud på, hvor og til hvad afhandlingens resultat kan bruges, og endelig beskriver jeg på overordnet niveau hvilke begrænsninger og svagheder, jeg ser i mit samlede arbejde.

Kapitel 2 er skrevet med henblik på den læser, der er interesseret i afhandlingens emne, men som ikke er fortrolig med sociologi generelt eller med den teoretiske kontekst, projektet er skrevet inden for - dvs. med faget pædagogik, som det er recipieret på Københavns Universitet i 1990'erne under professor Staf Callewaert. Den primære årsag til, at kapitlet er skrevet, er, at jeg af flere grunde har valgt at indlevere denne afhandling uden for dette miljø, hvor den måske mere naturligt hørte til. Det har derfor været vigtigt at kunne forklare de antagelser, jeg har arbejdet på baggrund af, over for den institution, hvor afhandlingen faktisk indleveres, som er Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Indholdsmæssigt omhandler kapitlet, hvad det vil sige at tænke sociologisk, det særlige ved den franske sociologi i modsætning til den angelsaksiske, som de fleste i Danmark er mere fortrolige med. Mere specifikt beskriver jeg afhandlingens teoretiske grundlag, som er den franske sociolog Pierre Bourdieus grundlæggende begreber og mere generelt emner inden for professionssociologien. Derudover er projektets teoretiske forudsætninger resumeret, da disse er udviklet tidligere i mit kandidat-speciale fra 1999.

I kapitel 3 indledes selve afhandlingens arbejde med at diskutere projektets problemstilling inden for Bourdieus sociologi, samt hvordan det empirisk bliver grebet an. Afhandlingen forløber herfra i to parallelle spor: Et empirisk spor, hvor jeg søger at indfange, hvori den enkelte faggruppes ethos består samt at skitsere, hvordan faggrupperne kan forstås som såkaldte felter i det sociale rum, og et teoretisk spor, hvor ambitionen er at diskutere spørgsmålet om manglende forståelse ud fra felternes empirisk funderede, men teoretisk reflekterede, strukturerende princip samt felternes genese. Felternes genese, som mere præcist drejer sig om den historiske kontekst, felternes rationaliteter er funderet i og efterfølgende institutionaliseret inden for, udgør på sin vis også et empirisk materiale, men da jeg udelukkende benytter sekundærlitteratur i form af allerede tolkede, historiske begivenheder, vælger jeg at betragte denne del af materialet som en slags teoretisk baggrundsmateriale. Kapitlet afsluttes med videnskabsteoretiske

overvejelser, som drejer sig om hvorledes man kan begribe et fænomen, som det, der er tale om, praxeologisk, dvs. gennem en videreudvikling af på den ene side en fænomenologisk forståelse af agenternes (in casu – medlemmer i en faggruppes) umiddelbare oplevelser og på den anden side en objektivistisk betragtning af historisk etablerede forhold. Inden for disse rammer ser jeg på, hvorledes man da kan indfange faggruppernes ethos, som jeg betragter som den inkorporerede orientering mod at gøre 'det rette', der er analysens egentlige genstand. Derudover diskuteres spørgsmålet om kvalitetskriterier for denne type forskning.

Kapitel 4 er afhandlingens metodekapitel forstået som det empiriske materiales relation til den teoretiske analyse. Således diskuterer jeg først afhandlingens mere praktiske metodiske overvejelser, hvor forskningsobjektet fokuseres og de empiriske analyseniveauer omtales på et generelt niveau. Undervejs i teksten har jeg trukket empirinære eksempler ind med henblik på at tydeliggøre bestemte pointer. De konkrete empiriske ansatser og resultater vil være at finde i afhandlingens bilagsdel, mens det empiriske grundmateriale, oversigt over konkret kodning etc. er at finde på web-adressen http://www.hoyen.dk/phd/empiri_detail.htm.

Kapitel 5 beskriver forskningsobjektets kontekst, hvilket er faggruppernes genese, men set inden for en større og mere generel historisk kontekst, hvor produktion på den ene side og dannelsesidealet på den anden side beskrives. Især interesserer jeg mig for tiden før og efter den enkelte faggruppes institutionalisering som felt, hvilket kun til en vis grad hænger sammen med etablering af en formel uddannelse.

Indtil kapitel 5 har jeg pragmatisk arbejdet med faggrupperne i en rækkefølge, som er subjektivt baseret, i form af hvor lang tid, jeg selv har været fortrolig med virkelighedssynet i hver af grupperne: Ingeniører, jurister, erhvervsøkonomer og humanister. I kapitel 5 ændrer jeg denne rækkefølge, således at gruppernes historiske etablering som faggrupper træder frem som en begyndende forklaring: Jurister opstod som embedsfolk med enevældens indførelse i midten af 1600-tallet, den borgerlige ingeniør udspringer af enevældens behov for teknologiske embedsmænd i starten af 1800-tallet, humanisternes etablering som faggruppe skete over en lang periode, hvor de gradvist løsrev sig fra teologien og filologien til 1871 hvor gymnasieskolen afløste latinskolen som højere skoleeksamen og endelig erhvervsøkonomerne, der som de sidste ses som et selvstændigt fagområde etableret omkring midten af 1900-tallet. Materiale til dette kapitel er hentet fra andres arbejder og fra relevante, statistiske undersøgelser foretaget i anden sammenhæng.

I kapitel 6 foretager jeg en analyse i tre dele. Indledningsvist analyserer jeg faggrupperne som relativt autonome felter, hvor den empiri, der er indsamlet inden

for afhandlingens rammer, analyseres med henblik på at kunne sige noget om hver faggruppes ethos struktureret af faggruppernes særlige, fagspecifikke kapital. Dernæst diskuterer jeg mit empiriske materiale med en sociologisk analyse af universitetsprofessorer i Paris, udformet af Bourdieu i slutningen af 1960'erne, og endelig vil jeg forsøge at skitsere en strukturerende struktur, der med udgangspunkt i dels det empiriske materiale dels faggruppernes genese, kan ses som en mulig forståelse af og forklaring på afhandlingens hovedspørgsmål. Denne struktur diskuterer jeg omkring tre dimensioner: 1) Et forhold mellem offentlig og privat orientering; 2) Et forhold mellem teori og praksis, og 3) Et spørgsmål om forskellige faser i faggruppernes videnskabelige udvikling.

Kapitel 7 er afhandlingens konklusion og efterskrift, hvor jeg vil vurdere, hvorvidt projektet er lykkedes mht. dets ambition, og hvorledes teori og metode har kunnet bidrage til at belyse den overordnede problemstilling..

Tak til ...

Jeg vil benytte lejligheden her i forordet dels til at sige tak til de forskellige, der fagligt og personligt har haft betydning i forløbet. Det er især min specialevejleder fra Københavns Universitet, professor emeritus, fil.dr. Staf Callewaert, som tillige har fungeret som medvejleder på denne afhandling, samt hans nære kollega, docent, ph.d. Karin Anna Pedersen, Uppsala Universitet. I den forbindelse har især deres forskningsmiljø i Viborg været en uvurderlig støtte, ikke mindst på det fagligt-sociale plan. En støtte, som for mig har været helt nødvendig af mangel på nærmere fagligt miljø. Men også lektor ph.d. Søren Brier, tidligere Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, nu Handelshøjskolen i København, der for 4 ½ år siden som den eneste var tilstrækkeligt interesseret i projektet og kunne se dets relevans til faktisk at sige ja til at 'huse' det. I det omfang det er lykkedes mig at fjerne de værste sociologiske indforståetheder fra teksten, er det i høj grad Sørenes fortjeneste. På det mere personlige plan, men også i forbindelse med kapitel 5, har min mand, dr. phil. Henrik Lundbak ydet et stort bidrag, både på et overordentligt praktisk hverdagsplan, men også i forhold til at opmuntre til, at relevante historiske fakta ikke blev *for* lemfældigt behandlet. Endelig har stud.mag. Kresten Bay-Larsen og stud.mag. Rune Vinther Kristensen hver ydet et bidrag med henholdsvis det praktiske arbejde omkring mine interviews inkl. transskribering og indsamling af statistisk materiale til kapital 5.

En anden gruppe er imidlertid lige så vigtigt og helt nødvendig i et arbejde som dette, og det er de mange, der har bidraget til, at det empiriske materiale overhovedet kunne samles ind. Nogles indsats har været beskednen, mens andres har været betydelig, og løseligt anslået har 450 personer direkte involveret sig ved enten at besvare et spørgeskema eller deltage i gruppeinterviews, samt hjulpet

med at finde kandidater til dette. Derudover har 5 uddannelsesinstitutioner, 5 interesseorganisationer og 5 virksomheder og ca. 150 tillidsrepræsentanter været inddraget. Dette er et vilkår, når man kaster sig ud i empirisk arbejde: Hvis ikke nogen indvilliger i at være 'empirisk materiale' lykkes det ikke. Mange oversvømmes i disse år af undersøgelser om det ene og det andet, og man skal nogle gange argumentere endog meget ihærdigt for betydningen af netop ens egen konkrete undersøgelse. Jeg er taknemmelig for, at tilstrækkelig mange orkede være med.

Målgruppe

Da afhandlingen er indleveret i et videnskabeligt miljø uden for det uddannelsessociologiske område, har jeg valgt i teksten at henvende afhandlingen til den interesserede læser med akademisk baggrund, eksempelvis inden for en af de faggrupper, der er genstand for analysen. Jeg skriver således ikke ud fra en antagelse om, at læseren besidder en (bestemt) sociologisk forforståelse, hvilket er et forhold, som jeg mener både er arbejdets styrke og svaghed. Styrke fordi jeg igennem hele forløbet er blevet tvunget til at eksplicitere og klargøre mine antagelser om sammenhæng og tolkning af det empiriske materiale i forhold til min teoretiske optik. Men også en svaghed ved ikke i nævneværdig grad at kunne diskutere den sociologiske teori direkte i teksten, idet dette ville kræve forklaringer, som på grund af deres referencer til stående teoridebatter ville være vanskelige at håndtere i en tekst, der har til hensigt at formidle en undersøgelse af et givent fænomen, som tilfældet er her. Dette har været afhandlingsarbejdet vilkår.

I tråd med dette bestræber jeg mig på at introducere teoretiske, sociologiske begreber i den rækkefølge, de bringes i anvendelse. Jeg har dog, af hensyn til den ikke-sociologisk kyndige læser i kapitel '2. Sociologisk indkredsning' skrevet den introduktion, som jeg mener, er nødvendig for at kunne forstå det begrebsapparat, jeg funderer den videre analyse på. Introduktionen kan omvendt forekomme den sociologisk kyndige læser noget lærebogsagtig.

Afhandlingen er finansieret med et 2 ½-årigt kandidatstipendium fra Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd. Arbejdet er gennemført dels som fuldtidsarbejde dels som deltidsarbejde for perioden 1. marts 2001 – 29. oktober 2004.

1. Indledning

Afhandlingens lidt upræcise arbejdstitel var gennem lang tid 'Hvorfor kan folk fra forskellige faggrupper ikke forstå hinanden? – en empirisk undersøgelse af fire akademiske faggrupper'. Hvad jeg forstår ved faggrupper, skal jeg vende tilbage til om få sider, men indtil videre vil jeg blot antyde, at de fire faggrupper, jeg empirisk vil undersøge, er ingeniører, jurister, erhvervsøkonomer og humanister.

Grundlæggende anskuer jeg forståelseskløften mellem forskellige faggrupper på den måde, at der ikke kun er tale om banale vanskeligheder med at kommunikere omkring forhold, der er velkendte for én faggruppe og totalt ukendte for en anden. Det er mere grundlæggende forhold, der gør sig gældende, eksempelvis m.h.t. forskelle i faggruppernes prioriteringer, holdninger, konkrete tilgang og selvforståelse. På den måde kan evt. indbyrdes samarbejde mellem faggrupper blive hæmmet af særtræk, som knap nok er de involverede bevidst, eller som de måske nok fornemmer, men vanskeligt kan sætte ord på.

Antagelsen om, at forskellige faggrupper ikke kan forstå hinanden, er dermed givet. Umiddelbart oplever man dette som noget, der foregår på det faglige plan, men det jeg i denne afhandling ønsker at påvise er, at manglende forståelse på et fagligt niveau blot er et overfladefænomen, og for at finde ud af, hvad fænomenet egentlig dækker over, må man søge en forklaring i nogle bagvedliggende strukturer.

Er det overhovedet et problem, at faggrupper ikke kan forstå hinanden? Ja, alene i dagligdagen er vi i kontakt med forskellige fagområder, f.eks. som brugere af teknologi, som borgere i en lovreguleret stat og som forbrugere på et meget sammensat varemarked. I forbindelse med den mere professionelle del af tilværelsen støder man også jævnligt på uhensigtsmæssigheder, som bl.a. skyldes at forståelsen mellem faggrupper savnes: Edb-systemer, som er fejludviklede p.g.a. manglende forståelse mellem teknikere/konstruktører og sagsbehandlere/brugere, forskningsområder, der strander eller misudvikles, fordi der på den ene side er fagfolkenes ønske om sags- eller fagorienteret faglighed (som i sig selv kan støde på forhindringer grundet fagfolkenes forskellige virksomhed), og på den anden side er der bureaukratiets og politikernes krav om kvalitetsstyringssystemer og resultatkontrakter. Et tredje eksempel er uddannelsesområdet, der kommer i klemme mellem en markedstankegang og dennes krav om taxameterfinansiering og

forventet efterspørgsel og en anden tankegang, der interesserer sig for en grundlæggende fagmæssig og pædagogisk fornuftig opbygning af uddannelserne.

Den manglende forståelse mellem faggrupperne mener jeg viser sig at have betydning i tre helt forskellige sammenhænge:

Een sammenhæng er, at tværfaglighed og samarbejde mellem flere faggrupper bliver en større og større nødvendighed, idet det moderne samfund er blevet så sektoropdelt, kundskaben så specialiseret og brug af forskelligartede funktioner inden for samme område så udbredt, at helhed og sammenhæng er blevet vanskeligere at håndtere. Tanken om tværfaglighed og samarbejde mellem grupper når imidlertid ofte ikke videre end til at være en slags normativt postulat, som er skjult i et hverdagsbegreb.

Man kan hævde, at dette ikke er et problem, for så vidt man anskuer tingene gennem specielle medier, f.eks. gennem et budget i form af penge eller gennem en ledelse i form af herredømme og magt. Problemet opstår til gengæld i sammenhænge, hvor en aktuel problemstilling kan anskues under forskellige vinkler: Et spørgsmål om produktion af slagtedyr kan anskues fra en produktionsteknisk, en markeds-mæssig, en ernæringsmæssig, en dyreetisk, en økologisk, en miljømæssig, en energimæssig og en fødevarer-sikkerhedsmæssig synsvinkel. Synsvinkler, der uformidlet kan stå ved siden af hinanden uden at kunne forbindes og uden at genere hverandre.

Endnu mere nærværende bliver problematikken, når man betragter områder, der reelt er tværfaglige pga. deres genstands sammensatte natur, f.eks. informations-teknologien og den nyere nanoteknologi, hvor såvel faglighed som den genstand, fagligheden interesserer sig for, er både stor og kompleks.

En *anden sammenhæng* ser man ved, at mange fag i disse år breder sig ud over det, der kan kaldes en fagets kerne. Det sker i erkendelse af, at fagene 'mangler noget', og det går man så uden for faget for at hente. Men da man kun kan forstå det fremmede, nyindhentede fag med de faglige briller, man i forvejen bærer, forventer man enten, at det nye fag skal ændre sig og blive ligesom det fag, det er hentet ind i for at berige, eller man betragter det som en rent anvendelsesorienteret ekstra færdighed, man kan trække på, når kernefaget ikke slår til. Dette fænomen ses i det stigende udbud af såkaldte tværfaglige kurser, samt kommunikations-, sociologi/psykologi- og ledelse/managementkurser, der efterhånden eksisterer på alle uddannelser, især de naturvidenskabeligt orienterede.

En *tredje sammenhæng* ses i og med, at forståelsesproblematikken kan tjene som indgang til at blive bevidst om forandringer i arbejdsmarkedets funktionsmåde

og dermed tillige være en hjælp til at belyse de dybereliggende betingelser for kommunikation faggrupper imellem: De fagmæssige koblinger, der kræves på arbejdsmarkedet, kan man ikke leve op til, i og med man kun har sin egen faglige baggrund. Her ses problemet også i den ændrede funktion, især de korterevarende uddannelser har fået, hvor teknikere, assisteret af informations-teknologien, overtager de mere rutineprægede jobfunktioner, akademiker-grupperne tidligere har haft eneret pga. arbejdets specialiserede karakter. Dette presser akademikerne over i enten meget forskningstunge funktioner eller i funktioner, hvor kvalifikationen netop vil være at kunne trække på mange former for forskelligartet viden.

Den overordnede problemstilling

Spørgsmålet om der eksisterer en forståelseskluft mellem forskellige fag eller videnskaber, har været berørt af flere: C.P. Snow skriver i *Two Cultures* om forståelseskluften mellem naturvidenskab og humaniora¹, og i Feyerabend's arbejde diskuteres videnskabsområdernes forskelligartede kategorisystemer og diskurser². Problemstillingen har på et mere praktisk plan også været belyst i professionsforskningen³, hvis begrebsapparat jeg dog mener, man med fordel kunne gøre mere fleksibelt. Jeg vil argumentere for, at faggruppen er en mere kompleks størrelse end professioner er: Det er nærliggende at mene, at grunden til, at faggrupper ikke kan forstå hinanden skal søges i den umiddelbare kendsgerning, at de lærer noget forskelligt gennem de forskellige uddannelser og tilhørende erhverv og at de fungerer inden for forskellige sektorer med hver sin logik. Jeg vil imidlertid hævde, at dette ikke er hele forklaringen, og at en nok så væsentlig årsag til forskellene skal søges i den mere u håndgribelige socialisering, der finder sted igennem fagenes tradition og praksis. Der er tale om dybtliggende kulturelle strukturer, hvor almene ideologiske, politiske og videnskabelige udgangspunkter er blevet tillempet til fagets forudsætninger. Den faglige socialisering, den enkelte udsættes for, rækker således langt ud over selve det faglige, idet den også indvirker på personens handlen i og tænkning om livets øvrige aspekter⁴.

¹ Snow, 1966.

² Feyerabend, 1975.

³ Professionsforskningen har indtil for nyligt overvejende beskæftiget sig med de akademiske, liberale professioner samt grupper, som på forskellig vis forsøger at opnå professionernes privilegier. I professionsforskningen har interessen navnlig drejet sig om et af følgende overordnede temaer: a) hvorledes professioner gennem specifik interessevaretagelse har opnået monopol på deres ydelser (f.eks. Hughes, 1971); b) hvorledes professioner opstod med forbillede i det feudale samfunds adelsklasser og hvilken plads de indtog i samfundet i forhold til statsapparatet (f.eks. Abbott, 1988 og Murphy, 1988b og Bourdieu, 1988; c) hvordan professioner og professionsdannelse har medvirket til arbejdsdeling og til at opretholde en social stratifikation (f.eks. Burrage & Torstendahl, 1990; og d) hvilken rolle professioner har haft i forbindelse med opkomsten af det moderne samfund og uddifferentiering af vidensområder (f.eks. Larson, 1977a). Se endvidere kapitel 2.

⁴ For eksempel er 'medicin' ikke bare en teoretisk og praktisk viden, som man bliver oplært i

Faggruppebegrebet kommer således til at erstatte professionsbegrebet, men vil skulle forstås bredere end dette, lige som det ikke kun refererer til de traditionelle akademiske professioner, men til alle grupper med et uddannelsesniveau, som vi i dag betegner som 'videregående'. Jeg vil senere udvide denne definition yderligere ved at betragte faggrupper som bærere af forskelligartede, fagligt funderede rationaliteter. Aktuelt omfatter faggrupper videregående uddannelser, men de ikke er defineret gennem disse, og kunne derfor også omfatte andre uddannelsesniveauer.

Udgangspunktet for undersøgelsen vil være den franske sociolog P. Bourdieus teori, som bl.a. tilbyder en empirisk baseret måde at tænke teoretisk og analytisk på. Der er således ikke tale om en spekulativ sociologi, men om, med baggrund i en velafprøvet metodisk konstruktion af en undersøgelses objekt, at kunne beskrive sammenhænge og forskelle mellem gruppers strukturelle placering og tilhørende værdimæssige, d.v.s. normative orientering. Jeg anvender imidlertid ikke dette teoriapparats ramme og metode 100 % loyalt, idet jeg kommer til at modificere visse dele for at kunne indfange særtræk af specifik, faglig karakter.

Dette gør jeg indledningsvist med inspiration fra en 'heuristisk model', som den svenske socialpsykolog J. Asplund har skitseret⁵. Denne peger på en fremgangsmåde, som antager, at man kan sammenligne faggrupper, deres diskurser og praktikker – ikke universelt eller med udgangspunkt i den umiddelbare eksplicit fremtrædende konflikt på overfladen – ved at sammenholde forståelser på overfladen med det, som findes i forskellige underliggende niveauer. Modellen indeholder tre lag, der oversat til den aktuelle problemstilling kan skitseres således:

- Det øverste lag udgøres af det, man umiddelbart kan se eller høre, og det er her, den manglende forståelse faggrupperne imellem opleves. Dette kan f.eks. vise sig i et bestemt ordvalg, en udtryksmåde og måde at præsentere sig på, hvad der udtrykkes som værende muligt og ønskeligt, hvad der angives som vigtigt og omvendt: Hvad der ikke tillægges betydning, etc. Dette kan forstås som et diskurs- og praktiklag.
- Det mellemliggende lag, som udgøres af en slags fagspecifik kultur, i form af en bestemt måde at tænke på, som kan være rettet mod den enkeltes egen placering og mulighed for handling samt mod hele gruppen. Heri er der også indeholdt implicite forskrifter om, hvordan man bør

gennem et studium og via et efterfølgende job. Indvævet i dette formidles samtidig en kulturel form for viden om, hvad man bør mene om sociale klasser, om etniske grupper, om en egn etc. Medicin bliver dermed også en form for virksomhedskultur, som er en blanding af sociale forhold, levemåde, livsstil, skik og brug, som på een gang er udtalt og stærkt normativ.

⁵ Asplund, 1979.

agere. Det kan eksempelvis dreje sig om antagelser om værdier og tabuer, forestillinger om det abstrakte i forhold til det konkrete, om historien i forhold til nuet, og om individets rolle i forhold til kollektivet.

- Det underste lag, hvori man finder forhold af strukturel karakter, som vil kunne beskrives objektivt. Det kan i udgangspunktet dreje sig om grundlæggende sociologiske forhold som køn, social klasse, o.a., men jeg interesserer mig især for mere fagmæssigt specifikke træk. Det vil sige strukturer, som i princippet er synlige for alle, men som får forskellig mening og betydning, når de opleves gennem et konkret fags optik, idet faggrupperne bl.a. tillægger forholdene i strukturerne noget forskelligt. Eksempelvis vil folk, som er skolet og arbejder inden for statskundskabsområdet tillægge udmeldinger fra det officielle politiske system en helt anden betydning end humanister, hvis fokus er rettet mod at visualisere en tids diskurs i museumssammenhænge.

Såvel det strukturelle som det kulturelle lag påvirker hinanden. Ikke i kausal forstand, men således at en ændring i det ene lag ofte vil medføre en ændring i det andet lag. Lagene vil således også virke ind på det diskurs- og praktiklag, der eksisterer i en faggruppe.

Asplunds heuristiske model tjener i afhandlingen et igangsættende formål i forhold til forskningsspørgsmålet. Siden går jeg over til at analysere strukturer i overensstemmelse med Bourdieus sociologi, og basere analysen på hans specifikke forståelse af struktur. Grunden til omvejen via Asplund er, at jeg har fundet det metodisk frugtbart i første omgang at adskille det kulturelle og det strukturelle.

Fremgangsmåde

Som udgangspunkt er min indfaldsvinkel humanistisk såvel som sociologisk. Indfaldsvinklen er humanistisk i den forstand, at jeg ikke kun interesserer mig for forekomsten af en kulturel praksis og dennes produkt – idet jeg anskuer en faggruppe som et kulturfænomen – men også for at forstå dens mening, og for hvordan man kan forklare denne mening. Det kan f.eks. være at analysere en bestemt handlemåde, hvordan viser den sig, hvad dens mening er, og hvordan dette hænger sammen med andre handlinger og med en mere generel praktik i øvrigt. Indfaldsvinklen er sociologisk i den forstand, at jeg også interesserer mig for sociale sammenhænge og for de relationer, der eksisterer, og netop en relationel tankegang er særlig vigtig i den sociologiske tradition, som jeg læner mig op ad. Heri ses agenternes konkrete praksis og orientering i verden som værende bestemt af den position, de indtager i et socialt rum, og hvorledes positionernes

relation er til rummets øvrige positioner, samt hvordan dette mønster etableres og opretholdes.

At ville forstå en diskurs og praktik rummer en refleksivitetsproblematik, da det at forstå er en aktivitet af samme karakter som den praksis, den interesserer sig for: Jeg skal som forskende subjekt forstå et forskningsobjekt, som består af subjekter. Subjekternes praktik og den mening, de tillægger deres praktik, kan jeg alene forstå igennem min egen praktik, og den problemstilling må jeg kunne håndtere⁶. Ofte har forskeren valgt at anbringe sig på et privilegeret udkigspunkt og betragte verden derfra. Det kan f.eks. være fra ledelsens, politikernes, administrationens, videnskabsmandens eller en hvilken som helst anden social gruppes synsvinkel. Dette er imidlertid en utilstrækkelig løsning, da man som forsker, hvad enten man vil det eller ej, selv er placeret ind i den sociale konstellation, som den videnskabelige verden udgør. Det, man i stedet kan gøre, er, at foretage en såkaldt *objektivering af forskningsobjektet*, for gennem denne objektivering at erkende, at man som subjekt selv er indfældet i nogle strukturer og forståelser, hvilket man må tage højde for i forskningsprocessen. Ved at reflektere over de sociale vilkår for sit arbejde bliver man i nogen grad bevidst om disse vilkår, hvilket forbedrer mulighederne for at producere noget af videnskabelig værdi, i stedet for blot at fortælle en god historie, optræde som politisk ideolog eller som spiller i den akademiske konkurrence⁷.

Afhandlingens mål er at kunne skitsere en slags 'landkort' med de forskellige faggrupper indplaceret som en form for geografi. Kortets topologi kan i forlængelse heraf forstås som en underliggende geologi bestemt af bagvedliggende strukturerende forhold.

For at kunne frembringe sådanne kort må jeg ved hjælp af sociologien arbejde mig ned og så at sige udgrave de komponenter, der empirisk opbygger landkortets overflade, men uden at en overordnet teorimodel går tabt. Jeg undersøger herved, hvilke kræfter i sociologisk forstand der medvirker til at frembringe landkortene.

I forhold til afhandlingens overordnede problemstilling vil jeg samlet skitsere den indledende sociologiske forståelse af fænomenet, jeg ønsker at undersøge, og hvordan jeg vil gribe undersøgelsen an således: Min tilgang til problemstillingen er, som nævnt, at jeg har erfaret, at folk fra forskellige faggrupper ikke forstår hinanden. Hvorfor gør de ikke det? Umiddelbart ved jeg det ikke, men jeg for-

⁶ Sådanne refleksivitetsproblematikker eksisterer naturligvis ikke kun inden for den sociologiske videnskab, men har været aktuel i andre videnskaber, som beskæftiger sig med at studere mennesker og deres praktikker, bl.a. etnologi, se f.eks. Ehn & Klein, 1994.

⁷ Broady, 1991, s. 556.

nemmer, at det har noget med den socialisering, der sker i deres uddannelse og deres erhverv. Det, der er min ambition, er at kunne gøre rede for, hvad denne ikke-forståelse er for en størrelse, det vil sige både at kunne forstå og forklare fænomenet.

Jeg starter således fuldstændigt subjektivt med mine egne oplevelser. Disse subjektive oplevelser kan imidlertid kun bruges som et foreløbigt afsæt til at udpege de områder, jeg mener, det er af betydning at undersøge hos hver af grupperne.

Her kommer Asplunds heuristiske model ind, som jeg har ændret på for at kunne indfange min problemstilling. Det øverste niveau ser jeg som et diskurs- og praktikkniveau, det mellemste niveau som et ethos-niveau og det nederste niveau som et strukturniveau. At undersøge hvert af disse niveauer kalder på forskellige metoder: På øverste niveau skal metoden kunne anvendes til analyse af diskurser og praktikker, på mellemste niveau er der tale om en form for kulturel analyse, og på nederste niveau må man kunne indfange strukturelle, faglige træk. Der vil kun være direkte adgang til empirisk materiale på diskurs- og praktikkniveauet. De to underliggende niveauer må analyseres frem ad teoretisk vej.

Ved at introducere Bourdieus sociologiske teori og begrebsapparat vil jeg kunne analysere ethos som et sociologisk fænomen beskrevet af en række indikatorer, som kan indfanges empirisk. Hvilke indikatorer, der konkret kan belyse en faglig ethos, vil jeg undersøge gennem forskellige empiriske tilgange. Den faglige ethos antager jeg analytisk vil være struktureret i overensstemmelse med en form for fagstrukturelle forhold. Analyse af disse forhold vil være inspireret af professions-teorierne.

Den antagelse, jeg dermed ønsker at forfølge, er, at faggruppernes manglende forståelse for hinanden skyldes en kombination af deres ethos og dennes strukturering.

Hovedparten af afhandlingens empiriske materiale vil blive analyseret ved hjælp af en multivariat analyseform⁸, som vil danne grundlag for skitsering af det tidligere nævnte landkort, som igen vil danne udgangspunkt for diskussion af afhandlingens overordnede spørgsmål.

Min adgang til at kunne analysere disse rationaliteter er min egen erfaring med at være uddannet inden for og/eller i længere perioder arbejdet tæt på det pågældende fag. Det er en pointe i Bourdieus sociologi, at praktisk kendskab til et

⁸ Analyseformen, som især er anvendt inden for psykologi og sociologi, men i de senere år også er blevet brugt inden for markedsføring, er korrespondanceanalysen.

kulturelt fænomen, som en faggruppe jo er, er den eneste mulige adgang til at anskue verden fra netop den position i det sociale rum, som gruppen befinder sig på⁹.

Jeg undersøger i princippet ikke bestemte fag eller uddannelser, men derimod de særlige rationaliteter, der er på spil inden for bestemte fag/uddannelser. De fire empiriske faggrupper – ingeniører, jurister, erhvervsøkonomer og humanister – må derfor primært ses som udtryk for fire rationaliteter.

I løbet af afhandlingen vil jeg argumentere for, at årsagerne til faggruppernes manglende forståelse skal søges i deres forskellige ethos som er struktureret i forhold til tre forskellige principper:

- Faggruppens forhold til dens funktion i samfundet således som den viser sig i en offentlig, dvs. primært reproducerende sektor over for en privat, primært producerende sektor.
- Faggruppens forhold til sit mix af kundskabsmæssig orientering rettet mod teori og praksis.
- Faggruppens faglige ontologi eller virkelighedssyn som dels bestemt af den tid, hvor faggruppen etablerede sig, dels af feltets grad af udvikling inden for mulige udviklingstilstande.

Ingen af faggrupperne er imidlertid udelukkende producerende eller reproducerende, orienteret mod teori eller praksis. Pointen er at faggrupperne internt synes organiseret i en form for hierarki i overensstemmelse med disse principper.

Inden vi går videre til den egentlige afhandling, vil jeg nævne nogle af arbejdets mere principielle begrænsninger.

Overordnet er den problemstilling, jeg har valgt at analysere, stor og kompleks, og den eksisterer i en mangefacetteret virkelighed. Jeg har valgt at anlægge et sociologisk blik, men andre perspektiver, f.eks. et kommunikationsteoretisk, kunne givetvis også have bidraget med frugtbare indsigter.

⁹ Dette er en forståelse, som lægger afstand til de bestræbelser på objektivitet, mange human- og samfundsvidenskabelige områder stilede imod i den sociologiske arbejde, bl.a. i et forsøg på at blive anerkendt som rigtige videnskaber. Bourdieu argumenterer for, at sociologisk forståelse er en håndværk, der bedst kan udføres i en symmetrisk relation mellem interviewer og den der interviewes. En sådan symmetrisk relation kan alene etableres mellem folk i samme sociale position eller med anvendelse af en reflektiv bevidsthed om asymmetri (Bourdieu, 1999, s. 607-626).

Undervejs anlægger jeg forskellige analytiske dimensioner på materialet, men må erkende, at ikke alle er tilstrækkeligt fokuserede. De af Bourdieus værker, jeg især har fået inspiration fra, er da heller ikke arbejder, der har indfanget en problemstilling i een og samme bevægelse, men en kondensering og videreudbygning af tidligere undersøgelser. Set i bakspejlet ville min samlede analyse have stået stærkere, hvis jeg havde haft mulighed for en tilsvarende fremgangsmåde.

En række øvrige omstændigheder kan ligeledes kritiseres, især i relation til det empiriske arbejde. Væsentligst er, at min undersøgelse ikke er repræsentativ men et 'sample of oppotunities'. Refleksion over dette er at finde i bilag 8, mens jeg undervejs i det følgende kommenterer mindre, specifikke forhold.

Endelig vil jeg henlede opmærksomheden på min refleksion over arbejdet i lyset af min såkaldte socioanalyse, hvilket er at finde i bilag 2. Her kommer jeg ind på, hvorledes mit eget, socialt konstituerede forskningsperspektiv har påvirket det samlede arbejde.

2. Sociologisk indkredsning

I dette kapitel vil jeg beskrive grundlaget for den sociologiske indfaldsvinkel, jeg bruger i afhandlingen. Som allerede nævnt er kapitlet skrevet med henblik på at introducere det nødvendige sociologiske begrebsapparat, som den videre analyse bygger ovenpå, for den 'interesserede læser' uden specifik sociologisk baggrund.

En sociologisk tilgang indikerer i sig selv blot, at der er tale om et fokus på en form for socialt system, dets funktion og struktur samt dets udvikling. Jeg vil derfor først, inden for denne generelle sociologiske ramme, præsentere den teoretiske optik, jeg benytter, som er hentet fra den franske sociolog, Pierre Bourdieu. Jeg vil i dette kapitel således komme ind på grundlaget for Bourdieus sociologi og de grundbegreber, den indeholder. Dernæst beskriver jeg, hvordan faggrupper i form af professioner hidtil har været behandlet i den sociologiske litteratur, idet jeg senere vil relatere mine resultater til dele af professionssociologien. Operationalisering af teorien i forhold til det sociologiske fænomen, jeg forstår faggrupper som, og hvilke epistemologiske konsekvenser dette vil have for analysen af den empiriske virkelighed vil blive diskuteret i kapitel 3.

Hvad er 'sociologi'?

Hvad begrebet 'sociologi' betyder, er banalt, al den stund 'sociologi' direkte kan oversættes som læren om det sociale. Da det sociale imidlertid ikke eksisterer som en som materialitet, man direkte kan observere, men er noget, der først fremtræder gennem en teoretisk optik, kan der alligevel være god grund til at opholde sig et øjeblik ved den grundlæggende betydning.

Begrebet 'sociologi' stammer i sin oprindelige form fra franskmænden Auguste Comte (1798-1857), som også brugte betegnelsen 'social fysik'. Comte mente, at man kunne udlede viden om samfundet ud fra erfaringsbaseret videnskabelig bevisførelse og så sociologi som den seneste udvikling af en række positive videnskabsområder; først matematik, astronomi, fysik, så kemi og biologi (herunder psykologi), hvilket skulle følges af den mest betydningsfulde og komplekse af alle videnskaber: Sociologien.

I dag indikerer en sociologisk tilgang generelt, at der er tale om en forståelse på et mere abstrakt niveau end en refleksion over konkrete, personlige erfaringer. I en sociologisk tænkning skal man kunne løfte sig ud over det personlige og sætte

sine iagttagelser ind i et større socialt system. Traditionelt handler sociologiske teorier således om, hvorledes menneskers relationer, som vi opfatter som naturlige og givne, i høj grad er et produkt af sociale forhold¹. Ofte interesserer man sig særligt for det sociale liv i *den moderne verden*, hvori forskellige rationaliteter er uddifferentieret til forskel fra de traditionelle eller præmoderne samfund, hvori een rationalitet, nemlig den, der er opfattet som givet af en gud, er dominerende².

At tænke sociologisk vil også sige at 'kultivere sin fantasi'. Hermed menes, at sociologi heller ikke kun har at gøre med at indsamle viden, men at man må kunne fjerne sig fra det umiddelbare og sætte det, den amerikanske sociolog Wright Mills har kaldt den 'sociologiske fantasi', i værk³. Det betyder, at vi skal kunne 'tænke os selv væk' fra de kendte rutiner i vores hverdag for at kunne betragte dem på ny. På den måde vil man se, at mange af de ting, sociologien fortæller, som kan forekomme at være individuelle og personlige, faktisk reflekterer, hvad der foregår i den større sammenhæng.

Det, man også gør med sociologien, er at undersøge sammenhængene mellem, hvordan samfundet påvirker os, og hvordan vi agerer i forhold hertil. Vores individuelle og kollektive aktiviteter er på en gang både strukturerende for den sociale verden og struktureret af den. Spørgsmålet om struktur er vigtigt, idet vores liv ikke blot består af tilfældige hændelser. Omkring os eksisterer en struktur eller et regelmæssigt mønster, som virker tilbage og er strukturerende for os. Den sociale struktur er afhængig af menneskelige handlinger og konstrueres og rekonstrueres til stadighed af disse. Ikke frit 'fra leveren' og efter behag, men begrænset af vores akkumulerede forhistorie og øvrige betingelser.

Sociologien studerer tillige balancen mellem social reproduktion og social transformation (ændring). Social reproduktion finder sted på den måde, at der er en kontinuitet i, hvad mennesker gør og i de sociale praktikker, de følger. Transformationen – ændringerne – sker, dels fordi mennesker ønsker de skal ske, dels på grund af konsekvenser, ingen havde forudset eller intenderet.

1 Således finder man i stort set alle introducerende sociologibøger emner som religion, social stratifikation, køn, familien, arbejde, skole & uddannelse o.a. Se f.eks. Giddens, 1997 og Haralambos & Holborn, 1995.

2 Eller måske mere korrekt: At præmoderne samfund var karakteriseret ved en rationalitet, der er et sammensurium af natursyn, moral, religion, håndværk etc.

3 Mills, 2002.

De tidlige sociologer, Émile Durkheim (1858-1917)⁴, Karl Marx (1818-1883)⁵ og Max Weber (1864-1920)⁶ har givet hver sin forklaring på disse fænomener, og det er alle forklaringer, som danner grundlag for nutidens sociologiske tænkning. Jeg vil i det efterfølgende flere gange referere tilbage til disse grundlæggende teoretikere.

Efter sin start har sociologien siden udvidet forståelsen af, hvordan samfundet kan begribes. Fra at være en videnskab på makroniveau – hvor samfundet på det nærmeste ses som en helhed med nogle få faktorer, hvis samspil bestemmer, hvordan det enkelte samfund ser ud og i hvilken retning, det bevæger sig, til også at beskæftige sig med faktorer, der eksisterer nærmere et mikroniveau, som ligeledes har betydning i forhold til forståelsen af det sociale. Sociologiens ambition er

4 Sociologien skal i følge Durkheim studere sociale fakta. Dette er aspekter i det sociale liv, der former vores handlinger som individer, hvilket bl.a. er økonomien og religionens indflydelse. Det sociale må undersøges med den samme objektivitet, som man studerer fysiske emner med (Durkheim, 2000). Durkheim mente, at det var de værdier og vaner, vi deler i et samfund, som holder det sammen. Han argumenterede for, at arbejdsdelingen gradvist erstattede religionen som basis for social sammenhæng: I takt med at arbejdsdelingen øgedes, blev folk mere og mere afhængige af hinanden, fordi alle behøver varer og tjenesteydelser, som de andre arbejdsområder tilbyder. Ændringsprocessen i det moderne samfund så hurtig og intens, at den er blevet årsag til større sociale vanskeligheder, som kan knyttes til en forestilling om anomi: En følelse af formålsløshed og fortvivlelse fremkaldt af det moderne sociale liv. Et af Durkheims kendteste studier er studiet af selvmordet: Selvmord synes at være en rent personlig handling styret af ekstrem personlig ulykke. Det viser sig imidlertid, at sociale faktorer udøver en fundamental indflydelse på selvmordsadfærd, og at anomi er en af disse faktorer (Giddens, 1997, s. 8-11).

5 Karl Marx skrev hovedsageligt om økonomi, men knyttede sine analyser af økonomiske problemstillinger til sociale institutioner. Hans synspunkter var funderet i, hvad han betegnede som en materialistisk historieopfattelse. I modsætning til Durkheim så Marx objektive modsætninger mellem forskellige klasser i samfundet som den primære kilde til social transformation, ikke menneskets ideer og værdier. Den vigtigste ændring var knyttet sammen med kapitalismens udvikling: De, der ejede kapital (fabrikker, maskiner, økonomisk kapital), udgjorde den herskende klasse. Befolkningens masser udgjorde arbejderklassen, som ikke har midlerne til at opretholde deres eget liv, men må finde beskæftigelse udbudt af kapitalejerne. Kapitalismen er således et classesystem, hvori konflikt mellem klasserne er en selvfølge. Marx havde også et velkendt bud på fremtiden, hvor han så samfundet uden klasser: Samfundet ville i fremtiden ikke være delt i en lille klasse, der monopoliserer økonomisk og politisk magt, og en stor klasse, som kun nyder ringe gavn af den værdi, deres arbejde skaber. Det økonomiske system ville komme under fælles eje, og et mere ligeligt system ville blive skabt (Månson, 1996a).

6 Max Weber lagde ikke kun vægt på forståelse af historien og konflikter mellem klasser. Han så ideer og værdier som lige så betydningsfulde i forhold til social transformation. Webers mest betydningsfulde arbejde drejer sig om sammenligninger mellem det vestlige og de asiatiske samfund. På den baggrund mente han bl.a. at kunne se visse aspekter af den kristne tro som stærkt medvirkende til kapitalismens opkomst. Ifølge Weber er kapitalismen blot en af flere faktorer, der former den sociale udvikling. Nedenunder kapitalismen, og på visse punkter endda mere grundlæggende, ligger indflydelsen fra videnskab og bureaukrati. Videnskab har formet den moderne teknologi og vil gøre det i enhver form for fremtidigt samfund. Bureaukrati er den eneste måde, hvorpå man kan organisere en stor mængde mennesker effektivt, og det følger derfor med nødvendighed med økonomisk og politisk vækst (Månson, 1996b). Udviklingen af videnskab, moderne teknologi og bureaukrati beskrev Weber under et som rationalisering. Et særligt kendetegn for det vestlige samfunds rationalitets- og oplysningstænkning ser han i en såkaldt uddifferentieringsproces: Med udgangspunkt i Kants opdeling i 'det sande', 'det gode' og 'det skønne' mente han, at den vestlige rationalitets udvikling ligger i uddifferentiering og selvstændiggørelse af de tre gyldighedsformer i selvstændige værdisfærer, specialiseret i moderne institutioner for videnskab, moral og kunst. Dette er især omtalt og videreført af J. Habermas i "The Theory of Communicative Action", Vol. 1, del II: *Max Weber's Theory of Rationalization*, s. 143-272.

i den forstand blevet at være en totalvidenskab, som må konstruere 'totale sociale kendsgerninger'⁷. Bourdieus sociologiske tilbud i forhold til dette er en såkaldt praxeologi, som han forstår som det teoretiske blik, en forsker må konstruere, for at kunne begribe sociologiske fænomener i det moderne samfund. Praxeologien trækker på bl.a. de tre nævnte tidlige sociologer og giver et bud på, hvorledes det sociale kan studeres som totalitet.

Forskningsobjektet i denne afhandling er kun et udsnit af en totalitet, nemlig at forstå fagmæssigt funderede akademiske og videnskabelige rationaliteter og dertil knyttet social praktik. Rationaliteterne er i høj grad en følge af den moderne rationalitet, hvor videnskabelig viden er blevet uddifferentieret og udviklet i en skolastisk sammenhæng⁸. Den sociale praktik afspejler både en erkendelsesmæssig rationalitet og en mere kropslig bundet adfærd, som må forstås på en anden måde.

I indledningen nævnte jeg, at jeg tillige vil benytte en heuristisk model hentet fra socialpsykologien udformet af J. Asplund. Præsentationen af denne model gemmes til kapitel 3, da dens logik er af en lidt anden karakter end den sociologiske, hvis spor jeg først vil forfølge.

Grundlaget for den bourdieu'ske sociologi

Jeg vil nu bevæge mig over til sociologien, som den ser ud i Bourdieus udformning⁹. Hvad der gør netop denne sociologi relevant og anvendelig, og hvordan arbejde med udgangspunkt i en 'bourdieusk' tankegang skal forstås, vil jeg beskrive ved dels at sætte hans sociologi ind i en historisk sammenhæng, dels specielt en fransk sociologisk sammenhæng. Grunden til netop at fremhæve det franske er, at man for at forstå de begreber om det sociale, der ligger i Bourdieus tankegang, bliver nødt til at anskue den som et resultat af en videnskabelig tankegang, der er specifik for denne kulturelle del af verden. Noget tilsvarende ville naturligvis gøre sig gældende for alle mulige andre sociologer, så der er ikke tale om et særligt fransk fænomen. Men da vi i dansk sammenhæng, især gennem de senere år og især uden for de fagsociologiske miljøer, imidlertid ofte er påvirket af en empirinær, primært amerikansk tankemåde, kan den franske sociologi i denne aktuelle udformning måske forekomme særegen. Endelig vil jeg skitsere de teo-

⁷ Mauss, 2001, s. 104.

⁸ Skolastisk skal ikke læses som den middelalderlige filosofiske skolastik, men som den græske *skohle*, hvor skolen er det sted, hvor man som privilegeret og fri for praktisk arbejde kan hellige sig tænkning og 'filosoferen' (Bourdieu, 2005c, s. 21).

⁹ Kilderne til dette og de følgende afsnit om Bourdieus sociologi er selvfølgelig dels Bourdieus egne værker, men derudover også undervisning, seminarer, diskussionsfora m.v. afholdt på Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik, Københavns Universitet i perioden 1996-2002 under professor Staf Callewaert.

retiske rammer, der har inspireret Bourdieus tænkning, nemlig fænomenologien, strukturalismen og marxismen.

Bourdieu har arbejdet på tværs af flere fag - filosofi, antropologi og sociologi - og har beskæftiget sig med en række forskelligartede analyser: Den traditionelle landbobefolknings levevis, arbejdsløshed, selektion i uddannelsessystemet, jura, videnskabsteori, kunst og litteratur, studier af sociale klasser, familierelationer, religiøse forestillinger, politik, sport, sprog, boligbyggeri, intellektuelle, statsapparatet m.m. Han benytter ofte flere forskellige tilgange til det problemfelt, han studerer, og arbejder med såvel detaljerede etnografiske analyser og statistiske modeller som metateoretiske og abstrakte filosofiske overvejelser¹⁰.

I modsætning til megen anglosaksisk sociologi opererer han ikke med en modsætning mellem subjektive og objektive vidensformer, med analytisk adskillelse af det symbolske fra det materielle eller med opsplittning af forskningen i en teoretisk og en empirisk del¹¹. Ved hjælp af sine sociologiske grundbegreber forsøger han at undgå disse modstillinger og at skulle lægge sig fast på en analyse af enten individ over for struktur eller af et mikro- over for et makroniveau. De praksisformer, han er interesseret i at forstå, er oftest defineret som en dobbeltbundethed mellem disse dualiteter og har en flertydig karakter, som man ikke ville kunne indfange, hvis man på forhånd skulle vælge det ene eller det andet perspektiv.

Et eksempel på dette er hans analyse af, hvordan den såkaldte symbolske dominans fungerer. Her viser han, at de undertrykte selv aktivt medvirker til at fastholde deres egen undertrykkelse. Begrundelsen findes i de historiske forhold, der har affødt de holdninger, der fastholder de undertrykte. For de undertryktes holdninger vil være i overensstemmelse med de objektive strukturer og forhold, der har affødt dem. Den underdanighed, undertrykte lægger for dagen, er således ikke kun resultatet af en bevidst magtudøvelse fra undertrykkerens side¹².

¹⁰ Waquant, 1996, s. 17-18.

¹¹ Bourdieu, 1977; Bourdieu, 1990.

¹² Symbolsk dominans skal forstås som det herredømme, dominerende på det symbolske plan – i modsætning til et materielt plan - udøver over de dominerede. Bourdieu forklarer det således: ”De dominerede tager nogle kategorier i anvendelse, der er konstrueret ud fra de dominerendes synspunkt på dominansforholdene, og får således disse kategorier til at fremtræde som værende naturlige. (...) Den symbolske vold institueres ved hjælp af den tilslutning, den dominerede ikke kan undgå at give den dominerende (altså dominansen). Det sker, når den dominerede, for at tænke den dominerende eller for at tænke sig selv, eller snarere for at tænke sig selv i forhold til den dominerende, kun råder over erkendelsesredskaber, som deles med den dominerende; disse redskaber er blot dominansforholdets inkorporerede form og lader dermed dette forhold fremtræde som værende naturligt. Eller med andre ord: Den dominerede tilslutter sig dominansen, når de skemaer, den dominerede sætter i værk for at opfatte og vurdere sig selv, eller for at opdage og vurdere de dominerende modsætninger (høj/lav, maskulin/feminin, hvid/sort osv.), er resultat af inkorporeringen af de således naturaliserede klassificeringer, den dominerede som socialt væsen selv er resultat af” (Bourdieu, 1997e, s. 48).

De tre af Bourdieus mange værker, som anses for at være de mest centrale, er for det første værket om, hvorledes skolen reproducerer samfundets struktur *La Reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement*, som udkom i 1970. To år senere i 1972 udkom *Esquisse d'une théorie de la pratique*, hvor han udvikler et af sine centrale begreber, habitusbegrebet, og i 1979 udkom *La Distinction. Critique sociale du jugement*, som analyserer det æstetiskes rolle som social faktor¹³. Især *La Distinction* vil – i den engelske oversættelse – danne grundlag for denne afhandlings teoretiske perspektiv.

Historisk opkomst

Bourdieu's sociologi har rødder i 1950'erne og 1960'erne¹⁴. På samme måde som han selv forstår det sociale – hvilket jeg vender tilbage til både at beskrive mere i detaljer og også demonstrere konkret i denne afhandling – kan sociologien som fag selv forstås som bestemt af sin forhistorie. For at få den fulde forståelse af Bourdieus sociologi må man se på teorien i forhold til det udspring, den har haft i Frankrig, hvor en række discipliner prægede faget sociologi i den fase, hvor den etablerede sig selvstændigt fag.

I det sene 1800-tal betragtede man sociologien som en slags psykologi: Ikke som en individuel psykologi, men som en form for kollektiv psykologi. Sociologi kunne således forstås som tillempet psykologi, og således kunne man forstå det komplekse gennem det enkle, det højere gennem det lavere og helheden gennem delene, lige som den positivistiske tradition fra Comte argumenterede for, at discipliner lod sig reducere til stadig lavere ordner: Sociologi → psykologi → biologi og så videre ned til fysik. Durkheim mente imidlertid, at kollektiv psykologi/sociologi måtte forstås som noget andet end psykologi og ikke ville kunne reduceres til psykologi. Begrundelsen var, at der var forskel på det kollektive og det individuelle¹⁵.

Sociologien i Frankrig hentede metodisk inspiration fra etnologi og historie. Oprindeligt var interessen for at studere eksotiske folk hovedsageligt knyttet til museer og faglige selskaber, og på universitetet var det i begyndelsen af 1900-tallet kun acceptabelt at studere såkaldte 'noble' objekter. At studere 'vilde' og at anvende direkte observation, som etnologiske feltstudier krævede, var ikke

¹³ Waquant, 1996, s. 18.

¹⁴ Dette afsnit om Bourdieus sociologis historiske rødder baserer sig overvejende på Broady, 1991 s. 55-100.

¹⁵ I samtiden var det i øvrigt tvivlsomt, hvorvidt psykologi overhovedet ville kunne forstås som en positiv videnskab. Årsagen var dens metode, introspektionen, som i positivistisk forstand var uvidenskabelig. Hvis man anerkender Comtes reduktionssystem, er det et problem, hvis et led i kæden er uvidenskabeligt. Omvendt behøvede man psykologien til at forklare formidlingen mellem den biologiske og den sociale orden.

muligt. Da etnologien i 1926 kom ind på universitetet, baserede den sig derfor på fag med tilknytning til den akademiske tradition: Religionsvidenskab, filosofi og antropologi¹⁶. Men da tidens evolutionistiske videnssyn tilsagde, at komplekse typer måtte være udviklet ud fra enkle typer, så blev det for at kunne forstå samfundet i vores egen tid legalt at studere 'primitive' (i betydningen 'enkle' så vel som 'tidlige') samfund. Etnologien kunne derfor ses som et arbejdsredskab for sociologien. Inspirationen fra historie var ikke den individorienterede, politiske og kronologiske historie eller dennes metode, men en bredere, fagligt tværgående udgave. I sociologiens øjne skulle historien bruges til at levere materiale til sociologiens tolkninger.

I mellemkrigstiden er faget sociologi endnu ikke blevet selvstændigt institutionaliseret. Gruppen af sociologer var delt i to: Den ene gruppe orienterede sig mod universiteterne, hvor de overvejende fungerede som uddannelsesadministratorer, eller hvor de bedrev en mindre forskningsindsats og derudover skrev introduktioner, lærebøger og sammenstillinger af andres arbejder. Den anden gruppe fungerede relativt tilbagetrukket og orienterede sig mod forskning. Suppleret med forskelligartede specialkompetencer (bl.a. sprog, historie, sinologi, statistik) gennemførte denne gruppe empirisk forskning, som hovedsageligt nåede omverdenen gennem undervisning af studenter på højt niveau uden for de etablerede universiteter¹⁷.

Først i 1958 fik sociologi sin egen eksamen, så op til 1960'erne har især filosofien været dominerende: Hovedparten af sociologerne var uddannede inden for filosofi. Som det også har været tilfældet med andre fag, udsprang også sociologien fra den praktiske filosofi¹⁸.

I starten var faget orienteret mod at opstille typologier og klassifikationer, og i forlængelse heraf udvikledes faget socialpsykologi og meningsmålingssociologien, som var introduceret tilbage i 1930'erne. I starten af 1960'erne begyndte fagets egne tidsskrifter at udkomme, og særlige forsknings- og udredningscentre opstod. Staten og erhvervslivet havde behov for forskellige typer udredninger,

16 Dette var kun tilfældet inden for fransk etnologi, ikke i tysk og engelsk. Følgelig lå fransk etnologi langt op i dette århundrede efter disse, bortset fra de 'skrivebordstænkere', der havde en vis anseelse (Broady, 1998a, s. 66).

17 Det franske universitetssystem rummer på højt niveau både universiteter og eliteskoler, de såkaldte Grandes Ecoles. Det er undervisning på sådanne eliteskoler, der her er tale om. Der eksisterer ikke noget sammenligneligt i det danske universitetssystem. For en gennemgang af det franske universitetssystem, se f.eks. Schwibs, 1996 i den svenske udgave af *Homo Academicus* (Bourdieu, 1996b).

18 Således også Emile Durkheim. Han var uddannet filosof og underviste først i filosofi på gymnasiet. Derefter blev han ansat ved det humanistiske fakultet ved universitetet i Bordeaux med ansvar for undervisning i samfundsvidenskab og pædagogik (1887-1902) og havde dernæst en stilling ved Sorbonne, Paris, i pædagogik og fra 1913 også sociologi (Guneriusen, 1996, s. 68).

hvilket den traditionelle videnskabelige sociologi ikke kunne eller ville levere. Den empirisk baserede sociologi fra USA kunne bedre 'levere varen', og dens udøvere blev skolet via håndbøger og praktisk arbejde. Senere, efter 1968, kom denne empiriske og administrativt orienterede sociologi til at fremstå som en modpol til den nye, kritiske videnskab¹⁹.

Imellem de filosofisk dominerede universitetsfakulteter og det empiriske udredningsarbejde opstod et miljø, hvor en mere selvstændig sociologi udviklede sig. Undervisningen her var organiseret i seminarer, frem for i traditionelle forelæsningsninger, og det var muligt for studenterne at komme tæt på forskningen. Miljøet tiltrak en anderledes type studenter og forskere, og Bourdieu var i begyndelsen af sin akademiske karriere knyttet til dette miljø.

Fransk sociologi

Videnskaben i Frankrig er – naturligvis – formet i en fransk kontekst, og den kendsgerning har betydning for, hvordan man skal forstå den franske, sociologiske litteratur.

Det franske uddannelsessystem baserer sig på en encyklopædisk tradition, hvilket betyder at uddannelse bør indeholde 'al menneskelig viden', pædagogisk påvirket af bl.a. Comenius²⁰, som generelt prægede skolen i Centraleuropa, men derudover har idealerne fra Descartes' rationalisme og oplysningstiden også fungeret som støtte for den encyklopædiske idé²¹. I forlængelse heraf er det at være 'belæst' i Frankrig et udtryk for, at man er fortrolig med den franske kulturarvs tekster²². Dette gælder ikke blot litteraturfolk, men alle med akademiske uddannelser. Læsning i sig selv udgør den ene side af fænomenet, og den anden side drejer sig om at mestre kanoniserede tekster, hvilket viser sig i et kendskab og en fortrolighed med litteraturen, som sætter spor i den enkeltes tale og skrift.

¹⁹ Broady, 1991, s. 86.

²⁰ Comenius (1592-1670) så Gud som alvidende og mennesket som en forstødt guddom. Mennesket er følgelig også alvidende, men skal genrejses med viden og dette må ske ved hjælp af pædagogikken. Guds viden kunne beskrives som omfattet af en cirkel, men mennesket kunne aldrig, trods sin alviden, få fuldt del i denne viden helt ud til cirkelns kant. Mennesket burde i sin bestræbelse efter viden sørge for at vide lidt om det hele, men ikke specialisere sig. Ifølge Comenius er der kun tre store lærebøger, som er nødvendige: 1. Naturen (sansning); 2. Sproget (forstand og tænkning) og 3. Bibelen (åbenbaringen, Tro). Ved syndefaldet blev vores 3 øjne (sansning, tænkning og tro) uklare. Gennem uddannelse skal mennesket således gøres klarsynet igen, hvilket fører til en nødvendig, livslang læren. Comenius' dannelsesbegreb er alment, men på et religiøst grundlag. Grue-Sørensen, 1966, s. 32-55.

²¹ Holmes & McLean, 1992, s. 54 ff.

²² Dette afsnit er helt overvejende baseret på Lemert, 1981.

Kampene om læsning og skrivning udkæmpes i Paris, som er den 'boglige' hovedstad. Kampen involverer forfatternes ønsker om at blive læst og læsernes ønsker om at være belæste, og den involverer forlag, kritikker, aviser, kommentatorer og andre, der fungerer som mediatorer mellem forfattere og læsere²³.

Den belæste forfatter skriver således til den belæste læser, hvilket også gælder inden for sociologien. Det betyder, at teksterne konstant refererer til, men ikke citerer fra, hvad andre siger og skriver, og man må som læser, særligt som ikke-fransk læser, være bevidst om, at teksterne skal læses på en klangbund af denne kamp om status i den akademiske verden, og en forholden sig og refereren til andres udtrykte tanker. Men man skal også være opmærksom, at de videnskabelige miljøer er meget sluttede samfund, hvor folk kender hinanden professionelt og måske også personligt.

Publikationssystemet fungerer således, at forlagene har særlige serier, der hver især kontrolleres af en af 'stjerne'ne'. Forpligtelsen for stjernen er at følge med i, hvad der sker i det faglige felt, og at skrive med dette publikums modtagelighed for hans arbejde for øje. Det gør, at mængden af tekster, der produceres, er temmelig høj. Det faglige felt skal her forstås som et kraftfelt, dvs. som et felt, hvor man kæmper²⁴. Paris er der, hvor det poetisk udtrykt er sådan, at 'ideer og deres forfattere ankommer, sejrer, holder sig i centrum for et øjeblik før de uundgåeligt falder'²⁵.

Et felt skal imidlertid ikke ses som et velorganiseret fagligt speciale, men som et intellektuelt punkt hvori teori produceres. Sociologien er således ikke en isoleret disciplin, men snarere en metode eller en særlig holdning over for menneskelige fænomener. Derfor behøver man ikke være uddannet sociolog for at arbejde sociologisk. Sociologien retter sig ikke kun mod en bestemt genstand – uddannelsessociologi f.eks. – men er bredere og bygger på mere grundlæggende sociologiske antagelser. Derfor er den franske sociologi ofte også en del af et større intellektuelt felt og et politisk-økonomisk felt.

23 Et særligt udtryk, *Tout Paris*, beskriver dette fænomen som et åbent, offentligt rum, hvor alle ser/læser, hvad alle andre gør/skriver. Tidligere foregik dele af kampene i salonerne, men i dag er de erstattet af massemedierne (Lemert, 1981). I forhold til det franske universitetssystem var strukturen før 1968 monopolistisk, hvor den siden er blevet mere oligarkisk. Attituderne, værdierne og strategierne fra den monopolistiske æra eksisterer dog stadig, og grundet det franske universitetssystems knaphed på symbolske ressourcer eksisterer det parallelle system, *Tout Paris*, som 'alle' akademikere drømmer om at være stjernen i (i det mindste for nogle måneder). Sat på spidsen kan det udtrykkes som om, at hvor det gamle universitetssystem producerede mandariner, producerer det nye guruer (Boudon, 1981, s. 193).

24 Et felt er i følge Bourdieu et kraftfelt og et kampfelt (Bourdieu, 2005c, s. 62-63).

25 Lemert, 1981, s.8.

Sociologi har sit eget territorium i det intellektuelle felt, og derfor har den franske sociolog to muligheder: At rette sig mod det intellektuelle *Tout Paris* eller at rette sig mod sociologiens eget felt. Bourdieu holder sig inden for sociologiens felt, med en sociologi, hvori han udvikler sine egne begreber.

Bourdieu's teoretiske udgangspunkt

Bourdieu's sociologi opstod på baggrund af etnografiske studier i Algeriet²⁶. Hans studier dér handler om ære, hus og slægtskab, som er klassiske temaer inden for etnologien. I sine teoretiske refleksioner over feltarbejdet²⁷ begynder han at undersøge kundskabens gyldighed, idet han stiller sig selv et spørgsmål om, hvad det vil sige at følge en regel, idet han ser kundskaber som knyttet til sociale omstændigheder²⁸. Det spørgsmål, han vil give et svar på, gælder et præmoderne samfund, som eksisterede i moderne tid, og svaret skal tage udgangspunkt i det præmoderne samfunds egne forståelseskategorier.

I årene efter Algeriet studerede han med nogenlunde samme metode såvel bønder i Sydfrankrig som universitetsstuderende i Paris, og på den baggrund forsøgte han mere generelt at udvikle en teori, der skulle være brugbar til at forstå/forklare, både de algeriske kabyler²⁹ og de franske universitetsstuderendes måde at handle på: For kabylernes vedkommende drejer det sig om, hvordan de faktisk gifter sig i forhold til den måde, de symbolsk opfatter deres giftermålspraktik på, og for de universitetsstuderendes vedkommende om, hvordan de faktisk skaffer sig en uddannelse i forhold til, hvordan de symbolsk opfatter deres praktik for uddannelsessøgning.

Der er således tale om to helt forskellige typer samfund, som man skal forstå på hver deres præmisser, men samfundene er i Bourdieu's øjne ikke mere forskellige, end at man ikke skulle kunne udvikle en mere generel teori, hvormed man kan anskue, hvordan det samme sker – på forskellig måde. Ambitionen er ikke at

26 Som Bourdieu gennemførte på baggrund af at have arbejdet med mere traditionelle sociologiske spørgsmål om Algeriet generelt: *Sociologie de l'Algérie* fra 1958, *Travail et travailleurs en Algérie*, 1963 og *Le déracinement, la crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie*, 1964. Disse bøger handler om det moderne Algeriet, dvs. om et præmoderne land i en moderniseringsproces. Studierne undersøger en overgang, der hovedsagelig har udgangspunkt i et moderne problem: arbejdskraftens livsvilkår (Robbins, 1991, s. 10-11).

27 Feltarbejdet, der ligger bag studierne (om æren, huset, ægteskabet) og det teoretiske udkast, blev gennemført mellem 1958 og 1962.

28 Refleksionerne er beskrevet i Bourdieu, 2005b.

29 Den del af Algeriet, hvor en del af den ældre oprindelige befolkning fra før den arabiske kolonisering lever, kaldes Kabylien. Befolkningen tilhører den gruppe, man kalder berbere, hvilket er en samlebetegnelse for mange grupper, der lever over hele Nordafrika. Ordet 'berber' kommer af den betegnelse, som de romerske erobrere anvendte, inspireret af det græske navn for andre folkeslag end dem selv: Barbarer dvs. "de andre", de ikke-civiliserede.

udvikle en transcendental filosofi eller noget universelt, men at komme med bud på et empirisk-teoretisk redskab til studier af samfund generelt.

Hvad vil en teori om måden at handle på sige? Det er at forstå/forklare, hvorfor mennesker opfører sig, som de gør, i sociale sammenhænge. Det drejer sig ikke primært om den enkelte, og ikke primært om noget psykodynamisk, dvs. om den relation man har til sig selv. Med 'at opføre sig' forstås heller ikke adfærd, som den forekommer hos dyr i naturen, for menneskets måde at opføre sig på socialt er af en anden karakter: Bl.a. har den en symbolsk dimension, idet man mener noget med sin opførsel. Men opførslen er heller ikke blot en meningsfuld handlen, dvs. en iværksættelse af en subjektiv bevidst intention, på baggrund af bevidste motiver, for opførsel har, udover hvad agenten er bevidst om, også et objektivt indhold, som til en vis grad undgår agentens bevidsthed. Til at benævne denne mellemting mellem adfærd og handling bruger Bourdieu begrebet *praktik*³⁰.

Teorier, der vil forklare hvad social opførsel går ud på, må tage højde for to ting: At den, der udfører en social praktik, har en praktik, og at den, der iagttager den sociale praktik, *også* har en praktik. Begge parter praktik skal tænkes med i forklaringen, ligeså iagttagerens praktiks relation til praktikerens praktik. Ofte etableres forklaringen i form af en model, som forskeren ubevidst placerer i hovedet på praktikerens, og som gør, at forskerens forklaring passer. Et eksempel er, at man i et samfund har den regel, at en bror og en søster ikke må gifte sig. Forskeren, som ser denne forklaring som en erkendt regel for opførsel, begynder at spekulere over, hvor denne regel så kommer fra? Sagen er, at reglen *som regel* på ingen måde findes i praktikerens bevidsthed, idet han /hun handler (hvilket ikke er det samme som, at folk ikke kan henvise til denne regel – det kan nemlig godt ske, men der er i givet fald tale om en efterrationalisering). Det, teorien om praktik ønsker at gøre, er at beskrive, hvad der sker i hovedet på folk *i aktion*.

Bourdieu udarbejder en beskrivelse – med reference til Algier-arbejderne – ved at iagttage hvordan en 'mand af ære' bærer sig ad, hvordan man bor i et hus, hvordan man gifter sig og omgås med sine slægtninge, samt ved hjælp af hvilke symbolske systemer (myter, ritualer osv.) man udtrykker alt dette³¹.

30 Ordet praktik og ikke praksis kan anvendes for at undgå en forveksling med det marxistiske begreb. Hos Marx og i den vestlige marxisme har "praksis" en slags normativ betydning. Her skal praktik forstås som en social praktik, dvs at nogen gør noget med nogen i en konkret sammenhæng. Til forskel fra praksis, som foregår i en social sammenhæng, hvor nogen gør noget – evt. med nogen.

31 Bourdieu har i senere arbejder beskrevet teorien om praktikken. Først i bogen *Esquisse d'une théorie de la pratique précédé de trois études d'ethnologie kabyle* (1972) udkom siden på engelsk *Outline of a Theory of Practice* (1977), siden igen på fransk *Le sens pratique* (1980), hver gang i en omarbejdet version og på baggrund af forskellige empiriske studier. *Esquisse...* er her i 2005 udkommet på dansk: *Udkast til en praksisteori: indledt af tre studier i kabylsk etnologi*.

Handlingens natur antages at være monistisk, dvs. udgøre en enhed. I en handling er der ikke nogen klar grænse mellem det ydre og det indre, det bevidste og det ubevidste, det kropslige og det diskursive. Det, der skal forstås for at forstå handlingen, er den intentionsløse intentionalitet, den prærefleksive, intuitive beherskelse af den sociale verden, som agenterne opbygger ved konstant at bevæge sig i den³². Forskningsobjektet er således ikke virkeligheden, sådan som den eksisterer, men virkeligheden som vi kender den.

Det er ikke forestillinger og normer, der kan forklare menneskers opførsel, i hvert fald ikke som en bevidst motivering. Det, der styrer os, og som samtidig kan forklare vores opførsel, er det forhold at vi som mennesker har internaliseret vores objektive livsvilkår, som genererer praktikker, der er tilpasset disse livsvilkår. Bourdieu betegner dette fænomen *habitus*.

Inspirationen

At beskrive hvor Bourdieu har sin teoretiske inspiration fra rummer vanskeligheder. Støtter man sig til, hvad han selv har sagt, må man forudsætte, at han har været i besiddelse af et højt selvrefleksivt bevidsthedsniveau samt en objektiv viden om, hvilke tanker og forestillinger, der prægede den tid, hvor grunden til hans faglighed blev lagt. Og da Bourdieus videnskabelige produktion strækker sig over godt 40 år, er der i løbet af den tid naturligvis også sket en udvikling både i hans egen erkendelse og i diskussion med omverden, som har læst og skrevet om samt diskuteret hans arbejder³³.

Bourdieu har ofte fået stillet spørgsmål, der skal belyse netop dette: Hvor kommer hans begreber, forestillinger, tankefigurer, etc. fra, hvilket han i flere sammenhænge har forsøgt besvare i en eller anden form³⁴. Hans insisteren på, at forskerens praktik i betydningen iagttagersens praktik også skal afdækkes, må selvfølgelig også gælde ham selv³⁵.

³² Waquant, 1996, s. 31.

³³ Broady, 1991.

³⁴ Nærværende afsnit er bl.a. baseret på Callewaerts gennemgang af andres forskeres interviews med Bourdieu: Axel Honneth: "Die zerrissene Welt der symbolischen Formen" i *Ästhetik und Kommunikation*, Heft 61/62, 1986 og M. Schmeiser: "Pierre Bourdieu - Von der Sozio-Ethnologie Algeriens zur Ethno-Soziologie der französischen Gegenwartsgesellschaft. Einer bibliografische Einführung" i *Ästhetik und Kommunikation*, vol XVI no 61. (Callewaert, 1992, s. 42 – 58 og 59-68).

³⁵ Det fører frem til at forskeren kontinuert, i forhold til sin videnskabelige produktion, skal arbejde med en såkaldt *socioanalyse*, som bl.a. afdækker disse ting. Dette skete for Bourdieus eget vedkommende mest i forhold til hans konkrete empiriske arbejder, og først sent i livet, umiddelbart før sin død i 2002 udkom to værker, hvoraf især det seneste *Ein soziologischer Selbstversuch* (Suhrkamp, 2002) 'offentliggjorde' hans egen socioanalyse. Socioanalysen har en subjektiv side, som skal afdække det socialt fortrængte – sociale skel eller dominansforhold – og en objektiv side, en deltagende objektivering med forskeren som objekt,

Om det overhovedet er muligt at lave en fuldstændig beskrivelse af sin teoretiske inspiration, er spørgsmålet, idet det i een forstand kan sammenlignes med mulighederne for at lave et hermeneutisk tolkningsarbejde, hvor genstanden i form af den forskningsmæssige orientering til stadighed vil kunne gentolkes i og med beskriverens eget perspektiv udvides som følge af processen. I Bourdieus teori er det det sociale, og ikke tolkningen af en tekst, der er i centrum, men arbejdet må være det samme. Selv angiver han at hans sociologi er inspireret af tre teoretiske hovedretninger, som han dog både bygger videre på og forsøger at overskride: Fænomenologien, strukturalismen og marxismen, samt de tidligere teoretikere: Weber og Levi-Strauss³⁶.

At udvikle en teori om praksis forudsætter, at man kan afdække den logik, der styrer praksis³⁷, og her finder Bourdieu ikke de tidligere teoretikeres bud tilstrækkelige:

*"Man behøver blot at sammenligne de klassiske teorier om magts grundlag, nemlig Marx', Durkheims og Webers for at se, at de betingelser som sætter hver af dem i stand til at blive konstitueret, udelukker muligheden for objekt-konstruktion som hævdet af de to andre. Således er Marx imod Durkheim idet han ser produktet af en klassesdominans hvor Durkheim (som mest klart røber sin sociale filosofi i arbejdet med uddannelsessociologi, det privilegerede sted for konsensus-illusionen) kun ser effekten af en udelt social begrænsning. På et andet område er Marx og Durkheim i modsætning til Weber idet de, med deres metodiske objektivisme, modstår fristelsen til i kraft-relationer at se inter-individuelle relationer af indflydelse eller dominans og at repræsentere de forskellige former for magt (politisk, økonomisk, religiøs etc.) som så mange sociologisk udifferentierede modaliteter af en agents magt over en anden"*³⁸

At samfundet har en objektiv struktur er åbenlyst, og ligeledes at den enkelte agent har et praktisk kendskab til sin omverden og bruger dette kendskab i sin hverdag. En sociologi kan i Bourdieus mening derfor ikke nøjes med at konstruere en model af samfundets objektive strukturer og relationer, for den enkelte agents forestillinger om virkeligheden er et lige så centralt element, og ligeså er agentens udlægning af handlinger og betydninger en integreret del af hans/hendes erfaringsverden.

hvor man som forsker må objektivere sin position i det videnskabelige felt, man selv er en del af (Priour, 2002, s. 110-114).

36 Af samtidige teoretikere forholder han sig til Boudon, Touraine, Poulantzas og af teoretiske retninger til den symbolsk interaktionisme, etnometodologien og strukturmarxismen (Callewaert, 1992, s. 59).

37 Waquant, 1996, s. 45.

38 Bourdieu & Passeron, 1992, s. 4.

Dette løses ikke blot ved at betragte det sociale fænomenologisk, for agents perceptioner og vurderinger må også inddrages. Hvorfra stammer disse perceptionsmatricer (forstået som en slags forme, dvs. definitioner af situationer, typebestemmelser og tolkningsmæssige procedurer), og hvordan er relationen mellem dem og de konkrete sociale strukturer? Antagelsen er, at der eksisterer en form for overensstemmelse mellem sociale og mentale strukturer, mellem virkelighedens objektive kategorier, og de principper, agenterne bringer i anvendelse, når de oplever og strukturerer verden.

Dette baserer sig på en omformulering af en påstand, som blev fremført i 1903 af bl.a. Durkheim på baggrund af et studie af, hvordan kognitive systemer i primitive samfund er afledt af de sociale systemer³⁹. De forståelsesmæssige kategorier, der danner grundlag for en gruppes kollektive fremstillingsformer, er organiseret i overensstemmelse med gruppens sociale struktur. Bourdieu videreudvikler gennem sit forfatterskab denne tese om tankesystemers "sociocentrisme" i fire retninger⁴⁰:

For det første argumenterer Bourdieu for, at den overensstemmelse mellem kognitive og sociale strukturer, man finder i førkapitalistiske samfund, også eksisterer i moderne samfund, og at overensstemmelserne - homologierne - frem for alt reproduceres gennem det moderne samfunds uddannelsessystem.

For det andet: Hvorfor kommer klassifikationerne til at se ud, som de gør? Her er forestillingen, at sociale strukturer og perceptionsmatricer er homologe, idet de er forbundne: Perceptionsmatricerne er forkropsliggørelsen af de sociale strukturer. Når agenten i en lang periode eksisterer i bestemte sociale forhold, bliver resultatet et system af varige og overførbare holdninger, der udtrykker internaliseringen af et bestemt miljøes materielle omstændigheder. Dette indskrives i bevidstheden som en sandhed. En sociologisk analyse må derfor både omfatte objektive sociale forhold og internaliseringen af det objektive, dvs. undersøge, hvad der konstituerer det sociale rum, som individerne udfolder deres praksis inden for.

For det tredje resulterer overensstemmelsen mellem sociale og mentale strukturer i forskellige symbolske systemer, som desuden får politiske implikationer i og med de også fungerer som undertrykkelsesmekanismer (Marx kalder dette ideologier, Weber teodicer). Symbolske systemer resulterer desuden i en kognitiv

39 Studiet, som Durkheim lavede sammen med sin nevø og student, Marcel Mauss, er i dag et klassisk værk i etnografien. Titlen er "De quelques formes primitives de classification: contribution à l'étude des représentations collectives", blev udgivet i 1903. (Eng. oversættelse: Durkheim & Mauss, 1970).

40 Waquant, 1996, s. 25 ff.

integration af hele samfundet, hvorved de kommer til at understøtte og fremme deres egen logik og den sociale integration af en tilfældig samfundsorden. Bourdieu udtrykker det i et af sine hovedværker således:

"Opretholdelsen af den sociale orden styrkes afgørende ... gennem en orkestrering af perceptionskriterier, der er afledt af opdelingerne i den eksisterende orden (og som sådan til gunst for de grupper, der sidder i privilegerede positioner) og fælles for enhver bevidsthed, der er struktureret i overensstemmelse med disse strukturer, og derved fremstår de med alle ydre tegn på at være afledt af en objektiv nødvendighed"⁴¹

De socialt skabte perceptionsmatricer, hvorigennem den enkelte producerer sine sociale forestillinger, har en tendens til at reproducere de underliggende materielle strukturer som naturgivne fænomener frem for som et resultat af historisk givne styrkeforhold mellem forskellige grupper (f.eks. klasse, køn eller etnicitet).

For det fjerde: De sociale og kognitive strukturer er forbundet og den overensstemmelse, der eksisterer mellem dem, er med til at sikre en social dominans. Sociale grupper, der er i konflikt med hinanden, kæmper for at promovere og påtvinge andre en definition af verden, der tilgodeser deres egne interesser. Derved indgår klassifikationssystemer som elementer i en kamp.

Bourdieu's projekt kan således samlet set anskues som en materialistisk funderet antropologi, der fokuserer på symbolsk vold og på de mekanismer, der gør det muligt at reproducere eller transformere sociale dominansforhold.

I sine Algier-studier beskrev Bourdieu dels de indfødtes verden som agrariske livsformer med en egen social struktur, dels de forskellige faser i koloniseringen. Relationen mellem de indfødte og koloniseringen kunne forstås som en blanding af imitation og opposition, og i den sidste fase af moderniseringsprocessen var det traditionelle samfund under indflydelse af bl.a. industrialisering, pengeøkonomi og privatisering af jorden være nær et sammenbrud. Dette førte til fremkomsten af et frigjort landproletariat, som voksede demografisk og emigrerede til byerne.

En sådan udvikling kan analyseres gennem en strukturmarxistisk optik, men Bourdieu opdager, at der er noget, der ikke stemmer: Hos det landlige og urbane proletariat er der en kløft mellem deres faktiske handlen og den 'rationelle' handlen, der burde kendetegne dem i deres nye økonomiske situation. Hvis strukturmarxismen har ret, når den siger, at bærerne af strukturer kun viser den af strukturerne tilladte opførsel, så burde proletariatet vise en opførsel, der svarer til, at de lever under en kapitalistisk økonomi. Marx ville vise den handlingstvang, som den fuldt etablerede kapitalisme havde skabt, og som tilsyneladende ikke

⁴¹ Bourdieu, 1996b, s. 471.

levnede megen frihed til de enkelte aktører. I 'Kapitalen' beskriver han således aktørerne som "personifikationer af økonomiske kategorier" og "karaktermasker af økonomiske forhold".

Men proletariatet opfører sig ikke i overensstemmelse med teorierne, for mentaliteten indretter sig ikke nødvendigvis i forhold til det omgivende samfund: En habitus bliver kun virksom, hvis de rette betingelser er til stede. Bourdieu var som nævnt interesseret i overgangen fra et system til et andet, og selvom Marx også havde studeret denne overgang, så vælger Bourdieu at inddrage Webers rationalitetsbegreb, som var udviklet gennem studier af, hvordan kapitalismen opstod⁴², og hvordan netop overgangen så ud: Dvs. hvordan rationaliseres det arkaiske?

I en overgangsproces kan man ikke se agenterne som bærere af strukturer, fordi disse endnu ikke er på plads. Men under etableringsfasen støder det nye (kapitalismen) på sej modstand fra det gamle (det førkapitalistiske arbejdsbegreb og den traditionelle behovsøkonomi). Weber mente derfor, at man måtte komplettere Marx' teori med, at kapitalismen i sin etableringsfase er afhængig af menneskers evne til og disposition for bestemte typer af praktisk, dvs. rationel livsførelse.

På et fænomenologisk plan beskriver sociologien en konstruktion af kognitive fremtrædelsesformer, dvs. hvad agenter orienterer sig mod og handler i forhold til. Forholdet mellem agent og den verden, han/hun befinder sig i, skal ikke forstås som en relation mellem et subjekt (en bevidsthed) og et objekt (verden udenfor). Der er tale om en 'ontologisk indforståethed' mellem et socialt konstitueret princip for individets perceptions- og vurderingskriterier, og den verden, der har fastlagt dem. Bourdieu uddyber dette i en artikel fra 1968:

*"One must remember that, ultimately, objective relations do not exist and do not really realize themselves except in and through the systems of dispositions of the agents, produced by the internalization of objective conditions"*⁴³

En objektiv relation (f.eks. mellem arbejde og kapital) er ikke en selvstændig ting. Relationer er noget, der eksisterer mellem agenter eller mellem agenter og ting, orienteret af agenternes dispositioner, der igen genererer eller frembringer en handlen, som herved danner de objektive relationer. Ved at udvikle en teori som både medtænker et struktur- og et handlingsperspektiv udviklede Bourdieu en mere generelt gyldig teori.

⁴² Weber, 1920.

⁴³ Bourdieu, 1968.

Levi-Strauss havde tidligere vist, at der var sammenhæng mellem den primitive tænkemåde og den moderne tænkning, idet de strukturelt ikke er forskellige⁴⁴ (hermed viste han også en måde at arbejde videnskabeligt med etnologi). I starten arbejdede Bourdieu inden for rammerne af den levi-strausske strukturelle antropologi, men han går senere tilbage til etnologiens antagelse om, at gavebytningsystemet er en form med religiøse, juridiske, moralske, æstetiske og økonomiske dimensioner. I studier af gave-økonomien var det blevet demonstreret⁴⁵, at man kunne arbejde komparativt med materiale fra forskellige tider, lande og kulturer og derved lade dem belyse hinanden. Bourdieu gør noget tilsvarende ved at kontrastere sine tidlige Algier-studier med studier af bønder i Sydfrankrig og herudfra udvikle sin teori om, hvordan vi handler med selvfølgelighed og naturlighed.

Sammenfattende kan man sige, at Bourdieu afviser strukturalismen, men fastholder en sociologisk strukturteori, afviser subjektivistiske handlingsteorier, men beholder landvindingerne fra fænomenologien og Weber. Han afviser også rationalistiske handlingsteorier og teorier om, at folk handler efter regler, modeller, forudfattede meninger, eftersom han ser handlen som en opfindelse, bundet af en implicit grammatik.

Den sociologiske ambition

Bourdieus egen universitetsbaggrund er filosofi, og efterfølgende har han skolet sig i sociologi inden for den struktur, hvori sociologien har eksisteret som faglig disciplin i Frankrig. igennem sit forfatterskab er han igen og igen vendt tilbage til sine egne oplevelser med og refleksioner over at tage skridtet fra barndommens lavere middelklasse miljø i en Sydfransk provins, Béarn, til universitetet i Paris. Denne livsbane har været medvirkende til Bourdieus ambition at udvikle en sociologi, der objektivt kan beskrive det sociale rum forstået som den sociale verden, agenter befinder sig i og handler i. Ikke at forstå som et slags katalog over objektive fysiske love eller strukturer, bl.a. fordi det sociale rum ikke kan beskrives uden også at beskrive dets konkrete, historiske agenter og deres indbyrdes positioner i rummet.

Det drejer sig om at forstå, at en handling ikke er en regel under udførelse (bag om ryggen på den handlende), men det er heller ikke den handlendes måde bevidst at følge en regel, han kender, men objektets beskaffenhed ligger i vejen for kundskabsbestræbelsen. En objektivistisk videnskab kommer let til at tilkende sine konstruktioner en merværdi over for de ”konstruktioner”, som de indfødte

⁴⁴ Levi-Strauss, 1969.

⁴⁵ Mauss, 2001.

deltagere kommer med. Sociale agenter er ikke mekanisk regulerede, men handlingerne udspringer fra de legemliggjorte principper af en generativ habitus. Forståelsen af en praksis i denne forstand handler derfor om en aktiv udfoldelse af praksis' orientering i forhold til handling.

I sociologi kan tre ting ødelægge objektiviteten:

Den første er, hvad mange andre også har gjort opmærksom på, den enkelte forskers sociale oprindelse og personlige baggrund, dvs. klasse, køn og etnicitet. Dette kan overkommes gennem selvkritik og åbenhed over for udefra kommende kritik.

Den anden handler om den position, forskeren har i det mikrokosmos, som den akademiske verden udgør. Det vil sige i det objektive rum og til de intellektuelle positioner, den enkelte forsker på et givent tidspunkt indtager, altså definerer sig selv i relationelle termer i kraft af forskelle og distance til dem, hun eller han står i et konkurrenceforhold til. Og - i et større perspektiv – den akademiske verdens placering i den overordnede sociale magtstruktur.

Det tredje drejer sig om den intellektualiserende holdning, der får forskerne til at opfatte verden som en række betydninger, der skal tolkes, og som kan lukke af for forståelsen af, at praksisformernes logik tilhører et andet univers. Hvis ikke man konstant opretholder en kritisk holdning til de forhåndsantagelser, der udspringer af, at man *tænker* verden, at man lægger afstand til verden og de handlinger, der udspiller sig i den, for bedre at kunne "tænke dem"⁴⁶, så risikerer man at reducere den praktiske logik til teoretisk logik. I og med at disse forhåndsantagelser er indskrevet i begreber og analyseinstrumenter (genealogi, spørgeskemaer, statistiske teknikker etc.) og praktiske forskningsprocedurer (indkodningsrutiner, registreringer af data, tommelfingerregler under feltarbejde etc.), må man som forsker løbende sociologisk overvåge sin egen praktik, dvs. at man må anvende de sociologiske redskaber på sig selv for derudfra at kunne konstruere sin forskerposition.

Teori for teoriens egen skyld og teori som en institution, som et løsrevet, lukket og selvrefererende univers, eller at udskille metodeovervejelser fra den måde, metoderne faktisk bruges på i forskningen, og dyrke dem løsrevet fra en forskningspraksis uden teoretiske og filosofiske refleksioner er forhold, der sætter en kile ind mellem metode og undersøgelsesgenstand og på den måde reducerer proble-

⁴⁶ Bourdieu, 1990.

met om, hvordan forskningsgenstanden konstrueres på det teoretiske plan, til et rent teknisk forhold om empiriske data⁴⁷.

Det metodiske aspekt drejer sig om at man som forsker skal tilegne sig det sociologiske håndværk og dermed opøve en sociologisk praksis. Håndværket kan ikke gøres til noget ydre, til en metodik, som kan læres og anvendes i form af en række foreskrivende regler, hvilket han bl.a. udtrykker i forordet til en af sine bøger:

*"Jeg er klar over at jeg udelukkende på basis af en diskurs vil have svært ved at give en tilbundsående forståelse af denne filosofis principper og af de praktiske dispositioner, eller det "håndværk", den ytrer sig igennem. Men hvad der er værre endnu: Når jeg afviger fra den normale sprogbrug og omtaler disse principper som en filosofi, ved jeg at jeg risikerer at se disse principper forvandlet til teoretiske læsesætninger, der kan gøres til genstand for teoretiske diskussioner. En sådan forvandling vil yderligere vanskeliggøre en forståelse af de konstante og kontrollerede måder at handle og tænke på som er konstituerende for en metode. Men jeg vil håbe at jeg i det mindste kan bidrage til at bringe de mest sejlivede misforståelser i forbindelse med mit arbejde ud af verden, især dem der utrætteligt og af og til med vilje fremfører de samme formålsløse indvendinger igen og igen, og som utilsigtet eller tilsigtet reducerer mit arbejde ad absurdum. Jeg tænker f.eks. på beskyldningerne mod min filosofi for at være 'holistisk' eller 'utilitaristisk', og på en lang række andre selvsikre kategoriseringer, som er fostret af den klassifikatoriske tankegang hos de etablerede lectores eller af den reduktionistiske utålmodighed hos de opadstræbende auctores."*⁴⁸

Denne kritiske indstilling bunder i de praktiske erfaringer fra Algeriet, hvor Bourdieu stiftede bekendtskab både med etnografiske metoder og bearbejdelsen af statistiske data – og dermed hvad han senere betegnede som metodologisk ensporethed. Dette overbeviste ham om, at det praktiske arbejde med at indsamle data - eller snarere at producere data - er snævert forbundet med den teoretiske konstruktion af forskningsgenstanden. Denne samt en kritisk stillingtagen til de redskaber, den konstrueres med, hænger tæt sammen, ligesom betydningen af den praktiske dimension i et vidensområdes praktik og det praktiske aspekt af teori som vidensproducerende aktivitet.

Analyser af sociale fænomener må derfor nødvendigvis ske gennem en dobbelt optik, der kan udnytte de epistemologiske fordele, der knytter sig til den enkelte læsning: Den første læsning udlægger samfundet som en form for social fysik, som en objektiv struktur, der kan beskrives udefra, og hvis fysiske elementer

⁴⁷ Bourdieu fremstiller det som at metodologien bliver til en implicit teori om det forskning, der får forskeren til at opføre sig som en fuld mand, der har mistet nøglerne til hjemmet og insisterer på at lede efter dem under den nærmeste lygtepæl, fordi dér er mest lys. Kritikken går ikke på, at metoder er raffinerede, men at de udvikles udelukkende med henblik på at udfylde et tomrum, der skyldes manglende teoretisk overblik. (Waquant, 1996, s. 39).

⁴⁸ Bourdieu, 1997a, s. 12-13.

kan observeres, måles og kortlægges uafhængigt af de forestillinger, individerne gør sig om samfundet. Ved hjælp af statistisk materiale, etnografiske beskrivelser og konstruktioner af modeller kan forskeren udefra rekonstruere ”det uskrevne partitur, der styrer individernes udfoldelser, alt imens de tror, at de improviserer hver deres melodi”. Den anden læsning drejer sig om individernes egne forestillinger.

Det sociale univers og dets strukturer eksisterer ifølge Bourdieu, derfor to gange: Som en ”objektivitet af første grad”, hvilket vil sige som fordeling af materielle ressourcer og midler til at tilegne sig socialt set knappe goder og værdier (dette bliver i Bourdieus sprogbrug til forskellige former for kapital). Og som ”objektivitet af anden grad” i form af klassifikationssystemer, hvilket vil sige som mentale og kropslige matricer, der på et symbolsk plan fungerer som ramme for den enkeltes handlinger, adfærd, tanker, følelser og vurderinger. Sociologiens opgave er således ”at afdække de dybest nedgravede strukturer i de sociale verdener, der udgør det sociale univers, og de mekanismer, der sørger for, at de bliver reproduceret eller forandret”⁴⁹, hvilket Bourdieu har forsøgt at gøre i en stor del af sine empirisk baserede arbejder.

Bourdieus sociologi i modsætning til andres

Til sidst i denne gennemgang af Bourdieus sociologi overordnet set, samt dens baggrund, skal vi, før vi går videre til sociologiens konkrete begreber, kort se på forholdet til andre sociologier.

I lighed med Habermas er Bourdieu overbevist om, at en objektiv sandhed er noget, der skal tilstræbes, og som principielt er mulig. Bourdieus sociologi er samfundskritisk men ikke på samme måde, som Frankfurterskolens ’kritiske teori’ er, og den indeholder eksempelvis aldrig handlingsanvisninger. Hovedindvendingen mod Habermas drejer sig om, at ’fornuften’ hos Habermas er fundet i bevidsthedsmæssige og sproglige strukturer, der ser bort fra disses historiske vilkår. Bourdieus ambition er snarere at give en intellektuel rekonstruktion af den sociale virkelighed, som aldrig viser sig som det, den er. Hermed mener han, at man får et instrument til at se virkeligheden i øjnene med, hvorved man kan øge sine frihedsgrader.

Som bl.a. Foucault mener Bourdieu, at viden nødvendigvis må dekonstrueres, idet forståelsesmæssige kategorier er afledt af sociale kategorier, som dermed er

⁴⁹ Waquant, 1996, s. 20..

blevet symbolske magtmidler med en konstituerende kraft. En konsekvens heraf er, at de diskurser, der bruges til at beskrive den sociale verden, er sociale konstruktioner. Ifølge denne tankegang er fornuften et historisk produkt. Ikke sådan, at fornuft *udelukkende* er historisk, men for at undersøge hvornår det er tilfældet, og hvornår det ikke er, må man løbende (re)producere fornuftens grundlag gennem konkret arbejde for at undersøge den rationelle tænkningens fundament.

Dér, hvor Bourdieu er forskellig fra flertallet af samtidige sociologer, er i hans forsøg på at skabe noget, der måske kan blive til et rationelt subjekt, ved refleksivt at udnytte samfundsvidenskabelig viden og indsigt. Bourdieus teori omfatter således såvel en aktør-teori som en struktur-teori, men den handler ikke kun om modstillingen "aktør/struktur" men derimod om mod- og sammenstillingen af det symbolske og det økonomisk-politiske. Derudover er Bourdieu optaget af refleksivitet, og han har anvendt stort set alle sociologiske teknikker på sig selv⁵⁰. Hans refleksivitet er rettet mod en positivistisk opfattelse af samfundsvidenskabernes og deres adskillelse af 'facts' fra 'værdier'⁵¹. Refleksiviteten drejer sig ikke om subjektets refleksioner over sig selv som subjekt, som ville være et centralt punkt i etnometodologien og i den fænomenologiske sociologi. Refleksivitet består derimod af en systematisk undersøgelse af de "utænelige tanke kategorier, der udstikker grænserne for det tænkbare og på forhånd bestemmer tankerne"⁵². Refleksivitet kan således forstås som en overordnet kritisk holdning til alle sociologiens organisatoriske og kognitive strukturer, altså det, man kan kalde for videnskabelighedens kollektivt ubevidste, som er indlejret i den akademiske forståelses teorier, problemer og (nationale) kategoriseringer. Refleksiviteten sikrer tillige, at forskerens relation til genstanden ikke ubevidst projiceres over i genstanden selv, hvorved den deformeres. Vejen hertil går via sammensmeltningen af det teoretiske konstruktionsarbejde og de praktiske forskningsprocedurer. Dvs. at der i sociologens forskningsmæssige praksis til stadighed er overvejelser om forbindelsen mellem teori og forskningsobjekt og mellem refleksion og observation. Da alle empiriske detaljer involverer teoretiske valg, er ethvert forskningsprojekt på én gang empirisk (det handler om en verden af observerbare fænomener) og teoretisk (det må nødvendigvis operere med hypoteser om den underliggende relationelle struktur, som observationerne formodes at kunne indkredse).

50 Specielt Bourdieus analyse af intellektuelle og sociologiens objektiverende blik, men også undersøgelsen af sproget som instrument for social magt, afspejler en selvanalyse af sociologen som kulturproducent og en refleksion over mulighederne for en objektiv samfundsvidenskab (Waquant, 1996, s. 42).

51 Giddens, 1997.

52 Bourdieu: *Leçon sur la leçon*, 1982 refereret i Waquant, 1996.

Bourdieu's grundbegreber

Vi skal i nu se nærmere på grundbegreberne i Bourdieus sociologi. Generelt skal man forstå begreberne pragmatisk, og, med reference til Wittgenstein⁵³, se dem som 'værktøjskasser', der kan bruges til at løse problemer med. Det betyder, at begreberne ikke må opfattes som færdige eller som størrelser, der ureflekteret kan overføres på virkeligheden. Tværtimod skal begreberne konstant udvikles i en refleksion mellem den empiri, man ønsker at indfange, og den teori, man vil forstå og forklare empirien ved hjælp af. Formålet skal være at lave en teoretisk konstruktion dvs. en teori med en mere generel udsagnskraft udledt fra det praktiske liv.

De fire grundbegreber, jeg vil præsentere er praktisk sans, habitus, kapital og felt. Disse begreber er langt hen ad vejen dækkende for hans sociologi, men i sine hovedværker diskuterer og benytter han dem på en meget mere kompleks måde, end min beskrivelse her kommer til at afspejle. Formål med præsentationen her er da heller ikke at beskrive begreberne i alle deres nuancer, men at kunne benytte dem i forhold til det konkrete forskningsspørgsmål som de empiriske værktøjer, de er.

Den praktiske sans

Det første af Bourdieus grundbegreber er 'den praktiske sans'. Hermed forstås en sans for det selvfølgelige valg, man kan vælge at tage, givet den position i det sociale rum, hvorfra man taler og de dispositioner, man er udstyret med.

I forbindelse med sine Algier-arbejder udtrykte Bourdieu: "Jeg var nødt til at prøve at overskride strukturalismen, fordi mine data viste, at de indfødte ikke opførte sig, som om de var bærere af de regler, som strukturalismen tilskrev dem". Derfor indførte han en slags mellemvariabel, der består af kollektive gruppespecifikke handlingsstrategier, der fremkommer af vanemæssige dispositioner hos agenterne. Ubevidst orienterer medlemmerne i gruppen sig mod det, der har strategisk interesse for dem, og handlingsorienteringen fremstår fornuftig og klar. Blot er den hverken eksplicit eller formaliseret, men når sine mål uden at være så formel, som det at følge en regel ville kræve. Handlingsorienteringen blev beskrevet med begrebet 'Den praktiske sans', og da en sociologisk teori også må kunne besvare, hvorledes et fænomen som den praktiske sans opstår og bliver dannet, bliver spørgsmålet om produktion og reproduktion relevant.

⁵³ Waquant, 1996, s. 40.

Et eksempel er beskrivelsen af 'ærens system', som består i, at den, der har sans for æren, så at sige frembringer en for æren konform adfærd, som man kan rekonstruere som et regelsystem, der udledes fra få principper. Begrebet 'ærens grammatik' vil således betyde, at hvor "ærens værdisystem udføres snarere end det tænkes" så "[kan] ærens grammatik forme handlinger uden at blive formuleret"⁵⁴.

Den praktiske sans kan derfor ansues som en form for social følsomhed, der fungerer som ledetråd, endnu før vi orienterer os bevidst mod den omliggende verden, og som konstituerer verden som meningsfuld ved at foregribe nogle immanente tendenser i den. Hvilke tendenser der kan være tale om, bestemmes af vores sociale positions dispositioner, idet man kan drage en parallel til, hvordan en erfaren fodboldspiller spiller en fodboldkamp: Den erfarne agent 'læser' omgivelserne, og samtidig konstitueres et mulighedernes handlerum. På den måde foregriber den praktiske sans begivenhedernes gang ved i nuet at orientere sig i forhold til forskellige scenarier, omverdenen kan lægge op til.

Habitus

Habitus er det andet af Bourdieus grundlæggende begreber. Med et citat fra en klassiker i fransk litteratur indleder Bourdieu sin beskrivelse af, hvad han betegner som 'Praktikkernes økonomi' i et af sine hovedværker. Citatet kan måske forekomme en dansk læser i år 2005 mærkværdigt, og beskrive en verden af i går: Ikke mange lægger speciel betydning i at kunne spille andante med et bestemt udtryk. Det er da heller ikke andanten, der gør citatet relevant, men dets illustration af hvad habitus vil sige, dets antydning af, hvordan den er opstået, og ikke mindst hvilken effekt, den har på kvinden i forhold til hendes møde med omverdenen.

"But on things whose rules and principles had been instilled into her by her mother, on the way to make certain dishes, to play Beethoven's sonatas, to 'receive' with cordiality, she was quite sure that she had a right idea of perfection and of discerning how far others approximated to it. For these three things, moreover, perfection was almost the same, a kind of simplicity in the means, a sobriety and a charm. She repudiated with horror the introduction of spices in dishes that did not absolutely require them, affectation and abuse of the pedals in pianoplaying, departure from perfect naturalness, and exaggerated talking of oneself in 'receiving'. From the first mouthful, from the first notes, from a simple letter she preened herself on knowing if she had to deal with a good cook, a real musician, a woman properly brought up. 'She may have many more fingers than I, but she lacks taste, playing that very simple Andante with so much emphasis.' 'No doubt a most brilliant woman full of parts, but it is a want of tact to speak of oneself in such a case.'

⁵⁴ Bourdieu: Esquisse, refereret i Callewaert, 1992, s. 66.

'Possibly a very knowing cook, but she does not know how to do steak and fried potatoes.' Steak and fried potatoes, an ideal competition-piece, a kind of culinary Pathetic Sonata, a gastronomic equivalent to what is in social life the visit of a lady who comes for a servant's 'character' and who, in an act as simple as that, can sufficiently display the presence or absence of tact and education". (Marcel Proust, Days of Reading)⁵⁵

Vi er alle udstyret med en habitus som kvinden ovenfor, men vores individuelle habitus er unik og installeret i os over tid, primært af vores forældre(s habitus) og det barndomsliv, vi har levet. Ligheden mellem enhver af os og med kvinden i Proust-citatet er, at vi alle har tilsvarende følelser som hun, når vores unikke udgave af habitus møder omverdenen. Følelsen af tryghed og behag, når vi befinder os i sammenhænge, der er velkendte og fortrolige, og følelsen af ubehag og diffus, utvetydig modstand, når vi ikke gør, er et mærkbart tegn på, hvad habitus vil sige.

Habitus er imidlertid meget mere end vores individuelle og subjektive følelser. Bourdieu introducerede habitusbegrebet for at gøre rede for det paradoks, der består i, at menneskelig handlen kan være målrettet, uden at den handlende selv har målet klart for sig.

Habitus-begrebet er kendt fra andre, oprindeligt fra Aristoteles' og senere middelalderteologen Thomas Aquinas' filosofi. Også fænomenologiens grundlægger, Husserl, brugte begrebet i sin analyse af den erfaring, vi kan have om noget uden at kunne gøre eksplicit rede for det⁵⁶.

Udover disse teoretikere er Bourdieu i udviklingen af *sit* habitusbegreb også blevet inspireret af den oprindeligt tyske, senere amerikanske kunsthistoriker Erwin Panofsky⁵⁷. Panofsky arbejdede med middelaldermaleri og var optaget af at forstå sammenhængen mellem fremkomsten og udviklingen af en stilart inden for kunsten og den øvrige udvikling i samfundet: Hvad er det, der gør, at en kunstner udtrykker sig, som han gør? Panofskys ide er, at den skolastiske tænkning og de gotiske katedraler har samme struktur. Denne tanke bunder i en neokantiansk opfattelse af det menneskelige intellekts apriori-kategorier, hvorved en og samme habitus kan være årsag til både et teologisk system og en katedral.

⁵⁵ Bourdieu, 1996a s. 97.

⁵⁶ Flere har også anvendt begrebet, mere eller mindre metodisk: Hegel, Weber, Durkheim, Mauss. Af nyere teoretikere har Merleau-Ponty og Heidegger med begrebet forsøgt at vise, hvordan mennesker havde et forhold til deres omverden, der hverken var mekanisk eller intellektualistisk. Alle har haft omtrent samme målsætning i retning af at befri sig fra den rene bevidsthedsfilosofi eller at forstå kroppens sociale funktion.

⁵⁷ Bourdieu introducerede Panofskys arbejder i Frankrig, bl.a. Panofsky, Erwin: *Gothic Architecture and Scholasticism*. Se Panofsky & Bourdieu, 2002.

Det oprindelige spørgsmål: 'Hvordan handler folk målrettet – uden at have et bevidst mål?' kan derfor til en vis grad besvares med 'p.g.a. deres habitus'. Habitus er en strukturerende mekanisme, der opererer indefra i agenterne. Ikke individuelt og ikke determinerende, men den udstikker retningen for handling. Dog hverken i form af implicitte regler (normativitet), eller eksplicitte regler (juridiske principper), der skal følges. Habitus er resultatet af en internalisering af eksterne strukturer, f.eks. institutionelle forhold, som genererer rational adfærd, i form af en praktisk rationalitet. Habitus er derfor også en historisk konstrueret størrelse, der består af en række historiske relationer, der så at sige er aflejret i den enkelte i form af bestemte perceptionsmatricer, vurderingskriterier og handlingsmønstre. Der er tale om en generativ spontanitet, som kommer i spil/til udtryk, når situationer i omverdenen kræver, at agenten må reagere vha. sin praktiske logik.

I det sociale rum eksisterer ydre, sociale strukturer, der modsvarer habitus. Denne overensstemmelse viser sig specielt tydeligt, når man undersøger de strategier for reproduktion eller forandring, forskellige sociale grupper udvikler for at fastholde eller forbedre deres position. Strategierne er ikke resultat af en overordnet strategisk plan eller en kollektiv sammensværgelse, men de danner et objektivt mønster, der handler om overførsel af magt fra den ene generation til den næste.

Kapital

Det tredje af Bourdieus grundbegreber er kapitalbegrebet. Ved 'kapitel' skal forstås noget bredere end, hvad vi i dagligdags tale betegner som en kapital, men som har grundlæggende træk tilfælles med denne: Kapital er noget, vi har akkumuleret, og som vi har til rådighed, og den kan qua social energi omsættes til handlinger i den sociale verden. Vi kan vælge at bringe kapitalen i anvendelse ved at forbruge den, vi kan geninvestere den og derigennem danne mere kapital, eller vi kan omsætte den i en ny slags kapital⁵⁸.

Det bredere kapitalbegreb dækker over en betydning, hvori kapital kan findes i flere former og være enten materiel eller inkorporeret, dvs. indlejret i kroppen. Kapitalen kommer dermed til både at virke som en kraft, der er indlejret i ydre strukturer og dermed til stede i tingenes objektivitet, og som et indlejret et princip, der virker *som om* det var en regel, dvs. at alt ikke bliver lige muligt eller umuligt. Kapital kan dermed anskues som en slags 'økonomier for praksis'. Videre kommer den til at ligge til grund for regelmæssigheder⁵⁹ i den sociale verden og for strukturen i fordelingen af kapital.

⁵⁸ Bourdieu, 1986.

⁵⁹ Bourdieu bruger konsekvent betegnelsen regelmæssigheder frem for regler for at lægge afstand

Kapital eksisterer i tre grundlæggende former. Som

- *økonomisk kapital*, der umiddelbart og direkte er konvertibel med penge, og som kan institutionaliseres f.eks. i form af ejendomsrettigheder
- *kulturel kapital*, der under visse betingelser er konvertibel til økonomisk kapital, og som kan institutionaliseres f.eks. i form af uddannelsesmæssige kvalifikationer.
- *social kapital*, der er dannet af sociale forpligtelser (forbindelser), og som – igen under visse betingelser – er konvertibel til økonomisk kapital. Denne kapital kan institutionaliseres f.eks. i form af en adlestitel⁶⁰.

Kulturel og/eller social kapital kan endvidere også forstås under eet som *symbolsk kapital*, hvilket er en kapital, der bliver opfattet symbolsk, dvs. som en socialt konstitueret kognitiv kapacitet⁶¹. Hver af de tre grundlæggende kapitaltyper kan fremtræde som symbolsk kapital, når den anskues gennem en perceptionsmatrix, der er indrettet i overensstemmelse med dens specifikke rationalitet. Undersøgelse af faggruppernes særlige rationalitet, som er omdrejningspunktet i denne afhandling, vil som et af hovedpunkterne bl.a. undersøge hver af faggruppernes særlige kapital, og denne kapital vil kunne anskues som en art faglig, symbolsk kapital.

Økonomisk kapital er kapital, som vi kender den fra det dagligdags kapitalbegreb, og som udtrykker en sum penge, der investeres i et produkt eller i værdipapirer med det formål at få et afkast⁶². Eller som fast ejendom, frynsegoder, kredit, aktieoptioner, arv osv.

til den deterministiske betydning, der ligger i reglers konsekvens.

60 Adelstitlens betydning har ændret karakter, og man skal til nyere magtanalyser for at finde ud af, hvor den tidligere adelige magtposition nu er forskudt hen. Se f.eks. Christiansen, Møller, & Tøgeby, 2001.

61 Symbolsk kapital er et af Bourdieus mest komplekse begreber. Hele hans produktion kan læses som et forsøg på at påvise og afdække dets vidt forskellige fremtrædelsesformer og virkninger. Se *Esquisse d'une théorie de la pratique. Précédée de trois études d'ethnologie kabyle* (Bourdieu, 2005b); *Outline of A Theory of Practice* (Bourdieu, 1977); *The Logic of Practice* (Bourdieu, 1990); *State Nobility: Elite Schools and the Field of Power* (Bourdieu, 1996d); og *Language and Symbolic Power* (Bourdieu, 1991a) for yderligere præciseringer af begrebet.

62 Dette kan forekomme at være en enkel definition, men teoretiske, økonomiske skoler diskuterer det præcise indhold. Kapitalteoretikere står overfor hinanden i to skarpt adskilte skoler. På den ene side står de såkaldte "nyricardianske" økonomer og på den anden side står de "nyklassiske" økonomer. Den nyklassiske skole er dominerende i det vestlige nationaløkonomiske miljø, hvor den nyricardianske skole hovedsageligt er udbredt indenfor den marxistiske tradition. Indholdet i kontroversen har dels analytiske, normative og dels kundskabssociologiske sider. Analytisk drejer spørgsmålet sig om, hvorvidt man kan tale om "kapital" som en produktionsfaktor på linie med arbejde og jord, mens den normative side tager problemet op om, hvorvidt kapitalejerne har en ret til belønning for deres kapital. Kundskabssociologisk kan man spørge om, hvor kapitalbegrebet stammer fra, hvilken ideologisk oprindelse eller ideologisk virkning, det kan tillægges. De tre sider er i høj grad sammenvævet - med det analytiske problem som den vigtigste tråd. (Elster, 2002).

Kulturel kapital kan eksistere i tre former: Som inkorporeret kapital, der eksisterer som dispositioner i bevidstheden og i kroppen; som objektiveret kapital i form af kulturelle objekter, dvs. malerier, bøger, instrumenter, maskiner o.a., udarbejdet med udgangspunkt i opfattelser og teorier (eller kritik af samme); som institutionaliseret kapital, dvs. en form for objektivering, som optræder løsrevet fra institutionerne.

Den inkorporerede kulturelle kapital kan ses som kulturel forståelse og handling eller som dannelse (i betydningen *Bildung*). Kulturel kapital bliver primært tilegnet ubevidst og efterlader sig spor allerede tidligt i livet, f.eks. i form af en måde at tale på. Ydre kultur omdannet til inkorporeret kapital bliver dermed en integreret del af en person i kraft af hans/hendes habitus. Inkorporeringen af den kulturelle kapital forudsætter tillige, at indehaveren aktivt må have investeret tid. Denne investering, som er social konstitueret, indeholder elementer af forsagelse eller ofring. Inkorporeret kulturel kapital kan, i modsætning til den økonomiske kapital, ikke omsættes som gave, køb eller bytte. Det, der kan overføres fra en person til en anden, er alene ejerskabet af et kulturelt objekt (f.eks. et maleri), men ikke forudsætningerne for at 'forbruge' objektet. Det materielle objekt kan adskilles fra den tid og det rum, hvori det blev fremstillet, og fra den habitus, det var fremstillet for. At kunne forstå effekten (*ikke funktionen*), som værket havde til hensigt at skabe, er kun mulig, hvis man også forstår at stille spørgsmålet om, hvilken habitus der har produceret det.

I modsætning til den autodidaktiske kapital, der til stadighed kan stilles spørgsmålstegn ved, og som konstant må bevise sit værd drejer den institutionaliserede form for kulturel kapital sig om objektivering i form af akademiske kvalifikationer. Med den akademiske kvalifikation opnås et certifikat i form af et eksamensbevis, som bekræfter, at ihændehaveren er i besiddelse af en konventionel, konstant og legalt garanteret kulturel værdi.

Social kapital betegner de ressourcer, som er knyttet til det at tilhøre et netværk, evt. i institutionaliseret form. Netværket udgør en gruppe, som støtter den enkelte ved at stille netværkets kollektivt kapital til rådighed, og som tillader forskellige former for kredit. Relationerne i netværket kan være af udelukkende praktisk karakter, eller de kan bestå af materielle og/eller symbolske former for bytte, som samtidig tjener til at vedligeholde gruppen. De kan også eksistere i sociale institutioner (en familie, en socialklasse, en skole, et selskab o.a.) gennem et sæt af betydende handlinger, som er indstiftet for at indvie dem, der gennemgår dem, i netværket.

Mængden af en persons sociale kapital afhænger således af netværkets størrelse, og af i hvilken grad dettes forbindelser, der kan mobiliseres. Den afhænger også af, hvilke kapitaler de øvrige personer i netværket hver især besidder.

Det er den solidaritet, som man opnår ved at være medlem i et netværk, som gør netværkene mulige. Netværk eksisterer ikke af naturligt eller socialt givne årsager, men er et produkt af ikke-bevidste individuelle eller kollektive investeringsstrategier, rettet mod at etablere mulige relationer med naboer, på arbejdspladsen, med slægten, som indirekte varige forpligtelser, følt subjektivt (følelse af taknemmelighed, respekt, venskab) eller institutionelt garanteret (rettigheder). Dette sker gennem en indvielse og reproduceres gennem bytte (af gaver, ord eller partnerskab), som forudsætter og producerer gensidig viden og genkendelse.

Lad os vende tilbage til den *symbolske kapital* og uddybe dette begreb. Symbolsk kapital indfanger det forhold, at visse ting nyder agtelse, mens andre ikke gør, dvs. at de genkendes og anerkendes som agtelsesværdige. Agtelsen stammer ikke kun fra enkeltindivider og deres tilfældige vurdering, men fra hele grupper af mennesker⁶³. Den symbolske kapital kan man på den ene side se som en form for social konstitueret konsensus om, hvad der giver social status, og på den anden side som den enkeltes accept af dette forhold. Generelt kan man beskrive det som en samklang mellem objektive strukturer og systemer af dispositioner. At der kan eksistere en sådan samklang skyldes, at dispositionerne ofte er produkter af samme strukturer og ressourcer⁶⁴. Det 'symbolske' handler således om relationer mellem tingene, f.eks. mellem institutionernes ressourcer/egenskaber og dispositionerne hos dem, der opfatter og vurderer disse egenskaber/ressourcer.

Der eksisterer i princippet et uendeligt antal former for symbolsk kapital, hvor en sådan gensidig agtelse er til stede: Uddannelseskapital (gode karakterer, eksaminer fra ansete skoler), sproglig kapital (evnen til at tale og skrive på en måde, der skaber respekt) etc.⁶⁵

Sproget er i denne sammenhæng et redskab til at tænke og tale med, dvs. en praktik⁶⁶. Sproget udtrykker gennem sproglige relationer symbolske magtrelationer,

⁶³ Broady, 1998a, s. 420.

⁶⁴ Som eksempel på dette er lærernes evne til at udpege bestemte elever som begavede. Disse elever besidder bestemte symbolske ressourcer - nedarvet kulturel kapital, den specielle form for sprogbeherskelse, som skolen præmierer osv. - som lærerne er hurtige til at tillægge værdi af den simple grund, at lærernes egne dispositioner er formet i løbet af en livsbane, hvor netop denne form for ressource er blevet højt værdsat.

⁶⁵ I Bourdieus undersøgelser i Algeriet fandt han en symbolsk kapital, der var ens for hele samfundet: Bønderne hylkede de samme værdier, frem for alt æren. I det moderne samfund er den symbolske kapital meget mere differentieret (Broady, 1991).

⁶⁶ Nogle videnskabelige traditioner, såsom strukturalistisk lingvistik og den hermeneutiske tradition, opfatter sproget som system eller tekst. Herved bliver sproget en analysegenstand, der skal udlægges.

hvor styrkeforholdet mellem de sproglige agenter og deres respektive grupper kommer til udtryk: Enhver sproglig kommunikation indbefatter et net af historiske magtrelationer mellem den talende - som bærer af en specifik social autoritet - og den/dem, den talende henvender sig til. Megen mundtlig kommunikation, er således uforståeligt, hvis man i sin forståelse ikke inddrager det usynlige, strukturelle, sociale styrkeforhold, som er til stede i kommunikationen⁶⁷.

Symbolsk kapital kan antage form af symbolsk vold, hvilket skal forstås som en form for vold, der udfolder sig på baggrund af et samspil og en indforståethed hos dem, der bliver udsat for den. Selv i situationer, hvor der tilsyneladende ikke er magtforhold på spil, rummer den sproglige interaktion mulighed for, at der kan udøves symbolsk vold. Muligheden kan neutraliseres eller sættes ud af kraft, men selv i de tilfælde kan det at afstå fra at udøve magt være et led i en strategi, der udtrykker nedladdenhed, eller en måde at sublimere volden på gennem en tilsyneladende afstandtagen fra dens eksistens. Den manglende erkendelse af situationens historiske og strukturelle karakter cementeres derved, og virkningerne af den symbolske vold forstærkes. Bourdieu bruger begrebet 'miskendelse' til at beskrive det fænomen, at man anerkender og accepterer en vold, der udøves mod en, fordi man ikke opfatter den som vold: Den ureflekterede erkendelse tager en række fundamentale forhold for givne, i og med at de sociale agenter opfatter verden som forståelig og naturlig, fordi deres perceptions kognitive strukturer er affødt af de strukturer, deres verden udgøres af.

Felt

Et felt er betegnelsen for et struktureret socialt rum. Feltet består, som et magnetfelt, af objektive kræfter, der påvirker alle genstande og personer, der befinder sig

67 F.eks. at den undertrykte føler sig forpligtet til at tale den dominerendes sprog. Et eksempel er forholdet mellem det hvide standardsprog og sort sociolekt i USA: Sproglig interaktion mellem hvide og sorte bærer præg af gruppernes forskellige måde at have tilegnet sig sproget på og af skævheden i magtforholdet grupperne imellem. Dette får de kulturelle og sproglige normer i den hvide middelklasses standardsprog til at fremstå som naturlige og uundgåelige. Når en sort amerikaner taler med en veluddannet hvid, er det ikke alene to personer, der taler med hinanden. Det, der også kommer til udtryk, er hele kolonitidens historie og den økonomiske, politiske og kulturelle undertrykkelse af sorte. (Bourdieu & Waquant, 1996, s. 129). Et andet eksempel er mandlig dominans. Her er der tale om et institutionaliseret fænomen, der gennem en periode på tusindvis af år er blevet indskrevet både objektivt i de sociale strukturer og, på et subjektivt plan, i de mentale strukturer. Den mandlige måde at se tingene på er så dybt forankret, at det er overflødigt at diskutere eller retfærdiggøre den: Den fremstår som naturgiven og universel. Det kan lade sig gøre, fordi der eksisterer en umiddelbar og næsten total overensstemmelse mellem de sociale strukturer, som de kommer til udtryk i den sociale organisation af tid og rum og arbejdsdelingen mellem kønnene, og på den anden side de kognitive strukturer, der er indskrevet i individernes kroppe og forestillingsverden. Det er karakteristisk for kvinderne, at de i forhold til et hvilket som helst (naturgivet eller socialt) fænomen, men specielt i forhold til den dominans, de er underlagt, og de personer dominansen medieres via, helt ureflekteret anvender perceptionsmatricer og vurderingskriterier, der er direkte affødt af dominansforholdet og som bidrager til, at de tolker og udlægger relationen fra de dominerendes synsvinkel, det vil sige som naturlig. Mandlig dominans viser at symbolsk vold udspiller sig gennem en dobbeltsidet erkendelses- og mis-kendelsesproces, (Bourdieu & Waquant, 1996, s. 152).

i det. Begrebet 'position' betegner en stilling, en placering eller en indplacering i dette rum, og en position kan være en institution, en gruppe, en skoledannelse, en bevægelse, et parti osv. Feltet udgøres samlet set af et konstrueret system af relationer mellem positioner. Den relationelle karakter er feltets vigtigste egenskab. En position, som kan være en uddannelses placering i uddannelsernes hierarki, en forskers placering i den akademiske verden, en erhvervsgruppes forhold til andre erhvervsgrupper etc., defineres af sine relationer til rummets øvrige positioner⁶⁸. Feltet er en scene, hvorpå der løbende udspiller sig både konflikter og rivaliseringer mellem agenterne i feltet. Parallellen er en slagmark (en betydning, som også er indeholdt i det franske *champ*), hvor de kæmpende strides om at få monopol på den symbolske kapital, der har værdi netop på deres område: Kulturel autoritet i det kunstneriske felt, videnskabelig autoritet i det akademiske felt, kirkelig autoritet i det religiøse felt etc. Striden drejer sig om at skaffe sig magt til at fastsætte feltets interne rangorden. I disse kampe har strukturen af og indholdet i det overordnede magtfelt stor betydning, for hvis den relative værdi af en bestemt form for kapital op- eller nedskrives, virker det ind på feltet og ændrer hele dets struktur.

Elementerne i feltet er de historiske relationer mellem samfundsmæssige positioner, med forskellige former for magt (kapital).

Det hele felt, som omfatter alle sociale relationer, kaldes det sociale rum. En del af det sociale rum er magten, forstået som magten i det sociale rum. Strukturen og den sociale organisering i det sociale rum og i felter er homolog, således at strukturen i det mindre kan genfindes i det større. Felter kan også overlappe hinanden eller ligge inden i hinanden som kinesiske æsker: Inden for 'magtens felt' findes virksomhedsledernes konkurrencefelt, den højere statslige administration og de kulturelle produktionsfelter. Inden for de kulturelle produktionsfelter findes bl.a. litteraturens, kunstens, journalistikkens og universiteternes felt. Inden for universiteternes felt findes det naturvidenskabelige og det humanistisk-samfundsvidenskabelige felt, og disse kan igen deles op i et antal faglige discipliner, hvoraf de mest autonome udgør felter for sig selv. En person, en gruppe eller en institution kan følgelig tilhøre mere end eet felt.

I et felt udfolder der sig forskellige former for kapitaler, herunder særlige, specifikke kapitaler, som har værdi i eet felt men ikke i et andet.

⁶⁸ I Bourdieus tidlige etnologiske tekster blev feltbegrebet anvendt til at betegne de subjektive felter af muligheder, som eksisterede i agenternes forestillingsverdener ('feltet af mål', 'feltet af det nærværende' og 'feltet af det mulige') i forhold til de objektive muligheder, som kunne analyseres frem på baggrund af f.eks. statistisk materiale ('feltet af reel fremtid, dvs. reelt tilgængeligt adfærd', 'feltet af objektive muligheder' og 'feltet af objektive potentialer' (Broady, 1991, s. 275-276).

Således kan sociale stridigheder af enhver art anskues som en kamp om legitimitet. Inden for felterne drejer stridighederne om legitimation sig bl.a. om at indtage en dominerende position i feltet og at kontrollere institutionerne⁶⁹.

For at forstå og forklare felter og disses dynamik har Bourdieu brugt Webers religionssociologi og de religiøse typer 'præst', 'profet' og 'magiker' som inspiration. I stedet for at tilskrive typerne bestemte egenskaber kan man spørge, hvorledes præsterne forholder sig til profeterne, magikerne og lægmanden, hvordan profeterne forholder sig til præsterne, magikerne og lægmanden etc. På den baggrund kan man anskue et religiøst felt som et system af relationer mellem positioner, der eksisterer, *inden* det enkelte individ træder ind i det.

Individerne og institutionerne i det religiøse felt er udrustede med 'religiøs kapital'. Bagved relationerne mellem de religiøse agenter findes det større sociale rum, med dets mere fundamentale system af objektive relationer, dvs. relationer mellem positioner, som eksisterer uafhængigt af agenterne i det religiøse felt. Så udover at undersøge det interaktionistiske niveau må man undersøge feltets interne struktur (de dominerende og dominerede positioner, autoritetshierarkier etc.), og disse positioners placering i forhold til 'magtens felt', dvs. magten i det sociale rum.

Hvert felt har sin egen logik og sine egne værdier. Eksempelvis er det sådan i det videnskabelige felt, at det kræver en vis forskningsindsats at få anerkendelse, og at denne indsats må autoriseres af agenter og institutioner, som tilhører feltet, d.v.s. allerede anerkendte forskere, forskningsråd, videnskabelige tidsskrifters redaktioner etc. Politikere, bureaukrater, ledere fra det private erhvervsliv og fagforeninger kan påvirke tilførslen af ressourcer til feltet, men de har ikke magt til at gribe ind i feltets interne stridigheder om monopollet over retten til at fælde autoritative domme over den videnskabelige indsats.

Et felt kan konvertere, hvad der ligger uden for feltet, til sin egen rationalitet. Derved ombrydes udefrakommende kræfter idet de tilpasses og opfattes i overensstemmelse med feltets interne struktur. Udefrakommende diskurser, kategoriseringer og problemer 'oversættes' til feltets egne typer diskurser, kategoriseringer og problemer. F.eks. kan et fænomen som klassekonflikter transponeres til et æstetisk problem, når det importeres ind i et litterært felt, eller til et spørgsmål om undervisningsmetoder, når det importeres ind i et pædagogisk felt.

Feltbegrebet er et værktøj, der får mening ved, at det anvendes i konkrete analyser. Analyserne skal søge at konstruere det system af relationer, som forbinder

⁶⁹ Broady, 1991, s. 277.

positionerne, at udpege de dominerende og de dominerede positioner, at udskille de tilgange, der er knyttet til forskellige positioner, at kortlægge de investeringer og indsatser, som kræves af individerne, og de typer af strategier og veje, der er mulige, undersøge individernes system af dispositioner, fastlægge det aktuelle felts relation til andre felter osv.⁷⁰

Undersøgelser af agenternes positioner i et socialt felt giver først fuld mening, når de kombineres med undersøgelser af samme agents habitus. Overordnet udforskes *opus operatum*, der i det religiøse felt så at sige er de færdige religiøse forestillinger og praktikker, og herigennem undersøges *modus operandi*, dvs. hvordan religiøse forestillinger og praktikker produceres og reproduceres.

Professionssociologien

Til sidst vil jeg komme ind på den del af sociologien, der kan betegnes som professionssociologien. Det er nærliggende, når man beskæftiger sig med faggrupper, også at forholde sig til, hvad der tidligere er sagt om professioner, idet der vil være områder, som er relevante at diskutere op imod den bourdieuske optik. Det er især disse, jeg vil komme ind på i det følgende.

Begrebet 'profession' dækker i hverdagssproget over forskellige opfattelser. I den engelsktalende del af verden betyder *professions* oftest 'en beskæftigelse baseret på avanceret eller kompleks eller esoterisk, d.v.s. indviet, eller hemmelig viden'⁷¹ eller en 'formel, rationel, abstrakt, utilitaristisk viden'⁷². I denne forbindelse er legitimering via viden udgangspunktet, og ikke at man skal have en uddannelse på et bestemt niveau, selvom det i praksis oftest vil være tilfældet. I Frankrig betegner *profession* et erhverv, en stand eller stilling, men kan også referere til en bekendelse eller aflæggelse af et klosterløfte, og i Tyskland er *profession* udtryk for et *Beruf* eller et håndværk⁷³.

Disse forskellige opfattelser har sat spor i de mange forskellige tilgange, forskningen om professioner gennem tiden har haft. Den komplekse, formelle og rationelle viden, professionernes forvaltning synes at føre til, at man især har undersøgt karakteren af denne viden, samt hvordan den opnås. At denne viden endvidere kan være utilgængelig for uindviede, forstærker forestillingen om, at viden er andet end rationel og teoretisk, og at den tilegnes på anden måde end ved indlæring af et eksplicit materiale. Når det at have viden på den ene eller an-

⁷⁰ Broady, 1991, s. 267.

⁷¹ Selander, 1989a, s. 13.

⁷² Macdonald, 1995; Murphy, 1988a i Macdonald, 1995; Murphy, 1988a, s. 160.

⁷³ Selander, 1989a, s. 13.

den måde gør, at man adskiller sig fra dem, der ikke har samme viden, bliver det aktuelt også at se nærmere på, hvordan viden desuden kan føre til social deling.

Disse tilgange er væsensforskellige fra en bourdieuinspireret tilgang, der, jvf. tidligere, ville interessere sig for spørgsmål, der kunne analyseres som relationer mellem positioner af viden.

Den klassiske professionssociologi

Sociologiens klassikere, Marx, Weber og Durkheim, diskuterede alle i større eller mindre udstrækning professionerne.

En del af forskningen i professioner udspringer fra den type økonomisk tankegang, der så det moderne samfund som et produkt af selvstændige enheder, som hver især søgte at maksimere egne interesser. Den ældste reference synes at være til en økonom, der i 1887 beskrev professioner som grupper, der opererede på et professionaliseret arbejdsmarked med monopolistiske træk⁷⁴. I forlængelse af denne traditionelle, økonomiske tankegang opstod behovet for at definere, hvordan fænomenet professioner kunne karakteriseres⁷⁵, og selvom der fra mange sider er gjort forskellige forsøg, synes behovet fortsat at eksistere⁷⁶. En entydig

74 Dingwall & Lewis, 1983, s. 19.

75 Denne debat startede helt tilbage i 1915 (Freidson, 1983). I de senere år er professionsbegrebet her i Danmark blevet knyttet til professionsbacheloruddannelserne, hvor professionalismen ikke som tidligere "består i en professions sagkundskab på teoretisk grundlag, men i at have gode evner for management og kommunikation i en underordnet rolle, samt at have evnen til at sikre kvalitet, dvs evnen til at konkretisere det forprogrammerede til et resultat, der tilsyneladende er 'født' i den konkrete praksisrelation" (Callewaert, 2003 s 260).

76 Geoffrey Millerson har gennemgået en række af de forsøg, der er blevet gjort på opstilling af kriterier for professioner. Han har på baggrund af 21 forskellige forfattere, opregnet i alt 23 forskellige karakteristika. Der var ikke et eneste af disse karakteristika, der gik igen i alle opstillingerne, og der var ikke to forfattere, der var nået frem til præcis den samme model. Seks karakteristika er de mest almindelige eller oftest forekommende. Dette er 1) Udøvelsen af en profession må indebære en færdighed, som bygger på teoretisk viden; 2) Der skal være tale om en langvarig uddannelse som forudsætning for tilegnelse af den professionelle viden. 3) De professionelles kompetence skal være sikret gennem et formelt eksaminationssystem. 4) Der skal være etableret et etisk kodeks ("code of conduct") til at sikre den professionelle integritet. 5) Den professionelle aktivitet skal bestå i en form for service, der er til fælles bedste, dvs. præget af altruisme eller offentligt serviceideal. 6) Professionen skal være organiseret. Dette indebærer bl.a. professionel selvregulering og autonomi (Millerson). Brante har foreslået at supplere Millersons liste med tre kriterier hentet hos W.J. Goode (W.J. Goode: "Community within a Community: The Professions", i *The American Sociological Review*, vol. 22 1957, s. 194):

1. De professionelle skal have en følelse af identitet, dvs. dele fælles sociale værdier.
2. Der skal inden for professionen udvikles et fælles sprog, som bruges i udøvelsen af professionen, men som kun delvist kan forstås af folk udefra.
3. Med kontrol over tilgangen til uddannelsen sikres professionens reproduktion, og ringen er sluttet

(Brante 1988, ifgl. Due & Madsen, 1990, s. 367)

definition er tilsyneladende vanskelig at få hold på, og tilgangen er forskelligartet, alt efter om man fokuserer på en profession som en beskæftigelse eller et erhverv, der udfører bestemte opgaver; om man ser professionernes institutionelle udspring som det vigtigste; eller om man ser professioner som primært en social størrelse. Den største forskel findes imidlertid nok i, om man søger definitionen inden for professionernes selvforståelse, eller om man forsøger at analysere dem objektivt udefra. I perioder har man simpelthen forladt bestræbelserne på at definere professioner som noget essentielt og ladet den implicitte forståelse af fænomenet, der under alle omstændigheder eksisterer, være tilstrækkelig. Eller man har valgt at definere negativt ved at sige, hvilke erhverv der i hvert fald *ikke* kunne være professioner.

Man kan anskue udviklingen i professionsteoriene som en paradigmatisk udvikling, startende med en *prævidenskabelig periode*, der typisk har haft et anvendelsesorienteret eller ideologisk sigte. I bakspejlet kan dette arbejde ses som værende ufokuserede forberedelser på det efterfølgende. Dernæst følger en *klassisk periode*, hvori der genereres forklarende paradigme(r), og perioden følges af en *revisionistisk* periode, hvor der sker en ny, voldsom stigning af aktiviteterne inden for forskning og teori. Lidt efter lidt dør disse imidlertid ud, og området bliver overvejende et anvendelsesområde, hvor der kun laves lidt ny teori inden for de allerede kendte konturer⁷⁷.

Professionsteoriernes *prævidenskabelige* periode for gik fra 1930 til begyndelsen af 1950'erne. Diskussionen drejede sig enten om professioners aftagende betydning eller om, hvordan professioner stod i vejen for større ting, f.eks. at uddannelsesvæksten i Europa havde produceret mange uddannede, som økonomien ikke kunne opsluge, hvilket resulterede i utilfredshed, som bidrog til nazisme. Eller man anslog et mere positivt syn ved at se professionerne som frelsere, der bestod af fritflydende intellektuelle, fri af ideologiske bånd, som kunne producere teknokratiske løsninger til alle det moderne samfunds sygdomme.

Empirien fokuserede på relationerne mellem specifikke professioner og samfundets magtstruktur, hvor man i den kontinentale forskning fokuserede på det opdukkende bureaukrati, mens man i USA så professionen som en gruppe, der søgte at skaffe sig monopol. Videnskabsfolk blev skildret som orienteret mod deres samfund, hvor de opretholdt altruistiske idealer om universalisme, uinteressethed og kompetence, og forskningen vedrørte konflikter og hierarkier i organisationer: Professioner versus bureaukratier, eller selvstændige eksperter versus linieautoritet.

⁷⁷ Burrage & Torstendahl, 1990.

Gradvist krævede professionsteoriene mere teoretisk refleksion, hvorved den *klassiske periode* begynder. Her dukker de teoretiske kontroverser op.

Inden for een retning diskuterede man den eksterne og normative tolkning af professionerne, deres egen understregning af fleksibilitet i situationen og selvskabelsen af identitet. Tanken var at forstå professionernes egenart i forhold til andre former for beskæftigelse, men det blev snarere til forsøg på at besvare, hvad der konstituerede forskellen mellem professioner og almindelige erhverv. I denne diskussion kunne såkaldte semi-professioner også finde plads, hvorved spørgsmålet blev, om man kunne pege på en form for udviklingssekvens, som beskæftigelser kunne gå igennem for til sidst at ende som professionelle? En anden retning⁷⁸ identificerede de beskæftigelser, der med tiden kunne blive professioner, som værende dem, der kunne opnå kontrol over egen uddannelse, kontrollere adgang til praksis og evaluere standarder for deres arbejde. At blive en profession blev i denne forbindelse et spørgsmål om magt, og graden af succes i kampen om selvstændighed: At danne et selv-regulerende fællesskab i form af en professionel organisation, sås som nøglen til succes. Inden for en organisation kunne en altruistisk kode, som sådanne fællesskaber satte op for, hvordan den professionelle skulle handle, ses som del af en kollektiv identitet.

I 1960-erne og 1970-erne kom der endnu en voldsom stigning i forskningen – denne gang i form af en *revisionistbølge* - og professionsteorien blev nu kritisk. Det tidligere idealiserende syn på professioner forsvandt, og blev erstattet af det mere tidsaktuelle konfliktperspektiv. Til at begynde med så man professioner som en del af samfundets stratificering, og 'de professionelle' blev nu undersøgt kritisk som en del af samfundets privilegiestruktur. Forskningen om stratifikation og social mobilitet fokuserede på, at uddannelsesmæssige resultater var en vej til højere positioner. Dette ledte frem til historiske analyser af den proces, hvori professioner etablerede sig, og særlig højstatusprofessioner som medicin og jura, blev analyseret som værende succesfulde monopoler, der udnyttede fordelene ved at have kontrol med markedet, de opererede på, til at opnå høje lønninger. En anden konfliktorienteret professionsteori, førte til en mere generel teori om produktion af ulighed gennem social lukning (*social closure*)⁷⁹.

I 1980erne tegnede der sig en *post-revisionistisk* periode, hvor der synes at være flere temaer. Disse var bl.a.:

⁷⁸ Torstendahl, 1990, s. 57.

⁷⁹ Collins, 1990, s. 32.

- At indfange den historiske variation – alle professioner følger ikke samme sti og når ikke samme sted hen, hvilket f.eks. demonstreres gennem studiet af den juridiske profession i forskellige lande.
- At stille spørgsmål til de nuværende teorier, f.eks. om arten af den professionelle monopolisering og social afgrænsning (social closure) generelt. Især mht. hvordan viden går ind i sociale konflikter og i forskellige former for organisering.
- At se politik som en stadig større central del af forskningen, idet tilgangene kan være forskellige: På den ene side står professionsstatus og social lukning, hvor kampen drejer sig om en bureaukratisk positionering, mens der på den anden side findes kampen for decentraliserede, markedsregulerede sammen slutninger.

I 1990'erne er professionsforskningen blevet koblet sammen med flere andre teoridannelser, bl.a. studier af det såkaldte 'post-industrielle samfund'⁸⁰. Teoretisk viden bliver i følge denne opfattelse i stigende grad afgørende for samfundenes udvikling. En tese er, at magten i samfundet går til den produktionsfaktor, det er sværest at opnå eller sværest at erstatte. Der sker "...en ny forlægning af magten i industriforetagendet, denne gang fra kapitalen til den organiserede intelligens."⁸¹. Denne nye magtgruppe vil overtage kapitalejernes position.

Andre mente, at der vil opstå modsætninger mellem professionelle og bureaukrater, og forudså på den baggrund, at den tekniske intelligentsia ville blive revolutionær⁸². 1990'ernes samfund er præget af post-industrialisme. Der er tale om en vidensekspllosion, og om at flere og mere omfattende grupper får en uddannelse. Men samtidig bliver differentieringen af de uddannede grupper i samfundet større. Det er ikke gruppen af professionelle som helhed, der kan ses som det post-industrielle samfunds magthavere, men snarere relativt afgrænsede dele af de professionelle, der kan få en afgørende magtmæssig placering.

I de seneste år har professionsforskningen ændret karakter. Støttet af lovgivningen, som i Danmark har indført de såkaldte professionsbacheloruddannelser, hvor begrebet profession skal forstås i en helt anden betydning, end hvad der

⁸⁰ Til bl.a. forskere fra 1950'erne og 1960'erne som Daniel Bell og John Kenneth Galbraith, og til forskere fra 1970'erne og 1980'erne som Alvin W. Gouldner og Alain Touraine.

⁸¹ Galbraith, 1968.

⁸² Gouldner, 1979.

gjaldt de traditionelle professioner, har nye betydninger som relationsprofessioner vundet frem⁸³.

Professioner anses derfor i dag ikke længere kun for erhvervsgrupper med et særligt monopol eller en særlig viden, for de tidligere semi-professioner er blevet professioner. Men nu forstået som praktikere, der skal gøre noget, som i højere og højere grad bliver mål- og rammebestemt, næsten forprogrammeret. Således er det blevet den nye professionelles opgave at tage ansvaret for resultatet for eksekveringen af et program. Den nye professionelle får ansvar for, at de planer og programmer, der er udarbejdet langt væk 'glider ned hos klienten'⁸⁴.

Retninger

Udover hvad den begrebsmæssige variation, kombineret med skiftende tiders forskellige sociologiske fokus, har medvirket til af forskellige indfaldsvinkler til professionsspørgsmålet, kan man se en yderligere teoridannelse, som drejer sig om den rolle, professionerne gennem tiderne har haft i forhold til staten. Denne har resulteret i to forskellige professionsskoler, den kontinentale og den anglo-amerikanske.

Den kontinentale skole mente, at statens vækst var den drivende kraft for udviklingen af professioner. Det at gå fra at være en erhvervsgruppe til at blive en egentlig professionel stand drejede sig om en transformation til beskæftigelse inden for et bureaukratisk hierarki. Pladsen i hierarkiet blev sikret gennem akademiske akkreditiver, og dannelsesidealet for bureaukratierne fandt man i stænderstaten, hvor adelen blev model-statusgruppe for bureaukratierne⁸⁵. Bureaukrati, akademiske akkreditiver og kvasi-aristokratisk livsstil blev således karakteristiske for det kontinentale billede af professioner.

Den amerikanske skole koncentrerede sig primært om dannelsen af monopolistiske praktikergupper, som opererede på et servicemarked. Et erhverv gik fra blot at være en beskæftigelse til at blive en højstatus-profession ved at formere sig på afstand af staten. Her blev billedet det, at en eliteprofession hverken var en, der er i statens tjeneste, eller fungerede inden for et bureaukrati, der var formet af staten. Prestigen for professionen lå i at have sin egen selvregulerende organisation, og statens rolle var at tildele grupperne særlige privilegier.

83 F.eks. Moos, Krejsler, & Fibæk Laursen, 2004 og Hjort, 2004.

84 Callewaert, 2003.

85 Collins, 1990, s. 26-27.

Den kontinentale skole

Den kontinentale tradition baserer sig helt overvejende på Talcott Parsons⁸⁶, der af mange ses som grundlæggeren af den mere systematiske professionssociologi. Hans analyser af professionsanalyser ligger tidligere end den funktionalisme, han senere blev kendt for: Parsons videreudviklede funktionalismen i en sociologisk retning ved at kombinere naturvidenskab og samfundsvidenskab: Med inspiration fra Darwin kunne sociologien bruge organismen som en analogi til samfundet og herudfra forklare, hvordan individer handler inden for denne organisme.

I hans evolutionistiske opfattelse af historien betragtede Parsons professionerne således: I det præmoderne samfund var religionen og de religiøse institutioner bærere af den kulturelle tradition. Med samfundenes stigende specialisering og arbejdsdeling opstod behovet for en mere specialiseret viden, som teologerne og præsteskabet ikke kunne honorere. Herved blev teologiens monopol på viden truet, og det var yderligere et problem, at der med den nye viden ofte fulgte nye sociale værdier og normer, der stred imod kirkens dogmer. De fleste professioner opstod på den måde i et slagsmål med teologien, fra hvilken de måtte at gennemgå en frigørelses- eller selvstændighedsproces.

Professionerne virkede på den ene side som en trussel mod den sociale orden. På den anden side blev professionerne forudsætningen for denne ordens opretholdelse idet de medvirkede til udvikling af de nye sociale værdier og ny viden. Eksistensen af en social orden var afgørende for udviklingen af sociale værdier, og for at disse bliver accepteret af samfundets forskellige grupper. En fundamental antagelse i såvel Parsons' sociologi som i den funktionalistiske sociologi generelt er, at der i de komplekse, moderne samfund eksisterer en form for værdikonsensus, og professioner defineredes som kategorier af jobs, der er organiseret omkring mestringen af en vigtig del af samfundets kulturelle tradition. Professionerne får dermed ansvaret for traditionernes bevarelse og fremtidige udvikling i form af nye sociale værdier og ny viden og for anvendelsen af denne viden i praktiske sammenhænge⁸⁷.

86 Talcott Parsons (1902 – 1979). Født og opvokset i USA, læste oprindelig naturvidenskab suppleret med filosofi og samfundsvidenskab. Studerede i sine unge år i Tyskland og England, hvor han mødte tanker dels fra Weber dels fra den britiske antropologiske funktionalisme. Eksamen fra Massachusetts i 1927, siden ansat på Harvard University (Fauske, 1996). Parsons var således amerikaner, men da hans professionsteori er inspireret af Weber, anses han for at tilhøre den kontinentale skole.

87 Parsons analyser kan dels findes i en introduktion, han skrev om Weber: *The Theory of Social and Economic Organisation* (som blev publiceret i 1947, flere år efter den var skrevet), og i en essaysamling: *Essays in Sociological Theory* fra 1939, hvori *The Professions and Social Structure* indgår. Men professionstemaet er også gennemgående i stort set alle Parsons' væsentligste værker: Fra de tidlige artikler over hans sociologiske hovedværk *The Structure of Social Action* (1937), i *The Social system* (1951) til *Social Systems and the Evolution of Action Theory* (1977) (Broadly, 1991 og Due & Madsen, 1990). Hovedværket *The Structure of Social Action*, 1937, som navnlig er en kritik af den utilitaristiske, økonomisk analyse: At det moderne samfund kan ses som et produkt

Parsons havde været involveret i konkrete empiriske undersøgelser bl.a. af medicinsk praksis (som ikke er publiceret). Her viste han, hvordan den medicinske praksis er socialt funderet, og hvordan den bliver oversat til en upersonlig, normativ orden for videnskab. Videnskabelig orden ser han som det samme som juridisk orden, d.v.s. et sæt af love og normer, som tilbydes samfundet, og som dermed er udgangspunkt for rationel, d.v.s. fornuftig, handling. For professioner er der yderligere det særlige, at denne handling finder sted i kollegiale sammenhænge.

Parsons forstod professionerne inden for den kontekst, bureaukratiseringsprocessen og politik udgjorde, men i sin professionsteori ønskede han at imødegå Webers ide om, at det moderne samfund blev mere bureaukratisk, og introducere derfor et altruistisk element i de kapitalistiske beskæftigelser. Han mente, at moderne organisationer ikke kun var hierarkiske, centralt orienterede bureaukratier, og at netop de professionelle i bureaukratierne indførte andre organisationsformer. Dels havde de forbindelser til andre eksperter og til deres professionelle organisationer, dels udførte de deres job ved at have fået uddelegeret autoritet og en vis autonomi. Parsons så således professionerne som motiverede af altruisme, af vedligeholdelse af faglige standarder og af service.

For at forstå det sociale system i funktionalistisk forstand måtte man konstruere et handlingssystem, og det skulle gøres ud fra fire analytiske elementer: Midler, mål, betingelser og normer⁸⁸. Parsons udviklede herfra sine mønstervariable bl.a. på baggrund af en vurdering af Tönnies dikotomi *Gemeinschaft* – *Gesellschaft*⁸⁹ og økonomiens analyse af det kapitalistiske markedssystem⁹⁰.

af atomiserede enheder, som hver kalkulerer med maximal egeninteresse. Ud fra Marshall, Pareto, Durkheim og Weber præsenterede Parsons en socialt funderet normativ orden. Professioner indgik her som en test af, om de var en anakronisme med en tilsyneladende afvisning af egne interesser som motiv for handling, eller om de var en alternativ tilgang med normative mål? (Dingwall & Lewis, 1983, s. 2).

88 Fauske, 1996.

89 Ifølge Tönnies (1855-1936) er det, der forbinder menneskene, baseret på gensidighed og på det indbyrdes forhold af krav og ydelser, som er konstituerende for gruppen som socialt system. Forholdet kan nu forstås på to måder: Enten som reelt og organisk liv, som fællesskabets væsen (das Wesen der Gemeinschaft), eller som mekanisk dannelse, som samfundets begreb (der Begriff der Gesellschaft). "Al fortrolig, hjemmevant, eksklusiv sameksistens bliver forstået som liv i fællesskab. Samfundet, det er offentligheden, det er verden. I fællesskab med sine egne befinder man sig fra fødslen af forbundet gennem alskens ve og vel. I samfundet går man ind som i et fremmed land" (Tönnies 1972:3-4). Med begreberne Gemeinschaft og Gesellschaft fremstiller han såkaldte normaltyper, mellem hvilke det virkelige liv bevæger sig. (Normaltypen« modsvarer hvad Weber kaldte en »idealtipe«, dvs. en teoretisk konstruktion, der ikke umiddelbart finder sin empiriske, klassifikatoriske modsvarighed i virkelighedens verden.) Gemeinschaft som normaltype betegner nu de indre bånd mellem mennesker: familieskab (blodets bånd), naboskab, stedets bånd baseret på sædvane, og venskab, sindelagets slægtskab. Heroverfor betegner Gesellschaft de ydre bånd, hvor menneskene mødes som interesse- og byttepartnere. Gesellschaft er mest fortættet i storbyen, men forefindes i varierende doseringer overalt i samfundet (Falk, 2005).

90 Parsons, 1965, s. 326-30, og Parsons, 1951, kapitel 2, s. 24-67, og kapitel 10, s. 428-479.

På den baggrund opstillede Parsons de kriterier, der kunne kendetegne en profession: Følelsesmæssig neutralitet, at alle klienter behandles lige, at arbejdet udføres til alles bedste, og at den professionelle har fået sit erhverv gennem præstation og ikke gennem arv⁹¹.

I sammenhæng med sine mønstervariable, der bl.a. kan bruges til at analysere normative adfærdsmønstre i kulturelle systemer⁹², kunne Parsons således karakterisere professionerne:

- Den professionelle er ikke i sin virksomhed egoistisk og kun ude på at tjene sine egne eller andres specielle interesser. Den professionelle er derimod serviceorienteret og forpligtet til at arbejde for det fælles bedste.
- Den professionelle er ikke generalisten, der ser klienten eller patienten i en større social sammenhæng. Den professionelle er derimod specialisten, der fokuserer på patientens særlige sygdom eller på klientens sag og behandler denne isoleret.
- Det er den professionelles særlige færdigheder, opnået gennem den lange uddannelse, der giver en særlig samfundsmæssig position. Den professionelle må gøre sig fortjent til sin sociale status og de dermed følgende materielle belønninger. Det er ikke noget, der kommer af sig selv som følge af eksempelvis arv, køn eller race⁹³.

Den amerikanske tradition - Chicagoskolen

En anden gren af professionssociologien udviklede sig omkring den amerikanske Chicagoskole. Spørgsmålet om professioner havde generel, offentlig interesse på baggrund af en eksplosion i velfærdssamfundet, som bl.a. betød vækst i beskæftigelsen⁹⁴. De professioner, der især kom i fokus, var medicin og jura. Førstnævnte på grund af et behov for at forstå de helbredsmæssige og sociale problemer i samfundet, som var et produkt af velfærdsstaten. Sidstnævnte ud fra et politisk synspunkt, idet juristerne blev anset for en indflydelsesrig elite, som rekruttere-

⁹¹ Selander, 1989b, s. 15.

⁹² Det er den professionelle som "idealtipe", der tegnes, på samme måde som i Webers beskrivelse af den moderne bureaukratiske administrator. Parsons har i øvrigt sammenlignet den professionelle med bureaukraten og forretningsmanden. De har den rationelle holdning, forsøget på at finde effektive, nye og bedre fremgangsmåder, til fælles. Det er tre former for specialister med hver sin tekniske kompetence. Videnskaben, professionerne, industrien og den bureaukratiske administration danner en form for integreret rationel enhed, der skaber de kræfter, som driver samfundet fremad. Parsons, 1965, s. 34-35 og 48).

⁹³ Parsons, 1951, s. 433-35, og Parsons, 1965, s. 375.

⁹⁴ Dingwall & Lewis, 1983, s. 1-13.

des fra relativt afgrænsede grupper i befolkningen, grupper som det var svært at få adgang til, da den sociale mobilitet var ringe.

Omdrejningspunktet for Chicagoskolens professionssociologi var en understregning af friheden for selvstændige praktikere og udøvere til selv at kontrollere deres arbejdsbetingelser.

Professioner blev set som udtryk for vis arbejdsdeling, som en mulighed for frihed, der samtidig blev en form for afhængighed gruppernes medlemmer imellem. Arbejdsverdenen kunne anskues efter en organisk model, hvor efterspørgslen efter varer og tjenesteydelser var opdelt efter opgaver, som kunne udvikles, afvikles eller udslukkes etc. Forskningsobjektet blev individers og gruppers handlinger og interaktion, hvordan de konstituerede deres sociale verden som deltagere, og hvordan de konstituerede deres karrierer. Parsons' professionelle principper med altruisme, service og høj etisk standard blev set som aspekter i hverdagen, i hvilken medlemmerne levede og arbejdede, og derfor forekom principperne i højere grad at være menneskelige sociale konstruktioner end abstrakte standarder, der karakteriserede professionernes formelle kollektiv.

Chicagoskolen⁹⁵, var især baseret på E. Hughes⁹⁶, der, ligesom Parsons, også var inspireret af bl.a. Weber. I forhold til den Parsons-inspirerede professionssociologi foretog Chicagoskolen en drejning ved at stille spørgsmålstegn ved, hvorvidt man overhovedet stillede de rigtige spørgsmål? Hughes skriver: *"I mine egne studier gik jeg fra det forkerte spørgsmål 'Er denne beskæftigelse en profession?' til det mere fundamentale 'Hvad er omstændighederne, under hvilke folk i en beskæftigelse forsøger at gøre den til en profession og sig selv til professionelle?'"*⁹⁷. Hughes taler her om handling, men diskussion kom til at handle om struktur: Var der fra et sociologisk synspunkt nogen logisk grund til at skelne mellem såkaldte professioner og andre beskæftigelser? Argumentationen var, at begrebet 'profession' er en betegnelse, kun lægfolk benytter. Det er ikke afgørende, om en beskæftigelse eller

95 I mange år eksisterede skolen hovedsageligt som en mundtlig tradition og senere som andenhåndsoverleveringer. Hughes' forelæsninger *Collected Papers: The Sociological Eye* (Hughes, 1971) blev først udgivet temmelig sent, nemlig i 1971.

96 Hughes' elever, hvoraf de kendteste nok er E. Goffman, som introducerede etnometodologien, og A. Strauss, som sammen med B. Glaser formulerede Grounded Theory (som jeg senere i afhandlingen vender tilbage til i kapitel 4, idet nærværende arbejde også har været inspireret af Grounded Theory), udarbejdede en række detaljerede etnografier, som navnlig fokuserede på forandring som en dagligdags proces. F.eks. hvilke kriterier der adskiller en profession fra en ikke-profession (Greenwood, 1957), om professioner som et ikke-evaluerbart begreb i en sociologisk eller læg betydning (Becker, 1961), om relationen mellem værdier og institutionelle former som bestemmende for beskæftigelsesmæssig praksis (Merton, 1973, Becker, 1961, Rainwater & Strauss, 1962, o.a.), og med en interesse for den politiske økonomi: om relationen mellem professioner og markedet for deres ydelser - i en videre social kontekst (Johnson, 1972, Johnson, 1972, Larson, 1977a).

97 Hughes, 1971; Macdonald, 1995, s. 6-7.

en semi-profession, er mindre eller mere professionel end andre beskæftigelser. Det vigtige er, hvad 'folket' gør den til, idet lægfolk vurderer beskæftigelsesens karakteristika': Kunder, patienter og klienter er til stadighed opmærksomme på ydelser af enhver slags fra medlemmerne af erhvervene – de overvåger, vurderer og evaluerer, og producerer dermed et meningsklima, som danner baggrund for 'professionel' status. På visse punkter kan dette blive ganske afgørende. På en præcis og konsekvent måde vurderer arbejdsgivere, statens agenter samt andre professionelle organisationer erhvervsmæssige gruppers krav og træffer specifikke beslutninger, som påvirker deres professionelle status.

I Hughes' begrebsapparat var der to vigtige størrelser: *licens* og *mandat*. Som *licens* forstod han, at alle erhverv implicit eller eksplicit måtte have en licens til at udføre visse aktiviteter til gengæld for penge, goder eller service. Men hvis man inden for erhvervet opnår en vis styrke fra disse aktiviteter, så kunne erhvervet også hævde at have mandat til at definere den rette måde at udføre dette arbejde på: Dets tekniske indhold, måder for levering og mønstre for offentlig efterspørgsel. Hughes talte også om *professionernes mysterium*. Det var det fænomen, at *fordi* professionerne udfører noget af det mest risikable i samfundet: At gå ind i vore kroppe, gå i forbøn for vor frelse, regulere konflikter etc., *så* måtte de gennem deres privilegerede status vedligeholde en særlig viden om, hvordan dette kunne foregå, samtidig med at de måtte være loyale over for deres egen gruppe, dække over de mørkere sider af samfundet og hindre udnyttelse af deres viden til onde formål.

Efter den kontinentale og den amerikanske tradition

Professionsteorierne har udviklet sig ud fra bl.a. disse to skoler, og der nu tegner sig et antal større retninger. Af disse vil jeg kort nævne tre yderligere perspektiver, som jeg mener hver især belyser væsentlige sider af fænomenet professioner:

- Et perspektiv har været at se professionerne som et system, der dels forholder sig til sit eget interne liv, dels til verden uden for systemet. Dette kan anskues på såvel individplan som i forhold til kollektivets historie og kan studeres som en form for netværk af forskelligartede relationer.⁹⁸
- Et andet perspektiv er at øge bevidstheden om videns betydning og om, at arbejdsdeling også kan bestå i en deling af denne viden med den gensidige afhængighed og sårbarhed, der så følger med⁹⁹.

⁹⁸ F.eks. Abbott, 1988.

⁹⁹ F.eks. Burrage, Jarausch, & Siegrist, 1990.

- Et tredje perspektiv ser professioner som beskæftigelsesgrupper, der 'gør sig professionelle', dvs. at de gennem en årrække går fra at være almindelige erhverv til at blive professionelle. Professioner har i denne tilgang at gøre med de beskæftigelser, til hvilke man kan knytte begrebet 'det professionelle projekt'. Dette er oftest udtryk for en strategisk tankegang dels for at positionere sig selv, dels for at udelukke andre fra området¹⁰⁰.

Bourdieu har ikke arbejdet med decideret professionsteori, men har en lidt anden forstand alligevel beskæftiget sig med professioner inden for sin overordnede sociologiske ramme idet han har undersøgt en række faglige områder, som han betegner som felter. Feltbegrebet, som vi tidligere i kapitlet har set på, har ligget til grund for et stort antal empiriske studier af felter, f.eks. om modeskabernes felt, om kunstens felt¹⁰¹ og om universitetsfeltet¹⁰².

Derudover har han beskæftiget sig med det religiøse felt, som kan ses som en teori om udviklingen af en profession og med magtens felt. Jeg vil i et senere kapitel vende tilbage til især arbejdet med det religiøse felt.

100 F.eks. Larson, 1977b.

101 I *The Rules of Art* analyserer Bourdieu den franske forfatter Gustave Flauberts såkaldte 'æstetiske projekt' som en begyndelse på selvstændiggørelsen af et litterært felt. Analysen afdækker de logikker, som kunst-feltet producerer og reproducerer i et spændingsfelt mellem skabere/forfattere, kritikere, forlag, læsere - forstået som en værdiproduktion skabt af og mellem kunstproducenter og kunstforbrugere (Bourdieu, 1996c).

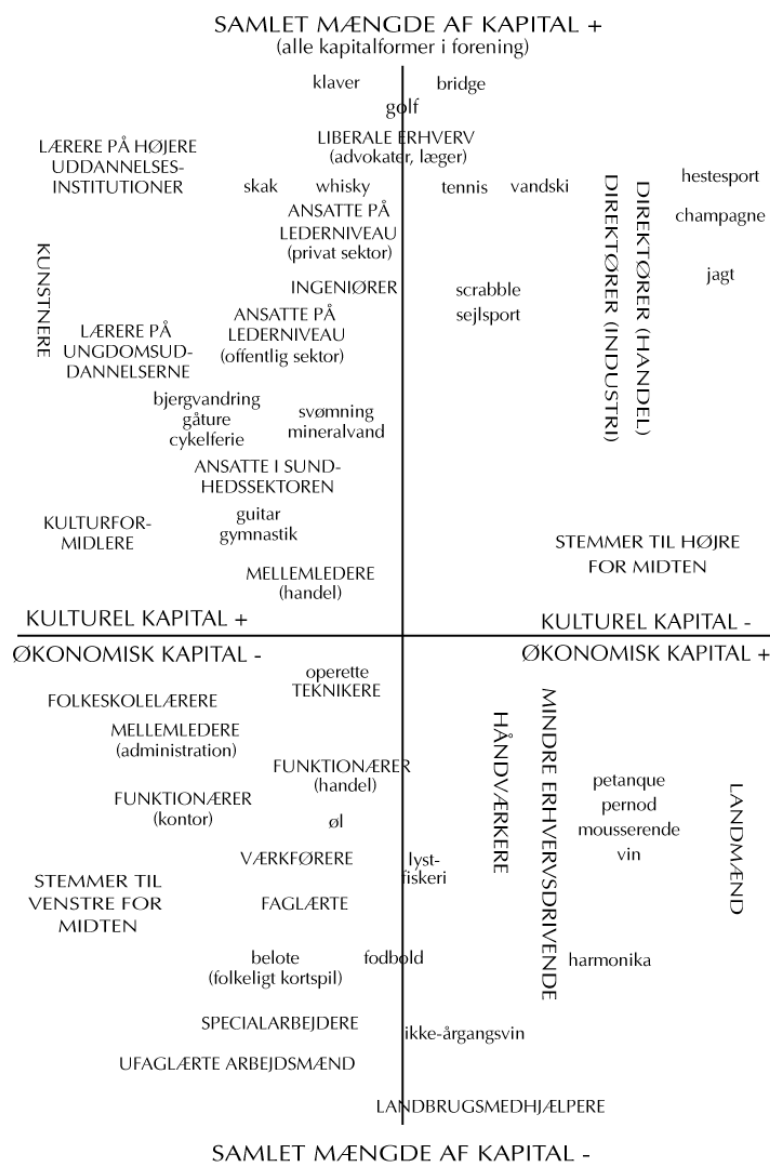
102 I *Homo Academicus* beskriver Bourdieu det franske universitetsfelt, hvoraf han selv er en del (Bourdieu, 1996e).

3. En specifik faglig kapital?

I dette kapitel vil jeg beskrive den teoretiske konstruktion af mit forskningsobjekt med det formål at uddybe og præcisere det fænomen, jeg studerer. Først vil der være tale om at se på faggruppen anskuet som sociologisk fænomen i det sociale rum og siden, hvorledes en diskussion af forståelse og forklaring af fænomenet kan ske på baggrund af videnskabsteoretiske overvejelser. Dette følges af refleksioner, som vedrører spørgsmålet om denne type forsknings udsagnskraft og om, hvorledes det samlede materiale er tænkt fremstillet i det videre forløb.

Faggrupper i det sociale rum

Indledningsvist vender vi tilbage til det sociale rum, som blev introduceret i kapitel 2 for at diskutere, hvordan faggrupper kan forstås inden for dette. For illustrationens skyld kan det være med til at tydeliggøre det fænomen, jeg ønsker at belyse, at knytte argumentationen til et konkret billede på det sociale rum, f.eks. til Bourdieus *La Distinction* fra 1979. *La Distinction* handler om 'smag' og ikke mindst om forskelle (distinktioner) i smag, og i den forbindelse fremstår det sociale rum i empirisk form i forhold til spørgsmålet om 'smag' således:

Figur 3.1: Det Sociale Rum (forenklet) fra Bourdieu: *La Distinction*, 1979¹. På kortet ser man dels relationer mellem egenskaber, her mellem socioøkonomiske grupper (stillingsbetegnelser) dels relationerne mellem præferencer for fritidsinteresser og smag.

I Det Sociale Rum² i figur 3.1 kan vi se forskellige socioøkonomiske grupper afbildet på kortet (for læsning og tolkning af kort udformet ved hjælp af den statistiske teknik, som ligger til grund for dette kort og de kort, jeg senere viser som resultater af bearbejdet empirisk materiale i denne afhandling, se bilag 1). Det, kortet umiddelbart illustrerer, er, at grupperne befinder sig på forskellige positioner (koordinater i kortet), og dermed at en placering i en position er bestemt

¹ Kortet er udformet på baggrund af den norske udgave af *La Distinction*, (Bourdieu, 2005a, s. 35).

² Fremover vil jeg, når jeg refererer direkte til dette kort, benævne det med store forbogstaver: Det Sociale Rum, mens 'det sociale rum' som hidtil skal forstås som en abstraktion af det sociale.

af den mængde kapital, grupperne i gennemsnit har. Dette er imidlertid ikke det centrale: Det centrale er relationerne mellem egenskaberne, dvs. relationerne mellem positioner: Man kan således direkte af ovenstående kort således læse, at 'Ansatte på lederniveau – private sektor' forholder sig til 'tennis' som 'faglærte' forholder sig til 'lystfiskeri'.

Da det har vist sig på baggrund af en række empiriske undersøgelser, Bourdieu og andre har foretaget, at de mest distingverende kapitaler i det sociale rum er økonomisk, kulturel og social kapital kan man konstruere et kort, som det her viste. Her er afbildet dels en kombination af en høj kulturel kapital og en lav økonomisk kapital (mod vest) over for en høj økonomisk kapital og en lav kulturel kapital (mod øst). Dels en høj mængde samlet kapital, forstået som summen af alle tre kapitaler (mod nord) i forhold til en lav mængde samlet kapital (mod syd)³.

En agents – eller en gruppe agents – position i det sociale rum er altså udtryk for en bestemt mængde af kapital, og konkret af et bestemt forhold i blandingen af de tre distingverende kapitaler. Årsagen til, at en agent har en given mængde kapital skyldes dels agentens sociale oprindelse, dels de valg, den enkelte har truffet i sit liv på baggrund af de dispositioner, kapitalerne har udstyret ham/hende med. Positionen kan imidlertid ikke forklares udelukkende på baggrund af kapitaler og aktualisering af valg: Også en historisk og demografisk dimension må inddrages, idet de ydre betingelser for at et valg overhovedet giver mening at træffe, også må eksistere. Det Sociale Rum i figur 3.1 er med andre ord et øjebliksbillede af en historisk bestemt konstellation af socioøkonomiske gruppers aktualiserede valg truffet på baggrund af eksisterende muligheder.

Denne afhandling interesserer sig ikke for det sociale rum som helhed, men for en del af det. Vi kan på figur 3.1 således antage, at gruppen af ingeniører befinder sig i kortets 1. kvadrant og videre antage, at humanisterne vil befinde sig lidt længere mod syd og noget længere mod vest, idet deres mængde af økonomisk kapital typisk er mindre, og mængden af kulturel kapital typisk er større end ingeniørernes⁴. Gruppen af jurister befinder sig sandsynligvis over ingeniørerne med en større mængde samlet kapital, men lidt mod vest, mens gruppen af erhvervsøkonomer sandsynligvis vil ligge en del til højre for ingeniørerne. De akademiske grupper kan samlet set i forhold til figur 3.1 antages at ligge inden

3 Heraf følger, at kortet i figur 3-1 ikke er det umiddelbare resultat af en statistisk bearbejdning af data, men en konstruktion lavet på baggrund af sådanne.

4 Bourdieu har i 1992 udgivet en større analyse af gruppen af kunstnere i 1800-tallet og dermed er gruppen af humanister indirekte beskrevet (Bourdieu, 1996c). Her er mængden af kulturel kapital naturligvis relativt stor, men i lighed med strukturen i det sociale rum er der også inden for kunsten – som inden for alle andre felter – agenter med mere eller mindre af de distingverende kapitaler.

for et udsnit af kortet, som for de traditionelle akademiske grupper ligger nord – nordvest, og for de nyere akademiske grupper ligger nord-nordøst⁵.

Som nævnt i kapitel 2 har Bourdieu lavet en række analyser specifikke felter⁶. Faggrupperne, jeg undersøger, vil i princippet hver for sig *som udgangspunkt* kunne anskues som tilhørende forskellige felter – om det faktisk viser sig at være tilfældet må diskuteres konkret ud fra empirisk materiale. Det vil sige, at min antagelse er, at faggrupperne kan forstås i følge og fungerer efter en felt-logik. Når jeg vil undersøge, hvorfor faggrupper ikke kan forstå hinanden, kan spørgsmålet derfor omformuleres til, hvorfor agenter fra forskellige felter ikke kan forstå hinanden? Svaret på dette er delvist indlysende, for i og med der i forskellige felter hersker en forskellig rationalitet (ellers ville felterne netop ikke være forskellige), kan de ikke forstå hinanden. Ellers ville man kunne tale om ét samlet felt med en samlet, fælles rationalitet, som kunne benævnes f.eks. Det Akademiske Felt, inden for hvilket faggrupperne kan anskues som sub-felter⁷.

De socioøkonomiske grupper kan forstås som grupper i det sociale rum med en vis mængde kapital, og hvor kapitalernes oprindelse hovedsageligt ligger i det sociale. Det, jeg er interesseret i at undersøge, er imidlertid ikke socioøkonomiske grupper i det sociale, men hvordan fire konkrete faggrupper analytisk kan forstås som felter med hver sin særlige, fagspecifikke kapital inden for det sociale rum, herunder efter hvilke principper felterne er struktureret.

Anskues faggrupper som felter vil disse i det sociale rum kunne identificeres som skyer af agenter fortættede omkring særlige positioner. Men et felt er samtidig et relativt autonomt rum i den forstand, at ganske vist virker de samme strukturer i det sociale rum og i ethvert felt – og der er homologi mellem de to – men internt i felterne hersker yderligere strukturer, som afhænger af faggruppernes syn på sig selv og på verden. Dette kan man også forstå som faggruppens doxa, dvs. som feltets særlige kapital.

Det er faggruppernes forskel i anskuelser i bred forstand, jeg er interesseret i at undersøge, idet det er disse, jeg ser som grundlaget for manglende forståelse grupperne imellem. Formuleret inden for en teoretisk ramme ønsker jeg at af-dække og forstå flere felters særlige kapitaler og betydningen heraf i felterne og i

5 Opdelingen i traditionelle og nyere akademiske grupper er en opdeling i universitetets fire fakulteter (jura, filosofi, medicin og teologi) over for de faglige højskoler (polyteknisk læreanstalt, landbohøjskoler og handelshøjskoler) jf. Geiger, 1950. Dette gennemgås nærmere i kapitel 5.

6 Ud over, hvad der allerede er nævnt, er dette bl.a. økonomiens felt (Bourdieu, 2002), sportens felt (Bourdieu, 1980) og det juridiske felt (Bourdieu, 1987a).

7 Et samlet, akademisk felt udelukker ikke eksistensen af konkrete videnskabelige felter, da felter kan eksistere inden i hinanden som kinesiske æsker.

det sociale. Forskellen på faggrupperne/felterne, mener jeg dermed, skal søges i bogstaveligt talt andre dimensioner end de to, der udspænder Det Sociale Rum, og altså ikke i de tre distingverende kapitaler.

En af pointerne for det sociale rum og for felter er, at der er homologier mellem det sociale rum/feltet. Habitus rummer mulighed for individuel udformning, hvilket *ikke* betyder, at alle agenter i samme gruppe i udgangspunktet har samme habitus, men at der eksisterer et homologi-forhold mellem gruppens og enkeltmedlemmernes habitus. Individuelle forskelle kan således anskues som variationer over et grundtema, eller som afvigelser fra en fælles norm. Homologien medfører desuden, at strukturerne i relationerne i det sociale rum og i enhver delmængde af dette, er ensartede: Man vil kunne genfinde sider af rummet med høj kapital og sider med lav kapital, og dette gælder alle mulige former for kapital også den fagspecifikke, som vil blive gjort til genstand for en konkret empirisk undersøgelse i de efterfølgende kapitler.

Indholdet af den empiriske undersøgelse af faggruppens kapitaler og den underliggende struktur vil blive uddybet i kapitel 4, men for at kvalificere, hvorledes jeg vil gøre dette, vil jeg vende tilbage til Asplunds heuristiske model, som allerede er berørt kort. Formålet med at inddrage denne model er at udvikle en forståelsesramme, der, som supplement til den bourdieuske sociologiske anskuelse, kan fokusere på forskellige komponenter i den særlige faglige rationalitet, jeg søger at indfange. Bourdieus sociologi rummer ganske vist også mulighed for dette, men på grund af mit arbejdes relativt åbne, empiriske udgangspunkt har jeg fundet, at Asplunds model for mig har været et mere frugtbart udgangspunkt.

I sin bog "Teorier om främtiden" udkaster Johan Asplund en model for idekritisk forskning⁸, idet han mener, at man ikke kan forstå en given diskurs⁹ ved udelukkende at se på det, der tales om. Man må også analysere, hvilke tankefigurer der er grundlag for diskursen, samt undersøge, hvilke forudsætninger tankefigurerne for deres vedkommende er blevet til på baggrund af.

Med henvisning til Polanyi¹⁰ siger Asplund, at al forskning indbefatter en tavs ('tacit') dimension. Undersøger man således forskning eller tilsvarende fænome-

8 Asplund, 1979, s. 146-170.

9 Her menes ikke diskurs i Foucaults empistemiske forstand, men snarere en mere common-sense betragtning, som en bestemt måde at tale om og forstå verden på (Jørgensen & Philips, 1999, s. 9).

10 M. Polanyi mener, at der i al menneskelig foretagende er et såkaldt tavst (tacit) element. I enhver aktivitet med forståelse eller gøren kan man skelne mellem, hvad vi er opmærksomme på (i fokus), hvad der er før hukommelsen, og hvad, der er tavs eller implicit viden. Alle aktiviteter involverer brugen af forklaringer, tro og begrundelser, som vi ikke er opmærksomme på eller bringer i anvendelse, og som vi navnlig ikke kan følge i udførelsen af aktiviteten. De er

ner – f.eks. faggrupper – vil undersøgelsens kvalitet afhænge af, at man får af-dækket denne tavse dimension, idet det ikke kun er, hvad der udtrykkes direkte, som er interessant. Med udgangspunkt i marxismens teori om basis og overbygning, 'ejendomsformer og sociale eksistensbetingelser' som sættes i forhold til 'de gestaltede følelser, illusioner, tankesæt og livsanskuelser', opstår den heuristiske model med et diskurs-niveau svarende til overbygningen og et basis-niveau svarende til basis. Mellem disse to niveauer indskydes et mellemniveau: Tankefigurerne. Asplunds tese er da, at man

*"for hver diskurs må forsøge at fastlægge, hvilken eller hvilke tankefigurer den udgår fra. Først herefter er diskursens indhold præliminært klarlagt"*¹¹.

Diskurs-begrebet antyder, at der er tale om et forhold i en større sammenhæng, som man også må kende for at kunne forstå det, der tales om, fuldt ud. Disse større sammenhænge udgøres i første omgang af nogle bagvedliggende tankefigurer. Det er så primært i forhold til disse, diskursen foregår, og ikke i forhold til en tidsmæssigt tidligere placeret diskurs over samme tankefigur¹².

Det er en parallel til 'diskurs–tankefigur–basis'- modellen, jeg vil forsøge at anvende, idet jeg ser faggruppernes manglende forståelse af hinanden som et udtryk for, at de lever med forskellige tankefigurer, hvis man et øjeblik forbliver i Asplunds terminologi. Men hermed vil jeg også forlade Asplunds oprindelige model og i stedet se selve faggruppernes forskellighed som et fænomen, der kan observeres i eller udledes af agenterne i faggruppernes praktik jf. Bourdieu. Men fænomenet må forklares ved at kigge bagom praktikken med den antagelse, at forskelligheden er grundet i en naturlighed og selvfølgelighed i måden at forstå og handle på. Og endelig forstår jeg faggruppernes basis, dvs. hvad naturligheden og selvfølgeligheden er dannet af, som overvejende udsprunget af faggruppernes placering i det sociale rum.

I det fælles sociale rum er forståelse og handling begrundet i agentens habitus. I faggruppefelter foretrækker jeg at forstå den faglige habitus som en ethos, idet

nødvendigt holdt tavse i den situation. Det er ikke sådan, at de tavse elementer ikke i princippet kan gøres eksplicitte og på anden måde bringes i fokus, men hvis vi overvejer dem eksplicit, vil vi involvere andre tavse elementer. (Polanyi, 1983).

¹¹ Asplund, 1979, s. 150.

¹² Som eksempel på en tankefigur nævnes Philippe Ariès, som i *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* (1960) har vist, at begrebet barndom er af forholdsvis ny dato – det blev etableret først i 1800-tallet, men i dag hviler vigtige aspekter af vort samfund og vor kultur på dette begreb. Et andet eksempel er begrebet individet/individualismen, som er behandlet bl.a. af Horkheimer & Adorno i *Soziologische Exkurse* (1972), og et tredje eksempel er Michel Foucaults undersøgelser af begrebet sindssyge i *Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge classique* (1961). (Asplund, 1979).

denne rummer en normativ side, som også kan forstås som et fags og en fagligheds norm.

Mit ønske er at tilføje en dybde i kortet over det sociale rum, hvilket gør, at jeg anskuer det, der foregår i et socialt rum som noget, der foregår på en overflade, og som udtrykkes i agenternes praktik: Det, der diskuteres, tales om og siges, og det, der faktisk gøres. Dette er en afvigelse fra den bourdieuske tankegang, der betragter habitus som kropsliggjorte dispositioner, hvoraf kun en mindre del kan forventes at blive til synliggjort praktik. I forhold til den aktuelle faggruppeproblemstilling vil jeg tillade mig at foretage denne forenkling ud fra den antagelse, at faggruppesocialiseringen ikke er en primær, men blot er en tertiær socialisering¹³, som har fundet sted relativt sent i individets liv. Dog som en modificering af noget, som i starten var forskelligt, givet af den første socialisering i familien, og som skolens reproduktionsmekanismer senere bekræftede. Mit argument er, at de praktikker, der er genereret gennem skoling til indtrædelse i en faggruppe, på grund af det relativt sene tidspunkt i agenternes liv dette sker på, nok må kunne gøres til genstand for deres bevidste refleksion¹⁴.

Faggrupper som sociologisk forskningsobjekt

Efter Bourdieus mening kan sociale grupper ikke betragtes som substantielle størrelser, som vil kunne studeres som et direkte iagttageligt og afgrænset objekt. Sociale grupper skal derimod forstås relationelt i forhold til hele det univers, hvori mennesker handler, og i dette perspektiv skal handlen til en vis grad forstås som som resultatet af en historisk udvikling. Begrebet 'sociale klasser' tilhører en substantialistisk forestilling om det sociale, hvor man enten betragter sociale klasser som noget, der faktisk eksisterer, og derfor kan beskrives gennem velafgrænsede egenskaber som kan opgøres empirisk, eller man anser sociale klasser for at være en forskers teoretiske konstruktion. Modsætningen hertil er en relationel tænkning, som forstår det sociale som et antal positioner med indbyrdes usynlige relationer, der gennem positionernes relative afstande definerer det sociale rum¹⁵. Begreberne 'sociale grupper' og 'sociale klasser' *kan* dække over

13 Jvf. Windolf, 1981, s. 131 ff. Modsætningen er den primære socialisering, der er den vigtigste og som foregår i familien i løbet af barnets første år. Den efterfølgende sekundære socialisation foregår i skolesystemet.

14 Omend dette i virkeligheden langt fra altid er tilfældet. Bourdieus og andres undersøgelser viser betydelige forskelle på den fagsocialisering, en lægesøn, der uddanner sig til læge, skal igennem og den tilsvarende fagsocialisering, en landarbejdersøn på samme studium skal igennem.

15 Forskellen mellem substantialistisk og relationel tænkning forklarer Bourdieu bl.a. i en artikel, som direkte er rettet mod at gøre rede for forskellen på en social klasse og en gruppe i det sociale rum, som har visse træk tilfælles. Artiklen 'What makes a Social Class' (Bourdieu, 1987b) er skrevet på baggrund af et foredrag holdt på et amerikansk universitet, og derfor meget tydelig i forhold til de antagelser, der er fremherskende i den amerikanske tradition, der, som beskrevet i forrige kapitel, primært er empirisk. I artiklen diskuterer Bourdieu fænomenet sociale klasser i forhold til det begreb, han selv ville foretrække: sociale grupper (Bourdieu, 1987b, s. 3).

samme ydre fænomen, men 'sociale grupper' kan også betegne enhver anden form for gruppering i det sociale.

Imidlertid falder det at tænke substantialistisk os umiddelbart ind, idet det harmonerer med, hvad vi forstår med vores 'sunde fornuft'. Det kan derfor være svært at fastholde et relationelt og historisk blik på en gruppe individer, der tilsyneladende er ensartede og desuden tydeligt besidder egenskaber, der svarer til vores dagligdags begreb om sociale klasser¹⁶. Men i en relationel tænkning må grupper på samme tid konstrueres udefra som en objektiv størrelse og forstås i forhold til, at grupper selv etablerer og vedligeholder sig indefra gennem deres indre perspektiv, samtidig med at de har egenskaber, der svarer til sociale klassers.

Det særlige ved sociale fænomener er, til forskel fra meget andet, som erkendes gennem vores bevidsthed, at sociale fænomener på samme tid som de erkendes, også er genstand for erkendelsen. Sociale fænomener har dermed både en subjektiv side – den erkendende – og en objektiv side – den erkendte. Dette er fælles for alle menneskeskabte fænomener, som man ønsker at forstå som sådanne, at det objekt, der skal erkendes videnskabeligt, selv er frembragt af et subjekt¹⁷. Dobbeltsidigheden rejser særlige metodiske problemer, også for dette projekt, hvilket jeg vil tage op senere i dette kapitels videnskabsteoretiske afsnit.

Imod socialklasse-begrebet, som det kendes fra den mere traditionelle sociologi, kan man på denne baggrund komme med to indvendinger: Den ene drejer sig om klasserne i forhold til hinanden og dermed også grænserne mellem dem. Den anden indvending er, at vi både som lægfolk og som forskere altid klassificerer et bestemt sted fra. I Bourdieus forståelse vil man sige, at man klassificerer fra en bestemt position i det sociale rum: Stående på eller i en bestemt position, med en, i bred forstand, bestemt historisk betinget habitus inkorporeret, vil vores udsyn til omverden være betinget af netop denne habitus. Socialklassebegrebet indfanger ikke den dynamik, der er nødvendig for at indfange subjektiviteten i det objektive.

Lad os se nærmere på disse to indvendinger og på, hvad de hver især vil betyde for analysen af faggruppernes forskellighed.

I virkelighedens verden vil man ikke kunne genfinde de præcise egenskaber, en social klasse bliver karakteriseret gennem, idet egenskaberne ofte er baseret på gennemsnit eller tilsvarende beregninger, som udviser variationerne i materia-

¹⁶ Bourdieu, P. 1997a, s. 18-19.

¹⁷ Hastrup, 1999, s. 133-146.

let¹⁸. Dette gør tillige, at den kontinuitet, som eksisterer i virkelighedens verden, forsvinder, (man kategoriseres i en gruppe, hvis man tjener 299.999 kr. pr. år og i en anden, hvis man tjener 300.000 kr.). I realiteten er der tale om en kunstig opdeling, da personer med indkomster af denne størrelse, jo ligger overordentlig tæt på hinanden. Tilsvarende gælder opdelingen og afgrænsningen klasserne imellem: At afgrænse den ene klasse fra den anden vil være et arbejde, som svarer til at afgøre, hvornår man kan tale om en stor gruppe frem for en mindre gruppe: Grænsen er flydende og afhængig af hensigten med opdelingen¹⁹. Årsagen til, at den sociale gruppe udefra betragtet så alligevel kan ligne en social klasse er, at de tilsyneladende har deres praktik tilfælles. Det er tilfældet, fordi den sociale gruppes medlemmer indtager ensartede positioner i det sociale rum, idet de er genstand for ensartede eksistensbetingelser og derfor påvirkede af samme ydre faktorer. Ved at indtage positioner tæt på hinanden vil de være udstyret med samme dispositioner, og dispositionerne gør, at de vil udvikle ensartede praktikker²⁰.

Et konstrueret begreb om en social klasse kan endvidere have den egenskab, at det udover at være en teoretisk konstruktion også kan virke forenende på de individer, den beskriver. Bevidsthed om den konstruerede klasse *arbejderklassen*, vil, i det øjeblik, den er konstrueret og dermed symbolsk betegnet, kunne fungere som orienteringspunkt for dem, den empirisk er konstrueret på baggrund af. På den måde flytter en del af klassekonstruktionen ind i den subjektive bevidsthed, og de kriterier, forskeren bruger til sin videnskabelige analyse, kommer til at fungere som klassifikatoriske skemaer. Men i dagligdagen er brugen af begreber og betegnelser altid rettet mod praktiske overvejelser og kan ændre betydning afhængig af, hvilken praktisk funktion de udfylder.

En bestemt position i det sociale rum gør, at et socialt fænomen bliver anskuet og betegnet på en bestemt måde. Samme sociale fænomen vil derfor kunne blive anskuet forskelligt, alt efter fra hvilken position det betragtes²¹. At fænomener kan anskues forskelligt illustrerer den grundlæggende magtkamp, der udkæmpes, hvor forskellige grupper forsøger at gennemtvinge deres syn på verden, dvs. synet fra deres position i det sociale rum. Det sker, fordi grupperne hver især forsøger

18 I min definition af at tilhørsforholdet til en faggruppe opstillede jeg tre kriterier, som skulle være opfyldt. I en socialklassedefinition ville den ene af disse tre definitioner være tilstrækkelig (uddannelse eller erhverv), mens den tredje er subjektiv (man skulle selv definere sig som tilhørende faggruppen) og dermed falder helt udenfor. En af årsagerne til at opstille et tredje, subjektivt kriterium er netop, at jeg ønsker at undersøge faggruppernes egenforståelse og anskuelser, som de ser ud inde fra gruppen selv. Ikke definerede udefra af en ekstern kategorisering, som skal rumme alle uddannelser og erhverv overhovedet.

19 Der sker ofte det, at konstruktionen af grupper medfører en form for vedvarende organisation, en institutionalisering, hvorigennem gruppen bliver repræsenteret, noget som ofte medfører varige og legale grænser grupper imellem (Bourdieu, 1987b, s. 13).

20 Bourdieu, 1987b, s. 6.

21 Bourdieu, 1987b, s. 10.

at definere sin sociale identitet, hvilket indebærer den officielle ret til at betegne og dele verden op. Hertil hører magten over ordene, som bruges til at beskrive grupper eller institutioner med, hvilket er det samme som den symbolske magt: At gøre noget eksisterende i en objektiviseret, offentlig og formel tilstand²².

Når jeg således anskuer en faggruppe som et felt, ser jeg i første omgang faggruppen som en social gruppe. En ydre, objektiv definition kunne tale om mennesker med en bestemt uddannelse og/eller et bestemt erhverv. Jeg ønsker også at inddrage agenternes subjektive bevidsthed i betingelserne for definitionen ved at sige, at en faggruppe tillige indbefatter agentens egen identificering af sig selv som medlem af gruppen.

Den sociale gruppe rummer som felt desuden væsentlige variationer. Som vi så i figur 3.1 var der områder på kortet med høj kapital og områder med lav kapital. Dette gør sig, om end i mindre målestok, også gældende i faggrupperne. Således er der en intern differentiering i faggrupperne, som meget vel kan medføre, at der er større forskel mellem agenternes position internt i en faggruppe end mellem to agenter med høj kapital tilhørende hver sin faggruppe. En sociologisk analyse af agenterne udfra to faggruppers mest betydende kapitaler – økonomisk, kulturel og social kapital – vil således kunne placere agenterne med høj kapital tæt på hinanden mens to agenter i samme gruppe i forhold til de mest betydende kapitaler, kan være placeret relativt langt fra hinanden.

Da jeg interesserer mig for at indfange den særlige fagligt betingende kapital, antager jeg af analytiske årsager den forudsætning i det videre arbejde, at grupperne betragtet under ét rummer agenter med nogenlunde samme mængde grundlæggende kapital i det sociale rum. Habitus er, som vi har været inde på, betinget af en bestemt mængde kapital, som placerer en agent i en position i det sociale rum. Overført til et faggruppefelt er agentens position i dette i kraft af uddannelsens og erhvervets tertiære socialisering bestemt af en fagspecifik kapital, der er særlig for den enkelte faggruppe, og som bestemmer agentens faglige ethos.

Ethos-begrebet anvender jeg i en bestemt forståelse, idet ethos betegner en selvfølgelighed i måden at forstå og handle på. Men således at forståelsen og handlingen på en gang foregår som perception, kognitiv orientering, kulturel og moralsk vurdering, praktisk indsigt i gennemførbarheden og engageret handlingsberedskab mod et mål.

²² Bourdieu, 1987b, s. 14.

Begrebet er teoretisk og udviklet for at kunne gøre rede for, hvordan mennesker kan handle målrettet, uden at de nødvendigvis har målet klart for sig²³. Det blev udviklet til denne form i Bourdieus tidlige studier, der, som tidligere omtalt, foregik blandt kabylerne i Algeriet, hvor han fandt, at 'retssystemet' i det kabylske, præmoderne samfund ikke blev opretholdt ved hjælp af eksplicitte og rationelle lovregler, men gennem en "ærens ethos", dvs. en moral, som var internaliseret hos kabylerne, og som var tæt forbundet med deres selvfølelse. Den som opførte sig sådan, at han kom i konflikt med æresfølelsens påbud, mistede sin sociale anseelse og dermed også sin selvrespekt²⁴. Æresfølelsen var således ikke bevidst for den enkelte²⁵. Bag kabylernes æresfølelse kunne man se en symbolsk økonomi, som viste sig i udvekslingen af gaver, måden man udfordrede hinanden på, alliancer for ægteskab, blodhævn etc. Det var denne symbolske økonomi, som var fundamentet i kabylernes samfundsstruktur og dermed i de sociale livsbetingelser, folk levede under. Økonomien kunne kun fungere, hvis deltagerne ikke var bevidst om dens eksistens, for bragte man viden om dens funktion frem offentligt, ville den ikke længere være virksom. Folk i samfundet handlede således ikke rationelt ud fra en bevidsthed om eksistensen af denne 'økonomi', men reglerne var indlejret i den enkelte som en disposition.

På det generelle plan medfører dette, at vores sociale livsbetingelser er i overensstemmelse med vores ethos, fordi vores ethos har internaliseret dem. Herved dannes en baggrund for vores praktikker i form af en praktisk sans, som er bestemmende for de orienteringsmuligheder, vi hver især eller som gruppe har, idet vi lever under samme livsbetingelser i hverdagen. Der er altså tale om noget, som både er socialt og kulturelt udviklet, og som aflejrer sig i den enkelte som en afgrænsning af, hvordan det er 'muligt' at handle.

Jeg vil gerne holde fast i den forståelse om det normative, der er indeholdt i ethos-begrebet, og med afsæt heri gentænke og udvide begrebet til at kunne rumme det, der bliver konstituerende for den praktiske sans, en agent i en faggruppe har.

23 I Bourdieus tidlige skrifter bruges begrebet på en måde, der ligner brugen i den samtidige antropologi, f.eks. Margaret Mead. Og mere eller mindre som synonym for disposition eller habitus: En forbevidst tanke- og handlingsorientering, som på een gang er vurderende, engageret og praktisk, og som gentager sig i en transponeret form på alle livets områder. Ordet er hentet fra den græske filosofiske litteratur, bl.a. Aristoteles, hvor det betyder: De normale sæder, snarere end vaner i moderne forstand, som antyder noget, man gør helt uden overvejelse, automatisk, per rutine. Det handler om noget, der er så indøvet, at det fungerer af sig selv, som om det var automatisk. I senere skrifter bruger Bourdieu oftere begrebet habitus (Bourdieu, 1990; Callewaert, 1992).

24 Det er det samme princip, som ligger bag det fænomen, som kendes i dag som æresdrab.

25 Bourdieu, 1974.

Når jeg anskuer en faggruppe som en parallel til et felt, kan en faggruppes ethos følgelig forstås som feltets ethos. Det er for faggrupperne imidlertid ikke nødvendigt kun at tale om et sæt af positioner og relationer, der hænger sammen i en form for avanceret hierarki orienteret mod samme *fag* - f.eks. som givet af et bestemt embedsområde (som f.eks. medicinens eller juraens felter) eller en bestemt genstand, agenterne i feltet retter sig mod - men om felter, som agenterne tilhører, *fordi* de bærer samme kultur i form af en bestemt ethos, som udstikker de acceptable normer for, hvordan forhold i feltets omverden kan tolkes, og for hvorledes man kan reagere på dette. Med andre ord: En faggruppes ethos udspringer således ikke kun af dens orientering mod et fag, det er også omvendt: Agenterne er med i en faggruppe *fordi* de har samme ethos.

Hvordan kan faggruppernes særlige kapital da anskues, givet deres objektive eksistens som sociale grupper i det sociale rum og givet gruppernes forskellige socialt konstituerede, faglige kapital? Bourdieu ville svare, at dette må ske via habitus, som er struktureret i overensstemmelse med et felts 'objektive struktur', hvilket medfører, at habitus er prædisponeret for at anvende et princip til at strukturere den omverden, som har struktureret princippet. Det er ikke mindst i denne *strukturering* af habitus, jeg mener, man kan finde en af nøglerne til at forstå faggruppernes forskellige ethos, da et bestemt struktureringsprincip er dannet af den faglige verden og dennes rationalitet, og at det er denne, man som subjekt socialiseres ind i gennem uddannelse og erhverv.

Forklaringen på begrebet 'objektive strukturer' findes i den bourdieuske samtenkning af sociologi og etnologi. Udtrykket kan også forstås i forlængelse af den relationelle tenkning, hvor man taler om grupper med objektive egenskaber og gruppemedlemmernes subjektive opfattelse af deres tilhørsforhold. De opdelinger, der objektivt eksisterer i samfundet, er resultatet af en historisk udvikling, der med tiden også er blevet til mentale opdelinger. Det gælder i særdeleshed sociale opdelinger, som det var tilfældet med f.eks. 'arbejderklassen', jfr. ovenfor²⁶, men også opdelingen af andre ting, som kan tjene praktiske forhold i hverdagen. De mentale opdelinger bliver på den måde til rationelle opdelingsprincipper, som strukturerer vores syn på omverdenen²⁷. Det, habitus så tillægger, er at udvide strukturens strukturering fra alene at være en kognitiv proces til også at omfatte en strukturering gennem den kropsliggjorte habitus' handlinger over for den sociale og fysiske verden.

²⁶ Bourdieu, 2001, s. 35.

²⁷ Bourdieu, 1997d, s. 54.

En af de måder, mennesket lærer på, er, at der sker en strukturel indlæring, der mere eller mindre bevidst stræber efter at overføre mesterskab²⁸. Det, der skal mestres, er at kunne handle adækvat i praktiske situationer, hvilket læres gennem deltagelse²⁹. En strukturel indlæring, der fører til inkorporering af omgivelsernes objektive struktur, er for eksempel håndtering af kroppen og kroppens funktioner, af boligens fysiske og kulturelle udformning, af forskellen mellem venstre og højre, mellem mandligt og kvindeligt etc.³⁰.

Den udenforstående observatør af det sociale eller af et felt kan registrere regelmæssigheder, som kan skyldes de inkorporerede strukturer, men selvfølgelig ikke se strukturerne direkte. Observatøren ser alene det fuldbyrdede værk, *opus operatum*, men må analysere sig frem til, hvad der har været bevæggrunden for, at værket ser ud, som det gør – *modus operandi*. Det betyder, at jeg i forhold til faggrupperne må spørge: Hvad er faggruppernes praktik, og hvilke ordninger strukturerer dem?, for når grundlæggende struktureringer har formet den menneskelige praktik generelt, kan man forestille sig noget lignende for struktureringen af faggruppernes praktikker. For som hverdagspraktikeren vil forsøge at handle adækvat i dagligdagen, så vil faggruppemedlemmet gøre noget tilsvarende inden for sit fag. Eksisterer der således strukturer, man kan pege på, som er udviklet historisk til et strukturerende princip for faggruppernes habitus, som dermed har dannet baggrund for etablering af en særlig faggruppe-ethos? Dette vil være et empirisk spørgsmål, som jeg vil undersøge på baggrund af konkret materiale.

At søge en særlig faggruppekapital

Jeg vil nu gå over til at diskutere kapitalbegrebet og den kulturelle kapital, idet denne kapitals særlige karakter vil danne udgangspunkt for den indkredsning af det specifikke ved en faggruppekapital, som er det, jeg ønsker at undersøge.

Vi har været inde på, at Bourdieus empiriske studier har vist, at de tre kapitaler, som er mest distingverende i det sociale rum, er økonomisk, kulturel og social kapital. Selv om der med stor sandsynlighed er forskel på, hvordan økonomisk

28 Callewaert, 1992, s. 180.

29 Dette er også er tilfældet i den idealiserede mesterlære, f.eks. som beskrevet hos Klaus Nielsen og Steinar Kvale (red.): *Mesterlære: Læring som social praksis* (Kvale & Nielsen, 2004).

30 Undersøgelse af strukturelle forhold som de nævnte, er foretaget i antropologisk sammenhæng, ofte i kulturer uden skriftsprog. Grundlæggende drejer strukturen sig ofte om egen krop i forhold til den ydre verden, om strukturering af tiden o.a. (Callewaert, 1992, s. 181). Af nyere arbejder om denne type fænomener er K.A. Petersen: *Den praktiske erkendelse. Forholdet mellem teori og praksis i sygeplejen og sygeplejerskeuddannelsen* (Petersen, 1993), B. Siegmundfelt: *Renhed og rammer. Lægers og arkitekters arbejde med ny folkeskoler i København 1880-1900* (Siegmundfeldt, 1992); K. A. Petersen: *Sygeplejevidenskab – myte eller virkelighed? Om genese og struktur af feltet af akademiske uddannelser og forskning i sygepleje i Danmark* (Petersen, 1998); K. Larsen: *Praktikuddannelse. Kendte og miskendte sider* (Larsen, 2000) og K. Esmark: *De hellige døde og den sociale orden. Relikviecult, ritualisering og symbolsk magt* (Esmark, 2002).

og social kapital faktisk kan opgøres i det franske og i det danske samfund og mellem 1970'erne og starten af dette århundrede, så forudsætter jeg, at de to kapitaler som analytiske redskaber er tilstrækkeligt robuste til at kunne transformeres fra den kontekst, de oprindeligt blev udviklet i, til det sociale rum, jeg ønsker at tage udgangspunkt i: Økonomisk og social kapital vil grundlæggende kunne beskrives gennem de samme empiriske elementer nu, som da de blev undersøgt i Frankrig for godt 30 år siden og så jeg antager endvidere, at disse også vil vise samme distinktion for det sociale rum i en dansk sammenhæng. Dette begrundes jeg med, at økonomisk kapital symboliserer nogenlunde det samme i hele den kapitalistiske verden, til trods for at afstanden mellem yderpunkterne høj kapital og lav kapital, samt at fordelingen af agenter på positioner imellem dem, varierer. Tilsvarende gælder social kapital, hvor man også kan forestille sig variationer: Alene betingelserne for socialt netværk er forskellige i et nordligt beliggende land som Danmark og under sydligere himmelstrøg som de franske, hvilket kan forklares med udgangspunkt i noget så a-kulturelt som klimaet³¹. Andre betingelser kan selvfølgelig også komme på tale³², men essensen af dette er, at såvel økonomisk som social kapital er distingverende i det sociale rum.

Den kulturelle kapital er mere kompleks. Selv om hver af kapitalerne er at betragte som analytiske redskaber, må den enkelte kapital i det konkrete empiriske arbejde illustreres ud fra et antal specifikke indikatorer, hvis indbyrdes relationer gøres til genstand for analyse. Da jeg for en tid tilbage stiftede bekendtskab med de indikatorer, hvormed mængden af kulturel kapital blev gjort op i *Distinction*,³³ var der flere af de konkrete variable, der – ud over selve det forhold, at de beskrev fransk kultur – forekom mig ikke at være oplagte til at beskrive kulturel kapital i det danske samfund. Denne fornemmelse blev forstærket, da jeg så den anvendt i en afhandling, som havde forsøgt meget direkte at overføre visse af indikatorerne til en dansk sammenhæng³⁴: Her blev det tydeligt, at det som kulturel kapital empirisk sås som for at indfange det bagvedliggende fænomen, måtte gentænkes,

31 Klimaet og andre betingelser for, hvordan det sociale konstituerer sig, finder man herhjemme f.eks. i Jørgen Jensens arkæologiske og etnologiske arbejder om den danske oldtid, *Manden i Kisten. Hvad bronzealderens gravhøje gemte* (Jensen, 1999) og i Palle Christiansen etnologiske arbejder om danske bønder: *Lykkemagerne. Gods og greve, forvalter og fæster i 1700-tallets verden* (Christiansen, 2002).

32 Som Social Kapital kan man også delvist forstå det, man i visse sammenhænge betegner det civile samfund, som udgøres af familie, slægt, foreninger, loger, venskab og mafia. For familiens vedkommende er den ifølge den franske politolog, E. Todd, strukturelt set relativ ens i Nordfrankrig og i Danmark, hvorimod venskaber i højere grad er et organiseringsprincip i Sydeuropa, som er erstattet af formelle organisationer i Nordeuropa (Knudsen & Wilken, 1998, s. 105-123).

33 Bourdieu, 1996a, s. 512-518.

34 Dette var K. A. Petersens ph.d.-afhandling (Petersen, 1998), og især forarbejderne til denne, som jeg pga. den statistiske bearbejdning af data delvist var involveret i. Her forsøger forfatteren en oversættelse/omtolkning af kapitalbegreberne, som de fremstod i Homo Academicus (Bourdieu, 1988) til danske forhold.

hvilket Bourdieu i øvrigt også selv peger på er nødvendigt³⁵. I det følgende vil jeg derfor skitsere en mulig retning, man kan tænke i, i forhold til at udvikle en mere specifik dansk form for kulturel kapital. Det er ikke fulgt direkte op i afhandlingens empiri, men gennem diskussionen, som leder frem til skitsen, viser der sig forskellige sider af kulturel kapital, som kan danne udgangspunkt for forståelse af en faggruppekapital generelt.

I sine tekster gentager Bourdieu ofte, at der ikke eksisterer nogen årsagssammenhæng mellem f.eks. at et bestemt kulturvalg vil kunne henføres til en bestemt social gruppe, men at der er tale om relationelle sammenhænge mellem positioner i det sociale rum og disse positioners disponeren for kulturel præference³⁶. Når han samtidig beskriver, at de tre kapitaler er dem, der medfører størst distinktion, så kan man stille spørgsmålet om, hvilken rolle kapitalerne egentlig spiller i denne distinktion? Man kunne se det således, at forskellige positioner disponerer for forskellige præferencer for kultur (der i konsekvens heraf forudsætter forskellig kulturel kapital), hvorved kulturpræferencen - ved at indgå i en kapital - igen er medvirkende til at bestemme positionen, men hos Bourdieu er kulturel kapital sammen med de to andre kapitaler tilsammen med til at definere positionen.

Dette er relevant for min søgen efter faggruppernes specifikke fagkapital, dvs. den kapital jeg kan se som udtrykkende en faggruppes ethos. Definerer faggruppekapitalen en position i feltets rum? Ja, det gør den, men ikke således at den blot genskriver positionen, men også definerer den. Det overordnede spørgsmål må således lyde: Hvordan ser en faggruppes særlige kapital ud, og hvordan kan denne begribes teoretisk, hvis udgangspunktet, i lighed med Bourdieus studier af forskellige grupperes praktik, tages i agenterne i feltets egne forståelseskategorier? Hvis jeg vil forstå en faggruppe som et felt, og dette felt skal beskrives som en relativt autonom del af det sociale rum, hvordan kan dette felt da beskrives ud fra kapitalbegrebet? I den forbindelse bliver det relevant at diskutere, hvordan den fagspecifikke kapital virker i feltet: Vil en faggruppes specifikke kapital virke vedligeholdende og forstærkende på positionerne i faggruppen/feltet, eller vil den udelukkende definere feltet? I første tilfælde medvirker den fagspecifikke kapital da til faggruppens/feltets robusthed - eller træghed om man vil - hvorimod, hvis det andet er tilfældet, vil det pege i retning af, at faggrupperne/felterne vil kunne omstruktureres alene ved at tilføre eller fjerne indholdet og dermed mængderne af fagspecifik kapital.

Jeg vil afklare spørgsmålet ved at se nærmere på det kulturbegreb, der ligger til grund for den kulturelle kapital. Ikke fordi den kulturelle kapital i sig selv

35 Bl.a. i Bourdieu, Chamboredon, & Passeron, 1991.

36 Bl.a. Bourdieu, 1997a, s. 17ff.

er vigtig her, men fordi den rummer nogle iboende træk, der er interessante at forstå, fordi kulturel kapital i sig selv kan anskues som en form for fagspecifik kapital. Gennem at forstå begrebet om kulturel kapital kan vi udvikle begrebet om fagspecifik kapital på en måde, der er relevant for de fire faggrupper.

Bourdieu's kulturbegreb

Den kulturelle kapital ser jeg som en parallel til en specifik faggruppekapital, blot anskuer jeg forskellen således, at hvor den kulturelle kapital er gældende i hele det sociale rum, så er den fagspecifikke kapital gældende i en del af det sociale rum, nemlig i faggrupperne.

Bourdieu har ikke nogen eksakt definition af begrebet kultur, men ser den som en mangetydig, altomfattende og upræcis størrelse.

Mit kendskab til Bourdieu og hans forfatterskab er ikke tilstrækkeligt dybdegående til, at jeg selv kan udlede, i hvilken grad hans kulturbegreb har været inspireret af andre, så jeg støtter mig til beskrivelser af hans forfatterskab, især af Loïc Waquant og Donald Broady³⁷. Bourdieu's kulturbegreb kan beskrives ved at sætte det i relation til to forskellige kulturbegreber, som man ofte sætter op mod hinanden: Det ene begreb omfatter kulturen i en traditionel betydning, nemlig som højkultur, finkultur og elitekultur, mens det andet begreb omfatter kultur i bredere antropologisk betydning, og som derfor ikke er normativt, men videnskabeligt. I forhold til disse to begreber er Bourdieu's kulturbegreb af en tredje slags, idet han studerer kulturen i den traditionelle betydning, men som et antropologisk begreb³⁸. Bl.a. handler *La Distinction* om at sætte den ene kulturelle praksis – dvs. højkultur – i forhold til den anden kulturelle praksis, forstået som en gruppes fælles referencer og sædvaner, skik og brug inden for en række områder. Bogen studerer de værker, praktikker og forestillinger som udgør den autoriserede, legitime kultur, hvis værdi langt hen ad vejen anerkendes i alle sociale grupper, selv af dem, der er udelukket fra at få eller tage del i denne kultur.

I kapitel 2 nævnte jeg, at Bourdieu's sociologi er funderet på en antagelse om, at sociologiens opgave er at konstruere en generel teori om de menneskelige praktikers økonomi. Økonomi skal i denne forbindelse forstås som en rationalitet, som eksisterer i række verdener, der hver især er udstyret med en specifik kapitalværdi for det, som det drejer sig om. Formålet er at pege på, at det ikke kun er den økonomi i gængs forstand, man kan betegne som økonomi, men at

³⁷ Loïc Waquant har arbejdet sammen med Bourdieu og har været medforfatter på bl.a. *Refleksiv Sociologi* (Bourdieu & Waquant, 1996).

³⁸ Broady, 1991, s. 224.

alle praktikfelter - selv kulturen, der fremstiller sig selv som helt fri for interesser, magt og penge - er organiseret som en økonomi af sin egen art. Inden for hvert praktikfelt hersker en specifik rationalitet, hvori agenterne kan handle 'fornuftigt', dvs. adækvat. Teorien om menneskelige praktikkers økonomi bliver derfor en teori, hvormed man kan begribe, hvordan agenterne i deres praktik er disponeret for at handle rationelt.

Teorien om menneskelig praktik har været det gennemgående tema i Bourdieus arbejder, men selve skitsen til 'den praktiske sans' har ligget tidligt i forfatterskabet, hvorimod de analyser, hvor kultur, forstået som en sum af et individs inkorporerede kultur, har ligget senere. Således også udviklingen af habitusbegrebets analytiske komponenter. I denne sidste forståelse findes endvidere analyser af selve det fænomen, at finkulturen tilsyneladende accepteres af alle.

Således kan 'kultur' forstås

- Som menneskelige praktikkers økonomi. Denne forståelse findes i ren form navnlig i de tidligste arbejder om bønder i Algeriet, bønder i det sydfranske Béarn og om parisiske studenter³⁹.
- I betydningen fin- eller højkultur. Kultur i denne forstand har været genstand for studier dels i en undersøgelse af fotografiet som kunstart, dels i en analyse lavet på baggrund af et antal separate undersøgelser af museumsbesøg⁴⁰.
- Som dannelse og dermed som inkorporeret kultur. Dette dannelsesbegreb i sig selv samt hvorledes det reproduceres, findes især i de uddannelsessociologiske værker⁴¹.

For at kunne diskutere muligheden for at overføre forståelsen af kultur og kulturel kapital til specifik fagkapital vil jeg gennem disse tre vinkler på kultur forsøge at beskrive udviklingen af kulturbegrebet.

Begrebet praktik betegner en meningsfuld handlen, hvilket vil sige, at handlinger retter sig meningsfuldt mod omgivelserne. Og da reglen, dvs. den rationalitet, agenten handler i forhold til, ikke eksisterer i praktikerens bevidsthed *som en*

39 De centrale værker er *Sociologie de l'Algerie* fra 1958, *Célibat et condition paysanne* fra 1962 og *Les Héritiers, les étudiants et la culture* fra 1964.

40 De centrale værker er *Un Art Moyen, essai sur les usages sociaux de la photographie* fra 1965 og *L'Amour d'art, les musées d'art et leur public* fra 1966.

41 Især *La Reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement* fra 1970.

regel, som han/hun handler efter, ligesom det heller ikke er på grund af reglen, at reglen følges, er det, teorien om praktik søger at beskrive, hvad der sker i hovedet på folk, *når de handler*. Da det således er gennem et praktisk kendskab til omverdenen, vi handler i dagligdagen, er den enkeltes forestillinger om virkeligheden et centralt element. Praktik og praktikkernes økonomi, kan således forstås som en form for kultur i antropologisk forstand.

Kultur i betydningen fin- eller højkultur er især belyst af to studier, som analyserer hhv. fotografiet som kunstart og museumsbesøg⁴². Med udgangspunkt i fotografiet studerede Bourdieu ikke fotografiet som kunstart eller højkultur, men som folkelige smag, sådan som den kom til udtryk i anvendelsen af fotografiet⁴³. Fotografiets hovedmotiv viste sig at være familielivet. Hensigten med at tage et billede kunne tolkes som integration af familien, hvilket afspejlede sig i motiverne, som typisk var mennesker i grupper, ofte med børn, forevigt ved særlige lejligheder. I familiefotografiet kunne man endvidere se afstanden mellem land og by, for i bondesamfundet arrangerede man sig på fotografiet, som man gerne ville vurderes symbolsk udadtil: Familiefaderen stod som en 'mand af ære', fremadvendt og med løftet hoved. De folkelige fotografier registrerede virkeligheden (f.eks. familien som gruppe opstillet ved en seværdighed), men hensigten med fotoet var et social filtreret billede af denne virkelighed, idet det, der blev fotograferet, var et møde mellem et familiemedlem og en i samfundet symbolsk ophøjet plads. I de højere klasser viste fotografierne noget andet, for her stræbte man efter at lægge en æstetisk bedømmelse til grund. Man forsøgte at gøre fotografierne æstetiske og mere kunstneriske ved at fotografere andre formål end de almindelige. Den æstetiske interesse gik igen i mange slags aktiviteter, også traditionelt 'lavtstående' såsom madlavning og westernfilm. Det var endvidere et kendetegn for de højere klasser, at de satte en ære i at være grænseoverskridende.

I undersøgelserne af kunstmuseerne og deres publikum kunne man se et møde mellem menneskers habitus og et socialt felt, kunstmuseet, hvor mennesker træder ind: Kunstmuseerne udstillede den kultur, som både var alment erkendt og tilgængelig, men de højere klasser udgjorde langt hovedparten af de besøgende, hvorimod de lavere klasser stort set ikke viste sig⁴⁴. Det var imidlertid ikke denne forskel i klassernes brug af museerne, der interesserede Bourdieu, men selve

42 De konkrete studier er begge gennemført i 1960'erne, men senere er der kommet analyser til, som kombinerer praktikteorien og finkulturen: Især *La Distinction*, som allerede er omtalt flere gange tidligere og *Les Regles d'Art* fra 1992. Sidstnævnte er en af feltanalyserne, der beskæftiger sig med kunstfeltets opståen som selvstændigt felt i 1800-tallet.

43 Beskrivelsen her af såvel fotografiet som kunstart som museumsbesøg er baseret på Broadys gennemgang (Broady & Palme, 1985, s. 31-59).

44 Denne oplysning overrasker ikke i dag, hvor der er lavet en række lignende undersøgelser, som bekræfter tendensen. I Danmark har Socialforskningsinstituttet flere gange undersøgt området, se bl.a. Torben Fridberg: *Kultur- og fritidsaktiviteter 1975-1998* (Fridberg, 2000).

kunstopplevelsen, hvilket med praktikteorien skal forstås som de sociale vilkår for kunstopplevelsen. Kunstværket besidder ingen naturgivne kvaliteter, men udgør symbolske verdener, der kun eksisterer for dem, der i en forstand har lært at gå på museum og som derfor har redskaber til at afkode dem: Gæsten, som går ind på et museum, træder således ind i et allerede eksisterende univers af referencer. De, der ikke besad tolkningskoden, lagde ved en vurdering af besøget vægt på et kunstværks alder (ræsonnementet syntes at være, at når et værk var gammelt, og det fandtes på et museum, som dermed fungerede som legitimerende instans, så måtte værket være af en vis værdi). Kunstværkerne skulle også helst forestille noget og have en forståelig og genkendelig funktion. Samme gruppe lagde desuden vægt på museets indretning, at der for eksempel fandtes pile, der udpegede en passende vej gennem samlingen, og at der fandtes forklarende tekster. De, der derimod besad tolkningskoden, oplevede vejledninger som utidig tvang og fandt, at kunstopplevelsen skulle gennemleves fri, forudsætningsløs og transcenderende. Et andet kendetegn var, at jo mere uddannet en besøgende var, jo mere ukendte var de kunstnere, de især refererede til. Herved får vi illustreret, at friheden til at befri sig for den skolemæssige kultur, som uddannelsessystemet giver adgang til, er et privilegium for dem, der i så høj grad har tilegnet sig denne skolekultur, at de kender dens grænser og dermed kan overskride dem.

Analysen af fotografiet og kunsten på museum som udtryksformer viste, hvordan den alment respekterede og tilsyneladende universelle kultur i selve værket er alt andet end universel, men udgør et af de vigtigste instrumenter i kampen, når de højere samfundsklasser forsvare deres positioner i det sociale rum i forhold til de lavere klasser og i forhold til hinanden⁴⁵.

Kultur forstået som dannelse og inkorporeret kultur drejer sig om, at kultur udgør en betydningsfuld faktor i den sociale reproduktion, hvilket ifølge Bourdieu skyldes uddannelsessystemet. Tidligere, hvor den sociale orden blev opretholdt ved at hierarkiet i samfundet gik i arv fra den ene generation til den næste, blev relationerne mellem samfundets klasser også opretholdt på denne måde. I dag, hvor samfundet er blevet industrialiseret, og hvor både ejerskaber og hierarkier er mere komplekse, har det at besidde kulturel kapital overtaget pladsen som selektionsmekanisme. Uddannelsessystemet er således, i Durkheims formulering, det middel, hvormed 'bevarelsen af kultur, arvet fra fortiden' bliver sikret⁴⁶.

I uddannelsesprocessen, der som sekundærsocialisation bidrager til produktionen af habitus kan man ifølge Bourdieu

⁴⁵ Broady & Palme, 1985, s. 30.

⁴⁶ Bourdieu, 1973 s. 72.

”studere de love, som bestemmer strukturernes tendens til at reproducere sig selv ved at producere agenter udstyret med systemet af prædispositioner, som er i stand til at skabe praktikker tilpasset strukturerne og dermed bidrage til reproduktion af strukturerne”⁴⁷.

Uddannelsessystemet reproducerer fordelingsstrukturen af kulturel kapital mellem klasserne og den kultur, uddannelsessystemet overfører, ligger tæt på den dominerende kultur. Det mest interessante er imidlertid måden, hvorpå dette sker, og det viser sig, at selve undervisningen stemmer overens med den opvækst og opdragelse, der i forvejen eksisterer hos familierne i de dominerende klasser. Det betyder, at før man kan få udbytte af at gå i skole, skal man hjemmefra have lært at gå i skole. Man skal for eksempel have lært et uddannelsesforløbs instrumenter: At have daglig omgang med et sprog og en kulturel kode, at underlægge sig en metodologisk organiseret uddannelse via en institution, at fungere i og gennem en kommunikationsrelation m.v. Det er således ikke blot det at have lært noget (om f.eks. kunst), der giver en bestemt habitus. Det er også det at bemestre uddannelseskoderne og kommunikationskoderne samt friheden til at gøre sig fri af det ’skolemæssige’ i disse koder. Humaniorastuderende fra privilegerede klasser tilegnede sig f.eks. en kulturel kompetence, som især kom til udtryk uden for uddannelsessystemets rammer: Jazz, kunstneriske film og avantgardeteater. Studenter fra småborgerlige familier, hvor forældrene ikke har haft andet at overføre til børnene end den gode kulturelle vilje, dvs. en tom intention om at indtræde i de højere klassers kultur, var derimod præget af at overholde skolens regler og at leve op til dem⁴⁸.

Disse forskellige forståelser af kultur er alle resultater af, hvordan den kulturelle kapital virker og hvor, dvs. i hvilke sammenhænge, den manifesterer sig.

Ekskurs - en dansk kultur?

Skal begrebet om kulturel kapital overføres til andre sammenhænge end dem, de konkret er blevet udviklet i, må det gentænkes, og i en søgen efter at kunne konkretisere, hvori en gentænkning inden for en dansk nutidsramme kunne bestå, finder man navnlig tre tekster, der hver især peger på specifikke forhold af betydning for den historiske konstruktion, som leder frem til øjebliksbilledet af det sociale rum og det kulturelles betydning i dette. Den ene tekst argumenterer for, at for Sveriges vedkommende vil tilhørsforhold til fagbevægelsen og folkelige bevægelser kunne skabe veje for social opstigning, som har betydning i Skandinavien, men ikke i lande som Frankrig. Sådanne tilhørsforhold kan man antage

⁴⁷ Bourdieu, 1973, s. 72.

⁴⁸ Broady, 1998a, s. 427.

er relevant for en art 'organisationskapital'⁴⁹. De to andre tekster er begge skrevet af nordmænd. Den ene beskriver på baggrund af en konkret, empirisk undersøgelse⁵⁰ udviklingen i et bysamfund i Norge, som har gennemgået en voldsom ændring i forbindelse med olieindustriens opkomst⁵¹. Den anden beskriver ud fra en rent teoretisk refleksion i hvilket omfang Bourdieus begreb om kulturel kapital kan overføres til andre lande, d.v.s. andre kulturer, in casu Norge. Ved at interessere sig for hvilke institutioner, der kan betragtes som garant for værdien af den kulturelle kapital, og hvilken plads kulturen har i magtens felt (som Bourdieu også gør), ser forfatteren nærmere på det marked, hvorpå kulturelle egenskaber og symboler får deres værdi. Markedet for kultur har betydning, fordi værdien af goderne baserer sig på en socialt konstitueret tro. Kulturen ligger i det franske samfund tæt op ad en europæisk dannelsesstradition, men på grund af sin centrale placering, sin størrelse og sit relativt store sprogområde – for ikke at tale om den hundredårige betydning fransk kultur har haft som *kulturen* i Europa – kan egenskaberne i denne ikke umiddelbart overføres til et randområde som Norge. I Norge bør man, for fuldt at begribe karakteren af den kulturelle forskellighed, også orientere sig mod andre kulturelle værdier end dem, der udtrykkes i den empiriske konkretisering af kulturel kapital i *Distinction*.

Det forekommer mig rimeligt at antage, at Norge og Danmark i denne sammenhæng har træk tilfælles i og med de begge er små nationer med en mindre centralt orienteret kultur end den franske. Danmark ligger dog, hvad angår kultur, af flere grunde tættere på Frankrig end Norge: Bl.a. blev Norge først løst fra helstaten i 1814 og kunne først herefter udvikle de dannelsesinstitutioner, som var udtryk for borgerskabets idealer⁵². En adelsstand med den dertilhørende europæiske kulturorientering har heller ikke eksisteret i Norge. Fransk kulturs indflydelse i Danmark daterer sig tilbage til oplysningstiden og har på den måde haft en indflydelse på opbygningen af de mange institutioner, der blev grundlagt i den tid. En egentlig parallelforskydning af Danielsens analyse til danske forhold vil naturligvis kræve en mere konkret vurdering af de enkelte forhold, han nævner.

Men hvilke forhold kan man pege på i forlængelse af den norske analyse, som kunne falde ind under begrebet kulturel kapital, og som ville være relevante for

⁴⁹ Broady, 1998a, s. 448.

⁵⁰ Artiklen, Rosenlund, 1998, er skrevet på baggrund af samme materiale, som forfatterens store afhandling: *Social structures and change: Applying Pierre Bourdieu's approach and analytic framework*, 2000. Serie: Working papers from Stavanger University College, School of Economics, Culture and Social Science; 85/2000. Forlag: Høgskolen i Stavanger. Materialet i undersøgelsen ligger i sit design tæt op ad Bourdieus *Distinction*.

⁵¹ Rosenlund, 1998.

⁵² Danielsen, 1998.

en undersøgelse af fordelingen af kulturel kapital under danske forhold? Grundlæggende vil det være et empirisk spørgsmål at afdække hvilke relationer mellem hvilken kulturelle fænomener, der eksisterer i det sociale rum, men for at skitsere, hvilke fænomener, der kunne være relevante, kan man kaste et blik på de forskellige forsøg, der gennem årene er gjort, på at definere, hvori det særligt danske, herunder det særlige ved dansk kultur, består. Det har indlejret heri været populært at fremfinde og udgive beskrivelser om danskheden fra ældre tid, men de mange beskrivelser, der eksisterer, er meget forskelligartede i deres fokus⁵³ og desuden ikke direkte anvendelige i forskningsmæssig sammenhæng. Jeg har læst flere af de nyere forslag til definitioner⁵⁴, og finder på den baggrund, at i hvert fald ét forhold må inddrages, nemlig grundtvigianismens (ikke Grundtvigs⁵⁵) generelle indflydelse på det danske dannelsesideal. Dette ligger i øvrigt også i forlængelse af en af henvisningerne fra de norske tekster⁵⁶.

Spørgsmålet vil da være, hvordan kan man anskue grundtvigianismen som indikator på kultur? Og videre: Kan Bourdieus begreb om kulturel kapital rumme denne ekstra og i bund og grund noget anderledes type kultur? Spørgsmålet i den forbindelse vil være, om grundtvigianismen som kulturelt fænomen er konstrueret som overbygning til en social gruppe med ensartede eksistensbetingelser? Er det tilfældet, kan grundtvigianismen ses som blot at være resultat af gruppers mobilisering til at blive en social klasse, - og gruppers bevidsthed om, at de er en gruppe, gennem dannelsen af en identitetskonstruerende kultur - som f.eks.

53 Gundelach, 2002b, s. 87.

54 Bl.a. Christiansen, Møller, & Togeby, 2001; Gundelach, 2002a; Østergaard, 1984; Skovmand, 1951.

55 Grundtvigianismen er betegnelsen for en bevægelse, udsprunget fra tilhængere af Grundtvig, og som bestod af præster, lærere, deltagere i vækkelsesbevægelserne og repræsentanter for gårdmandsklassen. Bevægelsen var især bundet sammen af særlige kulturpolitiske, kirkepolitiske og skolepolitiske synspunkter (Østergaard, 1984, s. 100).

56 Henvisningen er til nordmanden Stein Rokkan (1921-1979), som var sociolog og arbejdede med historiske og socio-politiske problemstillinger. Rokkan peger på, at der i Norge eksisterer to er uafhængige, men grundlæggende konfliktakser, som har krydset hinanden gennem lang tid:

- en territoriell/kulturel akse
- en funktionel/økonomisk akse.

Den territorielle/kulturelle akse beskriver spændingsfeltet mellem på den ene side en urban embedsmænds- og borgerkultur og på den anden side bondebevægelsen (som ofte har deres talsmænd rekrutteret fra radikale akademikers rækker). Modstanden mod den etablerede elitekultur kom i Norge til udtryk gennem kampen om, hvilken sproglig form for norsk, der skulle være normen, gennem puritansk afholdsideologi og lavkirkelig opposition mod akademisk teologi. Den funktionelle/økonomiske akse drejer sig om klassemodsatninger. Hvor bondebevægelsens hovedmodstander var embedsmændseliten i byerne, blev arbejderklassens modstander den nye urbane overklasse i form af et nyt handels- og industriborgerskab. I sidste halvdel af 1800-tallet møder det etablerede økonomiske og kulturelle centrum således modstand fra to folkelige bevægelser, som hver vil gøre sine idealer til den herskende nationale kultur. Derudover vokser en kulturradikal opposition frem som resultat af øget social mobilitet inden for uddannelsessystemet. Denne er delvist rekrutteret fra den gamle elites egne rækker. Den oprindelige elitekultur, borgerskabet og den urbane intelligensia bliver herefter erstattet af en kultur med fire kulturelle poler: De to oprindelige samt en bondekultur og arbejderbevægelsen (Rokkan, 1987).

højskolen. Er det *ikke* tilfældet, mener jeg godt, man vil kunne tale om grundtvigianismen som mulig indikator på kulturel kapital i et generelt socialt rum.

Hvis Bourdieus kulturbegreb og forståelse skal overføres i dansk sammenhæng, må vi først interessere os for, hvilket fænomen kulturel kapital i sig selv er for dernæst at diskutere, om andre fænomener, som udmønter sig i vores kultur, kan begribes som elementer i en kulturel kapital, og om disse i givet fald lægger andre perspektiver til.

I forhold til at tilføre begrebet om kulturel kapital en grundtvigiansk dimension bliver det navnlig relevant at diskutere kultur i de to sidste betydninger, altså i betydningen fin- eller højkultur og i betydningen dannelse resulterende i en inkorporeret kultur. Den sidste betydning om menneskelige praktikkers økonomi, dvs. at der er overensstemmelse mellem de sociale og mentale strukturer, er en påstand om et universelt forhold, som vil være til stede uanset hvilket 'ny' kulturel parameter, man måtte ønske at inddrage.

At forstå 'kultur' som udtryk for høj- eller finkultur kan opfattes som et samfundshierarkisk fænomen, hvor en dominerende klasse i kraft af deres position og denne positions reproduktion via uddannelsessystemet sikrer deres position i Det Sociale Rum. Man kan måske også anskue høj-/finkulturen som en samfundsgruppes kultur, uden at tage stilling til hvorledes strukturen af hierarkiet faktisk er udformet⁵⁷. Hermed taler jeg ikke for, at der ikke eksisterer klasser i vores samfund med forskellig andel i privilegierne, men at der kan eksistere forskellige grupper inden for den dominerende klasse, hvis kultur ikke nødvendigvis er kompatibel med hverandres. Kultur kan derved måske betragtes som en form for 'social closure'-fænomen (med reference til Max Webers teori, nævnt i kapitel 2, om, hvordan professioner lukker sig om sig selv med henblik på at opnå monopol)? Man kan således forestille sig, at en gruppes kulturelle koder orienterer sig om og med kunsten, mens en anden gruppes kulturelle koder orienterer sig mod noget andet – fortrolighed med fremmede kulturer og beherskelse af fremmedsprog⁵⁸? Eller fortrolighed med IT og teknik og beherskelse af teknologi bredt set? I Bourdieus uddannelsessociologi, nævner Broady, er det ikke så meget selve det kulturelle indhold, det drejer sig om, men det mere dannelsesmæssige aspekt, som viser sig gennem fortroligheden med at investere interesse i uddannelse, at søge efter erkendelse, at være fortrolig med at investere tid, og at visse grupper i det sociale rum er bedre skikket til dette end andre⁵⁹. Er det dermed rettetheden

⁵⁷ Dette er en af påstandene i et australsk bourdieu-inspireret studie, som bl.a. konkluderer, at den værdiskala, der organiserer kulturelle dikotomier, ikke nødvendigvis er delt af alle (Bennett, 1999).

⁵⁸ Rosenlund, 1998.

⁵⁹ Broady, 1998a, s. 426.

i forhold til en bestemt handling, hvorigennem den kulturelle kapital opnås, der egentlig udgør kapitalen, eller er det selve resultatet af rettetheden? Eller er det, som tilfældet var med kunsten, at beherskelsen hænger tæt sammen med at kunne verbalisere, udlægge og formulere sig *om* det kulturelle, som tilfældet var med museumsgæsterne. Det empiriske spørgsmål må følgelig være, om det er forhold, som fortrolighed med at verbalisere frem for konkret kulturelt kendskab, der ligger til grund for distributionsstrukturen for kulturel kapital?

Ligesom uddannelsessystemet i traditionel forstand og den videregående uddannelse er en vigtig faktor i reproduktionen af den kulturelle kapital, når kultur forstås som høj- eller finkultur og dannelse, så må de tilsvarende overførselsmekanismer for konkurrerende kulturelle kapitaler ideelt set også studeres.

Et bud på en yderligere dimension i den kulturelle kapital finder man i de forskellige refleksioner over, hvorvidt man kan tale om en særlig dansk mentalitet⁶⁰. Spørgsmålet jeg vil forsøge at belyse, er, om grundtvigianismen kan forstås som en kulturel egenskab inden for Bourdieus kulturbegreb og i givet fald hvordan.

Grundtvigianismen er knyttet til, at der i Danmark eksisterer en særlig folkekultur i modsætning til elitekulturen. Forudsætningen for at denne kunne udvikles i Danmark, forklares med, at statens ringe størrelse gjorde det vanskeligt for først den feudale og siden den borgerlige overklasse at monopolisere ressourcerne til kulturelt at dominere resten af folket i samme udstrækning, som det skete i andre lande. Mest betydende for den danske kultur synes imidlertid den borgerlige nationaliseringsproces, som i 1800-tallet voksede op med udgangspunkt i en interesse for nationen og folket på baggrund af N.F.S. Grundtvigs livssyn⁶¹. Dette, samt historiske og demografiske forhold kom til at præge den danske socialisering og kultur, til at være det, den er i dag.

Landboreformerne i slutningen af 1700-tallet medførte en kapitalisme, man kan kalde for agrarkapitalisme⁶², der gjorde, at kapitalismen blev dominerende i Danmark før den industrielle revolution i anden halvdel af 1800-tallet. Forudsætningen for at en sådan kapitalisme kunne opstå var, at dyrkerne af jorden skiftede fra at være stort set tilfreds med at opnå samme udbytte og levestandard for sig selv og deres familie år efter år til en situation, hvor de systematisk investerede

⁶⁰ Østergaard, 1984, s. 92.

⁶¹ Interessen for nationen og folket var selvsagt ikke noget unikt dansk fænomen, men gjaldt for hele Europa.

⁶² I de store europæiske lande skete overgangen til kapitalistisk landbrug langt tidligere end andre steder. Der skete en klassesdeling i landsbyerne, således at en klasse af relativt store gårdejere og meget store adelige jordejere overtog al jorden, mens de mange andre blev jordløse landarbejdere.

i forbedret teknologi og valgte afgrøder, der kunne sælges på markedet til den bedst mulige pris.

I 1800-tallet var landbruget domineret af mellemstore gårdbrug, som var store nok til - i samarbejde - at kunne deltage i den stigende teknologisering af produktionen. Den største del af produktionen foregik i mellemstore enheder med op til 10 beskæftigede (hvoraf en stor del tilhørte familien), og hvor ejeren selv deltog. Grundtvigs tanker var formuleret inden for kirken, men de blev grebet af folkene fra gårdene, som var præget af optimisme med hensyn til menneskets egne muligheder, og som stillede krav om økonomisk og idémæssig frihed samt en bred folkelig (ud)dannelse. Grundtvigs tanker svarede godt til behovene hos en stor klasse af selvbevidste gårdmænd med foden under eget bord. På denne baggrund har der været tradition for at fortolke grundtvigianismen som en udpræget gårdmandsreligion præget af de velbjergetes lyse forhold til livet.

De to praktikker, der dermed kommer til udtryk, er selvbevidstheden og selvorganiseringen. Selvbevidstheden, først over for statsmagtens repræsentanter og senere over for enkeltkapitalisterne, har rødder i det succesrige familiebrug. Denne selvbevidsthed blev styrket og systematiseret af Grundtvigs religiøse, uddannelses- og samfundspolitiske tanker. Ikke af tankerne som et fast system, men som en organiseret (selv)aktivitet. Selvorganiseringen drejer sig især om andelsbevægelsen⁶³. Selv om andelsforeningerne fungerer efter kapitalistiske organisationsprincipper, blev de opfattet anderledes af andelshaverne: F.eks. anså andelsbevægelsen op til 2. verdenskrig aktieselskaberne og de enkeltmandsejede virksomheder i landbrugssektoren for de argeste repræsentanter for (privat)kapitalismen.

Grundtvigianismens dannelsesmæssige indflydelse fandt sted omkring den danske skole⁶⁴. Den systematiske udbredelse af skoletankerne blev først og fremmest institutionaliseret i folkehøjskolerne⁶⁵. Den skulle tage sig af de menneskelige sider af tilværelsen, samtidig med at den trænede bønderne til at deltage i den politiske styring af samfundets anliggender. Højskolen skulle ikke være en fagskole, men en - skole for voksne, der kunne blive en »skole for (menneske)livet« i allervideste forstand. Denne træning skulle gøre det muligt for bønderne - først

63 Andelsbevægelsen var én blandt flere måder at organisere en kapitalistisk udvikling på. I 1882 oprettedes det første andelsmejeri, og godt 20 år senere behandlede andelsmejerier 80 % af mælken.

64 Det gjaldt selvfølgelig især højskolerne, hvor Grundtvig formulerede en række tanker i midten af 1800-tallet, som har gyldighed langt ud over den epoke og den klasse, den blev formuleret i og for.

65 Dette tillægges normalt helt afgørende betydning for, at de danske bønder (eller rettere kapitalistiske landbrugere/farmere) i 1880'erne formåede at omlægge og omorganisere produktionen til forædlede mejeri- og slagteriprodukter, som kunne konkurrere på verdensmarkedet.

og fremmest gårdmændene - at hævde sig over for godsejere, præster og akademikere.

Det var på det indre plan, grundtvigianismens tanker fik gennemslag: Især i det udstrakte lokale selvstyre omkring folkeskolen, for det andet i lærernes store metodefrihed og for det tredje den lette adgang til for engagerede forældre kredse med stor offentlig støtte at danne en skole i overensstemmelse med deres overbevisning og livsholdning. På disse centrale punkter omkring den danske barneskole, fik indsatsen i forrige århundrede afgørende betydning for forholdene helt op til i dag.

Grundtvigianismen sejrede blandt andet, fordi den prægede modstanderne og tvang dem til at argumentere på gårdmændenes præmisser. Som vi tidligere så med den symbolske dominans i form af symbolsk vold, udøvet af dominerende over for dominerede, så synes grundtvigianerne – i hvert fald i en vis forstand – på grundskoleområdet at have udøvet symbolsk vold over for sine modstandere, som både var en gruppe af europæisk orienterede intellektuelle i København (de radikale og senere de kulturradikale) og gruppen af husmændene og landarbejderne.

Endelig udviklede Grundtvig en 'kirkelig anskuelse', som fik en ganske særlig betydning⁶⁶.

Resultatet af en lovgivning og praksis, hvorefter der f.eks. er frihed ved valg af ritualer, er blevet den meget uformelle institution, »folkekirken« med manglende adskillelse mellem stat og kirke og uklare kompetencefordelinger mellem præster (uklarheder som stadig giver anledning til fortolkningsstridigheder).

Denne kulturelle pol, der således har sin rod i bondebevægelsen, peger Østergaard på, har resulteret i specifikke kulturelle forhold såsom fællessangen, højskolen, kirken og frihed i uddannelsessystemet.

Faggruppernes særlige kapital

Vi har altså tre forskellige karakteristika hvormed kulturel kapital, og dermed også faggruppernes kapital, kan forstås: En praktikkernes økonomi, fin- eller højkultur og dannelse som inkorporeret kultur. Det betyder, at det vil være re-

⁶⁶ Grundtvig var blevet omvendt fra romantik og borgerlig rationalisme til en gammeldags bibeltro kristendom og luthersk bekendelsestrøskab. For Grundtvig omfattede verden ikke kun »det ene fornødne« i kristelig forstand, men hele menneskelivet, især set gennem historien og digtningen. Denne kirkelige anskuelse førte Grundtvig videre i en egentlig kirkepolitik, som gik ud på, at staten (og, efter Grundloven i 1849, folket) skulle opretholde statskirken som slet og ret et statsligt apparat. Med hans egne ord, en »borgerlig indretning« til fremme af almen religiøsitet og moral. Dette ret fundamentalistiske, men alligevel åbne syn på religion og kirke blev kombineret med en opfattelse af den ikke-religiøse (profane) side af tilværelsen som værdifuld i sig selv og ikke kun som forberedelse til troen og »forløsningen«. Grundtvig fik efterhånden sans for hele menneskelivet - en almen menneskelig udvikling var en forudsætning for det kristelige (Østergaard, 1984).

levant at søge en fagligt betinget ethos hos faggrupperne, der kan forstås som en faggruppes særlige kapital, og som kan beskrives gennem disse karakteristika. Praktikkernes økonomi vil således kunne anskues som en selvfølgelighed i måden af forstå den faglige verden på, dvs. en art faglig ontologi, hvori virkeligheden filtreres og som både fungerer som forklaringsramme i forhold til at tolke ting, hændelser, handling, menneskelig interaktion i verden og som reduktionsmekanisme, der kan erstatte manglende eller uforklarlige fænomener i verden med nogle, som 'passer ind' i den overordnede forståelse. Et eksempel kan være, hvis en person tilhørende en faggruppe oplever noget hidtil uset, som kræver forståelse eller på anden måde en forholden sig til. Inden for denne ontologi vil en meningsfuld handling kunne finde sted og en praktikkens økonomi sikre, at fænomenet bliver anbragt inden for den mulige forståelseshorisont, og at handling i forhold til fænomenet sker adækvat.

Som fin- eller højkultur drejer det sig om at afdække, hvad der er den enkelte gruppes fagligt set 'fine' kultur: Hvilke normer og værdier orienterer hele feltets faglighed, dvs. anerkendes af alle – negativt eller positivt – altså som eksisterende og evt. efterstræbelsesværdig? Hvad forholder alle agenter i feltet sig til, hvad enten disse er de dominerende, der definerer feltets spil og dettes indsatser, eller som domineret, der måske tager afstand fra samme, men på denne måde alligevel relaterer sig til feltets særlige værdier?

Endelig er der kulturen som dannelse og inkorporeret kultur, som vil dreje sig om fagets skoling og den faglige opdragelse. Skolens (uddannelsens) eksplicitte stof udgør en del af det videnskæssige fundament, der skal anerkendes for at opnå medlemskab af feltet ved siden af praktikkernes økonomi og fagets kultur. Beherskelse af feltets særlige kapital giver adgang til trækningsret på en ressource, nemlig den symbolske virkning af den effekt, en total og almen accept af det, der opfattes som den legitime opfattelse af verden giver⁶⁷.

Det er denne særlige fagspecifikke kapital, som udtryk for et felts kultur, som den viser sig i form af en faglig ethos, jeg antager, er forskellig faggrupperne imellem og derfor ønsker at kunne forstå og forklare. Jeg interesserer mig for bestemte rationaliteter, som de kommer til udtryk gennem bestemte faggrupper, hvilket empirisk undersøges gennem agenter med konkrete uddannelser og erhverv. Der vil således ikke være tale om en fuld feltanalyse, idet jeg eksempelvis udelukker grupper, som besidder samme faglige rationalitet, men som har en anden uddan-

⁶⁷ Hvis alle tror, at skolen fungerer meritokratisk, så får uddannelse en symbolsk ekstraeffekt – ikke blot at man har taget en bestemt eksamen, men også at årsagen alene ligger i ens egen præstation. Dette medfører igen, at man kan påberåbe sig en ubegrænset, selv moralsk autoritet etc. Taler man f.eks. Oxford-engelsk, så får man en række andre opfattelser af ens person og status med i købet, fordi Oxford-engelsk opfattes som en ufejlbarlig indikator på, at en række andre egenskaber kendetegner den, der gør således.

nelse eller en uddannelse på lavere niveau. Jeg forsøger endvidere, ved at rette min undersøgelse mod 'almindelige agenter', dvs. doxabærere, og ikke dominerende agenter, orthodoxa, at kunne analysere mig frem til feltets kultur, som udtrykker dets kapital.

Ethos er det ikke muligt at studere direkte, men må studeres gennem noget andet, og jeg anskuer ethos som en side af en praktisk sans. Det, jeg har adgang til, er, hvad der tales om, og hvad der menes. Oversat til min problemstilling er det således den faglige dannelse/socialisering, sådan som den kommer til udtryk i hver af faggruppernes rationalitet: Hvordan kan den sans, agenten i en faggruppe bruger i forhold til at agere 'fornuftigt' (=rationelt) i sin verden, beskrives?

Videnskabsteoretiske overvejelser

Ethos anskuet noget, der ytrer sig i menneskers sociale praktik kalder på en såkaldt praxeologisk analyse. Dette kræver to former for videnskabelig kundskab: En fænomenologisk, en objektivistisk samt en tredje kundskab, som overskrider de to første: En praxeologisk⁶⁸.

Den fænomenologiske og den objektivistiske form for kundskab er velkendte videnskabsteoretiske positioner, mens den praxeologiske kundskab er Bourdieus bud på den kundskab, der er nødvendig, når det drejer sig om at forstå praktik: Den fænomenologiske epistemologi er utilstrækkelig, fordi den sprogligt konstruerer individernes primære erfaring og tager disse for pålydende, men ikke spørger til betingelserne for, hvorfor erfaringerne er, som de er. Tilsvarende er den objektivistiske epistemologi utilstrækkelig, fordi den konstrueres af den udenforstående iagttager, som nok vil forklare praktikkerne og disses relation til deres egne betingelser, men overser agenternes oplevelse og tolkning af sine egne praktikker. En praxeologisk teori er et forsøg på at bevare det rigtige fra henholdsvis det fænomenologiske og det objektivistiske perspektiv, men tilføjer et tredje, som gør teorien praxeologisk. De tre kundskabsformer skal ikke forstås som tre forskellige blikke på samme forskningsobjekt, men som én teori, der både ser på forskningsobjektet *og* på teorierne selv som en del af anskuelsen af dette objekt.

For at bedrive praxeologisk forskning må udgangspunktet derfor være en eksplitering af agenternes primære erfaring af deres egen praktik⁶⁹. Man skal derfor gå "ind i" praktikkerne og prøve at forstå disse, som de ser ud i agenternes egen selvforståelse, med henblik på at identificere og forstå de meninger, holdninger

⁶⁸ Bourdieu, 1994.

⁶⁹ Callewaert et al., 1994, s. 14.

og attituder, agenterne selv tillægger deres praktik⁷⁰. Til et sådant arbejde kan den fænomenologiske tilgang benyttes. Imidlertid må man bryde med denne indforståede erfaring hos agenterne og rekonstruere de bagvedliggende faktorer, som strukturerer praktikkerne. Disse faktorer kan både være faktiske, objektive sociologiske forhold, såsom institutionalisering af bestemte samfundsmæssige praktikker⁷¹, og det kan være forhold af mere demografisk karakter. For at gå bagom agenternes praktikker og selvforståelse må man typisk observere dem i deres praktik, og til dette kan man anvende den objektivistiske tilgang. I forlængelse heraf skal man også bryde med den udenforstående objektiverende forskers forskningsposition, for ligesom de individer, hvis praktik forskeren betragter som sit objekt, har forskeren også selv del i en praktik, en forskningspraktik og en videnskabelig praktik⁷², der – i lighed med de praktikker, der observeres – bæres med en given selvforståelse og underforståede meninger, holdninger etc. Forskerens forskningspraktik er med andre ord lige så meget en praktik som alle andres⁷³.

Min undersøgelse burde i konsekvens heraf indeholde både en undersøgelse af faggruppernes praktikker og omfatte såvel interviews (den fænomenologiske ansats) som observationsstudier i hvert fagområde sammen med undersøgelse af faktiske sociologiske og demografiske forhold (en objektiverende ansats). Af forskellige årsager har jeg undladt at foretage observationsstudiet⁷⁴, men har i stedet koncentreret mig om en forståelse, der tager udgangspunkt i *et resultat* af en praktik, idet jeg interesserer mig for praktikker, som er udtrykt sprogligt.

Da afhandlingen således kalder på forskellige metodiske tilgange stiller dette forskelligartede krav til overvejelserne om forskningens pålidelighed og metodiske stringens. Ved at tage udgangspunkt i et sprogligt udtryk, sker der en forskydning fra agentens egne oplevelser og forståelse af sine handlinger til, at jeg skal forstå agentens praktik gennem et filter i form af, hvad der er udtrykt i en tekst. For-

70 Petersen, 1995, s. 19.

71 Institutioner kan anskues som et samfunds stivnede praktikker: Uddannelsessystemet, religiøse institutioner, retssystemet og meget andet. Demografiske forhold drejer sig om, at der skal være visse ydre betingelser til stede for at en social praksis lader sig gøre. F.eks. er opkomsten af børneinstitutioner og professionaliseringen af småbørnspædagogikken betinget af kvindernes indtog på arbejdsmarkedet.

72 Bourdieus *Homo Academicus* handler om netop den videnskabelige og forskningsmæssige praktik (Bourdieu, 1988).

73 Dette metodiske og reflektive forskningsideal, som Bourdieu har beskrevet i flere sammenhænge, betegnes 'Det dobbelte Brud'. Se f.eks. Bourdieu & Wacquant, 1996, s. 197-242 og Bourdieu, Chamboredon, & Passeron, 1991.

74 Jeg forsøgte faktisk at observere et projektforløb i den første af mine faggrupper men måtte erkende, at med min manglende faglige baggrund og fortrolighed med observationer i feltarbejde, så ville dette ikke være muligt at gennemføre på tilfredsstillende vis inden for afhandlingens rammer. At udelade praktikobservationen opfatter jeg selvfølgelig som en mangel.

ståelse af tekster peger i humanvidenskaberne umiddelbart på en hermeneutisk forskningstilgang, men det sociale er andet og mere end det, man kan iagttage og gøre til en tekst. I den sene hermeneutik kan man imidlertid finde grundlag for en bredere diskussion af kvalitative forskningsmetoder, som de forekommer i samfundsvidenskaberne⁷⁵. Den objektivistiske tilgang finder man i den traditionelle positivistiske eller postpositivistiske sociologi, hvor man interesserer sig for sociale kendsgerninger, der kan anskues som ting⁷⁶. Ting forstås i denne sammenhæng ikke blot som materialiteter, men også som begreber og betegnelser om det sociale. Sådanne 'ting' kan gennem tiden være blevet dumpet i verden ontologisk, således at vi i dag er tilbøjelige til at betragte dem som objektive størrelser⁷⁷. Uddannelsessystemet, professioner og politikere er typiske eksempler på betegnelser, der gennem en objektiveringsproces er dumpet og blevet til ting.

De videnskabsteoretiske overvejelser drejer sig derfor om først at se på forståelsen af de sproglige ytringer, der udtrykkes gennem faggruppernes forskellige rationaler og bagefter at diskutere forståelsens kontekstualisering, dels som principper for den, der forstår, dels som det, der skal forstås. Men da jeg tager udgangspunkt i et sprogligt materiale, og desuden må bestræbe mig på at forstå for at kunne forklare en ikke-forståelse, må en del af det indledende empiriske arbejde være at forsøge at forstå ud fra agents forskelligt placerede positioner i felterne. Mellem faggrupperne og mig som forsker og mellem mig som forsker og afhandlingens færdige tekst vil der således foregå et oversættelsesarbejde i flere faser. Betingelserne for oversættelserne og eksempler på selve processen, hvorigennem det er gjort, vil jeg derfor lægge frem, for på denne måde at give læseren en mulighed for selv at foretage sin tolkning af det endelige produkt.

At forstå praktik som et sprogligt udtryk

Sproget er socialt konstitueret, så forståelsen af faggruppernes praktik gennem et sprogligt udtryk må tage udgangspunkt i et forhold mellem subjekter⁷⁸. Dette er i modsætning til den opfattelse, hvor verden kan betragtes af en udenforstående tilskuer med et privilegeret udsigtspunkt.

⁷⁵ Henriksen, 2003.

⁷⁶ Durkheim, 2000.

⁷⁷ Således forveksles ordet ofte med selve objektet, eller målet forveksles med definitionen. Forvekslingen af mål og definition medfører, at en måde at forstå noget på (dvs. et epistemologisk forhold) forvandles til en ting (en ontologisk realitet). Hastrup betegner dette fænomen som en "ontologisk dumpning". En ontologisk dumpning hænger nøje sammen med sproget, hvis natur det er at objektivere de subjektive forståelser (Hastrup, 2003 og Hastrup, 1999, s. 168).

⁷⁸ Jvf. Heidegger, refereret i Henriksen, 2003, s. 38.

Forskeren, som i første omgang er det forstående subjekt, må først forstå sig selv og sine egne forudsætninger. Forudsætningerne drejer sig om forforståelsen, der er subjektiv, samt om den kulturelle horisont og traditionen, der kan ses som en bredere historisk kontekst. Overhovedet at have en forforståelse er på én gang en forudsætning for at vide noget, idet vi altid møder verden med en viden, vi i forvejen har. Når vi bliver klogere, får ny viden, sker dette netop ved at udfordre vores forforståelse, f.eks. ved at lade den møde andre synspunkter, andres forforståelser. Forskerens forforståelse er udgangspunktet for mødet med emnet, og i dialogen med emnet skabes en ny forståelse, der supplerer den allerede eksisterende forforståelse⁷⁹. Forforståelsen eksisterer inden for en given horisont. Horisonten er i udgangspunktet individuel, men ikke i den forstand, at den er privat og skabt af os selv. Horisonten angiver, hvilke begreber der kan anvendes, hvilke spørgsmål der kan stilles, og hvilke svar der er mulige. På den måde bliver den bestemmende for, hvilke mulige tolkninger der kan etableres gennem sproget, og de bevidste og ubevidste teorier, den tolkende er påvirket af. Den horisont, forforståelsen etableres indenfor, er en del af en overleveret tradition⁸⁰. Traditionen kan forstås som et baggrundstæppe, der kan ses som en form for videnskabsmæssig autoritet, der kontekstualiserer forståelsen. Ved at inddrage spørgsmålet om traditionen kan man etablere en forståelse af tekster, af sociale fænomener eller af forståelsen selv. Og omvendt: Da traditionen er bestemmende for den horisont, inden for hvilken forståelsen etableres, har traditionen betydning for både det fortolkede og for den, der fortolker: Det fortolkede må fortolkes inden for sin tradition.

For eksempel må man, for at kunne forstå noget i nutiden, forstå fortiden og dens indflydelse på nutiden. Det, der især er interessant, er historiens indflydelse på forforståelsen, idet historien er bestemmende for, hvilke emner vi kan tale om. Historien har således indvirkning på sin eftertid, og forståelse kræver, at man er bevidst om dette forhold: Bevidstheden må i konsekvens heraf være klar over, at den selv er et resultat af historien. Forståelse foregår altså altid i tid og rum.

At forstå drejer sig ikke blot om at forstå tekst, men kan også dreje sig om at forstå handlinger⁸¹. Forståelsen af tekst eller handling, i generaliseret form af den Anden, kan ske gennem dialog, idet det herigennem er muligt at finde frem til et

79 Gadamer, som er ophavsmand til denne nyere hermeneutik, anvender ikke betegnelsen forforståelse, men fordom. Jeg har valgt at bibeholde begrebet 'forforståelse', da distinktionen ikke er vigtig i denne sammenhæng. Meningen er den sum af viden, man møder verden med (Henriksen, 2003, s. 39).

80 Henriksen, 2003, s. 43.

81 Man kan mene, som Ricoeur, at en tekst og en handling har en mening, som kan "læses" uafhængigt af forfatterens eller aktørens egne forestillinger, men en sådan sproglig ontologi overser væsentlige områder, som den sociale praksis har aflejret i traditionen og horisonten (Henriksen, 2003, s. 54).

fælles sprog, begge kan acceptere. Når forskeren har etableret sin forståelse, som principielt aldrig kan være endelig, skal denne forståelse selv fremstilles, hvilket typisk sker gennem en ny tekst, og denne teksts læser skal i princippet gennemføre en lignende tolkningsprocedure.

I den sociologiske tradition kan man med Bourdieu tale om, at det forskeren skal gøre, er noget lignende. Dels skal selve forskningsobjektet kontekstualiseres, dels skal man foretage en socioanalyse af egen forskerpraktik og dermed af sin position som forsker.

Kontekstualisering af forskningsobjektet

Kontekstualisering af forskningsobjektet har jeg foretaget i overensstemmelse med, at jeg anskuer faggrupperne som relativt autonome felter⁸², dels som dele af et overordnet akademisk felt, dels som fagfelter med hver sin egen logik. Det medfører, at faggrupperne må sættes ind i en sociologisk og historisk ramme, således at det enkelte felt og dets symbolske kapital kan begribes gennem en forståelse af felternes opståen (genese), og hvorledes feltet i dén forbindelse har struktureret sig.

Som udgangspunktet for at forstå et felts genese har jeg taget udgangspunkt i en analyse af det religiøse felt. Religionen kan nemlig anskues som en symbolsk form, der har udviklet sig historisk, og hvor der gennem tid er sket en udvikling af et system af tegn, der udtrykker et system af betydninger, som betegner og opfatter verden, samtidig med at der har etableret sig en konsensus om, at netop dette system er gældende⁸³. Andre symbolske systemer har etableret sig efter samme princip, så det forekommer rimeligt at betragte faggrupper på tilsvarende vis.

Inden for de forskellige symbolske systemer gælder et bestemt verdenssyn, der udtrykkes som et særligt rationale. Måden, hvorpå dette etablerer sig, er ikke gennem et bevidst villen eller udtryk for en ideologi, man aktivt vælger at tilslutte sig. Der er derimod tale om rationaliteter udviklet som resultatet af en uddifferentieringsproces, og at denne proces er sket, fordi dette har givet mulighed for at fastholde eksisterende magtstrukturer.

Uddifferentieringsprocessen betegner den proces, der kontinuert har fundet sted fra tidligere tiders enkle og primitive samfund, til vore dages opdelte og kom-

⁸² Autonomien udadtil drejer sig om, at det religiøse har sin egen orden, men dette er en orden, som har en indirekte relation til økonomi, som er en af de strukturerende strukturer i det sociale rum. Autonomien indadtil består i, at feltet selv også har en given strukturerende struktur.

⁸³ Callewaert, 1998b.

plekse samfund. Der er tale om en proces, som nok har en begyndelse, der nogenlunde kan bestemmes tidsmæssigt, men hvor afslutningen ikke er kendt. Det er således en proces, som med al sandsynlighed stadig er i gang.

Bourdieu fremstiller i sit arbejde om det religiøse felt uddifferentieringsprocessen således⁸⁴: I det simple samfund forhindrede jordbrugets livsvilkår en rationalisering af (afguds)dyrkelsen af naturen, idet man underkastede sig naturen, og da arbejdet var bundet til naturens tidsforløb, forhindrede dette en kalkulerende tidsindstilling. Befolkningen levede spredt, hvilket gjorde, at bevidstheden om kollektive interesser ikke blev etableret, og der fandt ikke nogen intens dyrkelse af symbolske og materielle goder sted. I byerne, som var knudepunkter for handel og håndværk, kunne disse aktiviteter, idet de var relativt uafhængige af naturen, lettere rationaliseres. Byboerne arbejdede mere desuden mere kontinuert, og deres måde at forholde sig på er ikke længere sammenvævet med naturens kræfter i samme grad som før. Naturens kræfter er ikke længere indlysende og givne, men bliver set på som et problem, der skal løses, og en opgave, der skal håndteres. I byerne eksisterede endvidere miljøer, hvor man som enkeltindivid lettere, intellektuelt og åndeligt, kunne frigøre sig fra jordbrugssamfundets traditionelle sociale forhold og samle sig i grupper. Derved kunne sociale behov 'rationaliseres', hvilket vil sige at virkeligheden kunne forklares som en bevidst mål-middel relation mellem virkelighed og arbejde. Relationerne til kunderne, som ikke længere var slægtsmæssigt og produktionsmæssigt givne, bevirkede en læreproces om menneskelige relationer, som også påvirkede optagelsen af moralske aspekter. Livets mening står for at blive opdaget.

Udviklingen af byerne, øget arbejdsdeling og udskillelsen af intellektuelt arbejde fra materielt arbejde hørte sammen med opkomsten af et relativt autonomt religiøst felt i en relation af gensidig afhængighed og forstærkning. Urbaniseringen var således en forudsætning for, at der kunne etablere sig et korps af specialister i forvaltningen af frelsens økonomi.

På den ene side konstituerer der sig specielle instanser, der tager sig af produktion, distribution og reproduktion af religiøse goder. På den anden side antog disse instanser med tiden form af en internt differentieret struktur. Tilsammen udgør de det relativt autonome religiøse felt. Udviklingen af det religiøse felt drejer sig også om, at religiøse forestillinger og praktikker bliver systematiseret og moraliseret. Systematiseringen består i, at man går *fra* myten, som har en underliggende systematik, *til* den religiøse ideologi, som er bevidst systematiseret. Moraliseringen består i, at man går *fra* tabu og magisk besudling, som er en kosmisk overtrædelse, *til* synden, som er en moralsk overtrædelse, og *fra* en

⁸⁴ Bourdieu, 1991b. Fremstillingen her er dog primært baseret på Callewaert, 1998b.

guddommelig overmagt, som indgyder både skræk og fascination, og som er en vilkårlig og uberegnelig overmand, *til* en god og retfærdig Gud, som er garant for naturen og samfundets orden.

Det er ikke tekniske, sociale og økonomiske forandringer, der er årsag til disse forskydninger i religionen, men disse forandringer gør, at udviklingen kan finde sted. Derimod er der ændringer i de symbolske produktionsforhold: Det er ikke længere slægtens stamfader som en integreret del af et familiesystem, der står for disse i relation til familiemedlemmerne, men en præst, som står for dem i relation til alle troende. Det religiøse felt er således blevet et af flere intellektuelle felter, der hver eksisterer i deres egen ret og med egen rationalitet.

De religiøse professionelle opbygger en diskurs, som efterhånden bliver mere og mere selvrefererende. I første omgang er den bestemt for ligemænd og på den måde bliver den mere og mere esoterisk. Den indforståede og selvrefererende tænkning stammer fra en forkærlighed for at kopiere forgængere, mens man forvandler dem eller bevidst ændrer i dem, fra en forkærlighed for tvetydighed i ordvalg og mening, for systematisk uklarhed og for metaforer.

Efterhånden erobrer specialisterne et monopol, idet deres kompetence bliver socialt accepteret. Kompetencen gælder både produktion og reproduktion af et bevidst organiseret korpus af særlig viden, som dermed bliver esoterisk. Dermed konstitueres alle andre, det vil sige lægmænd, profane (ukyndige og verdslige) som uvidende, i og med de bliver berøvet deres viden, og de finder denne ekspropriation berettiget. Det betyder ikke, at hele befolkningen med det samme bliver berøvet sin religiøse kapital, men at udviklingen har gjort, at lægmænds religiøse kompetence er blevet forarmet.

Når der sker en adskillelse mellem det symbolske og det materielle arbejde, og der videre opstår en deling af det religiøse professionelle arbejde, så får forskellige grupper forskellige relationer til frelsens goder. Således bliver man henholdsvis underordnet og overordnet afhængig af, om man disponerer over de adækvate redskaber eller ej, det vil sige kompetence og kvalifikationer.

En fuldstændig tilsvarende udvikling, som der er foregået omkring det religiøse, kan man identificere hos andre områder, som vi i dag anser for specialområder. Det symbolske uddifferentieres, systematiseres, etablerer herigennem sit eget sprog og sin egen diskurs, som igen medfører, at viden monopoliseres, og der opstår en felt-intern arbejdsdeling af det professionelle arbejde. Hver af mine faggruppers rationaler har gennemlevet en lignende proces, hvorved de er blevet et felt med egen rationalitet. Nogen gange er der overensstemmelse mellem en rationalitet, et bestemt fag og en tilhørende uddannelse, men ofte, eller måske

skal man hellere sige 'med tiden' vil en rationalitet udmønte sig i flere fag og i endnu flere uddannelser⁸⁵.

Bourdieu's teori går videre ud på, at symbolske systemer, altså tolkninger af virkeligheden, inkluderer de ydre magtforhold, de bygger på, som de dermed bekræfter, men samtidig miskender de også dette forhold⁸⁶. Derfor understøtter det symbolske effektivt de eksisterende magtstrukturer: Ved at lægge den symbolske styrke oven på den ikke-symbolske styrke, og ved at miskende dette, fremstår diskursen inden for et felt ikke som en diskurs om sociale magtforhold, men som en diskurs om verdens nødvendige beskaffenhed. Hypotesen er således, at der findes en korrespondens, formidlet af de symbolske strukturer, mellem de sociale strukturer, som er magtstrukturer, og de mentale strukturer. Så for at begribe et symbolsk system må man altså ikke se bort fra den økonomiske og sociale position hos deltagerne i det symbolske system.

Et symbolsk system kan fungere strukturerende på forskellige måder: *Enten* som logik i praktisk tilstand, det vil sige som et system af overbevisninger, som afgrænser feltet, og som konstruerer deltagerens erfaring, *eller* som eksplicit system, dvs. et system med en helliggørende og legitimerende effekt. Systemet af dispositioner, hvilket i det sociale rum var hvad habitus disponerede agenten som i form af at kunne 'se' som mulige muligheder, og i feltet tillagt den symbolske kapital, ændres, hvorved det, som var en *ethos* (et implicit system af handlings- og vurderingsskemata), bliver en *etik* (et systematiseret og rationaliseret sæt af eksplicite normer).

Religionen har forskellige funktioner for agenter med forskellige positioner inden for det sociale felt, alt efter den sociale og den religiøse arbejdsdeling⁸⁷. En af årsagerne til forandringer inden for det religiøse felt er transaktioner mellem specialister og lægmænd og konkurrencen mellem forskellige typer af specialister.

85 Denne udvikling kan i sig selv ansues som en yderligere uddifferentieringsproces.

86 Bourdieu bruger begrebet *méconnaissance* - miskendelse – som betegnelse for det fænomen, at vi ikke kan erkende eller erkender de historisk-sociale mekanismer, vi eksisterer under. Social dominans handler om herredømmet over perceptionskategorierne, dvs. over, hvorledes man opfatter, inddeler og vurderer verden. Denne opfattelse er i magtens, dvs. i de dominerendes favør, og det betyder, at de dominerede, som har samme perceptionskategorier, tenderer mod at nedvurdere sig selv og det, de selv står for. Dette betegner Bourdieu også som en *symbolsk vold*. Den symbolske vold sætter sig i kroppen og får kroppen til at forråde os, hver gang vi er i et socialt underlegenhedsforhold. Miskendelse ligger overvejende på et ubevidst niveau (Priour, 2002, s. 110).

87 Forskellige religioner kan have forskellig arbejdsdeling. Weber, som undersøgte flere store religioner fandt, at det var forskellige sociale klasser, der i den enkelte religion bar denne. Ikke som repræsentanter for deres sociale grupperinger, men som ideologiske bærere af en type af etik og frelse-lære, som harmonerede bedst med deres sociale position: Konfucianismen (bureaukraten), hinduismen (krigeren), buddhismen (munken), islam (erobreren), jødedommen (handelsmanden på vandring), kristendommen (håndværkeren på vandring) (Callewaert, 1998b, s. 52).

Der må kunne findes en tilsvarende social struktur og arbejdsdeling i faggruppernes felter. Den ikke-symbolske magtstruktur vil da kunne genfindes i transformeret form i feltets symbolske struktur og arbejdsdeling inden for feltet samt i dets forhold til verden udenom, magt og lægmand må afspejles i denne struktur.

Det første spørgsmål, jeg må stille for at kunne kontekstualisere forskningsobjektet, er altså: Hvordan og hvornår uddifferentierede felterne teknologi, administration, humanister og erhvervsøkonomer sig? Dette spørgsmål bør følges af undersøgelse af felternes strukturerede symbolske systemer, hvad enten disse er logikker i praktisk forstand eller eksplicite systemer.

Man kan finde yderligere inspiration til at undersøge den symbolske kapital, hvor man i konsekvens af kapitalbegrebet og strukturen i det sociale rum kan interessere sig for⁸⁸:

- At et felt har etableret særlige 'indtrædelseskrav', indsatser i spillet i feltet og gevinster. Indtrædelseskravet kan f.eks. være, at den nytilkomne for overhovedet at blive anset som en potentiel spiller i feltet skal have gennemført en bestemt eksamen.
- At feltet skal have sin egen tro (doxa), forstået som mening om, hvordan verden skal tolkes og fortolkes, og som det, der overhovedet kan sættes i tale.
- At feltet skal have en drivkraft, engagement, hengivenhed og interesse (il-lusio), som gør, at medlemmerne vil deltage i det spil, som foregår i feltet.
- At feltet skal have et system, som anerkender dets produkter og dets producenter (anerkendelsesinstanser).
- At feltet skal kunne formå at oversætte temaer og diskussioner fra verden uden for feltet til feltets egen logik.

Kontekstualisering af forskerpositionen

Hvor den ene del af kontekstualiseringen drejer sig om forskningsobjektet, drejer den anden del sig om at kontekstualisere forskningspositionen, dvs. forskerens position, og dermed beskrive udgangspunktet for tænkningen om, hvordan tilgangen til forskningsobjektet vil være.

⁸⁸ Broady, 1998b, s. 19-20.

At gøre rede for egen forskerposition er på ingen måde særligt for Bourdieu-traditionen: At medtænke den fortolkendes optik er eksempelvis en stor og væsentlig del af det antropologiske feltarbejde og analyse⁸⁹, og i den amerikanske etnografi kan man i følge en artikel om emnet opliste ikke mindre end 37 forskellige retninger for netop denne aktivitet, kaldet 'autoetnografi'⁹⁰. Kontekstualiseringen i Bourdieus sociologi drejer sig om, at man gennemfører en socioanalyse af sin forskningsposition⁹¹. Formålet med analysen er at konstruere sine erfaringer med virkeligheden, for også i tanken at kunne konstruere sit eget konstruktionsarbejde af virkeligheden. Man skal med andre ord forholde sig til sin egen optik, igennem hvilken man betragter sit forskningsområde, samt undersøge og forholde sig til, hvilken position denne optik er udsprunget af. Det er i den forbindelse en pointe, at man skal benytte de samme sociologiske begreber, man bruger i andre sociologiske analyser, og på den måde får man anvendt sine egne metoder på sit eget arbejde. Den position, forskeren på baggrund af sammensætningen af kapitaler indtager i det sociale rum, konstituerer et antal muligheder eller dispositioner, hvorudfra en bestemt stillingtagen bliver mulig. Man kunne således i princippet også have anvendt andre indfaldsvinkler.

Metodisk har jeg i min egen socioanalyse taget udgangspunkt i det subjektive med start i en beskrivelse af min egen livshistorie. Livshistorien fortalt af mig selv er udtryk for en såkaldt 'biografisk illusion', idet livshistorien har som forudsætning, at livet er en historie eller kan opfattes som en historie, hvor livet beskrives som et forløb med en begyndelse, etaper på vejen og et mål⁹². I livshistorien opfattes livet som et hele, hvori der er en subjektiv og objektiv 'intention'. En selvbiografisk fortælling er derfor styret af en interesse efter at give mening: Man etablerer nogle forståelige relationer som f.eks. relationen mellem årsag og virkning mellem forskellige situationer, der dermed optræder som etaper i en nødvendig udvikling. Ved at udvælge visse begivenheder som betydningsfulde ud fra en overordnet opfattelse og ved at etablere nogle forbindelser mellem disse begivenheder kan det retfærdiggøres at begivenhederne fandt sted. Man gør sig til sit eget livs ideolog.

89 Der kan være mange forskellige grader af forskeren som person og som subjekt i disse overvejelser. Eksempelvis spørgsmålet om hvordan forskeren reagerer på sine egne observationer eller om, hvordan den sociale proces, som skaber det empiriske materiale, kan forstås som et forløb, hvorigennem informanterne forsøger at komme under vejrs med forskeren i forhold til, hvad de selv har at vinde ved forskerens tilstedeværelse (Ehn & Klein, 1994).

90 Jf. Ellis & Bocchner, 2000. Tidligere har også Gunnar Myrdal beskrevet 'forskerens ståsted' i et essay om sit arbejde i USA under 2. verdenskrig. Senere skriver Therborn mod Myrdal 'Hvad er værden af værder'.

91 Bourdieu & Waquant, 1996, s. 197-241.

92 Bourdieu, 1997c, s. 79 ff.

Skal man imidlertid forstå sin livshistorie inden for den bourdieuske teoriramme, må man konstruere livet som en løbebane, der kan forstås som en række forskellige positioner, der indtages af samme individ i et rum, der selv er under tilblivelse og underlagt en stadig transformationsproces. De biografiske begivenheder defineres som et antal indplaceringer og omplaceringer i Det Sociale Rum, dvs. i de forskellige på hinanden følgende tilstande, som det pågældende felt befinder sig i, afhængigt af på hvilken måde de forskellige kapitalformer, der er på spil i feltet, er fordelt og struktureret. Betydningen af de bevægelser, der fører individet fra én position til en anden i feltet, bestemmes af den objektive relation mellem disse positioners betydning på det pågældende tidspunkt.

Det interessante er naturligvis ikke min private livshistorie, men hvor den personlige historie bliver sat ind i en ramme bestående af en mere generel, social transformation. I forhold til det konkrete projekt betyder det, at den empiriske analyse, som angår faggruppernes genese og den senere teoretiske diskussion, hvad angår faggruppernes struktur bliver sat ind i en kontekst, der vil bestå af et forsøg på sociologisk at beskrive elementer af de fire gruppers transformation i det sociale rum⁹³, og at min egen socioanalyse bliver anvendt i refleksionen over de empiriske analyser.

Socioanalysen er vedlagt i bilag 2.

Overvejelser om forskningens kvalitet

Som afslutning på dette kapitel vil jeg diskutere afhandlingens forskningsmæssige kvalitetskriterier. Et spørgsmål, som altid rejses, når man undersøger kulturer, og især kulturer tæt på ens egen, er, hvorvidt det er en nødvendighed at have en distance, eller hvorvidt det tværtimod er en fordel at have førstehåndskendskab til kulturen. På den anden side er indvendingen den, at en kommunikation mellem en agent og en forsker først kan komme i stand overhovedet, hvis der eksisterer et fundament for, at en gensidig forståelse kan etableres⁹⁴.

Spørgsmålet er imidlertid, om forskellen mellem at betragte en kultur udefra i forhold til at kende den indefra, egentlig er så grundlæggende, som det bliver gjort til, når det hævdes, at en 'indfødte' vil have vanskeligt ved at opnå den tilstrækkelige analytiske distance, som er nødvendig i videnskabeligt arbejde⁹⁵. Muligheden for at opnå *egentlig* indsigt knyttes angiveligt til et krav om, at forskere

⁹³ Med 'et forsøg' mener jeg at dette egentligt er et større arbejde end som så. Se f.eks. Muel-Dreyfus, 1985.

⁹⁴ Bourdieu, 1999, 607-626 og Callewaert, 1998a, s. 133.

⁹⁵ Paulgaard, 1997, s. 71.

skal arbejde ud fra en ikke-viden om det sociale rum, der studeres, og at dette arbejde skal foretages på en måde, der sikrer systematisk og objektiv, empirisk kundskab.

Jeg vil for et kort øjeblik vende tilbage til det tidligere afsnit 'At forstå en praksis som sprogligt udtryk' og sætte overvejelserne derfra i relation til diskussionen om, hvor forskeren skal være positioneret for at forstå en kultur.

Forestillingen om, at man kan indtage et objektivt udefra skuende perspektiv i studiet af andres mening, findes i den tidlige hermeneutik, hvor forskeren måtte søge at eliminere sin egen, subjektive forforståelse⁹⁶. Her ansås forskningsobjektets mening for at være betinget af konteksten: Det at forstå et udtryk vil sige at få adgang til det, der menes, når det ytres, men vel at mærke til den mening, som ligger *bag* udtrykket eller handlingen. For at få adgang til andres mening må forskeren 'tabe sig selv' gennem indlevelse i andre, hvilket i denne forståelse opnås ved at forlade sin egen verden og, gennem psykologisk indlevelse og identifikation, indleve sig i det anderledes. Fra denne forskningsposition kan man argumentere for, at forståelse ud fra et ydre ståsted giver en bedre forståelse end den, aktørerne selv har: Udefra vil man kunne se totaliteten, som udgør agenternes kontekst. Den senere hermeneutik, som også var den, jeg tog udgangspunkt i med hensyn til at forstå praksis som sprog, har peget på, at kontekstualiteten naturligvis også gælder forskeren, og hermeneutikken bør følgelig også fokusere på fortolkerens kontekst⁹⁷. Dette gør forestillingen om, at kulturelle fænomener kan studeres ud fra en position, hvor forskeren intet ved på forhånd, umulig. Forståelse vil derfor altid indebære et princip om 'oversættelse', idet forskerens subjektive forforståelse ikke er en fejlkilde, men en forudsætning for indsigt, og forståelse tager altid udgangspunkt i en mening, vi allerede er fortrolige med. Denne forskningsposition mener, at risikoen for misforståelser faktisk er større for en, der kommer udefra end for en, der er fortrolig med området. I stedet for at tale om *egentlig* indsigt, kan man tale om *positioneret* indsigt⁹⁸. Forskerens erfaringer og kundskaber giver tilgang til visse former for indsigt, men skygger for andre. Uanset om man arbejder i kendte eller i fremmede kulturer, vil forskerens personlige forudsætninger have betydning for, hvad man får tilgang til, og hvilke problemer man møder.

Det er sider af samme problem, Bourdieu søger at imødegå med sin socioanalyse, men hos Bourdieu er fokus den positionerede indsigt i det sociale rum, som til stadighed er i bevægelse. Med den positionerede indsigt anskues problemet i et

⁹⁶ Henriksen, 2003, s. 33.

⁹⁷ Med henvisning til Gadamer (Gadamer, 2004).

⁹⁸ Paulgaard, 1997, s. 74.

mere personligt, biografisk perspektiv, der tillige inddrager erfaringer bundet til forskerens køn og opvækststed.

I forhold til dette konkrete arbejde har jeg fundet en udvidelse af Bourdieus position frugtbar. Bourdieus vægt på den socio-historiske bane mod en position i et rum opfatter jeg som helt nødvendig i studiet af store sociale grupper, hvor socialiseringen har fundet sted fra individet overhovedet trådte ind på den sociale scene som nyfødt. Min ambition er at undersøge dele af en sådan større social gruppe, hvor socialiseringen til disse grupper først har fundet sted senere i livet, og at jeg gør dette på baggrund af også at inddrage et personligt sæt af erfaringer.

Det materiale, som skal resultere i en praxeologisk analyse, omfatter, som tidligere nævnt, et fænomenologisk perspektiv og et objektiverende perspektiv. Metodisk baserer jeg mig på et empirisk materiale, som er udtrykt i tekst, hvilket gør, at en egentlig fænomenologisk analyse er udeladt og erstattet af en tekstlæsning, der efterfølgende føres videre i fokusgruppeinterviews, som igen følges af en spørgeskemaundersøgelse. Alt i alt falder den samlede undersøgelse inden for, hvad man vil betegne som en kvalitativ undersøgelse i den forstand, at den søger *'... indsigt i et komplekst problemområde og [er] egnet til at opfange grundstrukturer, helhedsdannelser og udviklingstræk'*⁹⁹.

Der er god grund til at minde om, hvilke kvalitetskriterier der diskuteres i forbindelse med sådanne undersøgelser. Der er tendens til, at man overfører den positivistiske forsknings forestillinger om validitet, pålidelighed og generaliserbarhed og ser disse kvalitetskriterier som universelle for alle typer undersøgelser, dels fordi der i dag ikke eksisterer noget samlet bud på, hvordan kvalitativ samfundsvidenskab skal forstås¹⁰⁰.

Med udgangspunkt i at tænke det fortolkende subjekt ind i forståelsen af et fænomen som et forhold mellem forskersubjekt og forskningsobjekt, hvor man for at forstå først må forstå sig selv og sine egne forudsætninger, foregår fortolkning inden for en meningshorisont¹⁰¹. I en proces, hvor forforståelsen er udgangspunktet for mødet med et forskningsobjekt, skabes gennem dette møde en ny forståelse i dialog med objektet, der supplerer den allerede eksisterende forforståelse.

⁹⁹ Mørch, 1989, s. 133.

¹⁰⁰ Jvf. Henriksen, 2003. Dette er ikke det samme som at der ikke eksister forskellige konkrete bud. Bl.a. Henriksen, 2003; Jørgensen, 1996; Kvale, 1997; Mørch, 1989. Henriksen nævner flere andres forsøg på at etablere kvalitative kvalitetskriterier, men hvor det ikke lykkes at bryde afgørende med positivismen.

¹⁰¹ Henriksen, 2003, s. 39.

Denne måde at forstå tolkningsprocessen har træk tilfælles med Bourdieus syn på den sociologiske proces, hvor det sociale måtte forstås gennem en bevidsthed om, fra hvilken social position, og dennes historiske forløb, det sociale bliver anskuet. Spørgsmålet er, hvorvidt den hermeneutisk inspirerede fortolkning kan anvendes i samfundsvidenskaberne eller ej¹⁰²?

Inden for rammerne af den filosofiske hermeneutik kan man forny sit bud på, hvordan man kan sikre at den viden, der etableres gennem kvalitative metoder, er så sand som mulig¹⁰³? For det første drejer det sig om at acceptere, at spørgsmålet om sandheden ikke er et absolut, men en proces. Således bør man tage udgangspunkt i verden og de mennesker og de begivenheder, vi oplever der, i stedet for at starte i abstraktionernes og teoriernes verden. Udgangspunktet i dette projekt har været udpræget subjektivt, idet det er baseret på en personlig undren. Dette betragter jeg imidlertid kun som en initierende faktor, og egne erfaringer kan i mine øjne aldrig direkte føre til en videnskabelig analyse. Dertil må man have et større og bredere empirisk materiale, og lige så væsentligt: En teoretisk ramme at betragte og forstå indenfor. Alt i alt betragter jeg denne afhandling, og ideelt set al forskning i det hele taget, som noget, der bør være en vekselvirkning mellem teori og empiri. Jeg har i den proces, hvor jeg har været optaget af at forstå, hvad ethos bestod i hos de forskellige faggrupper, forsøgt at være strengt empirisk baseret. Senere går jeg over til en teoretisk funderet ordning af empiri, som bliver mere og mere abstrakt i den forstand, at jeg søger mønstre, som nok har et empirisk grundlag, men relationerne mellem det, empirien er udtryk for, og som er det egentligt interessante, er teoretiske konstruktioner understøttet af en statistisk analyseform.

Videre hedder det, at det er lige så væsentligt, at brugen af de kvalitative metoder må overholde de samme krav til redelighed, stringens, osv., som kræves alle andre metoder. Med udgangspunkt i anbefalinger for det kvalitative forskningsinterview er der forsøgt opstillet en lang række kvalitetssikrende spørgsmål¹⁰⁴, som er

102 Kernen i kritikken handler om, hvorvidt samfundets institutioner og de økonomiske og samfundsmæssige lovmæssigheder, der har indflydelse på menneskene og den tradition, vi lever indenfor, kan rummes i fortolkningsprocessen. Det er en diskussionen mellem Habermas og Gadamer, der henvises til her, hvor Habermas' synspunkt er, at metoden meget vel kan anvendes inden for humaniora, men ikke inden for samfundsvidenskab af nævnte årsag. Gadammers svar er, at også magtforholdene må forstås inden for rammerne af den filosofiske hermeneutik: Da al tale om magten er henvist til sproget, er magten også tilgængelig i en sproglig analyse (Henriksen, 2003, s. 58).

103 Henriksen, 2003, s. 62.

104 Olsen opstiller på baggrund af Steiner Kvaals meget populære bog *InterView* (1994) hele otte grupper af kriterier indeholdende en række spørgsmål, som bør besvares. Grupperne er Generelle håndværksmæssige kriterier, Tematiseringskriterier, Designkriterier, Kriterier vedr. tilvirkning af empiri, Kriterier vedr. oparbejdelse af empiri, Analytiske kriterier, Kriterier vedr. analysekontrol og Kommunikative kriterier (Olsen, 2002, s. 248). Spørgsmålene er udviklet på baggrund af undersøgelser af eksisterende kvalitativ metodelitteratur og synes i høj grad at vedrøre forskningshåndværket.

beskrevet som håndværksmæssige og kommunikative spørgsmål. Dette har mest at gøre med at sikre en form for transparens. Jeg har i afhandlingen forsøgt at forholde mig til de opstillede kvalitetssikrende spørgsmål og ikke mindst til kravet om transparens. Således eksisterer alt materiale i bilagsform opdelt i 2 niveauer: I første niveau er gengivet generelle metodiske principper og eksempler på empiri og min tolkning heraf. I andet niveau er hovedparten af det empiriske grundmateriale at finde. Eneste undtagelse herfra er de transskriberede fokusgruppeinterviews, som på grund af deres fortrolige karakter forbliver upublicerede.

Herefter peges på, at forestillingen om forskere som en objektiv, udenforstående iagttagere er en illusion. I stedet bliver man nødt til at gøre sig selv og andre klart, i hvilket omfang man selv har haft indflydelse på resultater og forløb ved at overveje evt. egne påvirkninger af forskningsprocessen, og gøre dette helt klart for brugere af undersøgelsens resultater. Ligeledes må de mennesker, der indgår i undersøgelsen, inddrages. Gennem dialog med disse er det muligt at korrigere data, fremdrage perspektiver osv., som ellers ikke ville være tilgængelige. Ved at gå i dialog med aktørerne, frem for bevidstløst at interviewe dem, er det også muligt at sikre sig deres accept af forskellige perspektiver.

Som vi skal se i næste kapitel, har jeg en del hen ad vejen fulgt disse anbefalinger.

Kravet om dialog ligner den fænomenologiske analyses udgangspunkt, hvor man undersøger dagligdagens meningsniveau¹⁰⁵. Med kritikken af den hermeneutiske filosofis anvendelse i samfundsvidenskab i baghovedet kan man spørge, om ikke spørgsmålet om, *hvorfor* meningene ser ud, som det gør, derved træder i baggrunden? Men i kvalitativ forskning er et kommunikativt kvalitetskrav ofte, at *beskrivelsens* gyldighed skal valideres intersubjektivt. Spørgsmålet er da, hvad denne intersubjektivitet betyder, eller om det blot drejer sig om, at man forstår, hvad hinanden siger? Ligger der en antagelse om, at beskrivelsen ikke er gyldig, hvis interviewpersonen ikke "forstår" den eller genkender den som rigtig? Kan man ikke finde ud af noget om mennesker, som de ikke er enige i? Og hvad med miskendelsesfænomenet, som vi så tidligere? Skyldes det den fænomenologiske analyses krav om at anerkende menneskers subjektivitet og intentionalitet - i modsætning til den "positivistiske videnskabs objektgørelse"¹⁰⁶?

¹⁰⁵ Dette er et lån fra den fænomenologiske forskning, sådan som den kommer til udtryk i et psykologisk perspektiv. Her diskuteres forholdet mellem forsker og de(n) undersøgte (Mørch, 1989).

¹⁰⁶ Mørch, 1989.

Jeg har forsøgt at arbejde midt imellem, således at jeg gennem de interview, jeg foretager, i høj grad forsøger at forstå, hvordan de forskellige faggrupper ser på dele af deres verden, men hvor jeg i analysen af interviewene trækker gennemgående perspektiver ud, som faggrupperne måske ikke selv ville udtrykke på samme måde. Derudover forsøger jeg at indfange variationen i grupperne, hvorved den individuelle mening forsvinder for i stedet at blive anskuet med en bredere målestok.

Vigtigst er imidlertid det forhold, at nok må undersøgelsen udarbejdes i dialog med agenterne, men det er lige så vigtigt at være tilknyttet et forskningsmiljø, hvor cases, perspektiver og mulig tolkninger kan diskuteres – en slags *peer validation*. Idet jeg henviser til min socioanalyse, se bilag 2, er det *teoretiske* perspektiv, min afhandling er udarbejdet indenfor, diskuteret igennem flere år, hvorimod det samme ikke har været muligt for den empiriske del metoder og tolkninger. Afhandlingens analyse og efterfølgende skitse til forklaring skal da, bl.a. i konsekvens heraf, opfattes som en skitse eller et bud på, hvorledes det konkrete fænomen, jeg undersøger, kan begribes på et mere generelt plan.

Og endelig må der også stilles krav til projektets resultat. På den ene side må undersøgelsens resultater formidles som en tekst, som udgør et afsluttet hele, og som kan forstås hermeneutisk. Men man må samtidig gøre rede for mål, metode og teknikker, hvorved læseren selv bliver i stand til at vurdere de tolkninger, der er foretaget. Afrapporteringen må altså afspejle den logiske udvikling, projektet har gennemløbet, ligesom de tolkningsmuligheder, der har været udlagt undervejs, må afspejles i rapporten. På den anden side stiller dette en række krav til læserne, som må forholde sig til teksten, anerkende den og forsøge, gennem oprigtig spørgen, at beskrive tekstens horisont. Udgangspunktet må være at antage, at det giver mening at undersøge verden gennem kvalitative metoder.

Præsentationen

Når man skal forstå en kultur, må man gøre sig overvejelser om, hvad dette egentligt vil sige. Umiddelbart forstår man måske det, der skal ske, som en form for kulturel oversættelse; d.v.s. at én kultur skal gøres tilgængelig i en anden kultur ved hjælp af denne anden kulturs begreber.

Spørgsmålet er, om dette overhovedet er muligt. Hvis jeg betragter dette set ud fra de faggrupper, jeg arbejder med, ville det betyde, at f.eks. det humanistiske verdenssyn skulle kunne forklares gennem administratorernes eller teknologernes begreber, hvilket indlysende er umuligt. Eller at teknologerne skulle kunne

forstås gennem humanisternes begreber, hvilket bedre ville kunne lade sig gøre, idet humanisterne kan anskue et teknologisk verdenssyn som et kulturfænomen. Men man vil stadig ikke indfange og forstå teknologernes anskuelse af deres verden ved at reducere den til at være et spørgsmål om kultur. Således giver det ingen mening simpelthen at sammenligne to forskellige kulturer.

En sammenligning kræver i følge Hastrup et tredje punkt for at give mening, i forhold til hvilket man kan måle relevante forskelle, men ikke alle mulige forskelle¹⁰⁷. Dette tredje punkt vil her i projektet være udsnittet af det teoretisk konstruerede, sociale rum med fokus på, hvorledes faggrupperne som felter kan forstås inden for et generelt akademisk felt.

En del af projektets empiri vil derfor bestå af analyser baseret på dette teoretisk konstruerede punkt, mens en anden del i højere grad vil have form af fremstillinger af de forskellige sider af faggruppekulturerne, konstrueret af mig som forfatter. Hensigten med dette er, gennem at fremstille dele af faggruppernes beskrivelse af, hvad man kunne kalde deres faglige livs- eller hverdagsverden som tekst, der forsøger at fremlægge en forståelse, men at denne, i forlængelse af den hermeneutiske forståelse af kvalitative data, også lægger op til at læseren selv må foretage sin tolkning. Det stiller krav til læseren om at gå ind i en oprigtig dialog med teksten for at begribe denne. Læseren må ikke, som en objektiv videnskabsforståelse ville gøre, se teksterne som erklæringer om, hvordan tingene forholder sig, hvordan de *er*, men som et tilbud om at bidrage til den søgning, hvorigennem man med forskellige tolkninger og perspektiveringer kan afsløre mere og mere af sandheden i en proces, der som tolkningsprocesser generelt aldrig vil kunne slutes endeligt. Det er med andre ord ikke absolut viden om faggrupperne, der etableres, men forhåbentlig en viden, man kan være så tilfreds med, at den kan indgå som grundlag for yderligere tolkning eller konkrete handlinger.

Man kan anskue det som beskrivelser udformet i overensstemmelse med hver af faggruppernes position, hvor ikke blot – med en let omskrivning af Søndergaards ord – den undersøgte, men også den skrivende og den læsende hver yder deres bidrag til konstruktionen af forskningsproduktet¹⁰⁸.

Den undersøgte bidrag består således i at være leverandør af tekster og i at være en konkret samtalepartner i et interview, den skrivendes bidrag er forskerens valg af anvendelsesvinkel på faggruppernes virkelighed og siden bearbejdningen af

¹⁰⁷ Hastrup, 2003, s. 221.

¹⁰⁸ Søndergaard, 1996, s. 58.

det empiriske materiale, siden fremstilling af samme. Læserens perspektiv yder den sidste tredjedel af bidraget ved at læse og tolke det skriftlige ind i sin egen allerede etablerede verden og dens måder at erkende på.

Læsningen kan i tolkningsprocessen inddrage det teoretisk konstruerede fag-gruppefelt, som både kan danne ramme om forståelsen og betragtes i sit eget teoretiske perspektiv.

4. Metodiske overvejelser

Med udgangspunkt i de videnskabsteoretiske overvejelser fra forrige kapitel vil jeg nu beskrive, hvorledes disse overvejelser omsættes fra at være en epistemisk virkelighed til empirisk materiale, som kan indsamles med henblik på efterfølgende at kunne indgå i analyser, der ligger i forlængelse af den bourdieuske tradition.

Indledningsvist vil kapitlet dreje sig om, hvordan fokus på forskningsobjektet etableres, hvilke former for empiriske analyseniveauer, jeg orienterer mig mod, og i den forbindelse, hvordan forskellige metodiske teknikker bliver benyttet. Undervejs bliver dette illustreret gennem overvejelser om kombination af specifikt empirisk materiale og metodisk teknik samt illustrationer af pointer, der er centrale for afhandlingens overordnede problemstilling. Ellers er der i teksten kun gengivet overordnede principper, mens mere specifikke empiriske spørgsmål er vedlagt i bilag, mens konkrete empiriske resultater er at finde på http://www.hoyen.dk/phd/empiri_detail.html.

Fokusering på forskningsobjektet

Som antydnet i begyndelsen af afhandlingen har jeg personlig erfaring som medlem i hver af de fire faggrupper¹. Det har haft høj prioritet, at når jeg i denne afhandling ville undersøge faglige kulturer, måtte dette ske inden for grupper, jeg i forvejen var bekendt med, hvilket skyldes dels et personligt og dels et forskningsmæssigt forhold: Som nyuddannet ingeniør i 1980'erne stiftede jeg ved flere lejligheder bekendtskab med forskere fra andre fagområder, der ønskede at undersøge, hvorledes kvinder begik sig i en teknologisk, mandsdomineret verden². Min og mine daværende kvindelige kollegers oplevede disse udefrakommende forskeres bestræbelser på at forstå vores verden som dybt krænkende, idet de

¹ Dette var i det mindste tilfældet ved projektets start. En af de fire faggrupper, juristerne, havde jeg indledningsvist set som en gruppe bestående af DJØF- sagsbehandlere (DJØF – Danmarks Jurist- og Økonomforbund), men da jeg skulle præcisere kriterierne for medlemskab af faggruppen blev det klart, at det fokus, jeg ønskede, ville blive mere præcist, hvis jeg koncentrerede mig om jurister, som arbejdede inden for traditionelt juridiske områder. Den erfaring, jeg havde med DJØF-sagsbehandlere stammede fra godt 12 års fagligt arbejde i Ingeniørforeningen i Danmark, AC og lignende organisationer, mens jeg ingen specifik erfaring har med jurister som sådan.

² Det officielle formål med disse undersøgelser var et politisk og dermed ideologisk begrundet ønske om at få flere 'kvinder i mandefag', sådan som den generelle politiske og arbejdsmarkedspolitiske debat formulerede det i midten af 1980'erne. Årsagen var dels en forestilling om, at en mere ensartet kønsfordeling var ønskelig for et bredt funderet demokrati og for en hensigtsmæssig teknologisk udvikling, dels at der inden for de traditionelle kvindefag både var større arbejdsløshed og en noget lavere løn end i mandefagene på sammenlignelige niveauer.

efterlod os med en fornemmelse af, at de nærmest intet forstod³. På den baggrund har jeg siden været yderst tilbageholdende overfor at risikere at gentage et arbejde, jeg selv engang som 'informant' fandt, var meget ringe. Forskningsmæssigt kan man sige både for og imod i forhold til at besidde et forhåndskendskab: For taler, at man praktiserer kulturen, dens selvfølgeligheder og dens knap så eksplicitte antagelser. Imod taler, at en udenforstående har bedre mulighed for at afdække de kulturelle selvfølgeligheder, fordi den indfødte er kulturelt blind⁴. I forlængelse heraf, og min egen erfaring med udefraskuende forskning in mente, mener jeg samlet set, at kulturelt ukendskab nok kan være et ideal, men i praksis medfører så store ulemper, at hensynet til at vægte den mulige analytiske distance må vige, især når der ikke er mulighed for at gennemføre et langvarigt feltarbejde gennem flere år.

Mit bud på en løsning af dilemmaet har, i tråd med Bourdieus anvisninger, været at vægte objektiviseringsarbejdet i analyseprocessen højt. I afhandlingens tre empiriske dele, som i forskningsprocessen ligger i forlængelse af hinanden, vil jeg på baggrund af forskellige udgangspunkter søge at forklare faggruppernes verden gennem forskellige optikker, som jf. den praxeologiske teori skal føre frem til at etablere et mødepunkt mellem en forstående og en forklarende bestræbelse i form af en indefra anskuet fænomenologisk praktik og en udefra anskuet objektiviserende beskrivelse. Der vil således ikke være tale om at bruge kvalitativ tilgang til forskningsobjektet som et forarbejde til en senere, 'rigtig', kvantitativ undersøgelse

Der har imidlertid også været pragmatiske grunde til at vælge faggrupper, jeg allerede var bekendt med: Det ville simpelthen være nemmere at få kontakt, både på det konkrete plan med at finde folk, der ville indvillige i at deltage som 'empirisk materiale', og at komme i egentlig dialog og etablere et brugbart samtalerum, eksempelvis i konkrete interviewsituationer. På denne måde ville der være en vis mængde kulturel kode, jeg ikke behøvede at forholde mig eksplicit til, før specifikke forhold, der kunne vise sig at være relevante for afhandlingens problemstilling, skulle indgå i analysen⁵. Det vil, i et miljø man er fortrolig med, også være

³ Jeg er i dag blevet i stand til at se tilbage og vurdere disse arbejder mere på arbejdernes egne, faglige præmisser, hvilken var umuligt for mig dengang. Opfattelsen af, at forskerne slet ikke har fået fat i centrale dele af vores kultur, er imidlertid den samme. I dag forstår jeg dog bedre, hvorfor det kan have været tilfældet!

⁴ Jvf. den stående diskussion af dette hos bl.a. Paulgaard, 1997.

⁵ I sin ph.d.-afhandling beskriver antropologen Cathrine Hasse netop dette fænomen, som jeg således har søgt at undgå: I løbet af sit feltarbejde blandt fysikstuderende gennem længere tid opdager hun ikke, at der knytter sig en bestemt mening til ordet '42'. På et tidspunkt begynder referencen at undre, men det bliver først bliver muligt at spørge til betydningen ved et uformelt samvær uden for studiets formelle rammer. Det viser sig at være en science-fiction reference, som især var kendt – og brugt – blandt studiets yngre, mandlige studerende (Hasse, 2000; Hasse, 2002, s. 229).

nemmere at koncentrere sig om den problemstilling, man faktisk vil undersøge, og forhåbentligt undgå de værste vildspor. For eksempel bliver det således muligt at kunne lade folk tale frit, i bl.a. i interviews, uden at skulle afbryde pga. min manglende forståelse.

Omvendt vil jeg heller ikke afvise, at en vis kulturel blindhed er forekommet. Den forskningsmæssige strategi, jeg har valgt, har således været at gennemføre projektets empiriske undersøgelser og analysere de empiriske fund på baggrund af de teoretiske vinkler, jeg har ladet mig inspirere af, og så bagefter vurdere resultatet. Projektets konklusion må efterfølgende diskuteres i lyset af ovenstående kritikpunkter og vurderes i sin helhed⁶.

Da afhandlingens empiriske fremgangsmåde således har været præget af min erfaringsbaserede viden om faggrupperne, har udgangspunktet været en søgen omkring denne med det formål at kunne etablere et fundament for en videnskabelig analyse. Generelt har jeg villet gøre det empiriske fundament så bredt som muligt, hvilket har betydet at jeg, især i arbejdets indledende fase men også gennem hele forløbet har brugt en række forskellige kilder, jeg er "faldet" over i forskellige sammenhænge: Subjektive beskrivelser af livet i faggrupperne, decideret forskning om faggrupperne, faggruppernes optræden i TV-udsendelser, eksempler hentet fra lærebøger og aviser, tilfældige møder, hvor der pludselig er opstået muligheden for at spørge ind til forhold, som forekom interessante og relevante etc. Dette materiale har sammen med andet materiale indsamlet og behandlet med mere systematiske empiriske metoder dannet baggrund for formateringen af præcise spørgsmål, som kunne tjene til at besvare afhandlingens problemstilling.

Der eksisterer en betegnelse for en sådan søgende, metodisk tilgang: I en diskussion af den mytiske og den videnskabelige tankegang sammenligner Lévi-Strauss den første med, at man i det mytiske univers møder samme tankegang, som hos en 'bricoleur', hvilket på dansk kan oversættelses med 'altmuligmand'. Ved at stille altmuligmandens arbejdsform op overfor ingeniørens (som i denne sammenhæng repræsenterer videnskaben), kan man forklare de tos forholdene sig til noget nyt og ukendt:

"Altmuligmanden kan udføre mange forskelligartede opgaver, og han arbejder med de forhåndenværende midler. Hvilke, beror på tilfældigt samlede erfaringer og hvilket materiale/værktøj, der aktuelt måtte være til rådighed. Samlingen af ting er sket efter princippet "det kan man altid få brug for". Modsætningen er ingeniøren, som arbejder inden for en materialemæssig, redskabsmæssig og

⁶ Man kunne tro, at når jeg selv har den erfaring som medlem af de fire faggrupper, jeg har, eksisterer afhandlingens problemstilling om manglende forståelse ikke for mig. Det er imidlertid ikke tilfældet: Min personlige oplevelse er, at det ikke kan lade sig gøre at skifte mellem de forskellige fagligheder inden for eksempelvis samme dag.

projektmæssig logik. Altmuligmandens univers er åbent, ingeniørens lukket. ... Når altmuligmanden (...) står overfor en ny opgave og skal vælge materiale, værktøjer og metoder, må han først gå tilbage til de situationer, hvor hver især af hans samlede mængder redskaber oprindeligt fandt anvendelse. De muligheder, hvert redskab har i den nye situation er givet af i hvilken sammenhæng altmuligmanden allerede kender dem: Hans dialog med redskaberne sker med en samling rester af menneskeligt arbejde. ... ingeniørens samtale sker med ting (midler og kundskaber), der ikke er begrænsede, og videnskabsmandens ligeså: Han taler med den rene natur (i princippet. Reelt med en tilstand i forholdet mellem natur og kultur). ... Altmuligmanden bliver således på denne side af mulighederne og begrænsningerne; ingeniøren søger at nå hinsides dem⁷."

Bricoleuren kan sammenlignes med forskeren, som skal forholde sig til et nyt/ ukendt empirisk materiale. Når det drejer sig om at gribe komplekse situationer eller situationer, der ikke på forhånd passer ind i en forhåndsdefineret ramme, synes bricolagetilgangen særlig relevant, og man er nødt til at prøve sig frem med de forhåndenværende materialer, der måtte tilbydes én⁸. Hvad der i sidste ende er frugtbart i belysningen af forskningsspørgsmålet, afhænger af, hvilke spørgsmål man har lagt vægt på, hvilket i tråd med den søgende tilgang sjældent er besluttet på forhånd. Nogle metodetekster beskriver dette som en repræsentationsæstetik⁹: Ved at henvise til montagen som en metafor for den tekst, der skal fremstilles for at beskrive et kvalitativt fænomen, skal den færdige tekst have den egenskab, at den på samme tid kan vise flere forskellige ting og derudover invitere læseren til at læse fra forskellige vinkler, som hver kaster lys på nogle aspekter, mens andre dækkes. Et andet, lidt mere poetisk billede af det kvalitative arbejde findes i krystal-metaforen, idet et krystal gror, ændrer sig og forandres. Krystaller ses her som prizmer, der reflekterer et ydre, men som også bryder det ydre i krystallet selv¹⁰. Forskningen indebærer følgelig, at man bevæger sig rundt mellem teori/hypoteser, metode og data undervejs i forskningsarbejdet. Man kommer til at ændre fokus mange gange i processen, og hvad der kan vise sig at være de data, som fører til forskningens (foreløbige) resultater, ved man i udgangspunktet ikke. Det

⁷ Levi-Strauss, 1969, s. 27-30.

⁸ Flere har med udgangspunkt i bricolage-tilgangen fundet en begrundelse for at blande forskellige metoder, empiriske tilgange og teorier, lige som altmuligmanden ville gøre det. Bl.a. Löfgren samt Braidotti og Weinstein & Weinstein, refereret i hhv. Mørck, 1995, s. 122 og Denzin & Lincoln, 2000, s. 4.

⁹ Denzin & Lincoln, 2000, s. 5.

¹⁰ Dette er fundamentalt anderledes end den såkaldte triangulering, hvor man ved brug af flere metoder søger at bekræfte tilstedeværelsen af et allerede fundet fænomen. Tanken er, at hvis man finder samme resultat ved at tage forskellige metoder i anvendelse, styrkes eller verificeres fundet.

afgøres af, hvad man får adgang til af erfaringer og information, og hvorledes man kan fortolke disse¹¹.

Den eksplorative metodiske ansats har også været brugt, især i den første fase af nærværende arbejde. Materialet har flere gange undervejs fået mig til at se på den oprindelige problemstilling med andre briller end dem, jeg oprindeligt havde forestillet mig. Efterhånden som jeg i materialet fandt nye relevante forhold, har jeg måttet udvide og korrigere mine oprindelige antagelser.

Overordnet peger det at arbejde med at undersøge kulturer som udgangspunkt på en mikrosociologisk tilgang. Da jeg begyndte at skitsere, hvordan jeg metodisk kunne arbejde, gik det hurtigt op for mig, at der ville være en vanskelighed i at arbejde med fire forskellige grupper og dermed med fire forskellige fagkulturer. Grupperne er nemlig på mange måder ikke ens: Ikke alene er deres virkeligheds-syn og deres fagligt betingede epistemologi forskellige, men dette kommer også til udtryk ad forskellige veje f.eks. i forhold til, hvad man udtrykker ved hjælp af sproget. Nok var jeg delvist klar over dette på forhånd, men omfanget gik først op for mig da jeg begyndte at interessere mig for hvilket konkret empirisk materiale, det ville være interessant at se nærmere på.

Hvis jeg udelukkende havde interesseret mig for at ville undersøge een faggruppe, havde udfordringen hovedsageligt været at kunne begribe den variation, der eksisterer indenfor gruppen. En undersøgelse af en faggruppe som et felt indebærer, at man må interessere sig for forskellige positioner i feltet bestemt af agenternes habitus og faglige, symbolske kapital. En anden måde at beskrive et felt på er at se på hvilken diskurs agenter, som står på forskellige positioner i feltet, har. I forlængelse af beskrivelsen fra sidste kapitel om felters struktur og miskendelse af magtforhold må man imidlertid drage den konsekvens, at det ikke vil være tilstrækkeligt, hvis man vil undersøge et felt, at undersøge feltets egen diskurs: Man må også gå uden for feltet og se på, hvor det befinder sig i det sociale rum.

De fire faggrupper, som jeg anskuer som fire felter, kan forstås som elementer af et større, akademisk og videnskabeligt felt. Fuldt udfoldet skulle undersøgelsen have været en fuldstændig analyse af de fire felter, sandsynligvis som fire rationaliteter, som hver faggruppe er en af flere mulige repræsentanter for. At man kan opfatte de aktuelle faggrupper som hver tilhørende et felt for sig, kan nok gøres med de grupper, jeg her undersøger, men havde jeg valgt andre faggrupper er det ikke sikkert, at de repræsenterede autonome felter: Naturvidenskabsfolk og ingeniører ville man f.eks. næppe kunne hævde tilhører hvert sit felt, idet disse

¹¹ Cato Wadel ifgl. Paulgaard, 1997, s. 85.

grubbers verdenssyn og metoder delvist er overlappende og virker ind på hinandens genstandsområde.

En fuldt udfoldet undersøgelse er imidlertid ikke mulig inden for de rammer, der er til rådighed for afhandlingen, men jeg mener heller ikke, den er nødvendig for at kunne komme med bud på den overordnede problemstilling. Det, jeg i stedet har valgt at gøre, er at foretage et nedslag i det, jeg anser for at være nogenlunde i midten af – forstået som et geometrisk gennemsnit af – faggrupperne/felterne og fra denne midte at rette blikket mod selvforståelsen for derigennem at kunne analysere og diskutere betingelserne for den manglende forståelse i forhold til mine teoretiske antagelser. Jeg søger således ikke specifikt at finde agenter, der udtrykker fagets orthodoxi, eller som besidder en særlig stor mængde symbolsk kapital (ej heller en stor mængde af de øvrige kapitaler), men i højere grad almindelige doxabærere, der i en vis forstand repræsenterer faget i al almindelighed. Gennem deres selvforståelse kan jeg få indblik i faggruppernes ethos, som er funderet i en fagspecifik kapital. At undersøge fire faggrupper peger desuden på at søge en metode, der kan spænde over forskelligheder mellem grupperne, idet jeg, for at kunne sammenligne homologier i strukturer, må kunne inddrage en form for komparativt element.

På det mikrosociologiske niveau har jeg i udgangspunktet været inspireret af dele af den etnografiske metode Grounded Theory. Dette er en metode - ikke en teori, hvilket navnet ellers kunne antyde - som overordnet består af retningslinier for induktiv indsamling af datamateriale med henblik på at kunne formulere (i princippet) teori, som forklarer de indsamlede data. Årsagerne til, at jeg har valgt at benytte netop denne metode er flere: Da jeg, som tidligere nævnt, selv har førstehåndserfaringer fra hver af de undersøgte grupper, og da der således er fare for, at jeg er blind overfor selvfølgheder i den verden, jeg kender godt, har jeg ønsket at sikre mit arbejde mod at lade selvfølgheder forblive skjulte ved at benytte en metodisk stringent analyseform. Dette behov kan Grounded Theory imødekomme, og metoden rummer samtidig mulighed for at analysere de sammensatte og signifikante data, jeg kan få øje på i faggruppemiljøerne. Den anden årsag er, at jeg på baggrund af et etnografisk datamateriale vil kunne udarbejde et mere sociologisk stringent, men også reduceret datagrundlag, der kan tjene som grundlag for en analyse af faggrupperne anskuet som felter. Dette sidste vil jeg gøre inspireret af principperne i den analyse, Bourdieu har udarbejdet over Det Sociale Rum¹². Da megen professionssociologi desuden er skrevet med rødder i

12 I *La Distinction* benytter Bourdieu datamateriale fra en lang række forskellige kilder i sin konstruktion af distinktionerne i Det Sociale Rum (se appendix 2, Bourdieu, 1996a). Jeg har til undersøgelse af mine grupper ikke haft adgang til tilsvarende materiale, og derfor tjener brugen af Grounded Theory også til at tilvejebringe et lignende materiale, dog specifikt rettet mod at kunne konstruere symbolske kapitaler.

samme tradition, som Grounded Theory er udviklet inden for¹³, har jeg også ved at læse især nogle af de ældre arbejder, fundet inspiration til at dykke nærmere ned den etnografiske tilgang, retningen repræsenterer¹⁴.

I mit arbejde anskuer jeg ikke faggrupperne så radikalt, at de skulle eksistere i forskellige sociale verdener. Faggrupperne eksisterer inden for det samme sociale rum, men på grund af deres forskellige position i dette rum, bliver deres perspektiv på sig selv og deres omverden forskelligt. Man kan udtrykke det således, at faggrupperne ikke lever i forskellige verdener, men forskelligt *i* verden¹⁵. Men den konstruktivistiske udgave af Grounded Theory kan være frugtbar i forhold til at forstå, hvordan subjekter konstruerer deres virkelighed. Man søger ikke et niveau af generaliserbar sandhed i forskningsarbejdet, men snarere at beskrive betingelserne for subjekternes udsagn, som da kan betragtes som et sæt af hypoteser og begreber¹⁶.

13 Traditionen, kendt som Chicagokolen, havde sin storhedstid mellem 1892 og midten af 1940-erne, men eksisterer i øvrigt stadig. Studieobjektet var ansigt-til-ansigt relationer i hverdagen, oftest i byen, og de daværende arbejder handlede om, hvordan strukturerne i storbyen blev opretholdt gennem social interaktion. To af de mest kendte værker er et longitudinalt studium af ungdomskriminelle, *The Jack Roller*, som fulgte en ung fyr, hans brødre og øvrige familie gennem 16 år, *The Polish Peasant in Europe and America*, hvor man følger ghettos indflydelse på familiemønstret i polske landarbejderfamilier, o.m.a. Efter 1950-erne ændrede skolens retning sig noget, men fokus på hverdagsrelationer eksisterede stadig. Kendte navne som bl.a. Erving Goffman og Garfinkel tilhører således Chicagokolen (Deegan, 2001).

14 Den epistemologiske antagelse, som Grounded Theory repræsenterer, er i udgangspunktet naturalistisk, og en af metodens anvisninger består i blot at lade sig flyde med og 'hænge ud' med subjekterne for på den måde at erkende og få indsigt i disses verden. Forskerne fremstiller ofte deres position som ateoretisk og hævder, at man under forskningsprocessen har minimeret sine forhåndsantagelser ved bl.a. at beskrive forskningssubjekternes verdener i disses eget sprog. Sådanne studier er kritiseret for at mangle den sammenhæng, som et teoretisk defineret studium har, at de typisk ikke informerer om, hvordan data er indsamlet og hvordan datas gyldighed kan tolkes, og at data ofte blot er simple beskrivelser uden diskussion af den analytiske basis for forskerens tilgang. De kategorier, der fremkommer gennem analyse, viser sig ofte at være ad hoc-etiketter uden analytisk fundering (Silverman, 2001, s. 72-73). Årsagen hertil kan til dels findes i metodens historie, idet udviklingen af Grounded Theory kan ses som et forsøg på at genvinde tabt terræn fra de kvantitative metoder, der i 1950'erne var en dominerende position i den empiriske del af den amerikanske sociologi. Dette præger metoden ligesom de kvantitative metoders forestillinger om objektivitet, sandhed og en søgen efter verifikation gør. I de senere år har der imidlertid udviklet sig en mere explorativ eller konstruktivistisk form for Grounded Theory, hvor man stadig interesserer sig for førstehåndsviden fra de empiriske verdener, idet man antager, at der eksisterer forskellige sociale realiteter. Antagelsen er her, at mennesker skaber og vedligeholder meningsfulde verdener gennem dialektiske processer, hvori handling sker i forhold til realiteter, og mening afhandles ud fra disse. Social virkelighed eksisterer således ikke uafhængig af menneskelig handling. Man må derfor anerkende, at en iagttagelse *skaber* data, og skal man analysere mening, må man gøre dette i interaktion med det sete. Data kan i denne forstand ikke forstås som et billede af virkeligheden, men som en 'opdaget' virkelighed, der opstår gennem en interaktiv proces i en tidsmæssig, kulturel og strukturel kontekst (Charmaz, 1994, Charmaz, 2000, s. 510 ff).

15 Hastrup, 2003, s. 211.

16 Grounded Theory har sine kritikere, ikke mindst inden for den Bourdieuinspirerede sociologiske tradition. Blandt de positive domme er, at metoden beskrives som 'særlig anvendelig i bestemte sammenhænge som (...) en kvalitativ metodologisk tilgang, hvis fornemmeste formål det er at generere teori, der er solidt funderet i empiriske data' (Charmaz, 2000, s. 521), og at den '... tilbyder (...) fascinerende og positive pejlepunkter og særligt, hvis man ønsker at bedrive kvalitativ forskning i forbindelse med feltarbejde eller case-studier' (Jacobsen, 2002, s. 79). 'Omvendt' fortsætter Jacobsen 'indeholder metoden mange faldgruber, fejlslutninger og

Hvor en etnografisk metode bliver brugt til at afdække forskellige verdenssyn gennem et bredt empirisk materiale, bruger jeg en statistisk metode, korrespondanceanalysen¹⁷ som støtte til at strukturere det empiriske materiale, således at det kan analyseres som kapitaler i hver af de fire faggrupper.

Korrespondanceanalysen anvendt inden for bourdieutraditionen adskiller sig fra den måde, vi normalt bruger statistiske metoder på. Bourdieu-traditionen baserer sig på en fransk statistisk tradition¹⁸. Forskellen mellem den anglosaxiske statistiktradition (som er den, vi oftest herhjemme refererer til som 'normal') og den franske ligger hverken beregningsmetoder eller i data eller i repræsentation af data i forskellige grafer/landkort, men i den måde, hvorpå data ansues. Grundlæggende tager man i den angelsaksiske statistik udgangspunkt i et praktisk problem, hvor man antager, at verden eksisterer, som vi ser den, og at vi kan få kundskab om verden ved at opstille hypoteser, der efterfølgende kan verificeres, hvorved de opfattes som gyldige, eller falsificeres¹⁹. Vil man inden for denne tradition eksempelvis studere 'videnskab', forstår man ofte denne som en essens, man kan studere i sig selv, og de regler videnskaben benytter, er ligeledes uafhængige af konteksten, dvs. forskeren, forskningssammenhængen og forskningsobjektet. Det er centralt, at man ser en forskel på *context of discovery* og *context of justification*²⁰. Ræsonneringen i den anglosaxiske tradition baserer sig desuden på aksiomatiske følgeslutninger funderet i først teoremer siden i logisk-matematisk argumentation løsrevet fra praksis, og i den forbindelse er matematikken et effektivt redskab, som er i videnskabens og i yderste konsekvens endog i samfundets tjenste. Den franske tradition ligger i forlængelse af den historiske

uafklarede antagelser, ... og den er og bliver et noget skrøbeligt og uholdbart fundament for forskning. Som *tilgang* kan den højne vores viden om det sociale liv og særligt i forbindelse med uopdyrkede eller ukendte områder'. Personligt finder jeg Grounded Theory velegnet som støtte i forsøg på at tænke det velkendte og indlysende på en ny måde.

17 Korrespondanceanalysen er en multivariat analyseform, der, på baggrund af en række empirisk funderede kategoriske data via en matematisk-statistisk konstruktion, giver et samlet overblik over, hvorledes disse data forholder sig til hinanden. Analysen resulterer i en todimensional fremstilling af de oprindelige data, som er transformeret således, at data er vægtet i forhold til et aritmetisk 'middel'. Den todimensionale analyse afbildes i praksis som en graf – eller som et landkort, hvilket jeg foretrækker at kalde det - og dette landkort analyseres ud fra en geometrisk anskuelse (Høyen, 2004).

18 Denne franske statistiktradition går tilbage til Jean Paul Benzécri, hvis teoretiske arbejde findes i *L'analyse des données: Leçons sur l'analyse factorielle et la reconnaissance des formes et travaux du Laboratoire de statistique de l'Université de Paris VI* (Benzécri, 1973) og en mere praktisk indføring (Benzécri, 1992). Siden er traditionen videreført af matematikerne Henry Rouanet og Brigitte Le Roux, som har omdøbt metoden til Geometric Data Analyses, og i *Geometric Data Analyses. From Correspondence Analysis to Structured Data Analyses* har gjort metoden mere tilgængelig for et ikke-fransktalende publikum (Le Roux & Rouanet, 2004).

19 Således udtrykker man det imidlertid ikke. Det, vil man sige, er, at der er en så og så stor sandsynlighed for, at et undersøgt forhold skyldes en tilfældighed. Man udtrykker ikke hvor stor sandsynlighed, der er, for at en sammenhæng er til stede, men omvendt: hvor stor en sandsynlighed, der er for, at sammenhængen skyldes en tilfældighed, og dermed *ikke* er til stede.

20 Broady, 1991, s. 315.

epistemologi, hvor videnskabens tilblivelseshistorie har en væsentlig plads. Axiomering i den franske tradition drejer sig om, hvordan videnskaben har stillet sig selv spørgsmål i arbejdet med at være en skabende virksomhed gennem hele processen. Spørgsmålene rejses i forhold til et tydeligt afgrænset problem, som man i udgangspunktet opfatter umiddelbart, og dermed subjektivt, men som man da stiller kritiske spørgsmål til sin opfattelse af i en bestræbelse på at arbejde på baggrund af et rationalistisk videnskabsideal. Det videnskabelige arbejde drejer sig om en objektiveringsproces, og hvor objektiviteten skabes i og med den videnskabelige tanke til stadighed korrigeres. I denne tradition stræber man endvidere efter ved hjælp af matematikken at give samfundsvidenskaberne større teoretisk kraft²¹.

Sociologens måde at anvende statistikken på er på denne baggrund forskellig i de to metoder. Den angelsaksiske statistik består af en række metoder og teknikker, som forskeren kan vælge imellem uden at dette i større udstrækning behøver at påvirke eller påvirkes af den sociologiske teori. Arbejdsprocessen er model → eksperiment → bedre model → nye eksperimenter etc. I Frankrig er statistikken i korrespondanceanalysens skikkelse ikke alene teknik. Den indbefatter en måde at tænke på data på, hvor analysen er et håndværk, hvori matematik og sociologi væves sammen. F.eks. gives data fortrin fremfor model, og samtidig lægges stor værdi på det teoretiske og det formelle. Tankegangen bag dette er, at den matematisk rene, gennemsigtige teori så at sige vil lade dataenes essens slippe igennem uden at forvrænge den. Arbejdsprocessen udgør en helhed bestående af tre komponenter: Teori - Data - Tolkning.

I konsekvens heraf vil den teoretiske konstruktion af mit forskningsobjekt være styrende for arbejdet med og tolkning af det empiriske materiale. Den grundlæggende feltkonstruktion, med en struktur der er homolog med strukturen i det sociale rum, danner et rum, hvori agenter befinder sig på forskellige positioner givet deres mængde af forskellige former for kapital. Kapitaler kan, som vi har set på tidligere, forstås enten som noget, man har meget eller lidt af, f.eks. 'økonomisk kapital', og konkret kan to kapitaler vise sig at kunne anskues som hinandens modsætninger, f.eks. 'økonomisk kapital' i modsætning til 'kulturel kapital', som vist i figur 3-1. Med dette som pejlepunkt fokuseres og reduceres det brede empiriske materiale til empiriske data med det formål at kunne indgå som element i en kapital, men for at kunne vurdere om et konkret element er et fund i den forstand, at det også er en del af en distingverende symbolske kapital i et felt, tages korrespondanceanalysen i brug. Det resulterende landkort tolkes *i sin helhed* ved at de enkelte data konkret vurderes i forhold til, om de giver

²¹ Lundin, 2003.

mening i den overordnede teoretiske konstruktion. Det betyder, at det enkelte dataelement ikke vurderes alene i forhold til en samlet model (hvilket ville være tilfældet i den traditionelle statistik), men at det vurderes i forhold til et samlet tolkning af dets position i rummet og dets relationer til andre positioner i det sociale rum.

Empiriske analyseniveauer

Samlet har jeg derfor, med udgangspunkt i Bourdieus teori, udviklet et empirisk spor, som jeg vil følge for at nå frem til at kunne analysere afhandlingens problemstilling. Teorien vil udgøre rammen om analysen, sådan som det er foldet ud i de to foregående kapitler, mens det empiriske spor har til formål at indkredse, hvori faggruppernes ethos og symbolske kapital mere konkret består.

Afsættet for det empiriske spor er som nævnt, at jeg har interesseret mig for de forskellige typer materialer, der beskriver de enkelte faggrupper. Efterfølgende indsnævrer jeg dette til at være tekster, der er skrevet i relation til faggruppernes egne universer, hvor jeg ser teksterne som en faggruppepraktiks sproglige udtryk. Gennem disse tekster søger jeg efter temaer, som forekommer at være typiske eller særegne for den pågældende faggruppes verdenssyn. For at arbejde mig mere konkret ind på, om der faktisk eksisterer en særegenhed, som den, jeg mener at kunne identificere rent hypotetisk, og hvori denne i givet fald består, formulerer jeg med udgangspunkt i hver gruppes tekster et antal temaer, som efterfølgende bliver sat til diskussion med medlemmer fra den pågældende faggruppe. Diskussionerne er gennemført som fokusgruppeinterview, der, udover at sætte temaer til diskussion og høre faggruppemedlemmernes reaktion herpå, danner grundlag for yderligere fokusering på, hvad man kan forstå som indikatorer på faggruppernes ethos og dennes strukturerende struktur. Indikatorerne vil pege i to retninger: Mod afdækning af faggruppens selvforståelse, som kan anskues som feltets selvforståelse og mod faggruppens rolle i det sociale rum. Disse to retninger undersøges nærmere gennem en spørgeskemaundersøgelse rettet dels mod alle gruppernes opfattelse af sig selv og hinanden: Dels gruppen internt med henblik på at analysere det enkelte felts symbolske kapital. Data fra spørgeskemaundersøgelsen analyseres ved hjælp af korrespondanceanalyseteknikken.

I det følgende vil jeg beskrive hvilke metodiske fremgangsmåder, jeg har videre har fulgt. Da de metodiske refleksioner især er udviklet i relation til den første faggruppe, jeg undersøgte, vil eksemplerne primært være hentet fra denne gruppe.

Tekstanalyse

Umiddelbart efter den brede, ufokuserede, udforskende orientering i og omkring faggruppernes univers var den næste, mere systematiske tilgang at interessere mig for gruppernes tekster. Tekster, kan man argumentere for, er et blandt andre udtryk for resultatet af en praktik, og tekster rummer et syn på verden direkte eller indirekte udtrykt i en form, der har et modtagerperspektiv for øje.

For at kunne holde mit fokus med gruppernes manglende forståelse, har jeg fundet det vigtigt i udgangspunktet at arbejde med ensartede kendetegn og derfra at gå i dybden med mere fagspecifikke kendetegn. De tekster, jeg har valgt at analysere, er således et ensartet sæt tekster hentet fra hver af grupperne.

Teksterne er derfor valgt efter samme genre-kriterium samt ud fra at afsender- og modtagerperspektivet skulle være ens. Der viste sig at være stor forskel på, hvor meget tekst, og hvor forskellig tekst, de fire faggrupper i det hele taget fremstiller. Ingeniørerne skriver f.eks. meget lidt i det hele taget, og når de gør, udtrykker de sig ofte gennem professionelle kommunikationsfolk, som i udgangspunktet godt kan være ingeniører, men som nu overvejende arbejder med at skrive. Juristerne skriver stort set ingen præsentationer til kommende studerende, humanisterne ej heller. Juristerne henvender sig stort set ikke til arbejdsgivere. På den baggrund har jeg også måttet prioritere tekster ud fra, om der overhovedet kunne findes materiale inden for de genrer, jeg ønskede at få repræsenteret, i alle faggrupperne. De genrettekster, der således er indgået i den indledende analyse kan ses i bilag 3.

Den konkrete analyse af hver faggruppes tekster har jeg gennemført inden for rammerne af det overordnede forskningsspørgsmål. På den måde har jeg læst den enkelte tekst tre gange, for i hver læsning at forfølge et forskelligt perspektiv: I første omgang for at indfange, hvad jeg vurderede som faglige særtræk direkte og i en bred forstand, i anden omgang for at søge efter elementer, som kunne være interessante i forhold til at forstå faggruppens ethos, og i tredje omgang for at søge efter tegn på kognitivt strukturerende strukturer. Spørgsmålet om ethos stillede jeg til teksterne jf. den grundlæggende forklaring på, at en mand fra Kabylien handler, som han gør, hvilket ifølge Bourdieu er, fordi han er en mand af ære. Dette spørgsmål har jeg overført til faggrupperne og spurgt tilsvarende: Hvorfor handler teknologen, som han/hun gør? Fordi han/hun er en teknolog (in casu: en ingeniør) af ære. Tilsvarende for de øvrige tre faggrupper.

Oprindelig havde jeg en forestilling om, at det, teksterne måtte vise, skulle verificeres gennem en mere direkte konfrontation med faggruppens medlemmer, enten i form af et begrænset feltarbejde eller interviews, men mine overvejelser kombineret med et prøve-feltarbejde pegede på, at et fokuseret gruppeinterview ville være en god og mulig løsning.

De faglige træk, jeg fandt udtrykt i teksterne, måtte undersøges nærmere med henblik på at få dem præciseret, dvs. undersøge, hvad mine fund egentligt udtrykte for i faggruppernes univers? En form for verificering måtte også til, for selv om jeg fandt træk, der forekom særegne, eksisterede risikoen for, at jeg havde misforstået, hvad teksten faktisk udtrykte. At dette faktisk også skete, viser jeg et eksempel på senere. Desuden var mit udvalg af tekster ikke tilstrækkeligt omfattende til, at jeg ville kunne hævde, at min analyse på nogen måde var mættet.

Eksempler på tekstanalyse

Vi skal nu se på et par konkrete eksempler på analyse af tekster.

Ved de første to læsninger rettet mod at finde henholdsvis faglige særtræk og ethos – læsninger, som reelt blev foretaget adskilt fra hinanden – var komparationen af grupperne baseret på min eget kendskab et vigtigt redskab. Et konkret tegn på et fagligt særtræk blev registreret som et muligt sådant, ud fra spørgsmålet om, hvorvidt de øvrige tre faggrupper kunne tænkes at reagere tilsvarende eller ikke. Dette vil jeg eksemplificere med en af de faglige tekster: 'Århundredets danske ingeniørbedrift – Den gamle Lillebæltsbro'. Baggrunden for teksten er den, at Ingeniørforeningen op til årsskiftet 2000 -2001 beslutter, at de vil kåre, hvad de betegner som 'Århundredets ingeniørbedrift'. Med udgangspunkt i mange indkomne forslag, indsendt efter opfordring af ingeniørforeningens medlemmer, vælger man 10, som hver især menes at repræsentere '*... noget af det fineste men også vanskeligste ingeniørarbejde, der kan peges på*'²².

Et af de ingeniørarbejder, som således er blevet valg er den første Lillebæltsbro, som i nomineringsmaterialet omtales således:

²² Ingeniørforeningen i Danmark, 2000, s. 3.

Siden Middelalderen havde der været fast færgefart over Lillebælt, men med jernbansens fremvækst udviklede ruten sig til en flaskehals.

Spørgsmålet om en bro over Lillebælt var første gang blevet rejst fra Folketingets talerstol i 1855, men først i 1924 besluttede Folketinget at bygge en jernbanebro over Lillebælt. I 1927 blev loven udvidet, så broen også kunne transportere andre køretøjer.

Den 17. december 1925 stak man spaden i jorden, og tirsdag den 14. maj 1935 stod Midelfart og Fredericia på den anden ende. Rigets fremmeste mænd var på

Monberg & Thorsen byggede Den Gamle Lillebæltbro. DSB var byg-

herre. Landfagene, der består af fem buer på Jyllandssiden og tre buer

på Fynssiden, er af jernbeton og var på det tidspunkt det største støbe-

arbejde i Danmark nogensinde. Også sænkekasserne blev støbt i jern-

Den gamle Lillebæltbro

beton, mens overbygningen er fremstillet af 13.000 tons stål. Broen har

TIL AT NITTE DET HELE

en total længde på 1.177,8 meter, totalhøjden fra bund til top er 98

SAMMEN BLEV BRUGT OMKRING

meter, og det hele vejer 305.000 tons. Lillebæltbroen kom til at koste

TO MILLIONER NITTER

24 mio. datidskroner, mens de tilsluttende bane- og vejanlæg løb op i

18 mio. kr. plus udgifter til ekspropriation.

plads for at deltage i indvielsen af broen, som trafikminister Friis Skotte kaldte "en pryd for dansk ingeniørkunst, tegnet og konstrueret i alle sine detaljer af danske ingeniører".

Den gamle Lillebæltbro står der endnu. Biltrafikken er naturligvis aftaget, efter at Den nye Lillebæltbro blev indviet i 1970, men togtrafikken passerer stadig over den gamle bro, der også er et yndet udflygtsmål for turister fra ind- og udland.

Figur 4.1: Eksempel på faglig tekst fra Ingeniørgruppen

En af de centrale ting, jeg registrerer i denne tekst som et udtryk for et fagligt særtræk er, at nok handler artiklen om højteknologisk ingeniørarbejde, men samtidig gør teksten omhyggeligt rede for detaljer: Således gør artiklen rede for længden af broen: 1.177,8 meter; for antallet af nitter: omkring 2 millioner; for vægten af broen: 305.000 tons etc. Det viser sig at være et gennemgående fænomen i ingeniørernes tekster, at de ofte indeholder det paradox, på den ene side dreje sig om avanceret højteknologi og på den anden side refereres til detailoplysninger af teknisk og håndværksmæssig karakter, som enhver umiddelbart kan forholde sig til. I den konkrete tekst er antallet af medgåede nitter noteret forholdsvis nøjagtigt, og broens længde er endda angivet med 1 decimal.

Hvordan kan dette fænomen forstås? Ved at sammenligne tekster på tværs og ved at bruge mit forhåndskendskab til grupperne fandt jeg, at der kunne være tale om, at ingeniører tilsyneladende bruger en form for metaforer eller billeder på det, de vil udtrykke. Billederne er ikke billeder i gængs forstand, men snarere udtryk for en kropslighed, en affektion, som er med til at give perspektiv til læserens forståelse af teksten. Årsagen til dette kan være, at de fleste ingeniører oplever en stærk tilknytning til håndværket. I tidligere tider var denne tilknytning reel, og mange ingeniører havde rent faktisk en baggrund som uddannede håndværkere, hvilket er et særsyn i dag. Det er imidlertid stadig sådan, at flertallet af ingeniører har en fortid, der består i at have 'rodet' med håndværkslignende ting, eller de har i det mindste en forestilling om, at de *kunne* have haft værktøj i hænderne, hvis muligheden havde været der eller tilværelsen havde formet sig blot en smule anderledes. Når tekster så på samme tid omhandler avanceret teknologi *og* information, som hos læseren kan appellere til den kropslighed, der er forbundet til fortrolighed med håndværk, værktøj og at gøre noget med dette, så er det, fordi det for ingeniøren er to sider af samme sag.

Ved at komme med henvisninger i teksten, som taler til den håndværksmæssige forståelse, som langt de fleste ingeniører er fortrolige med - eller i det mindste har en fornemmelse af, at de *kunne* være fortrolige med, hvis blot de rette omstændigheder var til stede - igangsætter man en forståelse, som ligner en praktisk fornemmelse, hvorunder den mere avancerede teknologi kan høre ind.

På den baggrund mener jeg, at her er et fagligt særtræk, det vil være oplagt at undersøge nærmere med henblik på at kunne beskrive først en selvopfattelse hos ingeniører, og dernæst en ethos, som vil være denne kobling mellem kropslighed og højteknologi. Hvorvidt mit empiriske fund holder i en større sammenhæng, må jeg undersøge i det videre forløb. Konkret drejer det sig om at finde et eksempel, som kan illustrere koblingen. Eksemplet må kunne gives via et andet medium, end det rent sproglige, da kropslig erkendelse på grund af sin særlige karakter ikke direkte kan gøres til genstand for diskussion.

Misforståelser

At læse teksterne af flere omgange har på mange måder bragt forskellige forståelser frem. Dels har jeg kunnet fokusere på bestemte aspekter, som næppe var trådt frem, hvis jeg havde læst teksterne som en helhed, men jeg har også fået lejlighed til at rette misforståelser. Ved at skulle kode teksten og derfor måtte læse den ord for ord, har jeg fanget fejllæsninger, som jeg ikke havde været opmærksom på i første omgang.

Et eksempel på en sådan fejllæsning ses nedenfor. I figur 4.2 ses en såkaldt faktaboks fra en faglig artikel, som omhandler en problematik om, at der er nedgravet mange kabler i undergrunden²³. Med introduktionen af flere teleselskaber, som opererer inden for et geografisk område på markedsvilkår i stedet for ét koncessioneret selskab, er problemet ikke blevet mindre. I forbindelse med artiklen optræder følgende faktaboks:

fakta[boks
Kablerne :
 Typiske lyslederkabler i Danmark er orange og rummer 12-192 fibre, som bruges i par. Hvert fiberpar kan transmittre adskillige gigabit/s på én enkelt frekvens. Men der kan være mange brugbare frekvenser (eller farver) i hver fiber - det afhænger af udstyret, som monteres for enden af fibrene. Kablerne blæses ind i de nedgravede tretommer kunststofrør med trykluft.

Figur 4.2: Tekstlæsning af en faglig tekst

Ved den første læsning af teksten konstaterede jeg blot, at sådanne ledninger åbenbart er orange, hvilket passede udmærket med det billede, jeg har fra diverse udgravninger i gader og veje, jeg har passeret: Der, forekommer det mig, ligger der ofte orangefarvede ledninger, hvorfor oplysningen på ingen måde stred mod min hverdagsopfattelse. Først ved en senere læsning lægger jeg mærke til, at orange tilsyneladende blot er en af mange mulige farver – dette er afhængigt af hvilket udstyr, der monteres. Det forekommer til gengæld usædvanligt: En farve er vel en farve, og den kan da ikke sådan bare ændres, blot fordi et andet udstyr monteres i enden af nogle ledninger? Med mindre der var tale om en farveløs ledning, og det er en substans inden i ledningen, der egentlig giver den orange farve.

Ved en nærmere undersøgelse af ledninger og ledningers normale farve, såvel på min arbejdsplads og hos artiklens forfatter, viste det sig, at begrebet 'farve' ikke dækkede over en farve, som vi nødvendigvis kan se og betegne som en kvalitet, men var en metafor for et bestemt bølgeområde, hvor der kunne transmitteres dataenheder²⁴.

²³ Krøyer, 2000.

²⁴ I modsætning til elektricitet, som er båret af magnetiske svingninger er svingningerne i lysledere båret af f.eks. laserlys. Lyset har forskellige svingningsfrekvenser: kortbølget, mellembølget etc., og ligesom man kan anskue virkelige farver som bølger, kan man altså tale om lyslederes bølgefrekvenser som farver – selv om der ikke er tale om farver i hverdagslig forstand.

Fokusgruppeinterviews

De fund, jeg har gjort i de analyserede tekster, skal for at vurdere, hvorvidt de er interessante og relevante for at undersøge faggruppernes selvforståelse og verdenssyn, diskuteres med og uddybes af medlemmer fra hver faggruppe. For ét er gennem tekstanalyse at finde tegn på udtryk for faggruppernes ethos og en bagvedliggende struktur, noget andet er, hvorvidt faggruppemedlemmerne anerkender betydningen af disse tegn eller afviser dem. Men lige som den sociologiske analyse kan møde vanskeligheder ved at blive opfattet som krænkende af dem, der er genstand for analysen, og som derfor afviser den som usand²⁵, så kan faggrupperne afvise mine fund, hvilket kan skyldes den tidligere omtalte misken-delse. Omvendt kan min analyse jo også være fejlagtig, hvorved den selvfølgelig må korrigeres²⁶. Man kan forstå dette at diskutere fundene fra teksterne med medlemmerne fra faggrupperne som en måde at søge at få bekræftet en analyse på.

Tekstfundene resulterer i, at man kan gå videre ad to veje: Fund, som det er muligt at spørge mere generelt og bredere til, herunder at kunne udtrykke grader af eller typiske karakteristika om, vil jeg gerne arbejde videre med gennem samtale med faggruppemedlemmerne, og efterfølgende afdække gennem hvilke egenskaber, fænomenet kan beskrives. De fund, som kan forstås gennem at søge efter en bagvedliggende struktur, ønsker jeg at få mere viden om på alle måder, for efterfølgende at kunne arbejde videre med en mere teoretisk baseret analyse.

I og med teksterne fra faggruppe til faggruppe har været forskellige, og de har peget på forskelligartede kendetegn, er de spørgsmål, jeg kan stille til faggrupperne ikke ens. I indkredsning af temaer og den efterfølgende konkretisering til endelige spørgsmål, har jeg navnlig forsøgt at tage højde for, hvordan spørgsmålet kunne give mening i andre faggrupper end i den, hvor fundet oprindeligt er gjort. Endelig har jeg måtte huske på, at man ikke kan spørge direkte til faggruppernes ethos, men at denne i hvert tilfælde skal konstrueres.

Jeg har allerede på et tidligt tidspunkt forestillet mig, at uddybning og konkretisering af tekstanalysens fund måtte ske via en form for interviews. Interviewene skal primært uddybe det, tekstanalysen havde vist, men herudover vil jeg gerne udfordre visse af mine funds grænser, samt afdække en form for dybde. Dette kunne foregå som et traditionelt interview, hvor jeg som forsker stiller spørgsmål

²⁵ Callewaert, 1997.

²⁶ Det viser sig faktisk, at min analyse har været fejlagtig på i hvert fald eet punkt, nemlig at jeg mente at have identificeret et bestemt verdenssyn hos juristerne, som bagefter ved konfrontation med faggruppens medlemmer viste sig ikke at være til stede, i hvert fald ikke i den form, jeg havde forestillet mig. Dette var formuleret som et interviewspørgsmål, se bilag 6.

til en informant, indtil emnet synes afdækket. Med en sådan fremgangsmåde vil resultatet imidlertid afhænge meget af, hvorledes jeg lykkes med at forholde mig til min forforståelse af problemfeltet, hvilket efter min erfaring oftest er en overordentlig langvarig proces²⁷, samt af informantens forståelse af mine spørgsmål baseret på vedkommendes egen opfattelse, og endelig vil resultatet også afhænge af den mening, vi sammen vil konstruere. At gennemføre flere interview med flere forskellige informanter kan selvfølgelig frembringe en bredere beskrivelse, hvor flere nuancer kommer frem, ligesom der på et tidspunkt vil forekomme en vis mætning. Men man kan risikere, at den mening, som hver interviewsituation etablerer for sig selv, ikke umiddelbart hænger samme til et konsistent hele, hvorfor der er tilbøjelighed til at reducere variationen i materialet til – i værste fald – et konstrueret gennemsnit. Samtidig har jeg ikke fundet, at interviewformen forsker - informant tilvejebringer den nødvendige forståelse af det fænomen, der er interviewets egentlige genstand²⁸.

Jeg har derfor fundet, at en form for gruppeinterview, med en gruppe bestående af et antal personer fra samme faggruppe, med en vis – men ikke en stor – variation i deres faglige profil, kunne give et bedre resultat. Interviewet ville da ikke alene dreje sig om spørgsmål, svar og konstituering af mening en interviewperson og mig imellem, men i højere grad indbefatte diskussion og en meningsdannende proces gruppemedlemmerne imellem. Gruppen ville så at sige overtage en del af forskerens interviewrolle og i bedste fald stille spørgsmål til hinanden, jeg ikke engang havde tænkt på. Da jeg således både har interesse i at få besvaret konkrete spørgsmål og endda i højere grad i, hvorledes svarene erkendelsesmæssigt løftes frem og i hvilke variationer i synsvinklerne, der kan forekomme, vælger jeg at gennemføre gruppeinterviewene som fokusgruppeinterviews²⁹.

27 Der er ikke blot tale om at deklare, hvor man står, og hvordan man ser på verden, for if. socioanalysen er bevidstheden om baggrunden for forståelsen, hvilket er den egentlige forståelse, en proces, som sker i dialog med de sociale og – i dette tilfælde – fagområdernes ontologisk dumpede begreber.

28 Bourdieu omtaler i forbindelse med beskrivelsen af metoden i sit store, kvalitative interviewarbejde tilsvarende situationer, specielt i kapitlet *Understanding* (Bourdieu, 1999).

29 Fokusgruppeinterviewmetoden har været kendt længe, men har først i de senere år fundet anvendelse i sociologiens empiriske arbejde. Fokusgrupper blev før 2. verdenskrig til at bedømme responsen hos et publikum, der lyttede til direkte radioudsendelser. Under krigen blev metoden brugt til at vurdere propagandamateriale, udforme træningsinstrukser til soldater og undersøge sociale fænomener såsom raceadskillelse inden for hæren. Efterfølgende og op til 1980'erne blev metoden næsten udelukkende brugt i forbindelse med markedsundersøgelser. I dag er anvendelsen rettet mod undersøgelser af indhold i en gruppe, dvs. dens forskellige holdninger, opfattelser og argumentationer, og mod undersøgelser af selve interaktionen gruppemedlemmer imellem, samt hvordan kundskab og ideer udvikles og anvendes i en bestemt kulturel kontekst (Wibeck, 2000). Gruppeinterviews, som er af en lidt anderledes karakter, finder man især beskrevet indenfor i durkheimsk forstand teknologiske, dvs. de praksisfokuserende områder, bl.a. erhvervsøkonomien. Generelt skelner man mellem en lang række interviewformer gående fra meget strukturerede til åbne og ustrukturerede interviews: I den strukturerede ende af skalaen finder man Delphi-grupper, som er en gruppe bestående af eksperter. Gruppen stilles samme spørgsmål gennem flere runder, og det enkelte spørgsmål formuleres på baggrund af forrige runde svar, og målet er, at gruppens svar konvergerer. I den anden ende finder man visse typer aktionsforskning, og synektik, som er en såkaldt 'kreativ konfrontation', hvor målet er at

Som resultat af tekstanalysen har jeg inden for hver faggruppe fokuseret på tre temaer, som jeg gerne vil diskutere med medlemmer fra faggrupperne. Arbejdet er derfor i første omgang at omsætte temaerne til spørgsmål, som kan fungere som i gang sætningsmateriale i fokusgrupperne, så temaerne måtte formuleres som spørgsmål, der på samme tid sætter et diskussionsemne i centrum og lægger op til en debat, hvorigennem der kan foregå en uddybning. Da et resultat fra tekstanalysen peger på, at jeg skal få bekræftet, at en del af forskellen faggrupperne imellem ligger i deres forskellige forhold til sproget som kommunikationsmedium, må igangsætningsmaterialet også tage højde for at kunne rumme denne forskel. Jeg vælger desuden at gennemføre interviewene med moderator, for på denne måde at sikre, at diskussionen i grupperne kommer rundt om alle relevante aspekter.

Spørgsmålene, som i udgangspunktet er formuleret som løse fund og antagelser om, hvori en særlig faglighed består, bliver, før den endelige spørgsmålsformulering til fokusgruppeinterviewene lægges fast, diskuteret på et møde mellem moderatoren, min studenterhjælp og mig selv. Vi drøfter, hvordan spørgsmålene kan stilles, og hvilke nuancer der på baggrund af tekstlæsningen muligvis kan træde frem, og som må undersøges nøjere, og vi fastlægger en egentlig arbejdsdeling under interviewet. Gennemgående er min rolle at diskutere 'med' gruppen og sikre at samtalen forløber trygt og giver mening, moderatoren sikrer, at diskussionen folder sig ud således, at indforståethed og forforståelse ikke kommer til at blokere for den videre analyse, og for studentermedhjælps vedkommende gælder det om at få et ansigt på de forskellige stemmer og en ide om de forskellige hovedsynspunkter, således at transskriptionen er mulig at gennemføre.

På den baggrund udformer jeg et igangsætningsmateriale, som omfatter billeder, audiovisuelt materiale, cases og deciderede spørgsmål. Ved at sætte forskellige meningsbærende former i værk er det desuden tanken at kunne understøtte forskellige typer refleksion.

De temaer, som er uddybet gennem mere konkrete spørgsmål, og som blev stillet til hver af de 4 fokusgrupper, er i overskriftsform følgende³⁰:

Ingeniører:

- Håndværk i forhold til (avanceret) teknologi
- Handling opfattes som noget udadrettet og aktivt.

overskride eksisterende forestillinger ved at bruge alternative medier, f.eks. billeder, metaforer og analogier. Et sted på denne skala findes f.eks. de Jungks inspirerede fremtidsværksteder, sådan som de finder sted inden for organisationsudviklingen.

30 Materialet og de tilhørende spørgsmål kan i det fulde omfang ses i bilag 6.

- Forholdet mellem individet, den lille, nære gruppe, den større gruppe og samfundet.

Jurister:

- At være inden for det juridiske system eller udenfor
- Lovgivning eller ikke?
- Hvad er godt arbejde, godt håndværk (hvad ER håndværk)?

Erhvervsøkonomer:

- Rationalitet kontra værdier
- At sælge efter behov
- Det hele menneske – den holistiske virksomhed

Humanister:

- Humanistens produkt
- Humanistens produkt i mødet mellem fremtid og fortid
- Humanister møder verden uden for det humanistiske område

I og med jeg har valgt at sammensætte mine fokusgrupper af personer fra samme faggruppe, har jeg allerede i definitionen af gruppen begrænset, hvor stor variation der vil være i gruppemedlemmernes synspunkter. Havde jeg gjort, som man ofte gør, nemlig gennem sammensætningen at sikre en så stor variation i synspunkter som muligt på det emne, der diskuteres, ville jeg have fået en stor viden på overfladiske beskrivelser, men næppe mulighed for at spørge så meget til årsagerne til synspunkterne, som jeg gerne ville. I udgangspunktet har jeg samtidig nævnt, at deltagerne skulle befinde sig tæt ved faggruppens faglige centrum (feltets midte). Med dette forstår jeg, at de – igen i udgangspunktet – f.eks. ikke måtte være forskere, idet forskere typisk vil være agenter, der gennem deres arbejdsområde er mere reflekterede over deres egen faglighed og dennes grænser end feltet generelt, og taler vi i felttermer, kan man antage, at i visse af felterne vil forskerne tendere til at indtage præsternes position, hvilket vil give en skævvridning i nogle af faggrupperne. Deltagerne skulle heller ikke være agenter, der var perifere i forhold til deres oprindelige fag, som eksempelvis IT-omskolede humanister. De tre kriterier, jeg i indledningen satte op for at man kunne tale om, at en agent tilhører en faggruppe: At man skulle have en uddannelse inden for faggruppens område, at man skulle fungere inden for faggruppens primære erhvervsområde, og at man selv skulle identificere sig med den pågældende faggruppe, kunne jeg holde fast i ved at vælge fokusgruppemedlemmer blandt grupper, der fra agenterne i faggruppen selv blev identificeret som tilhørende kernegruppen.

I valg af deltagere ville en vis demografisk spredning være oplagt, men jeg prioriterede som udgangspunkt alene alder: Deltagerne skulle gerne have en vis alder, for på den måde kunne jeg regne med, at de var godt inde i deres fag og havde fået etableret en nogenlunde stabil faglig identitet. Jeg valgte derimod ikke at tillægge køn nogen betydning som empirisk kategori. Det skyldes et fravalg, og at jeg betragter køn som en så kompleks størrelse, der i givet fald ville kræve sin helt egen analytiske vinkel. Heller ikke geografisk tilhørsforhold har jeg tillagt betydning i valg af deltagere.

Med et forholdsvist beskedent empirisk materiale, som denne afhandling rummer mulighed for, har jeg været pragmatisk i forhold til overhovedet at kunne finde deltagere, der har lyst til at medvirke. Formuleringerne 'i udgangspunktet' ovenfor dækker således over, at bestræbelserne på at finde personer, der imødekommer alle mine opstillede kriterier, i praksis ikke lykkedes i fuldt omfang³¹. Dog var det vigtigt, at deltagerne ikke kendte hinanden på forhånd. Desuden skulle de empiriske fund, jeg ville støde på i fokusgrupperne, videre over i en større spørgeskemaundersøgelse, hvor et større antal demografiske kategorier naturligt vil indgå.

Jeg har gennemført et fokusgruppeinterview med medlemmer fra hver faggruppe, i alt 4 interviews, af hver 3-4 timers varighed, og til hvert interview havde jeg udarbejdet særligt materiale, som skulle tjene til at sætte en diskussion om emnet i gang. Ved selve interviewet medvirkede fokusgruppemedlemmerne, en moderator, en studenterhjælp og jeg selv³². Alle møderne, som i øvrigt blev afholdt på Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole i neutrale, men repræsentative omgivelser, blev optaget med henblik på transskription af hele interviewforløbet.

Deltagere i fokusgrupperne

Jeg har som nævnt sat enkle kriterier op for valg af de faggruppemedlemmer, som skulle deltage i fokusgrupperne. Udover alderskriteriet, som jeg satte til 35 år, og at deltagerne helst skulle befinde sig nogenlunde centralt i feltet, måtte de, for at undgå uheldige magtforhold deltagerne imellem, som kunne hæmme diskussio-

31 Oversigt over fokusgruppernes sammensætning kan i anonymiseret form ses i bilag 4.

32 Som moderator har jeg brugt John Rasmussen fra firmaet CoachCo, der har erfaring på området og er vant til at arbejde med gruppeprocesser. Jeg mødte John i forbindelse med et arbejdsløsheds kursus, jeg selv deltog på. Da mine egne erfaringer med den interviewteknik, jeg ønskede at benytte, entydigt pegede på, blot at være en interviewer på mange måder ville være uhensigtsmæssigt, valgte jeg at inddrage en person, der kunne støtte i processen, og som både personligt og fagligt kunne spænde over forskellighederne i de fire faggrupper. Endvidere har jeg haft en studentermedhjælp, stud.mag. Kresten Bay-Larsen, til at foretage transskribering af fokusgruppeinterviewene. Kresten har jeg haft som studerende på pædagogikstudiet på Københavns Universitet og har således et vist forhåndskendskab til hans faglighed og kvalifikationer.

nen, ikke være fra samme arbejdsplads. Disse kriterier lykkedes det overvejende at overholde³³.

Det bliver imidlertid gentagne gange demonstreret, at nok kan man planlægge at arbejde ud fra bestemte hensigter, men den praktiske virkelighed er det vanskeligt at holde styr på. For 3 af de 4 gruppers vedkommende var der store afskedigelsesrunder på den pågældende gruppes arbejdspladser omkring de tidspunkter, interviewene fandt sted, og for de to gruppers vedkommende skete dette dagen før og samme dag som interviewene fandt sted. Disse hændelser påvirkede interviewforløbene. Derudover var møderne ramt af sygdom, afbud, fejl fra min side og tekniske fejl – ikke noget graverende, men det var hændelser, der alligevel påvirkede det empiriske materiale i en eller anden grad. Min vurdering er imidlertid, at disse udenoms forhold alt i alt ikke har haft væsentlig indflydelse på den analyse, jeg kunne foretage af de endelige interviews. I bilag 4 findes en oversigt over deltagere (i anonymiseret form) og øvrige faktuelle forhold omkring de fire fokusgruppeinterviews.

Nogle deltagere fandt jeg gennem kontakt til en central person på en arbejdsplads, som jeg i få tilfælde havde personligt kendskab til i forvejen, mens andre fandt jeg frem til ved at kontakte, hvad jeg vurderede måtte være relevante arbejdspladser, og spørge efter den rette. Disse centrale personer viderefremmede da min henvendelse til en person, de kunne anbefale. Jeg medsendte en lille folder, hvor mit projekt var forklaret nærmere, som man kunne orientere sig i, før man evt. gav tilsagn om at deltage.

Jeg kontaktede hver enkelt deltager først pr. brev (dog i enkelte tilfælde pr. mail), og efterfølgende pr. telefon.

Efterhånden som jeg fandt deltagerne til interviewene, sendte jeg dem en lille introduktionsfolder, der beskrev hvad det at deltage i en fokusgruppe ville sige, og hvad jeg forventede, de kunne bidrage med. Denne folder er vedlagt i bilag 5.

Et par dage før interviewet skulle finde sted modtog deltagerne et brev med praktiske anvisninger. Dette havde selvfølgelig også til formål at sikre, at deltagerne huskede arrangementet.

Da interviewet starter viser det sig, at flere af deltagerne er noget i tvivl om, hvad mødet skal handle om, men dette bliver først udtrykt eksplicit efter interviewet.

³³ De kriterier, som jeg omvendt ikke overholdt, var mht. alder, idet der også deltager yngre faggruppemedlemmer i fokusgrupperne. Ligeledes kriteriet om at deltagerne ikke måtte være forskere, idet der især i humanistgruppen, men også blandt erhvervsøkonomerne og ingeniørerne var folk, som kunne betegnes som forskere. Alle havde dog enten begrænset forskningserfaring eller havde samtidig erfaringer med andre typer virksomhed inden for deres fagområde.

Generelt fornemmer jeg dog ingen modstand, men nok en vis afventende, men dog åben holdning. En enkelt fortæller bagefter, at hun decideret havde haft en anden opfattelse af, hvad en fokusgruppe var, men i øvrigt fandt, at dette forløb havde været spændende. Interviewene fandt sted sent på eftermiddagen, så deltagerne er rimeligvis lidt trætte efter en almindelig arbejdsdag – noget, som jeg forsøger at afhjælpe i det omfang, det lader sig gøre.

Før vi går i gang med de egentlige spørgsmål, holder vi en kort præsentationsrunde. Ved denne runde præsenterer deltagerne sig for hinanden, og ofte viser det sig, at der er fælles bekendte, at flere tidligere havde arbejdet der, hvor en anden deltager nu arbejder, at man lige skulle høre, hvordan noget gik (ikke mindst i forbindelse med foromtalte fyringsrunder) osv. Dette forhold afspejler, at jeg trods mine intentioner om at sammensætte grupperne således, at de rummer en vis faglig bredde, alligevel har fundet fokusgruppedeltagere med det fælles kendetegn, at de ved siden af de fagligheder, de gennem deres uddannelse og erhverv faktisk repræsenterer, alle er interesserede i den type problemstilling, min undersøgelse drejer sig om. Det er naturligvis sandsynligt, at folk med en fælles interesse ved tidligere lejligheder har fundet hinanden og derfor må have mulige fælles referencer. I nogle grupper tager præsentationsrunden lang tid, mens andre er forholdsvis korte. Jeg prioriterer denne indledning højt, da det er helt nødvendigt for, at diskussionen kan forløbe så åbent som muligt, at stemningen er god.

Empiriindsamlingen sker vha. lydoptagelser, og for den første gruppes vedkommende optog vi også billeder (video). Jeg havde valgt også at bruge video, da det fremgår af litteraturen om fokusgrupper, at netop video er en anbefalet kilde til dataindsamling, lige som en-vejsspejle undertiden også anbefales. Egentligt opfatter jeg tekniske hjælpemidler af så at sige enhver art – også selv om de blot tjener til at dokumentere den indsamlede empiri, eller blot fungerer som forskerens hjælpemiddel til at fastholde sin hukommelse og til ikke at skulle tænke på andet end selve interviewet/samtalen, der foregår i det enkelte øjeblik – som en mulig begrænsning for, hvad informanterne udtaler sig om og hvordan. Mine overvejelser gik imidlertid også på, at der ikke er noget kontroversielt på spil imellem informanterne som faggruppepersoner og mig som forsker. Selv om vores baggrund ikke er 100 % den samme, er der ikke tale om noget tydeligt dominansforhold, hverken på et generelt socialt plan eller i form af f.eks. en arbejdsgiver-arbejdstagerrelation. At mange akademikergrupper, som der jo også er tale om her, som et led i projekter på arbejdspladserne, kurser etc. utvivlsomt er udsat for at skulle se sig selv på video, høre sig selv på bånd, etc. gør, at jeg ikke mener, lyd- og billedeoptagelser ville genere væsentligt. Afhandlingens økonomiske rammer spiller naturligvis også ind.

Umiddelbart i forlængelse af interviewet taler moderatoren, studenterhjælpen og jeg kort om, hvad vi hver især har lagt mærke til i forhold til at få besvaret de spørgsmål, jeg ønsker at få belyst. Også gruppens dynamik var til diskussion³⁴ som mulige retninger for den efterfølgende analyse.

Efter fokusgruppemødet transskriberer studenterhjælpen interviewene. Transskriptionsmetoden fastlægger vi i forbindelse med det første interview, og vi vælger en metode, hvorefter al tale og alle pauser bliver skrevet ud, men tegnsætningen er forsigtig. Af hensyn til læsbarheden bliver der sat punktummer, men det var alt. Vi gør i første omgang ikke noget systematisk for at håndtere det øvrige, der er på spil i et sådant interview: Gestik, tonefald, relationen mellem gruppemedlemmerne, relationen mellem mig og de enkelte deltagere, etc. Det vil sige, jeg analytisk vælger at se bort fra asymmetri i interviewsituationen, hvor det er mig, der indbyder til spillet og instituerer spillets regler. Og hvor det er informanterne, der i forhold til mig og moderatoren, og i forhold til de øvrige informanter, vælger hvad han/hun overhovedet vil sige³⁵.

Jeg gennemlytter alle optagelserne og læser transskriptionerne samtidig, og har kun fundet mindre fejl, som primært skyldes manglende fag- og/eller generationsmæssigt kulturelt kendskab³⁶.

Efter første læsning af de transskriberede interviews påbegynder jeg analyseret med udgangspunkt i Grounded Theory og ved hjælp af et CAQDAS-programmel, Nvivo³⁷.

34 Jeg undlod derfor at videooptage de følgende møder. Efter at have set den første optagelse, fandt jeg ikke videomaterialet særlig relevant for den analyse, jeg gerne ville foretage, men jeg ønskede heller ikke at øge mængden af teknisk udstyr i lokalet - både aht min egen koncentration og aht eventuel følelse af overvågning hos deltagerne. Vi havde i forvejen to MD-optagere i gang, og det var rigeligt at holde styr på (for os).

35 Jf. Bourdieu, 1999.

36 Et eksempel herpå er, at udtrykket "Maren i kæret" bliver transskriberet "Marnekær": En jurist udtalelse transskriberes f.eks. således: " *Der er jo ingen tvivl om, at Marnekær, som kun har haft en meget ringe uddannelse, ... har ... meget vanskeligere ved at køre sådan nogle ting igennem end f.eks. en højtuddannet ...* ".

37 CAQDAS er en forkortelse for Computer Assisted Qualitative Data Analysis. At benytte et teknik til kvalitativ analyse har der været set skævt til i mange år, og det er min fornemmelse at mistroen specielt er udbredt i universitetskredse. Man må derfor, endnu i dag, i høj grad opsøge konsulentfirmaer eller universitetsfolk, der arbejder med 'research'. Mistroen formuleres som, at man mister nærheden til ens empiriske materiale, eller at man - fordi mulighederne er til stede - introducerer en for stor kompleksitet (Frieze, 2000). Risikoen er endvidere, at data bliver fragmenterede, dekontekstualiserede og tingsliggjorte (Seeberg, 2000). Disse forhold kan efter min mening alle henføres til spørgsmålet om, hvad godt forskningshåndværk er. Det er - naturligvis - ikke godt håndværk at lade en maskine styre det empiriske arbejde eller tro, at de 'resultater' en computer kan give, er bedre end den analyse, man ellers kunne have lavet. CAQDAS' absolutte fordel ligger i muligheden for praktisk at håndtere store datamængder og fremstille dem på en række forskellige måder.

Analyse af interviews

Fremgangsmåden ved analyse af fokusgruppeinterviewene er den, at jeg startede med at gennemlæse de transskriberede interviews. De spørgsmål, jeg havde stillet til fokusgruppen, blev mere eller mindre direkte besvaret, men ofte tog samtalerne en ganske anden retning.

Den efterfølgende analyse af interviewene sker med udgangspunkt i den metode, Grounded Theory tilbyder. I det følgende vil jeg på den baggrund beskrive min fremgangsmåde, og som illustration anvender jeg kodningsprocessen, sådan som den blev til ved det første af de i alt fire spørgsmål til teknologerne (dvs. empirisk til ingeniørgruppen). Da dette samtidig er det første materiale, jeg arbejder igennem er den endelige kodningsproces resultat af et længerevarende forløb, hvor jeg dels diskuterer kodningsmetoderne med andre, dels simpelthen prøver mig frem. Materialet fra de øvrige tre grupper har efterfølgende fulgt samme kodningsskabelon.

Som udgangspunkt bliver hvert interview analyseret inden for rammerne af de spørgsmål, jeg stillede til gruppen og den åbne kodning er første trin i analysen. Mine spørgsmål til teksterne var:

- Udtrykker dette noget om faggruppens ethos? Kan der ligge en bestemt ethos-forestilling til grund for disse ytringer?
- Kan man spore en bagvedliggende struktur i dette?

I første omgang har jeg ikke interesseret mig for, om det teksten udtrykte, ville kunne formuleres efterfølgende som et spørgsmål i en spørgeskemaundersøgelse. Dette blev først taget op i forbindelse med formulering af de endelige spørgsmål dér. Derimod har jeg haft overvejelser om, hvorvidt et bestemt forhold kunne skyldes den funktion, faggruppen havde i forhold til deres fag, eller om det kunne skyldes mere generelle ting (selv den faglige funktion er mindre relevant for min problemstilling).

Jeg er således startet med en såkaldt 'In-vivo'-kodning, også kaldet en åben kodning, hvilket vil sige, at tekst ud fra de spørgsmål, der stilles til materialet, kodes indledningsvist med koder, som ligger endog meget tæt på de ytrede udsagn.

Efter at have kodet hele transkriptionen med åbne koder begynder jeg at fokusere på koderne og på den kontekst, koderne optræder i. Formålet er at reducere

antallet af koder og gennem de reducerede koder at folde et muligt betydningsrum ud.

Ud fra det reducerede kodemateriale kunne jeg stille spørgsmål til interviewteksten. De spørgsmål, jeg har stillet, har været influeret af den såkaldte aksiale kodning og den konstante sammenlignende metode, som begge er teknikker i Grounded Theory.

Aksial kodning bliver beskrevet som "... et sæt procedurer, hvor data sættes sammen på ny efter den 'åbne kodning', gennem at man etablerer forbindelser mellem kategorier. Dette gøres inden for et kode-paradigme, som involverer betingelser, kontekst, strategier for aktion/interaktion og konsekvenser"³⁸. Man arbejder på baggrund af kodningen og udvikler materialet hen imod, hvad der i sidste ende kan vise sig at være en hovedkategori. Hensigten er at finde mønstre, det vil sige forbindelser mellem koderne. Men generelt har jeg navnlig været interesseret i at kunne indfange, ideelt set, den fulde mulige variation i materialet i forhold til mine overordnede spørgsmål om ethos og struktur. Ideerne bag den aksiale kodning har imidlertid været inspirerende i dette arbejde, og spørgsmålene fra 'paradigmmodellen' har været stillet, men svarene er kun blevet inddraget i det omfang, de har kunnet belyse mit forskningsspørgsmål.

Gennem den konstante sammenlignende metode har jeg nogle gange stillet et spørgsmål systematisk til materialet: "Hvis gruppen af teknologer udtrykker eet, vil administratorerne, erhvervsøkonomerne og humanisterne da udtrykke noget andet"? Andre gange er det tilstrækkeligt at stille spørgsmålet i forhold til én af de øvrige grupper, og hvis konturerne allerede på dette tidspunkt tegner sig til et mere generelt, ethosrettet spørgsmål, nøjes jeg med at notere, at hér er mulighed for yderligere granskning og refleksion³⁹.

Den næste fase af kodningen retter sig mod faggruppens forståelse af sig selv som faggruppe: Synet på verden samt på omverdenen, og synet på gruppen selv samt dens selvforståelse. Idet hensigten har været at analysere faggrupperne med

38 Strauss og Corbin anbefaler en systematisk fremgangsmåde: Paradigmmodellen, hvor kategorierne underkastes en nærmere analyse gennem seks spørgsmål: 1. Hvilke kausale betingelser leder til fænomenet? 2. Hvad er det centrale fænomen? 3. I hvilken kontekst forekommer fænomenet? 4. Hvilke intervenserende omstændigheder er der? 5. Hvilke handlings- eller interaktionsstrategier medfører fænomenet? 6. Hvilke konsekvenser er der af de anvendte strategier? Strauss & Corbin, 1990, s. 96 ff.

39 For at anskueliggøre omfanget af kodningen resulterede kodningen af det 1. spørgsmål i interviewet med ingeniørerne i 159 in-vivokoder, som efterfølgende kunne grupperes i 7 temaer. Næsten alle in-vivokoder bliver indplaceret i en eller flere af disse 7 temaer. Herefter går jeg i gang med at se mere detaljeret på mine grupperinger af koderne. Jeg erfarer f.eks. i nogle sammenhænge, at jeg til tider har været for restriktiv i kodningen, og jeg må udvide kodens kontekst for at få mening i den enkelte kode. I sådanne tilfælde omdøber jeg simpelthen koden, så den passer bedre til mit behov.

henblik på at kunne anskue dem som felter med relativ autonomi, og som konsekvens heraf, med en genese og struktur, har jeg læst kodningen igennem briller, som kunne støtte en sådan analyse. Omvendt har kodningen organiseret rundt om faggruppens selvforståelse været tolket i forhold til pejlepunkterne: Gruppens ritualer⁴⁰, gruppens sprog og symboler, omformningen af viden fra lægmandsviden til 'hellig viden' samt gruppens indre struktur forstået som arbejdsdelingen: Præster, præster og lægmænd.

Således har jeg på tværs af koderne, men med udgangspunkt i den kodede tekst fra interviewene, udformet en række spørgsmål, som kunne støtte en undersøgelse af gruppen anskuet som felt.

Spørgsmålene og de tilhørende svarkategorier er udformet, således at svarene kan indfanges i kategoriseringens variation, idet jeg er interesseret i ikke blot bekræftelse og afkræftelse af bestemte forhold, men også i at få en ide om den bredere variation i svarene. Et eksempel på den samlede kodning fra Nvivo over gruppering af temaer til opstilling af model, kan ses i bilag 7.

Spørgeskemaundersøgelse

Som nævnt skal fokusgruppeinterviewene med medlemmer i faggrupperne tjene til at uddybe de fund, jeg oprindeligt i faggruppernes tekster fandt rummede træk, der kunne tolkes som en symbolsk kapital. Interviewene indeholder imidlertid meget mere materiale end blot dette, og jeg har i det transskriberede interviews fundet materiale, der på forskellig vis kan bidrage yderligere til at belyse min problemstilling.

Det, jeg således går videre med, er at omforme interviewene, som blev analyseret fra forskellige sider, men alle med henblik på at kunne beskrive faggruppernes relativt autonome felter, til spørgsmål, som kan stilles til en større kreds af respondenter.

Overgangen fra interviewfund til survey-spørgsmål er foregået via de modeller, analysen mandede ud i, og en mellemstation fra interview til spørgeskema går via at opdele de forskellige vinkler, der skal spørges til, således:

A. Spørgsmål, som skal rettes til alle fire faggrupper

I. Faggruppernes opfattelse af deres rolle i verden

⁴⁰ Jeg bruger 'ritualer' helt hverdagsligt, som noget, man gør på samme måde eller på en bestemt måde ved forskellige lejligheder.

II. Faggruppernes opfattelse af sig selv

B. Spørgsmål, som skal rettes til den enkelte faggruppe selv

I. Faggruppens opfattelse af dens rolle i verden

II. Faggruppens opfattelse af sig selv

I forhold til A.I. har spørgsmålene inden for denne gruppe har til hensigt at undersøge ikke hele, men dele af det akademiske felt. I de tilfælde, hvor to faggrupper med basis i hver deres diskussion har givet udtryk for modsatrettede synspunkter, har jeg ment, der kunne være grund til at undersøge dette nærmere.

Dette drejer sig om forhold, hvor faggruppen beskriver noget, jeg har anset for at være specifikt for den enkelte faggruppe. Spørgsmålet er, om postulatet gælder faggruppens medlemmer bredt: Dette er en *verificering* af spørgsmålet. Og i forlængelse heraf, om andre faggrupper ville udtrykke samme forståelse, hvis de havde fået stillet samme spørgsmål.

Ex: En gruppe udtrykker, at det er vigtigt at kunne handle med det samme. Spørgsmålet til verificering vil dreje sig om:

- a. At handle udadtil <-- --> Ikke at handle udadtil
- b. Grad af vigtighed af at kunne handle

I forhold til alle grupperne varieres med udgangspunkt i spørgsmålet de muligheder, der ligger bag den enkelte gruppes postulat: I det endelige spørgsmål indgår således svarmuligheder, som rækker udover den initierende gruppes mulige svar ved at give muligheder for svar, som tilgodeser andre faggruppers mulige reaktion. Dette ses som mulighed for *falsificering* af spørgsmålet.

F.eks. hvorledes er det muligt andre grupper handler. Ex: en gruppe siger: Vi handler – hvad gør andre da i samme situation: De snakker måske om det. Dvs. både handling og snak indgår som svarmuligheder.

I forhold til A. II. drejer det sig om at undersøge, hvordan den enkelte faggruppe opfatter sig selv idet jeg antager, at hver gruppe agerer konsistent inden for egen rationalitet. Spørgsmålet er: Er andre grupper enige i, at ingeniører er således?

Derfor vælger jeg at variere spørgsmålet *vertikalt*, således at jeg stiller spørgsmål rettet mod forskellige grader af denne ageren kombineret med en grad af vigtighed.

Ydermere stilles spørgsmålet *horisontalt*, dvs. til alle faggrupper. Dette har alene analytisk betydning: De indkomne data analyseres på tværs af alle grupperne, og viser der sig at fremkomme en tilstrækkelig variation, bliver forholdet betragtet som en mulig kapital, eller del af en kapital, inden for *det akademiske felt*. Er der ingen variation er mellem grupperne, kan man enten vælge at se nærmere på, hvorledes besvarelsene fordeler sig inden for de vertikale spørgsmål og evt. undersøge sammenhænge med andre af de stillede spørgsmål, eller spørgsmålet kan falde bort, idet det så *ikke* er distingverende for faggrupperne.

Alle grupper stilles samme spørgsmål om de fire grupper

Spørgsmål i B. I drejer sig om faggruppens egen opfattelse af dens forhold til omverdenen. Centralt er især spørgsmålet om, hvorledes omverdenens sociale og politiske spørgsmål importeres i feltet og transformeres til dets egen logik. Her stilles kun spørgsmål til gruppen selv for at finde variation – især i forhold, som kan belyse den symbolske kapital som homolog med den kulturelle kapital (en økonomisk pol, dvs. omsættelighed over for en kulturel pol, dvs. investering i interesse).

Spørgsmål i B. II drejer sig om at undersøge faggruppens forhold til sig selv, primært som epistemologi, ontologi og rationalitet. Også her er det vigtigt at stille spørgsmål, som kan belyse den symbolske kapital som homolog med den kulturelle kapital (en økonomisk pol, dvs. omsættelighed over for en kulturel pol, dvs. investering i interesse).

Udformning af spørgeskema

Principperne bag konstruktionen af de enkelte spørgsmål er forskellige i de tre dele.

Del 1 – Faggruppernes syn på verden, spørg alle

Her er spørgsmålene grupperet i temaer, som kan bidrage til at forklare en rationalitet inden for den enkelte gruppe således, at det analytisk kan bidrage til at forstå gruppens position i det sociale rum.

Selve spørgsmålene er forsøgt formuleret efter et ensartet princip, idet det dels gjaldt om at få variationen i den faggruppe, udsagnet, som ligger til grund for spørgsmålet, kom fra, frem, dels måtte det så vidt muligt undersøges, om de øvrige 3 faggrupper overhovedet delte den initierende faggruppens synspunkt.

Det har resulteret i en todimensional svarmulighed således at variationen inden for faggruppen er tænkt indfanget som en 'grad af tilslutning' til et eller flere spørgsmål, mens nogle yderligere spørgsmål under samme tema giver mulighed for andre svar end det, jeg forestiller mig den initierende faggruppes medlemmer vil give.

Jeg betegner denne spørgeteknik som verificerende – falsificerende: Verificeringen drejer sig om at få bekræftet, om den initierende faggruppe anskuer et spørgsmål ensartet, hvilket vil være tilfældet såfremt graden af tilslutning ikke er signifikant forskellig i gruppen. Falsificeringen drejer sig om, at en eller flere af de øvrige faggrupper besvarer de(t) spørgsmål, som tjener til verificering på én måde (ensartet eller forskelligt), mens de(t) spørgsmål, som tjener til falsificering besvares ensartet.

Et eksempel:

Faggruppen ingeniører udtrykker i fokusgruppeinterviewet, at deres arbejde er forbundet med oplevelse af harmoni, og af at noget er smukt. Bl.a. i dette citat, hvor en ingeniør taler om, hvordan harmoni betyder noget, når han arbejder med at anlægge nye veje:

- ... i dag, der arbejder man i 3D ... og kan lægge vejene ind i det terræn, som er beskrevet af punkter og digitaliseret ... så ... kan computeren selv skære det overflødige væk, så man kan se, hvordan vejen ligger i terrænet. ... så kan man jo i dag køre hen af vejen ... og se hvordan ... landskabet ser ud fra vejen, og omvendt, hvordan vejen ... ser ud ... fra det omgivende miljø enten et eller andet sted man står, eller bevæger sig ude i terrænet ... eller man, for den sags skyld, flyver hen over vejen. Og så arbejder man 3-dimensionelt og passer det ind, så det bliver harmonisk

- Når du har lavet sådan en vej altså, kan du så stå på den ... og nyde den?

- Ja

- Men hvad er det, du beundrer?

- Men det ... er det harmoniske ... landskabsbillede, altså ... selv om man siger i naturen ... ligger derude og vejene spolerer naturen, så er vejene jo også en del af naturen – trods alt ik? Altså ... der jo mange veje, som ligger, hvor de altid har ligget ... simpelthen

Eller her, hvor en ingeniør taler om at en proces eller et forløb kan opleves som smukt:

... der fik vi ansat en [person] og hans første opgave var, at gå i gang med det [MH: en bestemt arbejdsopgave] - det var selvfølgelig direktøren der

satte ham til det ... jeg godt kunne have fortalt, hvis han spurgte mig, at det ville gå galt. Det starter så, og det ender fuldstændigt i grus ... jeg kommer så ind, og det der blev smukt for mig, det var processen ... altså bagefter ... på det område var det ikke så meget fagligt fra min side, som det var processen ... det smukke i processen, at få den igennem

Eller her, hvor en bygningskonstruktion opleves som smuk. Ikke direkte og visuelt, men i forhold til en form for oplevet helhed:

.. mit fag er jo kendetegnet ved, at jeg kan se det smukke og det kan andre ikke, fordi det er skjult, det jeg har lavet. Altså ... sådan noget, som at putte armering ind i beton ... en smuk løsning ... det kan virke fuldstændigt uforståeligt for folk, men ... det kan nogen gange kan det være enormt smukt, når ting hænger utroligt smukt sammen – altså der, hvor det hele bare er smukt ik' ... men det kan man ... det kan andre ikke se, men det kan man selv se, så dvs. noget af det jeg vil synes er smukt, det vil andre ... for andre måske virke fuldstændigt absurd. ... Men det har noget med ens faglige stolthed at gøre,

På baggrund af kodning af bl.a. disse citater, identificerer jeg at skønhed og harmoni kan forstås ad to forskellige veje: Den ene handler om den subjektive erkendelse og den anden handler om oplevelse og erkendelse af det færdige værk. Det første citat ovenfor retter sig mod det færdige værk, men har en subjektiv erkendelse som middel til at frembringe værket. Det andet citat retter sig mod en efterfølgende refleksion over en proces, der nok førte til et færdigt værk, men hvor processen bliver en del af værket, mens det tredje citat udelukkende retter sig mod en subjektiv erkendelse. Den forståelse, som retter sig mod faggruppens opfattelse af deres rolle i verden, ønsker jeg at undersøge, om det gælder for alle faggrupperne eller blot for den aktuelle gruppe, mens jeg vil uddybe det subjektive erkendelsesaspekt i forhold til faggruppens symbolske kapital og derfor stille spørgsmålet i en faglig mere specifik kontekst og kun til denne gruppe. Jeg ønsker med andre ord at bruge min verificerende – falsificerende spørgeteknik.

Som et spørgsmål formuleret i spørgeskemaets del 1 opstiller jeg, for at kunne formulere spørgsmålet, følgende problemstilling: Opfatter faggruppen sit fag således, at man skal tilstræbe harmoni og skønhed, eller giver forestillingen om harmoni og skønhed ikke mening?

Idet jeg anskuer harmoni og skønhed nærmest organisk, således at der er tale om enten, at en del sammen med andre dele udgør et hele, eller at helheden genfindes i de enkelte dele, konkretiseres problemstillingen i følgende spørgsmål⁴¹:

⁴¹ Spørgsmål blev ændret i spørgeskemaets endelige udformning, idet pilottesten viste, at spørgsmålene ikke var hensigtsmæssige i den her viste form.

Det næste spørgsmål drejer sig om, at nogen mener, at der er en særlig faglig skønhed i deres fag. Hvor enig er du i følgende udsagn?

- A. Jeg synes, at der eksisterer en ydre harmoni omkring mit arbejde, og denne harmoni prøver jeg at arbejde i forhold til
- B. Der eksisterer ikke en ydre harmoni. Jeg skaber selv harmonien i mit arbejde
- C. Jeg bruger meget 'fornemmelser' i forhold til at vurdere, om noget fagligt er rigtigt eller forkert.
- D. Jeg bruger meget logisk ræsonnement i forhold til at vurdere, om noget fagligt er rigtigt eller forkert.
- E. Begrebet skønhed giver mening i forbindelse med mit arbejde
- F. Det betyder noget at have det faglige materiale igennem hænderne. Jeg skal røre ved tingene.

Svarmulighederne var Passer ikke - Passer noget - Passer - Passer godt - Passer vældig godt

I forhold til, hvad faggruppen udtrykker om harmoni og skønhed, sigter delspørgsmål A, E og F på at få underbygget ingeniørernes udsagn: Vil en større gruppe ingeniører være enige i besvarelsen af disse udsagn - mens delspørgsmål B og D sigter mod eventuelt at få afvist ingeniørudsagnene: Vil de øvrige faggrupper besvare dette ensartet, men modsat det, de svarer på de øvrige spørgsmål?

I praksis vil et sådant mønster naturligvis kun forekomme i en idealsituation. Nogle gange vil det næppe være muligt at identificere forskelle faggrupperne imellem overhovedet, og andre gange vil en eller to faggrupper svare på én måde, mens de øvrige vil svare omvendt, eller diffust uden noget tydeligt mønster.

Samtlige spørgsmål kan ses i bilag 10.

Del 2 – Faggruppernes forståelse af sig selv i forhold til de øvrige faggrupper

I denne del af spørgeskemaundersøgelsen har jeg ønsket at indfange, hvorledes faggrupperne anskuer sig selv og samtidig, hvordan de anskuer øvrige faggrupper. På den måde har jeg måttet stille spørgsmål, som relaterer grupperne indbyrdes, sådan som den enkelte respondent ser det. Den enkelte respondents forhold til de øvrige faggrupper er tilfældigt: Jeg har ikke søgt respondenter, som har et særligt arbejdsmæssigt eller på anden måde kendskab til andre faggrupper, men anskuer det således, at selvom man ikke har konkret kendskab, har man

en forestilling om, hvordan de andre er. Uanset om forholdet til Den Anden er faktisk eller forestillet, eksisterer der en forforståelse.

Modellen bag spørgsmål i denne del af spørgeskemaet berører en række forhold, hvoraf en del retter sig mod forskellige sider af en faglighed, mens en anden del retter sig mod relationer mellem denne faglighed og omgivelserne⁴².

Udformningen af spørgsmålene er derfor således, at den enkelte respondent skal vurdere sin opfattelse af sin egen faggruppe i forhold til de øvrige faggrupper.

Et eksempel

I løbet af interviewet siger en af ingeniørerne:

Jamen, jeg kom pludselig bare til at tænke på, at jeg ... havde en kæreste, og hun sagde til mig; det skægge ved dig, det er at du er to mennesker. I arbejdsmæssig sammenhæng, der fungerer du i forhold til, at kunne tage konflikterne, skære igennem og alt muligt, men det har du ikke kunne på din hjemmefront, der har du simpelthen været en ren tøffel ... dybest set vidste jeg det måske godt ... jeg kom bare til at tænke på bagefter, at dybest set havde jeg været to mennesker.

Her udtrykkes et forhold, som har at gøre med, hvordan og i hvor høj grad subjektiviteten og faget hænger sammen. Det kan derfor være interessant at få uddybet yderligere, hvordan faggrupperne opfatter sig selv og hinanden i forhold til dette.

På den baggrund stiller jeg dette spørgsmål:

Det er svært at adskille den private person fra den faglige person – hvordan passer dette udsagn efter din mening på:

Ingeniører

Jurister som embedsfolk

Erhvervsøkonomer

Humanister

Svarmulighederne var Passer ikke - Passer noget - Passer - Passer godt - Passer vældig godt

Med denne spørgeteknik vil jeg kunne se, om der er mønstre i gruppernes besvarelser, idet forskellige svarmønstre måske kan pege på en manglende forståelse.

⁴² Således bliver emner som personen selv, det konkrete arbejde, fagligheden, fagrelaterede forhold, uddannelsesprocessen, arbejdspladsen, forholdet til fagkolleger, forholdet til andre fag, forholdet til andre mennesker, forholdet til magten og samfundet berørt.

Del 3 - Faggruppernes specifikke kapital

I denne del af spørgeskemaet, som udarbejdes særskilt til den enkelte faggruppe, har jeg koncentreret mig om at identificere mulige spændinger i feltet/felterne. Især forhold, der kan forstås som symbolske, har haft interesse.

Et eksempel:

Det andet spørgsmål, jeg stillede i interviewet hos ingeniørgruppen blev sat i gang ved, at vi har set et lille klip fra en video, der handler om en forholdsvis nyuddannet, ung ingeniørs arbejde (DR). Bagefter diskuterer vi sekvensen, og deltagerne er enige om, at videoen har vist et godt eksempel på en på alle måder velfungerende fagperson. Følgende dialog finder sted i gruppen:

- Jo men altså, så oven i det så kommer han direkte med, at han roser... og han tager imod med det samme ... og han riser også, lige på stedet ... og d.v.s. han ... agerer i et miljø, hvor han er vellidt, og så er det jo en god spiral, han er på vej op i ... så han fungerer godt i sit job, og han har en succesoplevelse med det der ... så det er jo et fint eksempel det der.

- Han er ... en meget integreret del af processen ... på byggepladsen

- Man kunne godt ... det er nemmere, at finde dårligere eksempler, altså dem som der ... kommer på kant med håndværkerne hele tiden ... fordi de lige kommer fra skolen af ... så selvfølgelig har det da også noget at gøre med, at man samler sig noget erfaring over tiden men også igen, som ham der ... enten har man det eller så har man det ikke.

- Det kan man mærke ... du kan mærke det ret hurtigt ved, at du ser ham der, og så mærker du ret hurtigt, at han vil være god til at styre en byggeplads. Det kan du mærke på ham ... at han evner det der

MH: Synes du, at du kunne se det?

- Det kunne jeg bare mærke ... Det kunne jeg mærke efter ... jeg havde ikke lyttet til ham mere end et par minutter, så ... kunne jeg godt mærke ... det kan man mærke på hele den måde, han snakker om tingene, osv. ... det virker til, at det fungerer ... det er meget, når du kommer ud på byggepladsen, det kan du ret hurtigt mærke ... om det fungerer

Der berøres flere centrale ting i denne lille ordveksling. For det første er fænomenet med en kropslig erkendelse på spil her (afsnit 4 og 6). For det andet det at være fysisk, verbalt og handlingsmæssigt til stede, hvor ”tingene sker” (afsnit 1). For det tredje berøres selve arbejdsprocessen, som her ses som et middel til at nå et givent resultat (afsnit 1 og 2), og for det fjerde en bevidsthed om den rette plads i det faglige og arbejdsmæssige hierarki (afsnit 3 og 4).

Det spørgsmål, jeg stiller på baggrund af udtrykket om at være med, hvor tingene sker, forstår jeg som et ønske om at være til stede i modsætning til blot at sidde bag et skrivebord (skrivebordet bliver en metafor for afstand mellem 'teori' og 'praksis').

Den mulige kamp i feltet kommer derved til at fremstå som en kamp mellem teori med sproglig analyse og praksis med handling, hvilket ledte til følgende spørgsmål:

Hvordan forstår du din faglighed i forhold til følgende udsagn?

- Jeg synes det er vigtigt at beskrive og analysere problemerne før man skrider til handling
- Det betyder meget for mig at være med, hvor tingene sker – når de sker
- Man forstår bedst et problem, når man selv har stået midt i et lignende problem
- Teoretisk viden om en problemstilling er vigtig for at kunne løse den
- Praktisk viden om en problemstilling er vigtig for at kunne løse den

Svarmulighederne var Meget enig - Noget enig - Lidt enig - Ikke enig

Det spørgsmål, der også viser sig i citatet om, hvordan man identificerer godt fagligt arbejde, blev i øvrigt et spørgsmål, der kom til at gå igen i de øvrige tre fokusgrupper, men som ikke var tænkt ind i materialet fra starten.

Sammenfattende ser den samlede spørgeskemaundersøgelse ser således ud:

	Faggruppens rolle i verden	Faggruppens selvforståelse
Spørgsmål til alle	Del 1 – Verificerende og falsificerende spørgsmål	Del 2 – Spørgsmål om egen faggruppe relativt til øvrige faggrupper
Spørgsmål til den enkelte faggruppe	Del 3 - Samlet spørgeskema specifikt for det enkelte faggruppe. Udgangspunkt i faggruppens selvforståelse, suppleret med faggruppens verdenssyn	

Den konkrete udformning af spørgeskemaet skal rumme ovenstående punkter, men på en måde så spørgsmålene over for respondenten fremstår på en logisk og adækvat måde. Derfor vælger jeg at lade skemaet være organiseret i tre dele, som hver kan rumme konkrete spørgsmål, der analytisk set retter sig mod forskellige perspektiver.

Spørgeskemaet falder i 3 dele:

1. Faggruppernes syn på verden
2. Faggruppernes forståelse af sig selv i forhold til de øvrige faggrupper
3. Faggruppernes symbolske kapital

De spørgsmål, jeg har stillet i del 1 og 2 er fælles for alle fire faggrupper, mens spørgsmålene i del 3 er specifikt for den enkelte faggruppe.

Respondenter

Respondenter til at besvare undersøgelsen har jeg fundet ad forskellige veje. Spørgeskemaundersøgelsen er gennemført som et 'sample of opportunities', hvilket vil sige, at jeg ad forskellige veje har spurgt mulige respondenter, om de ville deltage i spørgeskemaundersøgelsen. Dette har jeg gjort, indtil der var ca. 100 respondenter i hver faggruppe.

Konkret indeholder undersøgelsen følgende antal fulde besvarelser:

Ingeniører:	103
Jurister:	91
Erhvervsøkonomer:	104
Humanister:	98

Den konkrete fremgangsmåde for at finde respondenter kan ses i bilag 8.

Spørgeskemaundersøgelsen er gennemført via internettet. At vælge en netbaseret løsning frem for en mere traditionel baseret på et papirskema har flere årsager: Hensynet til besvarelsernes validitet, den praktiske gennemførelse, afhandlingens økonomi, og derudover har jeg vurderet, at netop de faggrupper, jeg arbejder med, sandsynligvis finder et netbaseret spørgeskema enklere at gå til. For dog at sikre mig mod ikke at kunne indhente svar fra folk, der af den ene eller anden grund ikke ønskede at besvare et spørgeskema via nettet, har de, der tilkendegav at ville udforme en besvarelse på papirskema, også fået mulighed for at angive deres svar på en traditionel måde.

Hensynet til besvarelsernes validitet drejer sig om, at man ved at benytte et elektronisk skema kan sikre, at de enkelte spørgsmål dels udfyldes, dels at der ikke er

tvivl om, hvilke kategorier, respondenter har krydset af i. Der er således tale om en form for teknisk validitet. Valget af medie kan naturligvis ikke i sig selv sikre en anderledes form for besvarelse.

Den praktiske gennemførelse handler om, hvorledes indbydelsen til at deltage i undersøgelsen kunne udformes, den konkrete styring af adgangskoder til den enkelte respondent, indsamlingsperiodens længde og automatisering af den indledende databehandling. Dette er konkret beskrevet i bilag 9.

Endelig er det at indsamle data ved hjælp af internettet økonomisk set noget billigere og tidsmæssigt men effektivt end et tilsvarende papirsystem. Hvor en traditionel udsendelse kræver styring af udsendelse af skemaer, åbning af returnerede skemaer, inddatering af besvarelser og en mindre deskriptiv databehandling kræver et elektronisk skema kun, at forskeren pr. e-mail sender en adgangskode, resten går automatisk.

Herfra vender jeg tilbage til at besvare afhandlingens overordnede problemstilling.

5. Faggruppernes historie

Med til konstruktion af forskningsobjektet hører en beskrivelse af felternes genese, dvs. deres opståen set som en uddifferentieringsproces fra dengang ”alt var i alt, og intet endnu adskilt” til nu, hvor felterne har udviklet hver deres feltlogik.

Ideelt set skulle denne analyse være foretaget på basis af kildemateriale, som kunne give et billede af de kampe, der har fundet sted, da felterne i sin tid blev autonome. Det felt, der står tilbage i dag, er resultatet af disse kampe – det færdige værk, *opus operatum*. Den verden og den tid, kampene faktisk er foregået i, og som har været rammerne for den praksis, agenterne i sin tid har haft for sig, kan man ikke bedømme ud fra resultatet, ligesom historien om feltet oftest er skrevet af sejrherrene. Men andre forhold er lige så væsentlige: Hvilke ontologier har ikke fundet plads, er måske oven i købet udgået og dermed ukendte i dag, men var i sin tid deltagere i kampen om feltets opståen?

Det er desværre ikke muligt inden for denne afhandlings rammer at foretage en sådan analyse, dels af faglige årsager (jeg er ikke historiker) dels af ressourcemæssige hensyn. I stedet vil jeg med udgangspunkt i sekundærlitteratur forsøge at rekonstruere en smule af historien og lade fokus ligge på den sociologiske side af beskrivelsen. Desuden vil jeg hovedsageligt interessere mig for de perioder, hvori faggrupperne opstod og blev institutionaliseret til den form, vi kender i dag.

Model for beskrivelsen

I beskrivelsen af faggruppernes historie kunne man vælge forskellige perspektiver. Et idehistorisk perspektiv forstået som skiftende tiders generelle verdenssyn, hvor oplysningstiden med dennes rationalisme og romantikken dels afløste hinanden, dels eksisterede side om side, ville være et oplagt udgangspunkt, da netop disse ideer i udpræget grad har været rammen om en anskuelse af omverdenen, hvilket på et tidspunkt er mundet ud i institutionalisering af denne anskuelse, bl.a. i form af oprettelsen af bestemte uddannelser.

Man kan se dette som en Asplundsk tankefigur, men forinden skal vi se på de grundlæggende og materielle livsforhold.

For at kunne beskrive faggruppernes historie anlægger jeg overordnet to synsvinkler på den almene historie. Dets første perspektiv er et generelt perspektiv,

som interesserer sig for betingelserne for faggruppernes felter - anskuet som et socialt rum. Disse udgøres af

- Produktion i samfundet
- Samfundsstrukturen
- Uddannelsessystemet

Dette er en marxistisk inspireret opdeling, valgt ud fra pragmatiske hensyn, og fordi faggruppernes forskellige funktioner er rettet mod forskellige sider af det praktiske liv. Hvor ingeniørerne og erhvervsøkonomerne er rettet mod produktion, er juristerne rettet mod administration af samfundet, mens humanisternes orientering er mod et dannelsesideal.

Det andet perspektiv er et historisk perspektiv, som interesserer sig for:

- Faggruppernes genstand og funktion
- Faggruppernes institutionalisering

Ved at sammenholde faggruppernes historie med det aktuelt indsamlede materiale – interviews og spørgeskemaer - vil det være muligt at konstruere en samlet forståelse af faggruppernes specifikke kapital.

Det generelle perspektiv

En faggruppes opkomst kan anskues som et socio-kulturelt fænomen, hvor faggrupper på den ene side udspringer af eksisterende sociale grupper forsøg på at fastholde deres position i det sociale rum. Og omvendt, for konstellationen i det sociale rum mellem faggrupperne er træg og vil forsøge at bestå. For at dette kan lade sig gøre, må faggrupper derfor, f.eks. når der sker bredere, demografiske ændringer i verdenen, som afføder nye behov, redefinere sig selv og sin rolle i forhold til de øvrige grupper.

For at kunne forstå fænomenet og bevægelserne omkring den enkelte faggruppes opkomst må vi interessere os for, hvor og hvordan opkomsten er foregået. Der er ikke tale om fænomener, der kan forklares alene ud fra forhold omkring by og land, sociale klasser eller uddannelsessystemet, men om at alle disse har betydning.

Tidligere har jeg flere gange brugt vendingen 'dengang alt var i alt, og endnu intet adskilt'. Dette henviser til menneskers praksis, og dermed til hvordan de anskuer verden. Betragter vi de samfund, der var engang, gennem nutidsbriller, ser vi ikke den verden, som vores forfædre levede i, og den fænomenologiske forståelse af menneskers praktik er noget af det vanskeligste at indfange, ikke mindst når denne har fundet sted i en anden historisk tid. De tegn på datidens praksis, vi kan se i dag, er materielle i en eller anden form - genstande eller skriftlige kilder - og disse har historikere i deres beskrivelser anskuet ordnet i forhold til de særlige aspekter, de måtte være interesserede i at belyse. Med bevidstheden om, at anskuelsen gennem sekundærkilder er foregået per distance, og at udlægningen og tolkningen af datiden er sket på baggrund af overleverede tegn og tekster, vil jeg forsøge at skitsere det indledende billede af den verden, hvor beskrivelsen af faggruppernes opkomst kan tage sin begyndelse.

Tidsmæssigt starter vi i perioden i 1600-tallets sidste halvdel, hvor det mest markante skel i samfundet var mellem land og by. Umiddelbart opfatter man måske de faggrupper, der her er tale om, som udprægede byfænomener, hvilket også er tilfældet, hvis man fokuserer på faggruppernes primære institutionalisering knyttet til deres specifikke uddannelse, men ikke, hvis man interesserer sig for de 'produktionsområder' i samfundet, faggrupperne tog sig af. Ej heller, hvis man undersøger, fra hvilke sociale grupper faggrupperne udsprang.

Skellet mellem land og by var funderet i, at den sociale struktur var opdelt, med et system af godsejere og fæstebønder på den ene side og med købstæder og borgere på den anden. Over, eller på tværs af, disse systemer stod kongen og Gud. Mellem by og land foregik en vis interaktion, hvori faggrupperne var involverede, idet landområdernes præster havde gået på universitetet i byen (i København), landområdernes amtmænd var som lokale forvaltere knyttet til rigets centraladministration (i København), og landområdernes adel kunne være beskæftiget direkte i centraladministrationen (i København). På et lavere trin på den sociale trappe foregik der udveksling håndværkerfagene imellem mellem by og land, hvor det især var byhåndværkerne, der på grund af købstædernes restriktive laugssystem rykkede ud i landområderne. Fra præsterne og kirken udgår først skolen og som følge af denne siden den humanistisk funderede skoleembedseksamen. Blandt håndværkerfagene findes mange af ansatserne til den senere teknologiske udvikling, som får betydning for såvel handel som industri.

Ved siden af den sociale opdeling i land-by kan man betragte produktionen i samfundet. Indledningsvist er en indkredsning af fænomenet påkrævet for at præcisere, hvad det dækker i denne sammenhæng. En samfundsteoretisk definition, f.eks. den marxistiske, vil være, at produktion er det, der foregår, når mennesket bearbejder naturen for at give den en form, som tillader en højere tilfredsstillelse

af bestemte behov. Al produktion kræver energi, råstoffer, tid og plads, og den kræver arbejde. Selv om vi forestiller os en fuldautomatiseret produktionsproces, er der på et tidligere trin indgået arbejde i processen. Stadig stigende dele af produktionen kræver samtidig produktionsmidler - værktøj og maskiner¹.

I økonomifaglige sammenhænge kan produktion forstås som forskellige typer af erhverv, der igen kan anskues som en del af samfundsstrukturen. Dette fører til, at man bl.a. taler om tre hovedsektorer: En primær sektor som omfatter erhverv, der bearbejder naturen direkte, en sekundær sektor, som omfatter forarbejdnings- og konstruktionserhverv eller mere upræcist 'de vareproducerende byerhverv' og endelig en tertiær sektor, som består af tjenesteydende erhverv – nogle gange underopdelt i hhv. handels- og omsætningserhverv, transport og kommunikationserhvervene og i de rene serviceerhverv, herunder den offentlige sektor².

Den vinkel, jeg ønsker at belyse, drejer sig om at kunne indfange den 'produktion i samfundet', som kan bidrage til en forklaring af faggruppernes historie, hvorfor den både trækker på den samfundsteoretiske og den økonomifaglige definition. På den ene side vil der være tale om en i første omgang erkendelsesmæssig og siden funktionel uddifferentieringsproces, i og med at en faggruppe ikke opstår af ingenting, men løsriver sig fra noget eksisterende, og på den anden side, at udviklingen i erhvervsstrukturen baseret på dels ændret erkendelsesmæssig indsigt dels teknologisk udvikling virker ind og medfører ændringer i de sociale strukturer. Man kan således også argumentere for, at den sociale udvikling og den teknologiske udvikling er hinandens mål og middel. Derudover vil det være relevant at inddrage mere idehistoriske linier, og endelig er udviklingen her i landet naturligvis påvirket af den tilsvarende udvikling i omverdenen.

Fra 1650 og til tiden op til i dag har såvel selve produktionen som produktions-systemet i Danmark undergået ændringer fra at være næsten udelukkende landbrugsrelateret til i dag at være baseret på en langt mere sammensat produktion (hvoraf primærlandbruget i dag udgør en forsvindende del). Årsagen til ændringerne er mangfoldige og komplekse, og der eksisterer inden for erhvervshistorien divergerende syn på, hvad der er årsag, og hvad der er virkning. Her kan vi nøjes med at konstatere, at ændringen har fundet sted, og at der parallelt hermed er sket en række andre ændringer i det omgivende samfund, som får indflydelse på opkomsten og udviklingen af de fire faggrupper: Eksempelvis ved, i forhold til samfundets produktion, at virke ind på ændringerne fra et landbrugssamfund til et samfund baseret først på handel og senere også på industri. Her har bl.a. ingeniørgruppen haft stor betydning for såvel betingelserne for, at handelen kun-

¹ Elster, 1982

² Bruun, 1984, s. 365.

ne finde sted i større stil, og for det, vi i dag betegner som den anden industrielle revolution³, samt ved at ændringer i bl.a. produktionen er en medvirkende faktor til, at byerne vokser, og at samfundet bliver rigere, hvilket igen muliggør et større antal producenter af kultur, som samtidig med, at den borgerlige kultur med sine oplysningsidealer vinder frem i 1800-tallet, får betydning for den kulturelt uddannede faggruppe⁴, som humanisterne hører til. De to øvrige faggruppers betydning vil man kunne identificere på tilsvarende vis.

Den umiddelbare kronologi i faggruppernes opkomst er, at den juridisk-administrative rationalitet, som i dag især findes hos uddannede jurister, har udspring i statsadministrationen, som blev etableret ved enevældens indførelse i 1660. To andre rationaliteter etablerer sig i 1800-tallet: For teknologernes vedkommende institutionaliseres den med ingeniøruddannelsens etablering i 1829, i diskussion med de håndværkslaug, der i datiden havde monopol på teknisk viden, og i forlængelse af vanskelige kår i driften af enevældens manufakturer. For humanisternes vedkommende er det vanskeligere at pege på et bestemt tidspunkt: Begrebet humanisme er opstået i 1500-tallet, og tænkere har eksisteret tilbage i oldtiden, men sikkert er det, at efterspørgsel efter humaniora tog fart med fremkomsten af det borgerlige dannelsesideals opblomstring i første halvdel af 1800-tallet. Den sidste rationalitets, den erhvervsøkonomiske og markedsorienterede, opkomst ligger derimod først i 1900-tallet og altså i nyere tid.

Betingelserne

I midten af 1600-tallet bestod det danske rige udover det egentlige Danmark også af det statssystem, de oldenborgske konger herskede over, kongeriget Norge, de norske kolonier Færøerne, Island og Grønland, samt hertugdømmerne syd for Kongeåen⁵. Kun regenten var fælles. I forhold til vores faggrupper er det især til dels humanisterne men de senere jurister, der kan spores på daværende tidspunkt, og dette i sammenhæng med en administration af det samlede rige, som

3 Den første industrielle revolution fandt sted i England i perioden 1750 - 1850. Her gjorde den teknologiske udvikling baseret på dampmaskiner, kul, jern, samt tekstil- og værktøjsmaskiner, at man kunne spare omkostninger til arbejdskraft, men samtidig blev kapitaludgifterne knyttet til produktionen forøget. Den anden industrielle revolution, som fandt sted mellem 1890 og 1970, og drejede sig om masseproduktion og baserede sig teknologisk på stærkstrømsteknik, forbrændingsmotorer, stål og kemi samt logistik og automatisering. Den tredje industrielle revolution kommer efterfølgende og er især præget af informatik og elektronik. Måske er vi med bioteknologi og nano-teknologi i dag i færd med at påbegynde den fjerde industrielle revolution? Den industrielle revolution betegner samlet set en strukturforandring, som skyldes teknologisk nybrud samtidig med økonomisk vækst (Pedersen, 2004).

4 Geiger, 1949.

5 Hvor intet andet er nævnt baserer denne fremstilling sig i tidsperioden 1648 – 1730 på Jespersen, 1989, 1730 - 1814 på Feldbæk, 1989, og perioden 1814 – 1864 er baseret på Skovgaard-Petersen, 1989.

set gennem nutidens briller forekommer at have været noget kompliceret⁶. Men vores dages syn på og antagelsen om en ensartet, rationel styring har ikke eksisteret i den daværende bevidsthed. Ligeledes har handel mellem disse områder, med hvert sit 'lokale' styre og pengesystem med alt, hvad det indebærer, været en indviklet affære^{7,8,9}.

Produktion

Omkring 1650 var Danmark et udpræget landbrugsland. I store dele af landet var naturen oprindelig: Landsbyerne lå isolerede fra hinanden og var kun forbundet med et tyndt vejnet.

De primære produkter var korn og stude, og ud over denne landbrugsproduktion eksisterede der ikke anden fremstillingsvirksomhed i landet bortset fra lidt våbenproduktion og enkelte manufakturer i Københavnsområdet. Landbrugsproduktionen var organiseret i forbindelse med kronens og adelens godsdrift, omfattende 94 % af landbrugsjorden. Den resterende jord var ejet af selvejerbønder.

6 De statsretlige forhold i hertugdømmerne var indviklede: Slesvig var et len af Danmark med den danske konge som lensherre. Holsten med Stormarn og Ditmarsken var derimod et tysk len med den tysk-romerske kejser som lensherre. Både Slesvig og Holsten bestod af en kongelig del og en hertugelig del. Derved blev den danske konge sin egen lensherre i Slesvig, mens han som holstensk hertug befandt sig i direkte lensforhold til den tyske kejser. Derudover havde de fire sønderborgske hertuglinier hver deres egne fyrstendømmer, og i Slesvig fandtes en række kongelige enklaver, hvoraf den vigtigste var Ribe med omliggende sogne. Disse enklaver havde tidligere tilhørt Ribe bispestol og hørte derfor administrativt til Nørrejylland. Endelig var der det slesvig-holstenske ridderskab med 30-40 adelsslægter, som besad omkring en fjerdedel af de to hertugdømmers samlede område. Over dette store godsområde og hertugdømmenes byer udøvede hertugerne en fællesregering med deltagelse af ridderskabet.

7 Hvor indviklet kan man få en ide om gennem de 'eksamensopgaver' en isenkræmmerlærling blev stillet mange år senere i 1813. Heri illustreres karakteren af handel mellem forskellige pengesystemer: En opgave lød: "1) Naar i Schmalkalden godtjyres mig 1 Louisdor med 6 Rdl., denne gjælder i Hamborg 10 Mk. 73/87 Sk. og Coursen paa Kjøbenhavn er 1565 %, hvad er da en Schmalkalder Rdl. i Dansk Courant?", og en anden opgave lød "2) Naar Coursen mellem Nürnberg og Hamborg er 165 % og mellem Hamborg og Kjøbenhavn 1675%, hvad er da 1 Sk. Nürnberger i Dansk Courant?" (Hansen, 1987, s. 90).

8 Epidemierne aftog i styrke og i hyppighed efter 1660, uden at man kender den nøjagtige årsag dertil. Den sidste alvorlige pestepidemi hjemsøgte landet 1709-11. Efter 1680 blev de økonomiske vilkår let forbedret. Dét, samt at epidemierne aftog, gjorde at befolkningstallet i 1730 skønnes at være steget til godt 700.000 (Jespersen, 1989).

9 Der eksisterer ikke nogen egentlig befolkningsstatistik for 1600-tallet, og folketællinger kendes først ca. hundrede år senere. Man kan imidlertid anslå befolkningens størrelse til godt 600.000 for det areal, vi kender som Danmark i dag. Befolkningen på landet udgjorde omkring tre fjerdedele af den samlede befolkning, ca. 12-13% boede i landets købstæder. Gejstligheden udgjorde godt 5%, adelstanden 0,2% og 5-6% var fattige og subsistensløse personer. I gennemsnit boede der 14-15 mennesker pr. km², mod ca. 115 i vore dage. Landet havde omkring 75 små købstæder med et indbyggertal sjældent på over 1000. Kun de allerstørste, Malmø, Helsingborg, Odense, Århus, Ålborg og Ribe nåede op på 4-5.000 og København havde et indbyggertal på 25-30.000. Den demografiske balance var ustabil. Krige og sygdomsepidemier prægede tiden. Derudover var børnedødeligheden stor, og man har beregnet, at i gennemsnit overlevede færre end to tredjedele af de levendefødte børn deres tiende år, og middellevetiden vurderer man til omkring 30 år.

der. At besidde gods var indbygget i adelens privilegier, og der var forbud mod at sælge fast adelsgoods til andre end adelige.

Kronens og adelens godser producerede på deres hovedgårdsjord ved hjælp af hoveri fra fæstebønder, som ved siden af drev deres egne fæstegårde inden for rammerne af landsbyernes dyrkningsfællesskab¹⁰. Godserne havde lov til at omsætte den produktion, som de ikke anvendte direkte, til købstæderne eller til udlandet, men ellers var der en skarp arbejdsdeling mellem land og by, som havde eksisteret siden middelalderen: Den primære fødevareproduktion foregik på landet, mens byerne tog sig af vareomsætning og fremstilling af håndværks- og 'industri'produkter. Arbejdsdelingen kunne imidlertid ikke opretholdes i praksis, og der foregik en betydelig vareomsætning med godserne som centre, mens en væsentlig del af indbyggerne i landets mange små købstæder levede af regulær landbrugsproduktion.

Erhvervspolitikken var merkantilistisk¹¹, og det medførte toldreguleringer, privilegier og monopolgivning, hvilket favoriserede det kapitalstærke erhvervsliv i hovedstaden. Da København var statens administrative midtpunkt, hjemsted for flåden, eneste universitetsby og stedet, hvor landets største erhvervskapitaler holdt til, og med en befolkning, der i begyndelsen af 1700-tallet var vokset til omkring 70.000 indbyggere, var hovedstaden centrum for vareomsætning. Stort set al handel med udlandet gik over hovedstaden, som også var den eneste by, med en handelsflåde egnet til fjernhandel. Det var også her, det købedygtige publikum

10 En landsby bestod normalt af mellem 10-20 gårde, men der kunne være op til 60. Omkring landsbyen lå dens marker opdelt i mange smalle parceller. Årsagen til de lange, smalle marker, var teknologisk: Det var vanskeligt at vende ploven, så man foretrak at gøre dette så få gange som muligt (Christiansen, 2002). Dyrkningsfællesskabet udgjorde hovedparten af landets landbrugsareal, og det var her, den overvejende del af landbrugsproduktionen fandt sted. En del af overskudsproduktionen skulle afleveres til godsejeren i form af 'renter' (i praksis både naturalier og penge), som herefter enten kunne forbruges eller videresælges til købstæderne og udlandet. (Feldbæk, 1989). I store dele af Jylland eksisterede der ikke landsbyer med fælles jorder. Her var enkeltgårde den dominerende organisationsform (Fritzbøger, 2002).

11 Merkantilisme betegner den økonomiske politik, der førtes i de europæiske stater fra ca. 1600 indtil sidste halvdel af 1700-tallet. Målet var at styrke centralmagten, hvilket medførte øgede offentlige udgifter til bl.a. administration, militær og hof, og da udgifterne var større end de mulige indtægter, måtte disse finansieres ad nye veje, hvilket betød forskellige typer af beskatning samt monopol- og toldindtægter. Merkantilismens principper er ikke fremstillet som en økonomisk teori, der blev brugt som begrundelse for den førte politik. Princippet for den merkantilistiske politik var et ønske om erhvervsudvikling af især handel og industri, som kunne danne grundlag for byerhvervenes vækst og for øget handel med udlandet. En af forudsætningerne var en fungerende pengeøkonomi og et møntvæsen i stedet for den tidligere tids naturalieøkonomi. Landet måtte derfor sikre tilgangen af penge og samtidig sørge for, at pengene blev i landet. Midlet hertil var en udenrigshandelspolitik, hvor man søgte at fremme eksporten og indskrænke importen for at opnå en gunstig handelsbalance, og dermed penge (guld og sølv) fra udlandet. Man kunne spare yderligere på importen ved udnyttelse af kolonier. Indenlands søgtes byerhvervene fremmet ved tildeling af monopolprivilegier til den opvoksende industri- og handelsvirksomhed. I slutningen af 1700-tallet blev merkantilismen kritiseret bl.a. for at negligere landbrugets rolle i samfundsøkonomien. Liberalismen kritiserede merkantilismen for at forveksle et lands rigdom med dets beholdning af penge og ædelmetal, merkantilismens monopoldannelse og statens mange indgreb i udenrigshandelen (Estrup, 2004).

fandtes: Hoffet, militæretaterne, embedsmændene i centraladministrationen og velstående københavnske borgere. Dette gjorde, at provinsen havde vanskeligere ved at få andel i de konjunkturforbedringer, der efterhånden kom.

I første halvdel af 1800-tallet gav landbrugets fremgang mulighed for udvikling af erhvervene i byerne. Rådgivende stænderforsamlinger blev indført i 1831 med deltagelse fra byens borgere (dvs. besiddere af fast ejendom), bedrestillede bønder og godsejere. Dannelsesborgerskabet og embedsmændene deltog ikke, men den generelle opfattelse hos disse grupper var, at de var hævet over folket og knyttet til statens og magtens interesser¹².

Social opdeling

Udover den produktionsmæssige opdeling i by og land var samfundet et stands-samfund, domineret af middelalderens opfattelse af et gudgivet og funktionelt samfund. De enkelte gruppers rettigheder og pligter var definerede i forhold til staten, og gruppernes indbyrdes relationer var fastlagt i form af privilegier. Stands-samfundet bestod af en 'værgestand' (adelen), en 'lærestand' (gejstligheden) og en 'nærestand' (borgere og bønder).

Adelsstandens gamle funktion som værgestand – dvs. samfundets krigerstand – var begrundelse for adelens privilegier. Således havde standens medlemmer monopol på næsten alle indflydelsesrige politiske embeder og centrale poster i forvaltningen. Men den militærteknologiske udvikling havde gjort, at denne funktion var mindsket, hvorfor privilegierne blev vanskeligere at forsvare. Samtidig blev der udviklet en økonomisk differentiering, der delte standen op i en fåtallig, økonomisk velfunderet adelselite, og en stor gruppe menig adel, der både økonomisk og politisk blev hårdere og hårdere trængt.

Lærestanden, den gejstlige stand, bestod øverst af universitetets professorer, som ejede gods og havde forskellige privilegier, som lignede de adeliges. Også kirkens øverste ledere, bisperne, befandt sig statusmæssigt på niveau med universitetets professorer. De menige gejstlige delte til gengæld vilkår med de borgere og bønder, som de levede og virkede iblandt som sognepræster, latinskolelærere og degne. Socialt havde flertallet af gruppen rod i købstads- og bondebefolkningen. Gennem årene blev præsterne redskaber for staten, og kom på mange måder til at indgå i statens voksende embedsmandskorps.

Borgerstanden, bybefolkningen, bestod af købmænd og håndværkere, og i hovedstaden desuden af en voksende gruppe statstjenere. Øverst på den sociale

¹² Haue, 2003, s. 82-83.

rangstige var byaristokratiet, som bestod af de større købmænd, som ernærede sig ved engroshandel og finansieringsvirksomhed både i Danmark og i udlandet. Den politiske magt i købstæderne lå hos denne gruppe. Inden for gruppen af storkøbmænd var der en social differentiering, der lignede adelens, med en lille gruppe øverst, hovedsagelig i København, som skilte sig ud fra den betydeligt større gruppe af mindre handlende og detailkøbmænd. Derudover var der en stor håndværkergruppe, som var uden formel politisk indflydelse. Håndværkerne havde ingen ret til sæde i bystyret, og deres faglige organisationer, laugene, var i stigende omfang underlagt kontrol fra staten og de købmandsdominerede bystyrrer. Økonomisk og socialt befandt håndværkerne sig betydeligt længere nede på rangstigen end købmændene undtagen i fag som guldsmede og bryggere. Den borgerstandsopinion, der eksisterede, udtrykte alene købmandsaristokratiets synspunkter og politiske manifestationer. Den begyndende borgerlige front var vendt mod adelen, men var på ingen måde revolutionær: Den ønskede kun andel i adelens privilegier inden for den eksisterende samfundsstruktur.

For bøndernes vedkommende var standens økonomiske og sociale vilkår meget forskellige: Øverst befandt de få selvejerbønder sig. De var få i antal og i modsætning til fæstebønderne kraftigt beskattet. På trinnet lavere befandt der sig en stor gruppe fæstebønder. Under disse befandt husmændene sig sammen med andre, som boede til leje i huse, som lå på hovedgården eller i landsbyerne, og da var beboeren ofte landhåndværker. I landbosamfundet var der generelt tendens til nedadgående mobilitet - selvejere blev fæstere, og antallet af husmænd voksede kraftigt.

Uddannelsessystemet

Uddannelsessystemet, som i Bourdieus forstand må forstås som et socialt reproduktionssystem, der især er virksomt i moderne tid, afspejler landets produktionsbetingelser og sociale opdeling. Således har der næsten helt op til vores tid været betydelige, om end mindre og mindre, forskelle på, hvad der ansås for relevant undervisning i byskolen og i landsbyskolen¹³, ligesom der har været forskel på almueskolen og den lærde skole samt på de forskellige former for videreuddannelse.

Uddannelsessystemet har på flere områder haft væsentlig betydning for faggruppernes opkomst, idet uddannelsessystemet i sig selv har medvirket til de forskellige betingelser, som har gjort, at faggruppernes begyndelsespunkt ikke har været ens. Yderpunkterne er, at humanisternes uddannelse og virke ligger i direkte forlængelse af skolens rationalitet, mens erhvervsøkonomernes rationalitet

¹³ Haue, 1986.

stort set holdes uden for skolens porte. Et forhold, man kan argumentere for er gældende den dag i dag.

Begrundelsen for almueskolen ændrede karakter i 15- og 1600-tallet. Kirken interesserede sig for børnenes evige velfærd og mente, at undervisningen måtte dreje sig om den rette børnelærdom. Den verdslige øvrighed var direkte interesserede i at holde gaderne fri for tiggende børn, som angiveligt generede byens borgere, mens forældrene fra handels- og håndværkerstanden ønskede, at deres børn skulle lære at læse, skrive og regne¹⁴.

I den første skolelov herhjemme, kirkeordinansen af 1537¹⁵ står der, at

”Udi hver Købstad skal være aleneste een Skole, og alle hine andre Pugeskoler, som her og der holdes, skulle aflægges. Saa skal hun deles i adskillige Lektier, at der kan gøres Skelnet paa Børnene. Ikke skal der heller andet læres i dennem end Latin, fordi latine Skoler fordærves gerne af de danske og tyske Skoler, Og saa søge de mere deres egen Fordel og Forbedring end Børnenes, som lære Græsk og Hebraisk, som det vel kender sig selv”

og videre at

”Skriveskoler, som man dennem kalder, for Dreng og Piger, Og andre de der ikke duer til at lære Latin, maa Øvrigheden forsørge, Dog skulle Forstanderne til samme Skoler se til med, at sand Gudfrygtighed maa samme Børn saa efterhaanden indgydes og indgrundes af Børnelærdommen”.

Der skulle således oprettes en latinskole i hver købstad. Skriveskoler kunne oprettes efter ønske og behov. Kirkens krav om oplæring i den kristelige børnelærdom gjaldt alle samfundsklasser. Målet var at lære, hvad der var nødvendigt ”til kristeligt Levned og en salig Død”, men også ”at de kunde i Skriftemaal, eller om de i andre Maader skulde forhøres for den hellige Kirke eller og blev adspurgte af deres Venner og Uvenner om deres Tro og Lære, gøre og give hver Mand god Besked og Regnskab”. Skolebørnene blev ganske enkelt overhørt i kirken cirka en gang årligt, men også andre, der ønskede at slå sig ned i byen, f.eks. udenlandske håndværkere, måtte kunne vise sognepræsten, at de var af den rette tro.

I praksis blev det ofte således, at latinskolen yngste klasse kom til at fungere som en slags almueskole, og her læste man hovedsagelig ABC og fik sin Bør-

¹⁴ Pedersen, 1909.

¹⁵ Kirkeordinansen kom til at være gældende i 277 år. Dog skete der med årene en lang række tilpasninger såvel i omfang som i indhold. I starten var skolen f.eks. opdelt i fem lektier – som ikke var ensartede klassetrin af en bestemt varighed – og i 1632 var antallet vokset til syv (Jensen, 1982).

nelærdom. På den måde kunne forældrene sikre, at deres børn fik den mængde kundskab, som kirken krævede. Og ikke alene var undervisningen gratis, men de fleste latinskoler var så velhavende, at fattige elever kunne få bolig, kost og tøj. I 1600-tallet antager man, at de fleste børn i byen modtog undervisning¹⁶. Ved siden af latinskolerne eksisterede der andre skoler, hvor de bedrestillede af almuens børn gik, og hvor de lærte at skrive og regne, mens andre børn kun gik i læseskole.

Skolegangen foregik hos en skolemester. Skolemestersystemet drejede sig om, at man først gennem et svendestykke og siden et mesterstykke måtte dokumentere, at man duede til embedet. Fra Tyskland ved vi, at skolemestrene oprindeligt var samlede i laug lige som håndværkerne, og ligesom håndværket var skoleholdet knyttet til et privilegium. Der var to slags skolemestre: Skrive- og regnemestre, der havde ret til at undervise i læsning, skrivning og regning, og læsemestre, der kun måtte undervise i læsning (incl. den kristelige børnelærdom). For at blive skrive- og regnemester måtte man stå i lære 6-7 år. Efter læretiden måtte man underkaste sig en eksamen, som bl.a. omfattede en skriftlig prøve i ortografi, kalligrafi og regning¹⁷. Bagefter som svend kunne man antages som hører, dvs. hjælpelærer hos en mester, men det var almindeligt, at svendene vandrede til en anden by, hvor de kunne nedsætte sig som mestre.

Skrive- og regnemestrene må ikke forveksles med de senere skoleholdere, der i reglen var teologiske studenter, og som der ofte blev klaget over, idet de manglede færdighed i skrivning og regning. I løbet af 1700-tallet forsvinder de håndværksmæssigt uddannede skolemestre og erstattes af de teologisk uddannede skoleholdere.

16 I hvert fald i Helsingør, hvor man i skrifteprotokollerne ofte blandt gældsposterne kan se betaling for børns undervisning. Beskrivelser af Almueskoleundervisningen er baseret på lokale skolehistorier, idet der ikke eksisterer noget samlet værk.

17 En svendep prøve kendes fra Nürnberg, hvor spørgsmålene i ortografi drejede sig om "Oplysning om Bogstavernes Antal, Udseende og Lydslægtskab og endelig, at Eksaminanden affatter »en tysk Periodum med de dertil hørende signis distinctionis og deri viser, hvilke Ord der skal skrives med Versal eller store Bogstaver, og hvorledes en saadan Periodes Ord skal staves eller inddeles.«". I kalligrafien stilles et spørgsmål om »Hvorledes skal en velproportioneret Pen præpareres, og hvorledes skal man holde den under Brugen?«" samt en række andre spørgsmål om bogstavernes højde, forskellige tyske skriftarter og variationer af disse; og endelig hedder det til Slut: »Har det hermed sit Forblivende eller maa en Skrivemester have mere Viden og kunne endnu andre Skriftarter?«" I regning stilledes en skriftlig prøve med 35 spørgsmål. De 17 omhandler de 4 Regningsarter med hele tal og brøk samt reguladetri. Derefter spørges: »Kan man med den herindtil anførte aritmetiske Viden passere og anses for en Regnemester, eller fordres der større Viden af en Arkmetico?« De følgende spørgsmål drejer sig om aritmetiske og geometriske progressioner, kvadrat- og kubikrodsuddragning, rationale og irrationale tal, »Perfect-, Excess- og Defect-Tal«, »Universal-Tal« og »Polygonal-Tal.« Der sluttet med følgende spørgsmål: »Hvad er et Chilioheptacosioheptacontatetragonal-Tals Diff.? Hvorledes genereres et saadant, og hvorledes extenderes saadant fra primo terminio til syttee? Hvorledes bliver nævnte Chilioheptacosioheptacontatetragonal-Tal, hvis Latus er 6, formeret, og Roden igen ekstraheret af saadant fundet Polygonal-Tal?« (Pedersen, 1909).

De lærde skoler, latinskoler, skulle oprettes i hver købstad, og her havde børn mulighed for at få undervisning til de var 12 år. Herefter kunne man lære et håndværk eller fortsætte med studierne, hvilket ville kvalificere til at blive 'Herrens tjener'. Skolens rektor var selv gejstlig og udnævnt af biskoppen.

Latinskolerne var trivialskoler, hvilket betød, at af de fag, det siden oldtiden havde været værd at beskæftige sig med – *septem artes liberales* som traditionelt blev delt i to grupper: *Trivium*, der bestod af grammatik, retorik og dialektik og *quadrivium* som betød af aritmetik, geometri, musik og astronomi – da underviste latinskolen alene i de triviale fag, sprogfagene¹⁸. Målet med undervisningen var *eloquentia*, hvilket var at opnå færdigheder i at udtrykke noget grammatisk korrekt på en smuk og forståelig måde¹⁹. I begyndelsen foregik al undervisning i latin på latin fra 'første skoledag' uden overvejelser om indlæringsforløb eller lignende, og latin blev i datiden anset for at være en forudsætning for evangeliets forkyndelse. Således kunne latinsk stilskrivning begrundes således:

*"Hvorfor er stiløvelse nødvendig?/Fordi Gud ikke kan erkendes uden denne beskæftigelse/ Fordi vi uden denne beskæftigelse sidder fast i fortabelsen/Fordi Djævelens rige svækkes, ja omstyrtes ved denne beskæftigelse/Fordi sjælens frelse opnås ved denne beskæftigelse."*²⁰

Latinskolens hovedformål var således at lægge grunden for den videregående uddannelse til 'lærestandens', dvs. oprindeligt kirkens, men senere også skolens embeder. Hovedvægten kom siden til udover latin også at ligge på kristendoms-kundskab, med græsk og hebraisk rangerende umiddelbart efter. Skolens øvrige fag var historie, geografi, skrivning og regning. Modersmålet, dansk, havde ikke nogen selvstændig stilling til opøvelse i mundtlig og skriftlig sprogbeherskelse, men blev efterhånden brugt som undervisningssprog i de nederste klasser. Med tiden blev der også lagt op til, at der såvel i latin og græsk som i hebraisk grammatik skulle udarbejdes dansksprogede lærebøger.

For overhovedet at blive optaget i latinskolen skulle børnene have lært deres katekismus og være i stand til at læse og skrive dansk. Ved at kræve, at børnene for at blive optaget udover at skulle kunne læse, skrive også måtte mestre latinens begyndelsesgrunde, forudsatte man, at de havde modtaget privat undervisning inden påbegyndelsen af skolegangen.

¹⁸ Dog har musik optrådt, idet skolens elever deltog i gudstjenesten som kordrenge (Jensen, 1982, s. 10).

¹⁹ Jensen, 1982, s. 62.

²⁰ Olaus Theophilus, rektor for Vor Frue Skole i København fra 1565 – 1575. Gengivet i Jensen, 1982, s. 13.

Der var ingen bestemte aldersangivelser, hverken for optagelse eller afgang, og i realiteten har aldersspredningen været stor. Det typiske var, at et barn (en dreng) blev optaget i 9-10 års alderen, fik 6-7 års skolegang og gik ud af skolen som 16-18årig.

I starten af 1800-tallet blev latinskolen reformeret på ny, og ved denne lejlighed blev undervisning i moderne sprog, dvs. fransk og tysk introduceret. I de eksisterende fag, historie, geografi, skulle brugen af modersmålet styrkes.

På landet skulle børnene blot én gang om ugen undervises af degnen i religion. I begyndelsen af 1700-tallet tog enkelte godsejere initiativ til at få bygget egentlige skoler, og i perioden 1721-27 blev der opført 240 såkaldte rytterskoler i landets 12 rytterdistrikter²¹. Senere skulle børnene, udover at blive undervist i katekismus, også lære at læse samt at regne og skrive. Officielt var der pligt til at gå i skole, men i praksis måtte dette sikres ved i 1736 at udstede en forordning, hvorefter man ikke kunne blive konfirmeret, før man kunne den nødvendige katekismus – for uden konfirmation var der ingen mulighed for at søge fæste eller blive gift.

I midten af 1700-tallet, under den merkantilistiske politik, begyndte der at blive formuleret synspunkter om, at skolevæsnets hovedformål måtte være at tjene industrien (=erhvervslivet)²². I konsekvens af et synspunkt om, at latinskolen ikke var den rette skole for et fremtidigt borgerligt erhverv, oprettede en kreds af købmænd i 1786 skolegang for deres børn i to private skoler²³. Her var undervisningen rettet mod de nye realfag, dvs. moderne hovedsprog, historie, geografi, naturhistorie, regning, matematik og legemsøvelser. At lære dansk var hidtil forbeholdt de fattige, men af grunde, som vi skal se på senere under den

21 Rytterdistrikter var betegnelsen for en organisering af den danske hær: Oprindeligt havde hæren primært bestået af professionelle soldater, hvoraf en del var hvervede i udlandet. Klostrene havde været den største jordbesidder i Danmark, men efter reformationen overgik al deres jord til kronen. Dette blev starten på ryttergodset, som blev sammenlagt yderligere gennem en større ombytning med godsejere for at få sammenlagt land. Der blev i alt oprettet 12 rytterdistrikter fordelt over hele landet. Målet med ryttergodset var at sikre rekrutteringen til hæren - en ryttergård skulle stille en fuldt udstyret rytter med hest, og sørge for hans underhold - og forsyninger til den regulære hær og flåde. Hoveriarbejde som på landets almindelige herregårde var der ikke tale om, derimod pligt til at stille med vogn og hest til transporter af forsyninger m.m. Bøndernes forhold som fæstere under ryttergodserne var, at der var skattefritagelse til dem, der havde rytter og hest indkvarteret: *"De til Rytterhold anviste Bønder skal nyde deres Huse og Gaarde frie for al anden vis og unis Afgift ligesom de ogsaa var fri for alle Rejser, Ægt og Arbejde"* (Forordning af 10. august 1695). Udover at fungere som reservestyrke var der også andre opgaver i rytterdistrikterne: Eskorte af Kronen på rejser især gennem de store skovområder, der var hærget af røvere, hævdholdelse af kongens jagtområder, opkrævning af bompeng og told fra de opsatte bomsteder. Det var i forbindelse med disse rytterdistrikter, at rytterskolerne blev oprettet.

22 Hidtil havde alene børn af fattige forældre på særlige skoler kunne oplæres til at "være især manufakturerne og skibsfarten til tjeneste og gavn" samtidig med, at de fik lidt almindelig undervisning (Haue, 1986).

23 Skolerne er Efterslægtsselskabet skole og Borgerdydskolen.

humanistiske faggruppes opkomst, havde man kort tid før i 1775 søgt at styrke modersmålet i latinskolerne ved at kræve, at visse fag, historie og geografi, blev læst på modersmålet.

Efter stavnsbåndets ophævelse i 1788 blev der nedsat en kommission, der skulle forbedre og tilpasse de danske skoler til de nye behov, men først i 1814 blev der gennemført en landsomfattende skolelov. Her blev det fastslået, at skolen var et samfundsanliggende, der primært måtte varetages af det offentlige. Undervisningen skulle være gratis finansieret gennem skatter, og der skulle være undervisningspligt. Både staten og altså ikke kun kirken skulle føre tilsyn med skolen, og et lokalt element på amtsniveau blev inddraget. Det oprindelige forslag lød, at man skulle undervise i historie, geografi, naturlære, naturhistorie, mekanik, men da der ikke fandtes lærebøger, og da man frygtede at 'drage bonden fra sin egentlige bestemmelse', blev der alene undervist i religion, skrivning og regning.

I byerne skulle der til borgerskolerne knyttes industri- og håndgerningsskoler, hvor børnene kunne øve deres fremtidige hverv. Derudover blev der oprettet en slags overbygning på borgerskolerne i form af realskoler, der krævede forældrebetaling.

Der var ingen forbindelse mellem realskolen og latinskolen, for der var tale om to sideløbende, uforbundne skolesystemer - og latinskolen var en skole forbeholdt de økonomisk velkonsoliderede sociale grupper.

Højere uddannelse

De faggrupper, der her undersøges, rummer i dag alle en uddannelse fra systemet af såkaldte "videregående uddannelser". At det er tilfældet, er resultatet af en udvikling, der er startet et andet sted, så hvorledes det højere uddannelsessystem ser ud ved tidspunkterne omkring faggruppernes institutionelle begyndelse, bliver omtalt i det følgende som en del af en generel beskrivelse af uddannelsessystemet. Forhold, der er specifikke for den enkelte faggruppes uddannelse, omtales i forbindelse efterfølgende

Oprindelig var universitetsuddannelserne ikke tænkt som erhvervsuddannelser, idet universitetet efter parisisk inspiration ideelt skulle bestå af uafhængige sammenslutninger af lærere, der falbød lærdom til et beskedent antal unge, for hvem lærdom og kundskaber havde så megen værdi i sig selv, at de var indstillet på at ofre en høj pris og megen møje for at erhverve sig dem. I Danmark var der imidlertid hverken samfundsmæssigt eller kulturelt grundlag for et universitet af

denne type. Universiteter eksisterede i en lidt anden form dels i København samt i perioder også på Sorø Akademi²⁴.

At studere på universitetet var oprindeligt helt overvejende ensbetydende med at forberede sig til et præsteembede. Siden reformationen havde der været behov for præster, der var oplært i den ny tids teologi, og der var krav om, at ingen kunne ordineres til præst, hvis ikke man kunne godtgøre, at man havde studeret ved universitetet i nogle år²⁵. Den teologiske eksamen blev dermed den første embeds-eksamen, og den blev oprettet i 1707²⁶.

Andre fag end teologi eksisterede også, forstået på den måde at der var knyttet professorer til universitetet, der kunne forelæse, men egentlige studier eller mulighed for at tage en eksamen var ingen selvfølge²⁷. Oprindeligt fik man da heller ikke en eksamen, men en grad på universitetet, og der eksisterede en lavere grad og en højere. På filosofi, der rangerede som det laveste fakultet, hed graderne baccalaur og magister²⁸. På de øvrige fakulteter hed graderne licentiat og doktor²⁹.

En af de sociale udvekslinger mellem land og by fandt sted i kraft af den måde, de studerende var studerende på, idet mange provinsstudenter ikke havde råd til at opholde sig i København. Så efter at de var blevet indskrevet ved universitetet, vendte de hurtigt hjem. Nogle af studenterne kom efter en tid tilbage for at indstille sig til eksamen, men mange gik til bunds undervejs. Man kunne også indskrive sig på universitetet for derefter at rejse videre til de ansete universiteter i Europa for der at erhverve sig den fuldstændige akademiske uddannelse, som

24 Der fandtes andre universiteter: I Kiel var universitetet oprettet i 1665, og her foregik undervisningen på tysk. Efter indlemmelsen af de gottorpske dele af Slesvig i det danske monarki i 1720 uddannede universitetet embedsmænd til hele den dansk-norsk-slesvigsk-holstenske stat. Universitetet i Kiel blev en overgang finansieret af Katarina II op til 1773, hvor den danske stat gennem Det Tyske Kancelli overtog ansvaret. I Kristiania (Oslo) blev universitetet oprettet i 1811. Endelig fandtes der teknisk set et dansk universitet oprettet i 1820 i Frederiksnagore (Serampore), som skulle uddanne kristne indiske unge i sanskrit, andre asiatiske sprog og europæisk videnskab (Østergaard, 2003a). Også Sorø Akademi havde en slags parallel i det akademiske gymnasium i Altona, oprettet 1738. (Østergaard, 2003b).

25 Spørgsmålet gik alene på, at man havde studeret, og ikke med hvilket kundskabsmæssige udbytte, egnethed for præstekald, eller andet. Den konkrete kundskabsprøve var overladt til biskoppen.

26 Løgstrup, 1991.

27 Oprindeligt, i 1537, var universitetet normeret til 3 (senere 4) lærestole i teologi, 1 i jura, 2 i medicin og 8 (senere 10) i artesfagene, som var de forberedende studier til de øvrige studier. Indtil 1732 voksede antallet af lærestole fra 14 til 17, heraf var kun en i et nyt fag, metafysik. I medicin, jura og de filosofiske fag, var der professorater men stort set ingen studerende. Ydermere kunne en uddannelse i jura eller medicin ikke fuldendes, men måtte suppleres med studier i udlandet.

28 Ikke at forveksle med en magisterkonferens, som blev introduceret i 1824. Denne var oprindeligt en adgangseksamen for at kunne indstille sig til magistergraden (Grane & Jensen, 1992).

29 Baccalaurograden falder bort i 1775. I 1824 bliver den lave grad på filosofisk fakultet til magistergraden, mens den høje grad bliver doktorgraden (Grane & Jensen, 1992).

ikke kunne fås i Danmark. Det krævede ganske vist en del kapital, så det var kun en mulighed for få. Endelig var der studerende ved universitetet, som ikke indskrev sig, fordi dette ville medføre at opgive eksisterende (adels)privilegier, som blev erstattet med privilegier knyttet til det akademiske borgerskab. Adelen har derfor ofte modtaget deres undervisning som privat betalende elever i professorernes huse.

En forudsætning for overhovedet at blive optaget som student ved universitetet var, at man bestod den såkaldte 'første eksamen', *examen artium*. Formålet med denne var at sikre, at den studerende var i besiddelse af de instrumentelle kundskaber og færdigheder, som især det teologiske studium forudsatte for overhovedet at kunne studeres med udbytte. Optagelsesprøven var samtidig en måde at sikre et passende kundskabsniveau ved universitetet på. Bestod man prøven, modtog man et akademisk borgerbrev. Artium-eksamen var, sammen med en udtalelse fra den forrige skole, som dels vurderede den kommende students modenhed og kundskabsniveau, dels hans sociale kår, således et formelt optagelseskrav.

De fag, der indgik i artium, var i begyndelsen udelukkende latinsk stil, senere omfattede prøven en lang række forskellige fag, for atter at blive reduceret i slutningen af 1700-tallet til at være teologi, latin, græsk og hebraisk³⁰, historie, geografi og astronomi. Eksamen i sprogene foregik på latin, men da de unge endnu ikke beherskede dette sprog tilstrækkeligt til at kunne føre en samtale, havde eksamen karakter af overhøring af udenadslære³¹.

Det var i praksis også muligt at undgå artium-eksamen ved at lade sig indskrive privat ved universitetet, hvilket blev en vej for især adelens børn³². Da kongen, for at sikre Københavns Universitets anseelse og studerende, på et tidspunkt satte 2 års universitetsstudier i København som forudsætning for et embede i Kongens tjeneste, blev der mulighed for, for de der ikke allerede havde gjort det, at aflægge en artiumlignende prøve.

Den første egentlige universitetseksamen var for næsten alle studenter *examen philosophicum* eller 'anden examen'. *Examen philosophicum* var indført på baggrund af utilfredshed med, at unge mennesker mødte frem på universitetet i umådeligt slet forberedt tilstand³³. Der krævedes en bredere almindelse, som

30 Hebraisk kunne endda fraviges, hvis man ikke ønskede senere at søge et gejstligt embede eller et skoleembede.

31 Dette støttes af en række samtidige beretninger (Thomsen, 1975, s. 113).

32 Det betød, at blot 71 % af studenterne var offentligt eksaminerede. Resten fandt en anden vej til universitetet, herunder den omtalte private indskrivning (Thomsen, 1975, s. 113).

33 Oprindeligt omfattede prøven, der forudsatte ca. 8 måneders studium efter artium *grammaticis, logicis, physicis, ethicis, principiis arithmeticae, geometriae, sphaericæ* og samme *præceptorum*

var grundigere end den, der kunne gives i skolen, men som dog stadig var af forberedende art. Oprindeligt gjaldt forordningen om filosofisk eksamen for alle, undtagen dem, som ville indstille sig til juridisk eksamen³⁴. Det er i disse universitetets første og anden eksamen (artium og filosofisk eksamen), at man finder ansatsen til den dannelsesdiskussion, der skaber grobund for det almene gymnasiums vækst, og som jeg ser forbundet med den humanistiske faggruppes etablering. Dette vender jeg tilbage til i det følgende.

Antallet af studenter på de andre fakulteter end på det teologiske var ringe, og – som vi skal se senere – førte den juridiske uddannelse, i modsætning til den teologiske, ikke til noget. Der var ikke bestemte embeder eller stillinger, hvortil der var knyttet den betingelse, at man skulle have studeret jura ved universitetet. Tilsvarende gælder for filologi og filosofi: At de ikke førte til noget embede. Dette ændres efterhånden med skolelovene, som kræver, at man skal have en hel eksamen, og at det ikke længere er tilstrækkeligt at være studerende.

Sorø Akademie blev genoprettet i 1747³⁵. Indtil 1782 var der kun adgang for adelige, der vel at mærke havde en vis økonomisk ballast, men siden kunne ”fornemme borgerbørn” også optages. Optagelsesprøven svarede til universitets artium. Det særlige ved Sorø Akademi var dets rekrutteringsgrundlag og sigte med uddannelsen, som var en bred kristen og videnskabelig dannelse i alle de videnskaber, som hørte til civile, politiske og siden hen også militære erhverv. Men også de pædagogiske principper var særlige, ligesom lærerstaben var. De pædagogiske principper, som var nedfældet i fundatsen, integrerede teori og praksis, gav muligheden for indsigt i kommende embeder gennem volontørtjeneste og stillede krav til professorerne om at gøre sig overvejelser om formidling af stoffet og selve undervisningens udformning. Lærerstaben var sammensat af folk, der udover deres fag besad ”personlighed og pædagogiske gaver”, og dermed fik man også tiltrukket personer, som udviklede pædagogisk fornyelse og tænkning³⁶.

usu og intellectu, hvortil der skal udstedes et offentligt indbydelsesskrift. Grammatikken skal omfatte oversættelse og forklaring af en latinsk og en græsk tekst overensstemmende med grammatikkens og retorikkens regler, og endvidere at de uspecificerede præcepta omfatter geografi og metafysik. Senere blev hebraisk føjet til og senere igen historie. Senere igen blev filosofikum-prøven begrænset til matematik, fysik og teoretisk og praktisk filosofi.

34 Filosofisk eksamen blev senere afskaffet: I 1845 hvor latinskolereformen overførte den alment dannende undervisning til det underliggende skolesystem, forblev alene de filosofiske discipliner tilbage, og herved opstod det filosofikum, der kendtes indtil 1971. Selve den filosofiske eksamen eksisterede til 1871.

35 Sorø Akademi var blevet til i 1623 som en overbygning på Sorø skole, der var oprettet for 30 adelige og 30 borgerlige drenge. Akademiet var oprettet som sted for videregående uddannelse for især adelen. Akademiet lukkede i 1665. Ludvig Holberg genåbnede ved hjælp af sin personlige formue akademiet i 1747, og da forblev det åbent til 1798. I 1826 startede det tredje akademi og det blev i denne periode et kulturcentrum for den danske guldalder. Dette sidste akademi lukkede i 1849. Sorø Akademi har siden midten af 1586 desuden haft en almindelig skole, som er fortsat op til i dag, dog alene som 10.klasse og som gymnasium (Sorø Akademi, 2005).

36 Thomsen, 1975, s. 239-243.

Dette var beskrivelsen af uddannelsessystemet som den fælles grund, faggrupperne begynder at etablere sig på. I det følgende skal vi se nærmere på hver af de fire faggrupper og især på den mere eksakte kontekst, de udspringer af.

Tegn på etablering af faggrupper

Diskussionen om, hvornår man kan tale om etableringen af en faggruppe inden for et felt, drejer sig ikke om genstanden eller emnet, gruppen beskæftiger sig med: Mennesket har sandsynligvis til alle tider haft en form for system til at afgøre uoverensstemmelser med, til at beherske naturen med for at forbedre sine levekår, til at diskutere og forholde sig til kulturprodukter og til at handle med. Alle disse ting kan man argumentere for hører med til menneskeheden gennem alle tider³⁷.

Fra min tidligere omtale af Bourdieus beskrivelse af opkomsten af det religiøse felt har vi et bud på, hvorledes vi kan forstå, hvordan felter etablerer sig generelt, og det er denne forståelse, jeg vil lægge til grund i det følgende. Således vil jeg interessere mig for en periode fra feltets rationalitet kommer til syne i spæd form, til en faggruppe, som vi kender den i dag, er etableret institutionelt på en sådan måde, at det er feltets egne aktører, der afgør, hvem der kan indtræde i feltet, og hvem der ikke kan.

Men forinden vil jeg vende tilbage til professionssociologien for at se på, hvad man har at sige her.

Professionssociologien beskæftiger sig med to forhold omkring professionernes opståen: At de er udtryk for, at der sker en arbejdsdeling i samfundet, og at de beskæftiger sig med bestemte arbejdsopgaver. Begge disse forhold er relevante for faggrupper, som vi skal se i det følgende.

Men udover dette er karakteren af den særlige viden, faggrupperne udvikler gennem deres opkomst, til deres fulde etablering har fundet sted, også relevant, idet deres særlige viden, forstået som en professionel viden, udgør en væsentlig side af deres ethos.

I de fire faggrupper har vi at gøre med grupper, der er beskæftiget med forskellige genstande, så vi må interessere os for selve genstanden og dennes karakter. Vi må i forlængelse heraf også undersøge, hvordan faggruppen får sin viden om sin genstand. Og videre inddrage, hvordan genstanden forstås i samfundet som helhed. Vi har allerede med udgangspunkt i samfundets produktion og skolesystem

³⁷ Jensen et al., 1979.

antydning, at ingeniørgruppen og erhvervsøkonomigruppen synes at være knyttet til henholdsvis industri og handel, humanistgruppen til skolesystemet, mens juristgruppen er knyttet til rammerne for produktionen.

I professionssociologien anses viden som værende et centralt træk for professioner, og viden er et tema i så godt som alle sociologiske undersøgelser af fænomenet. Udgangspunktet er som regel, at viden er en rationel, formaliseret, og videnskabeligt baseret størrelse, og diskussionen om viden³⁸ kan således tage udgangspunkt i

- af hvilken art, den professionelle viden er
- hvordan den professionelle viden adskiller sig fra andre typer viden
- hvordan relationen mellem den professionelle viden og det professionelle arbejde er

Den professionelle videns art er et centralt område, hvor man ser viden, som noget overførbart, dvs. at den er eksplicit og ikke bundet til bestemte individer, at den er i stand til at danne ny viden, og at dens formål i en vis udstrækning er kontrol.

Processen med formel rationalisering har genereret en ny type viden, nemlig den systematiske, kodificerede, generaliserede (hvilket betyder abstrakte) viden om midlerne til kontrol (af naturen og af mennesker). Vigtigst er, at den har resulteret i viden om, hvordan man tilegner sig ny viden om sådanne midler. Videnskab og teknologi er vigtige elementer i denne ny viden, men den kan ikke reduceres til viden og teknologi. Viden om, hvordan man beregner markedsrentabilitet, organiserer og planlægger i bureaukratier og udvikler, indfører og forudsiger de abstrakte, kodificerede love fra det juridiske system, er alle udviklet i processen med formel rationalisering. Denne formelle, rationelle, abstrakte utilitaristiske viden har resulteret i nye midler for kontrol (over naturen og over andre grupper), og det er en form for viden, der er kvantitativt og kvalitativt anderledes end den tidligere praktiske viden og den status-kulturelt bundne viden³⁹.

Den professionelle viden adskiller sig fra andre typer viden, og at dette er tilfældet kan man anskue som en udvikling af det moderne samfund. Betingelsen for, at professioner overhovedet kan eksistere, opstod da viden blev et selvstændigt element i samfundet, hvor den førhen alene havde været bundet til sociale in-

³⁸ Macdonald, 1995, s. 157 ff.

³⁹ Citat af Murphy, 1988, s. 246-247, gengivet i Macdonald, 1995, s. 160.

stitutioner⁴⁰. Der er ikke tale om en brat overgang fra en fase til den næste, men om at flere måder at tænke på, en præ-moderne og en moderne, eksisterer side om side, og hver især kan bringes i anvendelse afhængigt af omstændighederne⁴¹. Viden blev således, når den ikke længere var lukket inde i den sociale og moralske verdens adskilte rum, et selvstændigt middel, hvormed man kunne betragte verden. Som vi så tidligere, havde Bourdieu en lignende argumentation i sin gennemgang af det religiøse felt. Tilføjer man en samtidig, samfundsmæssig orientering i retning af vækst⁴², var vejen åben for individer til at udvikle områder for uddannelse og ekspertise, at blive bærere af viden for denne videns egen skyld, og for at danne særlige grupper for denne ekspertise. Grupperne kunne herefter forfølge deres interesser, bl.a. ved at bruge deres viden til at opnå økonomiske fordele.

Det professionelle drejer sig også om en relation mellem viden, det professionelle arbejde og 'noget', der ikke ganske lader sig bestemme. Den akademiske teori kan ses i forhold til det håndværksmæssige, og det anerkendes, at professionelle må besidde elementer fra såvel teori som håndværk. Men der er også noget ubestemt, som må være til stede: Det at kunne en profession er ikke det samme som at kunne et håndværk, for 'abstrakt viden er fundamentet for en effektiv definition af professioner'⁴³. Der eksisterer således en polaritet mellem abstraktion og det konkrete, og professionel viden eksisterer et sted mellem ekstrem abstraktion og ekstrem konkrethed; For stor abstraktion synes at være ren formalisme, for meget konkrethed skønnes at være et håndværk. På et eller andet velvalgt sted i midten kan besidderen af viden og teknik med succes udøve 'professionelt skøn'. Netop at vide, hvori dette ubestemte sted i midten består, er professionens styrke. Her kan professionen definere de områder, som er utilgængelige for andre end dem, der tilhører professionen⁴⁴. Det handler ikke om ren teori, ej heller om ren praksis, og det er noget, der kun kan læres i faget – ikke ses udefra. Professionaliseringsstrategisk kan man definere dette sted som dér, hvor unik, individuel ånd og talent for faget mødes⁴⁵.

40 Macdonald trækker her på Gellner: *Plough, Sword and Book*, 1988 (Macdonald, 1995).

41 Viden af mere praktisk karakter, f.eks. den håndværksmæssige, ses her som en anden type af viden. Forskellen ligger bl.a. i, at den sociale struktur af denne viden er forskellig fra professionernes: i gilderne og især i laugene var anerkendelsen af viden knyttet til mester-betegnelsen, som kun kunne opnås ved en form for indvielsesceremoni, der – udover demonstreret faglig dygtighed – også indeholdt ritualer af religiøs og mystisk karakter.

42 Macdonald refererer her også til Webers *Protestantiske Etik* og Durkheims anomi. Macdonald, 1995, s. 159.

43 Abbott, 1988, s. 102.

44 Macdonald refererer her til Abbott. Macdonald, 1995, s. 165.

45 Macdonald refererer her til Larson, 1997, Macdonald, 1995, s. 165.

Endelig optræder efterspørgslen efter den viden, professionerne har, også forskelligt i forhold til professionerne, idet den kan komme fra verden udenfor eller fra gruppen selv. Udefrakommende efterspørgsel er, når der er brug for en bestemt viden, uanset om en profession kan imødekomme behovet eller ej. Mens andre typer efterspørgsel kommer inde fra professionen selv, og de eksisterer ikke uden for denne. F.eks. har lægpersoner brug for jurister til at tyde lovene, deres sammenhænge osv. Uden jurister ville der ikke være juridiske problemer - godt nok ville der være problemer, men disse ville være spørgsmål om tradition, politik, personlig forhandling, konflikt etc. Omvendt gælder for videnskab: Videnskabsfolk bliver fremtrædende ved at løse intellektuelle problemer stillet af andre videnskabsfolk.

Professionel viden kan man også se som værende den, der er certificeret eller akkrediteret⁴⁶. Akkreditering er et spørgsmål om grader, eksamensdiplomer etc., som opnås fra skoler og universiteter – som her i Danmark helt overvejende vil være anerkendt af Undervisningsministeriet, og dermed centralt styret af staten. En sådan akkreditering giver indehaveren ret til at træde ind i den professionelle gruppe. På den måde bliver viden en adgangsbillet til at udføre et erhverv, og midlerne til at gøre dette ligger i den professionelles formelle og abstrakte viden, ikke nødvendigvis i indehaverens evner til at anvende den eller de manuelle færdigheder (undtagen hvis det drejer sig om arbejde, der har relation til vore kroppe).

Jurister

I begyndelsen af kapitlet blev det antydnet, at enevældens indførelse kunne ses som starten på etablering af et felt med en administrativ rationalitet, og inden for denne etableres faggruppen jurister. Institutionelt sker det i 1736, og den juridiske stand vokser frem i de følgende 100 år⁴⁷. Men som tidligere nævnt opstår en institutionalisering ikke ud af ingenting, idet den er resultatet af en praksis, som har været til stede i en tid. Grundlæggende udspringer den administrative rationalitet af at skulle administrere og forvalte for en magt.

Tilbage i middelalderen var forvaltningen alene knyttet til kongens person, og da kongen rejste rundt i sit rige for at opretholde sin magt, rejste administrationen med⁴⁸. Administrationen bestod af en kiste med penge og regnskaber – finanshovedkassen - og en kiste med arkivalier – kancelliet. Den opdeling imellem statens funktioner, som vi ser i dag, var ukendt dengang, hvor statsmagten var en enhed,

⁴⁶ Macdonald refererer her til Weber, 1978, Macdonald, 1995, s. 161.

⁴⁷ Hammerich, 1936, s. 260.

⁴⁸ Dette tidlige system betegnes i dag som et rejsekongedømme jvf. Olesen, 2000, s. 4.

som både kunne udstede love, administrere og dømme⁴⁹. De, der administrerede i praksis i middelalderen, fungerede på samme tid som kongens private tjenere og som hofembedsmænd, og de blev rekrutteret fra landets fornemmere slægter.

Systemet var stabilt, men udviklede sig i omfang⁵⁰, og de få mennesker i administrationen udgør ikke nogen profession. Adelen havde, i kraft af sine privilegier, den overordnede embedsmyndighed (hvilket var tilfældet også udenfor retsvæsenet), så på den måde kan man tale om et vist sammenfald mellem adel og administration. Lokalt fungerede godt 50 lensmænd, og derudover fandtes et system, som bestod af fogederne og skriveme i herred, by og birk. Udover adelen var der i administrationerne også ansat folk fra de lavere stænder på lavere poster uden nogen bestemt uddannelse.

Som beskrevet tidligere var der på universitetet bare én juridisk professor, men ingen juridisk uddannelse. Universitetsjuristerne beskæftigede sig da heller ikke med praktiske, juridiske spørgsmål, men med romersk retsvidenskab⁵¹. En student kunne godt få en juridisk grad, men hvis han ikke var adelig, kunne han ikke finde et juridisk embede. De underordnede poster i administrationen, f.eks. som skriver, var det til gengæld ikke nødvendigt at have en juridisk uddannelse for at få. Den første spire til en egentlig juridisk embedsstand dukker op i forbindelse med en ændring af centraladministrationen, hvor det danske og det tyske

49 Hammerich, 1936, s. 261.

50 I midten af 1600-tallet kan vi danne os et billede af den administrative rationalitets omfang ved at se på centraladministrationens sammensætning: Rentekammeret blev ledet af 1 rigshofmester og derudover fandtes 3 rentemestre og omkring 25 renteskrivere; Kancelliet blev ledet af Kongens kansler og derudover fandtes 1 øverstesekretær, 10-15 sekretærer, 1 kancelliforvalter (beskæftiget med arkivet) og et ubestemt antal skrivere; Kongens Kammer bestod af 1 kammersekretær og 1 kammerskriver; Tyske Kancelli bestod af 1 oversekretær og 6 sekretærer; Rigmarsken og Rigsadmiralen rådede over 1 tøjmester, 5 ingeniører og diverse krigskommissærer. Admiralen bistodes af en viceadmiral og nogle af Holmens kaptajner. Endelig var der Kongens Retterting som var besat med Rigets kansler, der var en domsmæssig autoritet. (Hammerich, 1936; Reitzel-Nielsen & Popp-Madsen, 1936 s. 263).

51 Romerretten henviser til den ret, der gjaldt i Romerriget, men som helt op til vore dage har haft stor indflydelse på europæisk ret. Det var denne ret, man især studerede på de tidlige universiteter: Bologna og Paris. Også i København har der efter reformationen eksisteret et professorat inden for området (Tamm, 2005). I Universitetets fundats var den juridiske professors opgaver beskrevet: "En juridisk professor skal forelæse over de kejserlige Institutioner. Hvis han er tilstrækkelig lærd eller i øvrigt ser sig i stand dertil, kan han hyppigt i sine forelæsninger medtage noget om lovene fra Platon, Cicero eller historieskriverne. Ligeledes fra Aristoteles' Politik etc. for at lokke de unge mennesker til sine forelæsninger. Han kan når som helst fremføre andet, der kan være nyttigt for tilhørerne, men kun lidt fra andre dele af civilretten. Derved håber vi, at nogle af eleverne kan blive mænd, som med deres råd kan gavne staten. Thi skønt vi i det hele ikke her i vore lande følger romerske love og sædvaner, fordi vi har vore egne, så er det passende, da det ærværdige tysk-romerske rige hævder, at dets love stammer fra naturens lov, og man ikke skal anse det som love, som man fornemmer at stride mod naturens lov, at andre landes lov er i overensstemmelse med naturens lov, selvom det undertiden er på en anden måde end de romerske love. Og dette stemmer overens med den højeste sandhed, det er Kristi ord: Alt, hvad I vil, at menneskene skal gøre mod os, skal I også gøre mod dem. Forstanden skærpes altså ved kendskab til andres love, så at man bekvemt kan dømme om vore love og sædvaner..." (Efter den latinske tekst i Norvin: Københavns Universitet i Reformationens og Orthodoxiens Tidsalder II, 1940, gengivet hos Tamm, 1992, s. 25).

kancelli bliver lagt sammen på basis af tyske universitetsuddannede jurister. Den førnævnte professor ved universitetet samt lærerne på Sorø Akademi var ligeledes tyske jurister.

Med enevælden i 1660 blev der gennemført en centralisering af regeringsmagten, lovgivningen og embedsvæsenet: Forvaltningen blev udbygget, og der blev oprettet et kollegiestyre⁵², hvilket krævede flere centrale embedsmænd. Herved blev der mulighed for, at borgerlige kunne få adgang til embedsmandskorpset. Hvorvidt begrundelsen for at indlemme folk af borgerlig herkomst var udtryk for et ønske om en vis udligning stænderne imellem, eller om der var tale om en simpel nødvendighed, er usikkert, men det synes at have været et problem at finde tilstrækkeligt med passende 'embedsmandsmateriale'⁵³. De nye, borgerlige embedsmænd havde i udgangspunktet ikke studeret jura, men de forudsattes at være generelt velstuderede. Det betød, at de f.eks. havde de studeret teologi eller filologi, hvilket var de fag som repræsenterede tidens almindelse. Lovkyndighed blev anset for at være en lærdom, som alle lærde formodedes at kunne beherske⁵⁴. Antalmæssigt blev forholdet mellem adel og borger hurtigt ligeligt. Der eksisterede således to grupper jurister: En lille gruppe universitetsjurister og en betydeligt større gruppe embedsjurister, som var praktikere, og som baserede deres virke på selverhvervet lovkundskab og personlige egenskaber. Især embedsjuristerne fik stor betydning for lov og ret i det 17.-18. århundrede.

I samme periode så tingene uden for centraladministrationen og i retsvæsenets lavere instanser anderledes ud. Princippet var, at det lokale embedskorps skulle være rekrutteret blandt folk fra den egn, hvor de havde deres virke. De embedsmænd, der var beskæftigede med retsplejen i herred og birk var almindeligvis hentet fra bondestanden, eller de var forhenværende funktionærer fra egnens godser. I købstæderne var embedsmændene, dvs. byfogederne, fundet blandt "de bedste og vederhæftigste Borgere, som længe har skattet og skyldet og bedst kender Byernes Tilstand"⁵⁵, typisk hos købmandsstandens medlemmer. Der var ikke tale om egentlige stillinger, men om at folk ved siden af deres almindelige erhverv blev beskikket til et embede. Adskillige kunne hverken læse eller skrive,

52 Et kollegiestyre vil sige, at beslutningerne træffes af en gruppe embedsmænd – et kollegium – i modsætning til et ministerstyre, hvor beslutningerne bliver truffet af en minister. Den danske centraladministration går i 1848 fra kollegiestyre til ministerstyre. (Undervisningsministeriet, 2004).

53 Macdonald, 1995, s. 271.

54 Måske var det på grund af dette forhold, at embedsjuristerne var at finde i mange forskellige sammenhænge relateret til tidens dannelse som polyhistorer, litterater og andre? Blandt digtekunsten var der f.eks. en del embedsjurister. Det omvendte gjorde sig ligeledes gældende, hvor ikke-jurister skrev om juridiske spørgsmål, og her findes blandt de mere kendte Ludvig Holberg, som også gjorde sig i et juridisk forfatterskab ved i 1715 at udsende sin "Natur- og Folkeret" (Hammerich, 1936, s. 277).

55 Hammerich, 1936, s. 279.

men det blev heller ikke anset for nødvendigt, blot vedkommende i øvrigt var en fornuftig og vederhæftig person.

Med tiden steg kravene til embedsudøverne, og det blev vanskeligt at rekruttere folk. Foged- og skriverembederne gav kun en ringe løn, men medførte et stort ansvar og risiko for at blive dømt, hvis man tog fejl. Af den grund blev bønderne helt trængt ud, mens det blev vanskeligere at finde frivillige købmænd. Derfor begyndte man at rekruttere andetsteds fra, og embederne begyndte, navnlig i landdistrikterne, at blive besat af personer, der ingen tilknytning havde til stedet, og som derved var henvist til at leve af embedsindtægterne alene. Da embedernes økonomiske kår var dårlige, kan man forestille sig, at ansøgerne bestod af folk, som ikke havde mange andre muligheder. I arkiverne kan man læse, at en stor gruppe ansøgere blev betegnet som ”en der har tjent ved Pennen”. Disse var f.eks. det skrivende personale fra de offentlige kontorer, kollegierne o. s. v. Dernæst adelens sekretærer og godsforvaltere og endelig en vis gruppe teologiske studenter.

Embedsmændene på landet og den overordnede centrale embedsmand var to forskellige verdener⁵⁶, og der var ingen mulighed for at komme fra den nederste gruppe til den øverste⁵⁷.

Den øverste del af embedsvæsenet fungerede udmærket, mens man måtte gøre noget ved den nederste del. Dette udmøntede sig i etablering af en eksamensforordning i 1736, som i første omgang rettede sig mod systemets lavere embeder og først noget senere mod centraladministrationen⁵⁸.

Jurastudier på universitetet kunne efter en studietid på omkring 3 år herefter munde ud i en egentlig eksamen⁵⁹. På universitetet kendte man praktisk talt ikke til undervisning, og studenterne måtte forberede sig til eksamen ved hjælp af privatundervisning eller gennem selvstudier.

⁵⁶ I den lave sociale gruppe dukker prokuratoren, dvs. en, der varetager en andens forretninger, efterhånden også op. Prokuratoren var rekrutteret fra samme gruppe, nemlig blandt folk, der havde ”tjent ved pennen” og udrangerede teologiske studenter. I starten var der decideret forbud mod prokuratorer, men i løbet af 1700-tallet blev de til sidst blev accepterede. (Hammerich, 1936, 284).

⁵⁷ Hof- og Statskalenderen, som begyndte i 1734, nævner længe intet om den danske underdommerstand. Denne forekommer overhovedet ikke, hvorimod underdommerne i Norge, Hertugdømmerne, Færøerne og i kolonierne samt lavere rangerende hoffunktionærer anføres. Først i 1790 medtages de danske underdommere (Hammerich, 1936, s. 283).

⁵⁸ Dette berørte i første omgang ikke hele den administrative tjeneste, for hvilken der blev lavet en særlig privat prøve for ”Examinander af Adel eller fornem Stand” (Hammerich, 1936 s. 285).

⁵⁹ Thomsen, 1975, s. 228-232.

I sidste halvdel af 1700-tallet, begyndte der at udvikle sig et specifikt dansk retssystem og samtidigt fremkom dansksproget juridisk litteratur omhandlede denne nationale ret, naturretten og folkeretten. Indtil da havde studierne rettet sig mod romerretten.

Men der var det praktiske problem, at det ville tage tid, inden det juridiske Fakultet kunne producere det nødvendige antal kandidater. Og udviklingen gik langsomt, for op til 1770 producerede fakultetet i gennemsnit blot fem kandidater årligt, og i perioden 1771 – 1800 gennemsnitligt 18.

I 1736 blev der også oprettet en privat eksamen for 'ustuderede', hvorved man henvendte sig til folk, der ikke havde gået på latinskolen eller på anden måde opfyldte kravene til at blive indskrevet på universitetet. Formålet var at sikre, at en underordnet i et retsembede havde tilstrækkeligt med lovkundskab til at bestride posten⁶⁰. Mange af dem, der tog den ustuderede eksamen, var folk, der allerede sad i embeder. Denne eksamen (som også blev kaldt en *dansk juridisk eksamen* til forskel fra den rigtige universitetseksamen, som blev betegnet *latinsk juridisk eksamen*) foregik på universitetet og krævede ikke mere end 3-4 ugers forberedelse. Men dette og selve rejsen til København var for kostbart for mange. Man indførte derfor en anden og lettere tilgængelig eksamen, hvorved embedsmænd kunne blive eksamineret på deres hjemsted af en dertil beskikket embedsmand. Dog kunne man kun indstille sig til denne type eksamen, når man havde fået et bestemt embede⁶¹.

Endelig eksisterede der et særligt jurastudium på Sorø Akademi, som jvf. traditionerne på Sorø var rettet mod adelen, og som i øvrigt ikke udfordrede Københavns Universitets status⁶².

I dag ved vi, at der kom til at gå 200 år, før de juridiske kandidater var så mange, at de andre kunne undværes.

I den øverste del af den juridiske verden satte universitetets og Akademiets oprindelige retsvidenskabelige studier sig ikke spor i begyndelsen, og de nye juridiske kandidater vandt kun langsomt indpas. Vendepunktet blev Struensees reformer

⁶⁰ Ud fra et pædagogisk synspunkt eksisterede der en interessant forskel på de to typer juridiske eksaminer. Hvor den egentlige universitetseksamen blev vurderet ud fra et slags dobbeltsystem, hvor den opnåede karakter både udtrykte, hvor stort et pensum man beherskede, samt hvor grundigt man beherskede det, så blev de ustuderedes eksamen blot vurderet efter, hvorvidt (senere hvor godt) eksamen var bestået. En 1. karakter, som senere blev en forudsætning for en karriere i centraladministrationen, dækker således ikke blot over en høj karakter, men tillige over et stort pensum (Thomsen, 1975, s. 225 og 237).

⁶¹ Denne prøveform bestod i omkring 60 år.

⁶² Thomsen, 1975, s. 239 - 243.

af forvaltningen i 1770'erne, og i løbet af den følgende generation avancerede de latinske jurister til at have besat flertallet af de ledende poster i kancelli, rentekammer og øvrige kollegier. Dermed kom de efterhånden dermed også med i Kongens Råd og fik andel i regeringsmagten.

Mellem 1814 og 1848 voksede bureaukratiet til at være en betydelig magtfaktor i samfundet, ikke alene som administration men også som politisk magt, og embedsmændene blev på grund af nogle svage konger, politisk stærkere⁶³.

Efter statsbankerotten 1813 og tabet af Norge 1814 flyttede tyngdepunktet sig fra statsrådet til embedskontorerne. Juristerne fik således en betydelig politisk magt, idet de den ene dag udvirkede en kgl. resolution, den næste dag udarbejdede de dertil hørende lovforslag og befalinger, og derpå iværksatte alle nødvendige administrative skridt.

I 1821 organiserede man det juridiske hierarki. I en forordning blev standens monopoler beskrevet i en form, der mindede om hoffets, alle niveauer og hvilke eksamener, der gav adgang til embedet, blev opregnet, men skellet mellem de to juristtyper blev opretholdt.

Det afgørende skel mellem embedsjurister og universitetsjuristerne lå i de sidstnævntes videnskabelighed: Igennem universitetsuddannelsen blev den ægte jurist og den ideale embedstype skabt, som ville være i stand til at træde ind i hvilket som helst felt af statstjenesten, og man argumenterede med, at det er retsstudiets videnskabelige væsen, der retfærdiggør standens særlige stilling, idet retsstudiet blev opfattet som en universel uddannelse, der gjorde kandidaterne kompetente til at styre og lede i alle statens og samfundets forhold.

Idealet blev, at den juridisk uddannede embedsmand var en generalist, som i kraft af sin videnskabelige indsigt kunne klare alle livsforhold og svare på alle spørgsmål. Juristerne kom op til enevældens afslutning således til at spille en betydelig rolle. I resten af 1800-tallet blev juristerne gradvist reduceret fra en regerende til en administrerende stand. Vedtagelsen af Grundloven blev et middel mod den magt, bureaukratiet og embedsmændene efterhånden havde fået. Fra at være politisk aktive i 1850'erne er embedsmændene omkring 1900 fraværende i Rigsdagen⁶⁴.

Politisk dannede der sig to grupper i og uden for Rigsdagen. Den ene gruppe bestod i embedsmænd, som havde støtte hos bestemte politiske grupper i

⁶³ Citat efter Ditlev Tamm, i Kragh, 1996.

⁶⁴ Citat af Ditlev Tamm i Kragh, 1996.

Rigsdagen, som i en periode talte adskillige jurister⁶⁵, og den anden gruppe var "Bondevennerne", der så gods- og embedsaristokratiet som deres fjende. Fra denne åbnede der sig en systematisk opposition mod Embedsverdenen.

Den strid, juristerne siden 1848 havde været genstand for, blussede op efter 1864, men nu direkte rettet mod de juridiske embedsmænd. For at bryde den magt, embedsvæsenet havde udgjort under det første styre, opstod der nye politiske konstellationer, og under forfatningsstriden i 1866 blev kampen mod embedsstandens politiske indflydelse et af hovedpunkterne.

I denne forfatningskamp mellem regeringen og oppositionen, om hvordan landet skulle styres, blev forvaltningen en af brikkerne. Oppositionen i Folketinget tvivlede på embedsmændenes loyalitet ved et regeringsskifte: Kunne en ny regering, der ikke nødvendigvis havde en akademisk baggrund, samarbejde med de akademiske embedsmænd? Eller ville de, bag om ryggen på regeringen, fortsat samarbejde med de gamle akademisk uddannede ministre? For at forebygge denne situation ønskede oppositionen, at embedsmændenes pligter og retningslinier skulle nedskrives. Således mente oppositionen, at embedsmændene skulle have fast arbejdstid, faste kontortider, faste arbejdsfordelinger, og den mente desuden, at arbejdet i ministerierne skulle være hovedopgaven for en embedsmand⁶⁶.

Omkring år 1900 ved embedsmanden, at embedet i sig selv ikke medfører nogen særlige fordele, og embedsmændene opførte sig neutralt, tilbagetrukket og loyalt over for den til enhver tid siddende regering. Juristernes passivitet inden for det offentlige liv i stat og samfund er intet ringe problem i standens historie. Det er det, der synes at være noget for Danmarks jurister særegent, hvor det i andre lande er gået modsat. Flere politiske opgaver blev fra slutningen af 1800-tallet lagt ud i kommissioner og udvalg.

Fra slutningen af 1800-tallet begyndte juristerne at kunne opfylde det behov, som handelen og industrien har, et forudsigeligt samfund, som ikke udvikler sig ud fra tilfældige politiske løsninger eller kompromiser, men ud fra tillid mellem to parter: den juridiske aftale.

65 Af 40 mænd, der var ministre i tiden 1865 til 1901 (bortset fra krigs- og marineministerne), er i følge opgørelser 20 embedsmænd, 18 godsejere, en arkæolog og en forsikringsmand. Blandt de 20 embedsmænd var 6 embedsmænd i centraladministrationen, heraf 5 departementschefer. (Waaben, E. (1948): *Træk af Embedsstandens stilling 1848-1948* citeret i Kragh, 1996).

66 I 1880 bestod centraladministrationen af fire ministerier (samt udenrigs-, krigs- og marineministeriet). Der arbejdede ca. 130 embedsmænd, og selv om der under dette styre var et større antal løst ansatte medhjælpere som kancellister, kopister og assistenter, var der ikke fysisk langt mellem toppen og bunden i det enkelte ministerium. Alle ministerierne var under samme tag. Formelt var der forskel mellem dem via rang og titler og løn. Som endnu et levn fra enevælden bar både militære og civile embedsmænd uniform. Uniformen symboliserede status og hierarki.

Sagførerstanden voksede i de første årtier af 1900-tallet, og udbruddet af 1. Verdenskrig rejste mange juridiske konflikter og aftalebrud. En anden ydre situation var genforeningen i 1920. Dels skulle der opbygges en dansk administration i Sønderjylland, og dels var der mange juridiske konflikter mellem danske og tyske indbyggere som følge af den nye grænse. Ligeledes steg antallet af dommere og jurister i politietaten, og endelig voksede bureaukratiet, i absolutte tal.

Juristerne forsøger i starten af 1900-tallet at omstille sig til det moderne samfund, der er under udvikling. Dette skyldes blandt andet, at studentertallet på universitetet fortsætter med at stige hurtigere, end der er stillinger i samfundet til de mange færdige akademikere. For juristerne skaber det en ny social situation: På trods af man er uddannet jurist, er man ikke længere garanteret et arbejde. Inden for standen er der enkelte jurister, der er kritiske over for udviklingen, men de "liberale" jurister er endnu ikke samfunds- eller standskritikere. Overproduktionen af jurister betød endvidere, at juristerne, ligesom den øvrige akademiske stand, spredte sig ud i samfundet. De indtog job, der tidligere var blevet udført af uuddannede eller af personer med kortere uddannelser. En del blev ansatte i de nye erhvervsorganisationer, der begyndte at skyde op, eller i de private banker og forsikringsselskaber.

Teknologer

I kronologisk forstand er den næste faggruppe, der opstår – i hvert fald hvis vi sætter institutionalisering som kriterium – ingeniørerne, som udspringer af en teknologisk rationalitet. Umiddelbart kan det forekomme at være et vanskeligt spørgsmål at afgøre, hvornår en teknologisk rationalitet historisk set har etableret sig, for mennesket har til alle tider forsøgt at forbedre sine levekår gennem at beherske naturen. Man kan derfor nemt forestille sig, at der i tidligere tiders samfund rundt om – hvor små disse end måtte have været – har eksisteret folk, der i højere grad end deres fæller ved egen hjælp eller ved at have gennemgået en mester-lignende oplæring kendte til og beherskede teknikker, som kan betragtes som tidligt ingeniørarbejde. Vi kender også til, at der i tidligere kulturer har eksisteret store anlæg, som det både har krævet betydelig teknisk snilde og kendskab til naturkræfterne at bygge: Etruskernes kloakker og kanaler fra det 6. århundrede, forhistoriske vandingssystemer i Iran og Kina og de romerske akvædukter. Fra de hjemlige breddegrader har vi Kanhave-kanalen, som i vikingetiden forbandt Stavns Fjord med Kattegat ved Mårup Vig.

Herhjemme blev ingeniørfaget konkretiseret i forbindelse med udbygningen af samfundets infrastruktur. Dette angik især transportområdet, idet et landsdæk-

kende vejnet begyndte at blive udbygget i 1763⁶⁷, hvilket i starten foregik under ledelse af udenlandske (franske) vejingeniører. Senere gennemførte staten byggeriet af Ejderkanalen i Slesvig, og dette projekt blev udført af enevældens egne tekniske eksperter: Hærens Ingeniør Korps og Søetatens Konstruktionskommission og med projektledelse af embedsmændene i de relevante kollegier.

I Danmark foregik den teknologiske uddannelse på Søkadetakademiet, som var blevet oprettet i 1701. Planlægningen af konkrete ingeniørarbejder fandt sted i bl.a. Søetatens Konstruktionskommission, som var blevet oprettet små 40 år senere med dette formål for øje. Andre initiativer skete enten på privat initiativ som amatørisme eller fandt sted i regi af selskaber, som det skete i Det Kgl. Videnskabernes Selskab oprettet i 1742⁶⁸. Såvel i Danmark som i udlandet spillede militæret en ledende rolle i teknologiudviklingen, og de militært uddannede teknologer kom til at sætte et præg på tekniske løsninger af civile opgaver.

Op til slutningen af 1700-tallet var staten den største industrialist, idet enevælden med ringe udbytte forsøgte sig med manufakturproduktion⁶⁹ til brug i militæret. Et af formålene var at opnå selvforsyning og balance i handelen med omverdenen⁷⁰. Ud over manufakturerne fandtes statsejede værker som Den kgl. Porcelænsfabrik og jernstøberiet i Frederiksværk. Uden for statens regi spillede den såkaldte husindustri en rolle. Husindustrien bestod af hjemmelavede husflidsvarer lavet med henblik på videresalg⁷¹. Fra husindustri og håndværk gik udviklingen langsomt hen imod en mere industriel og specialiseret tilvirkning.

67 Det er ikke mindst en teknologisk opdagelse, der gør dette muligt. Tidligere havde man bygget veje ved at lægge tunge sten ned i jorden, nøje tilhugget for at kunne bære vægten af trafikken uden at forskubbe sig. En skotsk ingeniør, McAdam, opfandt en bedre og en del billigere metode, som bestod i, at man lagde vejen på et let forhøjet plateau, som kunne give den tilstrækkelige afvanding, og på dette lagde man et lag af små, tætpakkede sten, som blev jævnet ud til en plan, pakket flade. McAdams metode kendes og bruges i dag, og går under betegnelsen macadamisering.

68 I perioden 1761-1821 blev hele landet i regi af dette selskab opmålt og kortlagt efter moderne principper. Projektet var et udslag af den merkantilistiske politik, som havde behov for en »inventar-opgørelse« over alle kongens riger og lande.

69 Manufaktur (latin *manu factum* = "håndlavet") betød oprindeligt blot varer lavet under et produktionssystem. De vigtigste manufakturer i Danmark fremstillede klæde af uld og bomuld. Andre manufakturer af en vis betydning var silkemanufacturen, tobaksspinderier og fabrikker, der forarbejdede det norske kobber og jern.

70 Efter 1820 var den merkantilistiske manufakturpolitik under afvikling, og den offentlige kritik havde været voldsom. I den fremherskende merkantilistiske tankegang blev rigdommen i verden opfattet som værende en konstant mængde. Den politiske strategi gik derfor både ud på at sikre staten en høj befolkningstilvækst og basere økonomien på en så stor grad af selvforsyning som muligt. Et eventuelt produktionsoverskud skulle afsættes til andre nationer, som derved mistede en del af deres opsparede rigdom i guld og sølv. Efterfølgende har den historiske dom over det merkantilistiske projekt været, at der var tale om forgæves anstrengelser, der var kostbare i brugen af ressourcer, og at tankegangen byggede på en mislykket økonomisk rationalitet.

71 Organiseringen omkring husindustrien var, at kapitalstærke folk, husekræmmere, større håndværksmestre eller købmænd stillede redskaber til rådighed, aftog varerne og sørgede for den videre forhandling. I takt med landbrugets konsolidering og deraf følgende behov for mere specialiserede varer blev husindustrien langsomt afviklet i 1840'erne, og der blev plads til

En måde at betragte ingeniørfaget på er at se det i forlængelse af håndværket, senere som anvendt naturvidenskab og senere igen som et fag i sig selv: Dels som teknologi, der stiller sig imellem en praksis og en omgang med tingene og dels som en teori i form af anvendt naturvidenskab. Ingeniørfaget har da udviklet sig i et dialektisk samspil mellem disse to poler⁷². Ingeniørernes opkomst som faggruppe skal imidlertid suppleres med et noget anderledes perspektiv, nemlig med gennembruddet af det borgerlige dannelsesideal⁷³.

Såvel staten som borgerskabet havde fra sidst i 1700-tallet på mange områder været teknisk interesseret og orienteret mod at udvikle en ny teknologisk videnskab⁷⁴. I samme periode opstod en statsøkonomisk teknik- og forvaltningslære kaldet kameralvidenskab⁷⁵. Kameralvidenskabens så teknologien som en statsvidenskabelig disciplin og mente, at det måtte være embedsmænd, som skulle forestå den økonomiske og tekniske forvaltning af samfundet. I denne tankegang havde staten behov for at uddanne embedsmændene til at administrere statens tekniske investeringer og drive dens forskellige industrielle foretagender.

I begyndelsen af 1800-tallet udviklede håndværkerne sig fra at være laugsforankrede fag til enten at være specialområder eller at blive egentlige industrier. Håndværkerne og handelen var traditionelt forankret i laug, som, på grund af økonomisk krise, ønskede at begrænse optagelsen af nye mestre. Da laugsvæsenet bl.a. byggede på en stiltiende forudsætning om, at de fleste svende med tiden kunne opnå at blive mestre, og da dette efterhånden blev mere og mere urealistisk (murmestrene i København havde f.eks. gennemsnitligt 20 svende), måtte de fleste svende livet igennem forblive svende. Som svend kunne man ikke forsørge en familie, og mange tog derfor arbejde på et værksted eller en fabrik. En anden mulighed var at flytte uden for laugenes rækkevidde ved at bosætte

småvirksomheders udvikling i industriel retning. Det gjaldt f.eks. for de mange små teglværker, der producerede mursten til byggeriet. En lignende udvikling foregik inden for fremstilling af andre varer. Der anlagdes i 1830'erne og 40'erne hammermøller, kobberværker, oliemøller, benmøller til kunstgødning, sæbesyderier, garverier, spinderier, væverier.

72 Bjerneboe, Favrholdt, & Nissen, 1988.

73 I 1700-tallets tænkning blev staten set som en samfundspagt og en frivillig overenskomst indgået mellem folket og herskeren. Frem for som tidligere at se Enevældskongen som værende "af Guds nåde" kunne man nu anskue ham ud fra en kontraktteoretisk tankegang, hvor kongen skulle sikre almenvellet: et retfærdigt, borgerligt samfund. Borgerne var synonymt med et folk, og et individ som borger var en engageret og ansvarlig del af helheden. Relationen mellem borgeren og helheden (staten) var et kompleks af rettigheder og pligter og en ansvarlig indstilling, hvor man var forpligtet til at arbejde for statens og det almenes bedste. Forudsætningen for, at en stat kan fungere, er i denne tænkning, at den ikke bygger på tvang og frygt for sanktioner, men på indre motiver, på "dyder". Borgeren med den rette dyd behersker således den kunst at praktisere egennytten i overensstemmelse med hensynet til det almindelige bedste – som er foreningspunktet mellem individ og stat, mellem del og helhed (Damsholt, 2000, s. 80-81, 81-89).

74 Wagner, 1999.

75 Kameralismen kan forstås som en tysk variation af merkantilismen, som blev udviklet i fyrstestaterne.

sig i landdistrikterne, hvad mange efterhånden havde gjort. Omkring 1840 var ca. 60 % af alle håndværkere således bosat i landdistrikterne. I byerne begyndte at danne sig et håndværkeraristokrati af større mestre, som i 1838 var med til at danne Industriforeningen og i 1840 Håndværkerforeningen⁷⁶.

Hvor landbruget tidligere var den dominerende sektor i landet, så voksede der nu i bysamfundene og især i København en pengeøkonomisk selvstændig sektor frem, som efterhånden fik stadig større samfundsmæssig, kulturel og ideologisk betydning. Heri fandtes et nyt dannelsesborgerskab bestående af folk fra embedsstanden og andre akademikere, nogle få aristokrater, håndværkere og industrialister, og disse udgjorde en ny og progressiv samfundselite. Samtidig var samme kredse ude i Europa begyndt at interessere sig for 'tekniske indretninger' og udbredelse af nyttig viden⁷⁷. Interessen for de tekniske spørgsmål og nyttiggørelse af naturvidenskabelige indsigter blev efterhånden til et egentligt dannelsesprogram, hvor opdragelse og uddannelse blev gjort til middel i kampen for modernisering og teknisk udvikling. I Danmark kom bestræbelserne til udtryk både gennem fremkomsten af tekniske, oplysende skrifter og borgerlige selskaber⁷⁸, hvor formålet bl.a. var at bringe den tekniske oplysning ud til håndværkerstanden. Blandt disse var Selskabet for Borgerdyd, dannet i 1785, som var helliget »Borgerdyd i Almindelighed og Tarvelighed i Særdeleshed«. Selskabet havde opstillet en række moralske regler, medlemmerne skulle overholde, og det havde som målsætning at højne håndværkets stilling og derfor foranstalte »en og anden Indretning til Undervisning i de Kunster og Videnskaber, som gavne den opvoxende Statens Borger, naar han ej bestemmes til den lærde Stand«. Bag selskabet stod en række fremtrædende adelige, gejstlige, civile embedsmænd, officerer, fabrikanter og købmænd. Selskabets vigtigste aktiviteter bestod i at etablere en række nyttige forelæsninger og i forlængelse af disse at oprette Borgerdydsskolen.

⁷⁶ Hovedparten af mestrene var modstandere af det krav om total næringsfrihed, der af en række forskellige grunde havde rejst sig. En stor del af svendene var det også, men de ønskede i reglen blot reformer, der kunne sikre en lettere adgang til at blive mester. Kravet om fuld næringsfrihed, dvs. om at ophæve laugenes monopol, blev med Grundloven 1849 til, at alle indskrænkninger i den frie og lige adgang til erhverv, som ikke var begrundet i hensynet til det almene vel, skulle hæves ved lov. Reelt skete det 10 år senere samtidig med, at købstaden også mistede sine privilegier: Handelslaugene blev helt ophævet, mens håndværks- og fabrikslaugene kunne bestå – dog havde de ikke længere monopolstilling.

⁷⁷ De franske encyklopædister blev, ved at inkludere håndværk og teknik i Encyklopædien, på en måde grundlæggere af den polytekniske videnskab. Encyklopædiens polyteknik bestod dels af en historieskrivning om teknikkens udvikling, baseret på en teori om, at teknikken var det håndgribelige udtryk for fremskridtet og derfor skulle meddeles til offentligheden, dels en revolutionær historiefilosofi, der anså videnskabens fremskridt for grundlaget for samfundets fremskridt i form af den tekniske og industrielle udvikling.

⁷⁸ F.eks. Landhuusholdningsselskabet, som var blevet stiftet i 1769 som det første selskab for teknisk og økonomisk oplysning herhjemme (det blev senere til Det kgl. danske Landhuusholdningsselskab). Og i 1798 omdannede et eksisterende forening sig under navnet Selskabet til unge Haandværkeres Dannelse. I 1801 skiftede selskabet navn til Selskabet for Haandværkerstandens Forædling i Danmark.

I samme ånd havde en tysk pastor i København i 1800 oprettet en gratis søndagsskole for håndværkslærlinge, og senere også for håndværkersvende, der skulle lære at skrive og regne. Oprindeligt var skolen rettet mod realfag som regning og skrivning, men hurtigt kom også kurser i sang, tegning, skibsbygningstegning, geografi og fædrelandshistorie, og til sidst også i geometri. Det samlede elevtal på disse skoler var i 1806 553. Søndagsskolerne spredte sig til provinsen, hvor Helsingør åbnede en skole, Aalborg, Randers og Næstved ligeså. Det var et karakteristisk træk ved undervisningen, at den udelukkende koncentrerede sig om indlæring af almene fagkundskaber og tegnemæssige færdigheder, og ikke om undervisning i håndværksfagene selv.

Resultatet var, at oplysningsvirksomheden i løbet af 1820'erne blev udmøntet i en videnskab om teknik, natur og samfund, som blev samlet under betegnelsen polyteknikken. Denne blev udbredt gennem polytekniske skrifter, som i en populær form appellerede til den fremvoksende middelstand af håndværkere, kunstnere, mindre nærings- og industridrivende. Embedsstanden og dannelsesborgerskabets mere akademiske kultur vendte sig i derimod mod universiteterne.

En yderligere årsag til at skrifterne havde et voksende publikum var håndværkets organisering, for med bogtrykket kunne man ændre måden, hvorpå formidlingen af den tekniske viden foregik. Hidtil havde teknisk viden været noget, som blev overgivet fra mester til lærling, men nu kunne den tekniske viden gøres til genstand i bøger. Dette var naturligvis i konflikt med laugenes monopol på den tekniske viden. Den tekniske litteratur udfordrede laugenes vidensmonopol, for den havde altid et praktisk sigte på næringen i de borgerlige erhverv. Forfatterne var ofte akademikere og sjældent håndværkere selv. Læserne var mest det akademiske dannelsesborgerskab, aristokrati og embedsstanden⁷⁹.

Oprindeligt var den tekniske litteratur formidling af en lang række prototeknologier⁸⁰ i form af råd og forskrifter for håndværk, industri og til husbrug. Ud over råd og forskrifter kunne det dreje sig om opskrifter og recepter, fremgangsmåder og teknikker, som blev beskrevet og forklaret efter bedste evne⁸¹. Man skrev ikke

⁷⁹ Dette gjaldt dog ikke så entydigt for landbrugslitteraturen som for polyteknikken. Det er karakteristisk, at litteraturen om teknologien i jordbruget, havebruget og husdyrbruget var mere talrig og udstyret med et bredere praktisk anvendelsesperspektiv.

⁸⁰ De ”proto-teknologier”, som først udkom, var dels nogle af antikkens forfattere, som beskæftigede sig indgående med tekniske spørgsmål i landbruget og håndværket, dels renæssancens ingeniørers beskrivelse af deres eget arbejde med teknikken. I den franske encyklopædi udgav ingeniører nøjagtige beskrivelser af teknikken, dvs. beskrivelser af tingene, som de var, og ikke som de kunne tænkes at blive. I Danmark blev der løbende udvekslet informationer med udlandet, især med det tyske sprogområde. Der var på denne måde tale om en overførsel af teknologi i form af systematiseret viden gennem en europæisk litterær offentlighed. Et karakteristikum var også den stærke problemorientering, som motiverede værkeres udgivelse og den fornyelse og innovation, der løbende skete i informationsmængden.

⁸¹ Jacob Leupold i Leipzig udgav det definitive samleværk under titlen *Theatrum Machinarum*, som

om ny viden eller om indsigt i naturen, men anviste fremgangsmåder for at udvikle et teknisk dannelsesgrundlag.

Den teknologiske udvikling begyndte at skabe et skel mellem kendskab til teknikken og kundskaben om teknikken. På den ene side var der håndværkerstanden, som værnede om deres standsmæssige og hævdvundne privilegier, og hvor laugene i høj grad sikrede formidlingen af knowhow og hånddelag gennem den traditionelle oplæring i de enkelte fag. På den anden side var der den socialt anderledes akademikerstand, som stod uden for lauget, og som kun vanskeligt, for ikke at sige umuligt, kunne opnå den tekniske viden eller den bevilling, som krævedes til at drive et værksted eller en industriel produktion. Fremkomsten af en litterær offentlighed gjorde, at udbredelsen af teknisk viden ikke længere var begrænset, og bøgerne udgjorde en væsentlig del af den tidlige polytekniske litteratur. Omkring 1820 begyndte de første håndbøger at udkomme inden for det højere og finere håndværk. Ligeledes blev opmærksomheden vendt bort fra den kendte teknologi, og interessen samlede sig om at meddele læserne de nye teknologiske fremskridt.

Tidligere havde ingeniørerne ligesom håndværkerne stået i lære hos hinanden. Blandt håndværkerne havde den traditionelle oplæring været forestået af mesterlauget, den teoretiske uddannelse af håndværkere blev varetaget af Kunstakademiet, som i datiden hed "Maler-, Billedhugger- og Bygningsakademie". Med tiden var antallet af håndværkerlærlinge blevet så stort, at Kunstakademiet ikke mente, det kunne uddanne kunstnerne ordentligt, og dette blev sandsynligvis anledningen til, at akademiets professor i matematik tog initiativet til at stille kongen et forslag om at oprette en polyteknisk skole for håndværkere og andre industrielt næringsdrivende i hovedstaden. Tanken var, at skolen skulle indrettes med en håndværkeruddannelse efter tysk forbillede, og hovedvægten i forslaget lå på praktisk træning med øvelser på værksteder og i laboratorier. Hertil skulle hæftes relevant undervisning i de naturvidenskabelige teorier og eksperimentelle metoder og resultater. Der var således tale om en skole af praktiske karakter med et vist teoretisk tilskud, som fokuserede på at give de lavere stænder i samfundet, her primært håndværkerstanden, en langvarig faglig uddannelse.

Efter 1820 var polyteknikken i Danmark præget af romantikkens filosofiske bestræbelser på at etablere en overordnet indsigt i naturens orden. Bruddet med

udkom i 10 bind mellem 1724-39. Newtons mekanik lå til grund for værkets ordningsprincipper, hvor mekanikkens grundsætninger, vandbygningskunsten, vandkunsten, hævemaskiner, vejningskunsten, brobygningskunsten, aritmetikken og geometrien var udskilte emner, som blev grundigt præsenteret i tekst og billede. Dette store værk om teknologien anlagde det systematiske ordningsprincip, der senere blev udvidet gennem encyklopædien, og som siden hen er udviklet yderligere i den polytekniske litteratur. Denne tradition fik indflydelse på fagudviklingen på den franske ingeniøruddannelse på Ecole Polytechnique i begyndelsen af det 19. århundrede.

den traditionelle håndværksbaserede teknikforståelse skete under denne romantikkens påvirkning og med den tiltagende videnskabeliggørelse af teknologien, som fandt sted gennem århundredets industrielle revolution. Dette medførte, at teknik og håndværk kom til at adskille sig fra videnskab og teknologi. Hvor forståelsen af teknik var baseret på en eksemplarisk kunst med analoge metoder, konkrete og empiriske formidlingsformer, blev teknologien forstået som en formaliseret videnskab med abstrakte metoder, formelle og matematiske formidlingsformer udviklet efter romantikkens naturvidenskabelige forbillede.

Da forslaget om at oprette en polyteknisk skole for håndværkere angik en lærd skole af hidtil ukendt indretning, skulle universitetet høres i sagen. Her nedsatte man på anmodning af universitetsdirektionen en komité bestående af 4 professorer fra de naturvidenskabelige fag⁸². Resultatet af dette blev, at ambitionen om en håndværksuddannelse blev erstattet af en institution, hvor "ikke blot Kundskaber i de matematiske og eksperimenterende Videnskaber [skulde] meddeles, men ogsaa virkelig Færdighed deri opnaaes ...". Naturlæren kom til at stå fagligt i forgrunden, men formålet med skolen vedblev at være i "praktisk Øjemed". Det er ikke det samme som problemorientering i undervisningen efter vores moderne begreber, men om, at den teoretiske indlæring skal indrettes i forhold til den praktiske anvendelse af lærdommen⁸³.

Den Polytekniske Lærestalt blev oprettet i 1829, og da de naturvidenskabelige fag kun langsomt fandt indpas på universitetet, blev den første reelle samling af naturfagene en realitet med oprettelsen af Den polytekniske Lærestalt. En anden teknologisk funderet videregående uddannelsesinstitution blev grundlagt

82 De fire var fysikeren H.C. Ørsted (1777-1851), kemikeren W.C. Zeise (1789-1847), astronomen Erasmus Georg Fog Thune (1785-1829) og matematikeren Henrik Gerner von Schmidten (1799-1831). Især Ørsted og hans ideer fik indflydelse på den senere Polytekniske lærestalt, og han var i stigende grad optaget af spørgsmålet om videnskabens nytte i samfundsudviklingen. Efter påvisningen af elektromagnetismen i 1820, begyndte han at arbejde for udbredelsen af de videnskabelige indsigter i naturen til de næringsdrivende klasser, som i deres egen praksis skulle nyde godt af naturvidenskabens teorier. I et kritisk arbejde af nyere dato har videnskabshistorikeren Olaf Pedersen rokket alvorlig ved den glørværdige position, Ørsted har indtaget i dansk åndslivs historie. "I virkeligheden forestod Ørsted en "fejludvikling" af dansk naturvidenskab, som har kørt den af sporet i over 100 år: Trods sin europæiske orientering gav Ørsted - i takt med sin voksende berømmelse - dansk naturvidenskab og specielt dansk fysik en karakteristisk drejning, som bragte den paa afstand af den europæiske fysiks hovedstrømninger og gennem en lang periode forhindrede nye og frugtbare ideer og metoder i at slaa igennem. Hvordan kunde det ske, at den nye newtonske orienterede theoretisk-matematiske fysik først kom til Danmark hundrede aar efter, at den i resten af Europa var blevet det selvfølgelige grundlag for Fysikken? Olaf Pedersen: Det længere perspektiv. F.J. Billeskov Jansen, mfl. (red.): Op. cit. 1987.

83 Der burde læses i følgende discipliner: »1. Over Fysik, og der skulle holdes øvelser i at foretage de physiske Experimenter«. Fysikken skulle deles op i tre kurser: »a) Naturlærens Mechanik med forbigaaelse af den rene Mathematik, b) Over Varmen, Elektriciteten, Galvanismen, Magnetismen og hvad hermed staar i nærmeste Forbindelse; c) Over Læren om Lyset. 2. Over Chemien: a) Almindelig Chemie; b) Anvendt Chemie«.

omtrent samtidig i 1830. Det var Den Militære Højskole⁸⁴, som efter fransk model var på 4 år. Til forskel fra Polyteknisk læreanstalt underviste højskolen også i militære fag⁸⁵. Forskellen mellem den civile og den militære uddannelse var grundlagt på den forskellige indretning af bureaukratuddannelsen. Konsekvensen var, at den civile skole ikke kunne uddanne sine polyteknikere inden for bygge- og anlægsopgaver, da dette område hørte under militæringenørerne⁸⁶.

I starten gik uddannelsens vanskeligheder på fordelingen mellem den teoretiske undervisning og værkstedsundervisningen, og allerede 2 år efter læreanstaltens oprettelse var det praktiske element i studierne fjernet. Konflikten mellem, hvad man kan betegne teori og praksis, fortsatte imidlertid, og først da to af uddannelsens egne kandidater senere kom til at forestå undervisningen, fandt undervisningen sit leje. Mange søgte ind og fulgte undervisningen på den nu 2½-årige uddannelse⁸⁷, men kun meget få forlod den som kandidat. Den samlede danske ingeniørstand var således i lang tid en gruppe med en blandet baggrund, hvoraf kun et fåtal var videnskabeligt funderede.

I Danmark forestillede man sig, at kandidaterne bl.a. skulle arbejde i den offentlige administration⁸⁸, men bygningsarbejderne blev varetaget af militæringenørerne, og industrien var i allerhøjeste grad i sin vorden. Derudover eksisterede laugsvæsenet stadig, og folk herfra var også orienteret med at erobre de nye arbejdsområder i den unge industri. Resultatet var, at 33% af kandidaterne frem til 1849 selv blev lærere eller forskere ved forskellige institutioner: F.eks. forsyndede ingeniøruddannelsen landets gymnasier med naturvidenskabeligt skolede lærere (mere om dette under faggruppen 'Humanister' i det følgende afsnit).

Omkring 1850 dukkede en række nye ingeniørfag op. Hidtil havde der været 3 retninger: anvendt naturvidenskab (kemi) og mekanik på Polyteknisk læreanstalt og den militære bygningsingeniør på Den militære Højskole. En central diskussion i samme tidsrum var organiseringen af den højere og lavere tekniske uddannelse i Danmark. Som tilfældet var med den juridiske faggruppe i for-

84 Skolens studerende var officerer og fik løn for at deltage i undervisningen. Flere gik gennem hele uddannelsen, og flertallet fik ansættelse i generalstab.

85 Adgangskravene var således udover en egentlig adgangseksamen også færdigheder i fægtning, geværeksercits og ridning (Harnow, 1998 s. 41).

86 Opdelingen blev udfordret da Polyteknisk Læreanstalt i 1861 indførte en linie for civilingeniører i 1861. Formålet var, at civilingeniørerne både skulle kunne konkurrere med udenlandske ingeniører og de militære ingeniører inden for de store bygge- og anlægsprojekter, som var blevet indledt efter 1850.

87 Antallet af adgangskort til den enkelte forelæsning var mellem 48 og 85 (Voigt citeret i Harnow, 1998, s. 37).

88 Dette var ikke som i Frankrig, hvor de polytekniske kandidater næsten var sikret arbejde efter eksamen (Harnow, 1998, s. 38).

rige afsnit var forhold i samfundet rundt om ingeniørerne meget betydende for, hvorledes fagområdet fik mulighed for at udvikle sig. Et forsøg på at sammenlægge de to institutioner i én Teknisk Højskole samt supplere med en anseelig mængde almindennende elementer blev fremsat af en mindre kreds af personer fra institutionerne selv og fra en bredere teknisk orienteret sammenslutning. Igen var fronterne trukket op mellem et teoretisk, bredt alment dannende perspektiv over for et praktisk, håndværks- og industrirettet perspektiv. Samtidig havde Københavns universitet oprettet et naturvidenskabeligt fakultet, hvilket bragte yderligere diskussion ind om de naturvidenskabelige fags status. Undervejs mens diskussionerne pågik, oprettedes Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole i 1858⁸⁹, farmaceuternes undervisning blev nyorienteret samme år⁹⁰. En samlet studiereform omfattende alle 3 retninger trådte i kraft i 1860. Institutionelt er ingeniørfaggruppen, som vi kender den i dag, hermed etableret.

I forhold til ingeniørfagenes epistemologiske udvikling har de etableret sig i perioden 1850-90⁹¹. Indtil da var fagene karakteriseret ved at være elementært materialekendskab, tommelfingerregler, intuition og grundighed, men senere udviklede teoretisk funderede fag sig, især som matematisk funderede abstraktioner. Et af de første teoriområder var bygningsingeniørernes statik. Etablering af muligheden for praktisk anskuelse har altid været relevant for ingeniører, og således har modelbygning og ekskursioner for at kunne besigtige konkrete ingeniørarbejder altid stået centralt. Endelig har tegneundervisningen været helt central i en del af ingeniørundervisningen helt op til midten af 1980'erne, hvor computerne trådte i stedet. Tegningen og illustrationen er også i dag en af ingeniørernes vigtigste kommunikationsredskaber.

Humanister

Hvornår den humanistiske faggruppe opstår, kan diskuteres både i forhold til hvor gruppen stammer fra, og i forhold til dens genstand og funktion i samfundet. Med hensyn til humanisternes opkomst er der mindst to bud, som imidlertid ikke udelukker hinanden. Det ene bud er, at gruppen uddifferentierer sig fra kirken, som beskrevet i afsnittet om skolens og universitetets udvikling, idet i hvert fald latinskolen og dens lærerkorps udsprang fra kirken. Det andet bud knytter sig til opblomstringen af den borgerlige tidsalder, forberedt gennem oplysningsfilosofien og politisk virkeliggjort gennem den franske revolution. Hvor kirken i middelalderen forvaltede tidens religiøse kultur, men samtidig også var i

⁸⁹ Læreanstalten havde i årene forinden oprettet et kursus for landbrugere (agerdyrkningslære) fra og med 1849. Kursets undervisere fulgte med til den nye institution (Harnow, 1998, s. 59).

⁹⁰ Farmaceutuddannelsen var i mange år mesterlære på et apotek, men i 1892 blev uddannelsen centraliseret ved oprettelse af Farmaceutisk Læreanstalt (Overø, 2004, s. 209).

⁹¹ Harnow, 1998, s. 79.

besiddelse af mere verdslig kultur, blev kulturen i perioden efter forbeholdt adelen. Da det borgerlige samfund slog igennem, blev kulturen knyttet til byerne. Efterhånden blev den kultur, som kun en lille overklasse hidtil havde haft adgang til, udbredt, og antallet af 'kultur-konsumenter' steg. Dette understøttes institutionelt, og således blev Videnskabernes Selskab oprettet i 1742, Kunstakademiet (som vi tidligere har set også skulle tage sig af håndværkslærlingenes tegneundervisning) i 1754, i 1763 Selskabet for de Skønne Videnskaber, 1747 genoprettes Sorø Akademi. Censuren afskaffes 1790, og det første lærerseminarium oprettes i 1791. Handelsborgerskabets børn (=sønner) er med til at grundlægge den borgerlige kulturforbrugere, og efterhånden bliver store dele af bybefolkningen mulige kultur. Skoleloven fra 1814 har givetvis øget antallet af læsekyndige, fra midten af 1800-tallet kommer bondestanden via grundtvigianismen i kontakt med bogen, og efter 1880 rykker en del af byernes arbejderklasse gennem den socialistiske bevægelse kulturelt op⁹².

I forhold til humanisternes genstand forstod man i renæssancen humaniora som det menneskelige i modsætning til teologien, som beskæftigede sig med det guddommelige, men i dag opfatter vi nærmest humaniora som en modsætning til naturvidenskab. Som vi så tidligere i kapitlet var *artes liberales* den fagkreds, universiteterne beskæftigede sig med i middelalderen ved siden af teologien, og det var i forbindelse med artes, humaniora institutionelt opstod. I Danmark optræder humanistiske fag som historie, fransk og poesi på universitetet i 1600-tallet, og i slutningen af 1700-tallet kunne man yderligere finde fag som litteratur- og sprogvidenskab, moderne sprog (herunder nordisk filologi), arkæologi, nærorientalske og senere østasiatiske sprog og kulturer, kunsthistorie og musikvidenskab⁹³. Som faggruppe, forstået som den kombination af faktorer, jeg forudsætter skal være til stede, nemlig en kombination af uddannelse, erhverv og en mere subjektiv identifikation med faggruppen, vil jeg argumentere for, at 'humanister' i sin endelige form blev etableret med indførelsen af det almene gymnasium i 1867. Og at man tilsvarende kan se et felt etableret omkring dette tidspunkt⁹⁴.

Vi skal derfor se nærmere på de forhold, som leder til denne faggruppes og det tilhørende felts opståen. Der vil være en tæt forbindelse til udviklingen i det generelle skolesystem, som er beskrevet tidligere i kapitlet, men jeg vil i dette afsnit

92 Geiger, 1949.

93 Slottved, 1995.

94 Et humanistisk felt har på dette tidspunkt naturligvis eksisteret i længere tid med agenter på universiteterne, på latinskolerne og inden for kirken. I den forstand er det felt, jeg interesserer mig for, mere alment og mindre afgrænset fra omverdenen end det samme felt har været tidligere. Der er ikke så meget tale om, at der er foregået en uddifferentiering fra et kirkeligt-filologisk felt, som efterfølgende står tilbage intakt, men om at dette felt er transformeret over i et felt med en lidt anderledes tonet rationalitet.

fokuserer tydeligere på de sider af denne udvikling, som fører til, at vi kan se en humanistisk faggruppe i institutionaliseret form⁹⁵.

Et af de embedsstudier, der blev mulige, efter at universitetet indførte eksamenssystemet i 1788, var skoleembedseksamen, der gav adgang til at undervise i latinskolen⁹⁶. Latinskolen uddannede på daværende tidspunkt overvejende unge, der skulle videre på universitet for at studere for efterfølgende at kunne søge et embede (som teolog, jurist, filolog/skolelærer eller mediciner). Men nogle grupper fandt, at en skole rettet mod at uddanne kommende embedsmænd var for snæver, og ønskede derfor at reformere latinskolen med henblik på at fremme en borgerlig opdragelse. Almen dannelse ansås generelt for at være statens opgave og diskussionen om, hvorvidt eleven skulle uddannes snævert med henblik på embede, eller om skolen skulle sikre en mere almen dannelse, havde fundet sted gennem længere tid. Diskussionen, der skulle vise sig at blive en forløber for etableringen af det almene gymnasium, omtrent som vi kender det i dag, kom generelt til at handle om at etablere en dannelse, som havde ”en ægte human og almindelig videnskabelig karakter”⁹⁷. Dannelsen skulle i denne form ses som en forudsætning for universitetets mere specielle/erhvervsrettede uddannelse.

Vejen til dannelse af videnskabelig karakter skulle bl.a. sikres ved, at hvor undervisningen i latinskolerne hidtil havde fundet sted på den måde, at en enkelt lærer havde undervist i én klasse i næsten alle fag⁹⁸, så ville man i stedet benytte faglærere, der kunne undervise kvalificeret i blot et par fag. Selv om man i datiden anså ethvert studium for at være dannende, hvis faget blot blev dyrket på passende vis, forestillede man sig nu, at man udover de allerede kendte, klassiske sprogfag også ville inddrage moderne sprog, naturhistorie og fysik. Jvf. forrige afsnit om ingeniørfaggruppens etablering var naturvidenskab imidlertid på daværende tidspunkt endnu ikke etableret som andet end hjælpefag, så emner som naturhistorie og fysik må vi i dag forstå som en humanistisk modstilling til både den autoritetstro kristendomsundervisning og tidens udenadslære⁹⁹.

⁹⁵ Hvor intet andet er nævnt, bygger fremstillingen på Haue, 2003.

⁹⁶ Skoleembedseksamen forudsatte studier i fire fag: Latin, græsk, historie og nordisk filologi (Haue, 2003, s. 66).

⁹⁷ Hertug Frederik Christian af Augustenborg, der som formand for en programkommission i begyndelsen af 1790'erne arbejdede med en reform af både latinskolens og universitetets indhold, i ”Ideer, vort lærde Skolevæsens Indretning vedkommende, og fremlagde i den dertil allernaadigst ansatte Commission”, Minerva 1795 II, gengivet i Haue, 2003, s. 69.

⁹⁸ Denne enkelte lærer, en såkaldt ’hører’, var ikke nødvendigvis bredt kvalificeret (Haue, 2003, s. 69).

⁹⁹ Det samlede forslag blev efter nogle års drøftelse ført ud i livet som et forsøg på Frue latinske Skole. Ved samme lejlighed blev kirkens overopsyn med denne skole stoppet og overdraget til universitetet. Undervisningen blev delt i tre dele: De klassiske sprog, de videnskabelige fag (religion, moral, kundskab om mennesket (åndeligt og antropologisk) og de kunstneriske fag (menneskets samfunds- og borgerforhold, geografi, historie, aritmetik, geometri og det almennyttigste af den anvendte matematik, naturlære og naturhistorie) (Haue, 2003 s. 71).

I det centrale spørgsmål om, hvad undervisningens mål skulle være, stod klassisk orienterede skolefolk, nyhumanister, på den ene side og materielt orienterede filantropister på den anden. Nyhumanisterne var i deres syn på undervisning inspireret af Platon, idet de mente, at dels skulle elevernes tanke skærpes, men at det samtidig var vigtigt at dyrke et konkret stof, der også kunne stå som forbillede for eleverne. De klassiske sprog var fag, som opfyldte begge formål. Skærpelse af tanken kunne imidlertid også finde sted på en anden måde, og med den begyndende teknologiske bevidsthed mente filantropisterne, at dannelse måtte ske som erkendelse af naturfænomener ved hjælp af empirisk metode. Således stod en spekulativ og abstrakt dannelse som tilgodeså embedsborgerskabet over for en praktisk og funktionel dannelse som tilgodeså fabrikanter og købmænd. Begge grupper udgjorde ca. 2% af befolkningen. Imellem stod næringsborgerskabet, som socialt set var placeret mellem de ubemidlede på den ene side og aristokratiet og embedsborgerskabet på den anden. Næringsborgerskabet kunne økonomisk, politisk og kulturelt få mere plads i samfundet gennem en professionalisering, og dette krævede uddannelse¹⁰⁰.

Latinskolerne ønskede at bevare den klassiske kultur som det bærende grundlag og mente i konsekvens heraf, at de klassiske sprog burde have prioritet. Dannelse kunne man ikke betragte som et individuelt projekt, men som et projekt for hele samfundet¹⁰¹, og selv om ikke alle mennesker var modtagelige for dannelse, burde man ikke nedsætte kravene til de klassiske sprog i skolen.

Et forsøg på at sammenfatte de forskellige synspunkter blev, at dels måtte flere fag end de eksisterende klassiske sproglige inddrages, dels kunne de fleste af de fag, som blev læst på første år på universitetet, overføres til latinskolen, som også kunne afholde den eksamen, som gjaldt for universitets optagelsesprøve, eksamen artium¹⁰². Inspirationen til dette kom fra en tysk pædagog: J. F. Herbart¹⁰³. Han mente, at såvel kultur som natur måtte tilgodeses, men hverken den klas-

100 Haue, 2003, s. 115.

101 Dette synspunkt blev først formuleret af J. E. Suhr senere af C. H. Kalkar og J. P. Mynster. Mens de to førstnævnte var hhv. rektor og adjunkt i latinskolen, var sidstnævnte medlem af Direktionen for Universitetet og de Lærde Skoler (Haue, 2003, s. 102-106).

102 Sammenfatningen, som skete i form af en anmeldelse af de forskellige bidrag til skoledebatten, blev foretaget af J. N. Madvig. Madvig var professor i filologi på universitetet, og blev nogle år senere kultusminister og undervisningsinspektør for de lærde skoler. Haue beskriver, med henvisning til Madvigs senere udgivne erindringer, at han i sine første år som universitetslærer var kommet i en 'dannelses- og identitetskrise', og at det nok har været noget karakteristisk for tiden omkring 1830, at landets elite, efter en lang økonomisk og kulturel recession, vågnede op til en moderne europæisk udfordring (Haue, 2003, s. 108).

103 Johann Friedrich Herbart regnes for at være grundlæggeren af den videnskabelige pædagogik. Han anså pædagogik som en videnskab, der afhang af etik (som på daværende tidspunkt ikke var en videnskabelig disciplin, men spørgsmål, der kunne løses ved fornuftig eftertanke) og psykologi: "Den første viser os målet, den anden viser os vejen". Hans første værk fra 1806 var *Allgemeine Pädagogik, aus dem Zweck der Erziehung abgeleitet*, men især en senere lærebog *Umriss pädagogischer Vorlesungen* fra 1835 fik stor udbredelse (Grue-Sørensen, 1966, III, s. 83-7-87).

siske oldtid eller naturen var noget i sig selv, men kunne blive interessante, hvis de blev sat i relation til den enkeltes refleksion (bortset fra fag som matematik, der var forudsætningen for arbejdet med naturvidenskabelige fag, og som derfor af denne grund burde styrkes). At prioritere naturvidenskab ville, ud over det lærdomsmæssige, desuden have en anden effekt: Afstanden mellem almindelige borgere og de lærde ville kunne mindskes på grund af naturvidenskabens (teknologiens) meget mere praktisk sigte.

Forskellige reformer var blevet igangsat i latinskolen allerede i 1797, men disse stødte på både praktiske og økonomiske vanskeligheder: Bl.a. fandtes der (selvfølgelig) ikke lærebøger i mange af de nye fag, hvorfor lærerne selv måtte udvikle faget og holde foredrag for eleverne ud fra deres egne noter¹⁰⁴, og i starten af 1800-tallet gjorde landets dårlige økonomiske forhold, at yderligere reformer blev opgivet. Dog ikke på Sorø Akademi, som rådede over en stor kapital. Sorø Akademi blev strukturelt tilgodeset og kunne via en forordning i 1822 gennemføre en udgiftskrævende reform, som udnyttede netop denne institutions særlige mulighed for at både optagelsesprøven til universitet, artium, og de ikke-filologiske dele af filosofikum kunne aflægges her¹⁰⁵.

Fra omkring 1830 begyndte næringsborgerskabet at gøre sig stærkere gældende, hvilket virkede ind på skole- og uddannelsesspørgsmål. De uddannelsesmuligheder, der var til stede 1830'erne i Danmark var elementarskolerne, hvor det faglige niveau var lavt, og latinskolen. I latinskolen kunne den unge følge de første 4 års undervisning og forlade denne ved konfirmationsalderen, men indholdet i undervisningen på latinskolen var ikke rettet mod håndværkere og købmænd. I nogle byer fandtes der privatskoler som Borgerdydskolen, hvor undervisningen gik noget videre. Næringsborgerskabet ønskede en overbygning til grundskolen, hvor børnene kunne lære noget mere nyttigt i form af moderne sprog, naturlære og indsigt i det merkantile og tekniske område. Derfor ønskede man enten, at der blev oprettet realskoler, eller alternativt, at latinen blev fjernet fra de eksisterende skoler for at give plads til de ønskede fag. Man var ikke interesseret i, at der blot blev oprettet handelsskoler og tekniske skoler, men at komme på niveau med de lærdes 'almene' dannelse, og f.eks. kunne den uddannelse, som Polyteknisk Læreanstalt tilbød teknikerne, udvides med en merkantil afdeling. På denne måde kunne de næringsdrivende nærme sig akademikernes teoretiske niveau og få samme status som dem i det offentlige liv¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Haue, 2003, s. 74.

¹⁰⁵ Haue, 2003, s. 822.

¹⁰⁶ Haue, 2003, s. 117.

1836 blev der nedsat en kommission, der skulle overveje oprettelsen af en offentlig realskole, og i året efter blev det en mulighed¹⁰⁷. Der blev oprettet realskoler i Odense og Århus, mens behovet i København i første omgang var dækket af de private borgerskoler. I de følgende år eksisterede der således både realskoler og skoler, som var tekniske specialskoler med vægten på fag som handelsbogholderi og handelsgeografi. I forhold til hvad realskolerne skulle lede hen til, så var spørgsmålet, om de skulle være en forskole til videre studier f.eks. på Polyteknisk læreanstalt, eller om man skulle etablere en længerevarende grundskole evt. med en kortere forberedende specialisering før eventuelle videregående uddannelser. Argumentet var, at almendannelse var vigtig for alle, og derfor burde tilhøre fællesskolen, som f.eks. kunne være til elevens 12. år. Realskole skulle således ikke være en specialskole for næringsborgerne, men en forskole til videre studier, hvorfor undervisningen måtte have en mere almen retning.

Interessen for realfag hang sammen med den samfundsøkonomiske udvikling, men nogle frygtede en tendens til ”en materialistisk Retning hos Mængden”. Løsningen kunne derfor være, at man lod de kommende næringsborgere gå i latinskolens første klasser for at bibringe dem ’almindelig Aandsdannelse’, og stadig måtte de klassiske sprog anses for at være det bedste middel. Realskolen mente derimod, at alle fag bidrog til udviklingen af sjælskræfterne. Den pædagogik, man anvendte i latinskolen, forekom ikke realskolefolkene at være hensigtsmæssig for uddannelsen af den kommende næringsborger, for man benyttede en deduktiv metode, som ikke havde noget med livets realiteter at gøre. Borger- og realskolerne derimod brugte en induktiv metode, gik fra det velkendte og nære til det mere fremmede.

Afgrænsningen opad, til universitetet kom også til diskussion, for hvis skolen skulle forberede de unge på andre studier end universitetsstudier, måtte afgrænsningen ske på en ny måde. I 1844 kom der en skolereform, som i første omgang blot blev iværksat på enkelte skoler, hvor man rykkede almendannelsen fra universitetet til latinskolen: Første års pensum på universitetet, bortset fra filosofi, blev flyttet. Derved kunne den unge efter studentereksamen, aflagt ved skolen, umiddelbart efter at have bestået den filosofiske prøve på universitetet, gå i gang med selve embedsstudiet.

Med hensyn til almendannelsen var der enighed om, at sprogundervisningen var et velvalgt middel, da det var formaldannende og godt til logisk øvelse. De klas-

107 Fra latinskoleside havde synspunktet været, at opdelingen i elementarskoler, borgerskoler og lærde skoler skulle opretholdes, og at borgerskolerne måtte kunne dække behovet for en erhvervsforberedende undervisning. Hidtil havde borgerskolerne været privatskoler, men forslaget blev nu, at det offentlige skulle finansiere disse borgerskoler (dvs. kommende realskoler), hvilket også ville være en aflastning af de lærde skoler for de elever, der ikke havde til hensigt at studere på universitetet (Haue, 2003, s. 122-124).

siske sprog, især latin, var bedst til formålet, da de var uforanderlige, og hvis man ventede med latin til 3. klasse, kunne de elever, der ville bruge den lærde skoles første år som forberedelse til realuddannelse, undgå latinen. Den indledende grammatiske undervisning kunne indøves i dansk og i tysk. Engelsk var blevet overvejet, men da man ikke anså dette sprog for at besidde formaldannende egenskaber, blev det vedtaget slet ikke at tilbyde det. Naturhistorie, dvs. zoologi, botanik samt mineralogi, og naturlære, dvs. kemi og fysik, som indtil da havde været universitetsfag, kom også på skemaet. Nogle realskolefolk ønskede at gå videre og dele latinskolen i en naturvidenskabelig og en sproglig retning, men dette forslag fandt naturligvis ikke støtte hos det store flertal, som var filologer.

Reformen blev udbredt til at gælde alle skoler i 1850¹⁰⁸. Antallet af fag blev således udvidet, og historie og dansk blev timemæssigt udvidet. Fagtrængslen var stor, og der blev undervist 36 timer om ugen. Visse fag havde man endda placeret uden for det egentlige skoleskema (hebraisk og gymnastik).

Indtil treårskrigen 1848-50 havde den danske skole haft tyske skoletanker som forbillede, og man var meget inspireret af de tyske, især preussiske skolereformer. Men efter nederlaget i krigen mod Tyskland 1864 vendte stemningen, og Frankrig blev det positive forbillede.

Man begyndte i 1857 at overveje en deling i en overvejende klassisk-humanistisk og en overvejende matematisk-fysisk retning - sandsynligvis inspireret af udviklingen i Sverige og Frankrig, hvor der var gennemført en sådan deling¹⁰⁹, og man tog fagsammensætningen op til ny overvejelse. Repræsentanter for naturvidenskab mente, at deres fag burde have større vægt, og at der derfor burde oprettes en særlig matematisk-fysisk linje ved siden af den sproglige¹¹⁰. Latin blev eksempelvis ikke længere brugt som skriftsprog på universitetet, undtagen i forbindelse med de klassiske sprog. Realafdelingen omfattede en seksårig undervisning med fagene dansk, tysk, fransk, engelsk, religion, historie, geografi, matematik, na-

108 En ændring vedrørte tilsynet med skolen. Siden 1805 var kirkens tilsyn med skolen ophørt, og overgået til Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler. I årene 1805-48 blev tilsynet underlagt en verdslig instans, der blev repræsenteret af universitetets professorer, og i 1848, blev overopsynet henlagt til en instans, der var frigjort fra universitetet.

109 I Frankrig var *lyceerne* blevet opdelt i to retninger: En teknisk-naturvidenskabelig retning, som gav mulighed for at søge ind på medicinstudiet og polyteknisk læreanstalt m.m., men ikke til Sorbonnes teologiske fakultet, det humanistiske fakultet og jurastudiet. Og en humanistisk retning, som gav adgang til de egentlige universitetsstudier.

110 Der var imidlertid også kritik andre steder fra, f.eks. fra de konservative nyhumanister, der mente, at de klassiske sprog igen burde have større opmærksomhed, fra folk, der mente, at en del af den lærde skoles fag burde tilbageføres til anden eksamen ved universitetet, og fra Venstre, der formulerede et nyt nordisk dannelsesprogram for den lærde skole med vægt på oldnordisk sprog, nordiske myter og historie (Haue, 2003, s. 181).

turlære, naturhistorie, skrivning, tegning, sang og legemsøvelser. Der var således ingen klassiske discipliner.

Det gymnasium, vi kender i dag, blev oprettet i 1871. Her gennemføres en større, strukturelt og indholdsmæssigt gennemgribende reform, og oplægget til denne var, at fem forudsætninger skulle imødekommes: 1) at latinskolerne i stedet for otte kun skulle omfatte fire års undervisning; 2) at latinskolens undervisning skulle tredeles, sådan at der blev indrettet en klassisk-sproglig, en nordisk-sproglig og en matematisk-naturvidenskabelig uddannelse; 3) at den lærde skoles afgangseksaminer skulle afholdes ved universitetet; 4) at Københavns Universitet og Polyteknisk Lærestanstalt skulle sammenlægges; 5) at der blev indført nye bestemmelser vedrørende afholdelse af embedseksaminer. I den endelige lov om undervisning i de lærde skoler af 1. april 1871 var græsk blevet et specialfag, som kun fandtes på den sproglige linje og latinsk stil blev opgivet i de sidste to år inden afgangseksamen (hermed var de klassiske fag blevet specialfag, som kun teologer og filologer havde brug for). Der blev indført svensk og oldnordisk i forbindelse med danskundervisningen. På den matematiske linje blev de naturvidenskabelige fag styrket, og undervisningsperioden blev nedsat til 6 år.

I perioden var der desuden sket en specialisering og opdeling i fagene på universitetet. Embedseksamen fra 1849 var overvejende klassisk domineret, men stadig flere tog magisterkonferens i historie, nordisk filologi, nordisk arkæologi og orientalske sprog. Dertil kom, at naturvidenskaberne havde fået langt større videnskabelig vægt og samfundsmæssig betydning. Der blev etableret en universitetsuddannelse i nordisk filologi i 1849, for hidtil havde lærerne i modersmålet været uddannede som klassiske filologer, og der skulle gå mange år derefter, inden kandidater med den nye uddannelse kom til at præge undervisningen. Lærerne manglede metoder til at analysere den nationale litteratur, og filologien rådede ikke over fortolkningsmodeller, som kunne strukturere tekstens atomer til et tekstunivers. I 1883 blev nye skoleembedseksaminer indført i form af cand. mag.-uddannelserne, som bestod af et hovedfag og 2-3 bifag, alle fag inden for samme fakultet. Samme år blev det muligt for en cand.mag. at søge rektorembeder og overlærerstillinger. Få år efter i 1887 blev de sidste filologistuderende optaget på universitetet¹¹¹.

Et indtryk af den udvikling, der foregik på gymnasierne med hensyn til lærerkorpsen, kan man få af nedenstående tabel, hvor det fremgår, at cand.mag.-gruppen uden sammenligninger den hastigst voksende, mens den gamle filologi tilsvarende er på retur:

¹¹¹ Bryld et al., 1990, s. 19.

	Statens skoler (incl. Herlufsholm)		Private skoler	
Cand. philol.	67	45	31	11
Cand. theol.	32	27	51	43
Mag. fil.	2	3	28	17
Mag. mat.	16	14	20	20
Cand. mag. (fil.)	11	43	35	92
Cand. mag. (mat.)	2	18	4	25
Cand. Phil.	16	13	62	52
Cand. polyt.	14	10	13	5
Cand. polit., jur., med.	3	1	18	4
Lærere	4	4	41	43
Studenter	-	-	62	6
Militærpersoner	-	-	36	25
Andre	5	2	65	98
I alt	172	180	466	441

Tabel 6.1: Uddannelse og ansættelsessted for lærere ved de lærde skoler omkring år 1900¹¹²

Erhvervsøkonomer

Erhvervsøkonomgruppen er den yngste af de fire grupper. Den synes samtidig at være den vanskeligste at indkredse, men hvorfor? Skyldes det at disciplinen som videnskab er ung og derfor endnu ikke fuldt ud har etableret sig som et fag? Skyldes det, at handel, ligesom teknologernes omgang med tingene men måske i endnu højere grad, er et praktisk område, der altid har eksisteret blandt alle og på alle niveauer i modsætning til juristernes status som dømmere af rigtigt og forkert og humanisternes dannelsesprojekt? Skyldes det et svagt eller manglende teoretisk grundlag i faget eller fraværet af et professionelt 'korps' i den forstand, at gruppen aldrig har været en stand og derfor også mangler stændernes symboler og øvrige kendetegn – hvilket sociologisk også viser sig ved, at feltets grænser er diffuse?

Lad os se nærmere på den erhvervsøkonomiske gruppes historie og på, om nogle af svarene kan findes her.

I dag rummer erhvervsøkonomien en række specialer, som driver forskellige former for forskning inden for merkantile fag. Jeg har i denne beskrivelse af faggruppernes historie valgt at illustrere den ved især at tage udgangspunkt i marketingsområdet. Marketing kunne oprindeligt forstås som en form for avanceret 'salg' - hvilket da også var fagets udgangspunkt - men i dag omfatter marketing en række andre områder, som ikke alene har med afsætningen af et givet produkt

¹¹² Konstrueret efter Skovgaard-Peterden, V.: *Dannelse og demokrati*, 1976 og Nørr, E.: *Den lærde skoles lærerkorps 1889-1903* i Årbog for dansk Skolehistorie, 1974 gengivet i Bryld, Haue, Andersen, & Svane, 1990, s. 19.

at gøre, men også spørger om, hvorfor et produkt overhovedet eksisterer, hvilket involverer aspekter såsom innovation, teknologi, markeder, økonomi og fremstillingsprocesser. Jeg vil vende tilbage til, hvad marketing er i dag, og hvordan emnet har udviklet sig, men vil først se på de samfundsmæssige forhold, der har ligget til grund for faggruppens opkomst.

De interesser, der i begyndelsen af 1800-tallet stod over for hinanden, var på den ene side landboere og storkøbmænd, der ønskede en liberalisering og ville indtage bøndernes produktion i markedsøkonomien, og på den anden side købstæderne, hvis interesse var at opretholde deres handelsmæssige privilegier og monopol¹¹³. I starten af 1800-tallet var forbuddet mod at opkøbe landmandens produkter i hans hjem ophævet, og det åbnede mulighed for, at handelshuse i byen kunne foretage systematiske opkøb. Herved blev købstædernes traditionelle købmænd, der hidtil havde levet af bondens pligt til selv at føre sine varer ind til byen, stillet dårligere. Men mange kritiserede købstadsmonopolet og laugsinstitutionen inden for handel og håndværk, hvilket resulterede i, at forhandlens vedkommende blev monopolet brudt i 1856, hvorefter handel kunne drives overalt uden særlig bevilling.

Handelen udviklede sig i denne periode voldsomt. Forudsætningerne for denne udvikling var udvidelse af selve vareproduktionen, forbedrede opkøbs- og afsætningsforhold og udbygning af landets infrastruktur.

Fra ca. 1845 og tyve år frem mere end fordobledes udenrigshandelen, især på grund af at behovet for fødevarer steg i det mere industrialiserede England. Den indenlandske detailhandels udvikling var af mere strukturel karakter, idet omsætningen flyttede fra torvehandel til butikker, og i de større byer begyndte specialbutikker inden for bl.a. tekstil-, mode- og papirhandel at dukke op. De handlendes andel af befolkningen var beskeden, men steg til 5,9 % i 1860. I 1870 var hovedparten af de handlende småforretninger med ingen eller næsten ingen medhjælp udover familien. Både hos de små forretninger og hos engroshandlere skete der efterhånden en specialisering og opdeling i forskellige funktioner. I provinsbyerne uddifferentieredes detailforretninger i manufaktur, kolonial og isenkram fra de store købmandsgårdes butikshandel, mens hovedforretningen gik over til at importere grovvarer og eksportere landbrugsvarer¹¹⁴. Hovedstadens

¹¹³ Geografisk skete der forskydninger i styrkeforholdet byerne imellem: En række handelshuse var gået konkurs, og København mistede sin dominerende position i forhold til udenrigshandelen. De næste 40 år kom Hamburg i stedet til at spille en vigtig rolle som kredit- og handelscentrum for dansk erhvervsliv: Dels var England interesseret i byen som indfaldsport til et mellemeuropæisk marked for sine industrivarer, dels var Hamburg i forhold til kornhandelen den vigtigste by for Nordeuropa. Især for Vestjylland blev forbindelsen med Hamburg en løftestang, mens købmændene i resten af landet bevarede kontakten med København og tyske Østersøbyer (Skovgaard-Petersen, 1989).

¹¹⁴ Dette var i det mindste tilfældet indtil andelsbevægelsen slog igennem. Fra 1860'erne havde

handelshuse og købmænd fandtes stadig, men skibsfarten og fabrikkerne blev udskilt som selskaber, og pengeforretningerne blev overtaget af bankerne.

Staten intervenerede ikke direkte i erhvervslivet, og datidens offentlige sektor havde hverken teoretisk eller praktisk mulighed for at gribe ind i de økonomiske kræfters spil og i arbejdsmarkedsforholdene¹¹⁵. Indirekte fandt støtte imidlertid sted gennem det offentliges uddannelses- og forskningsinstitutioner, f.eks. som vi så i beskrivelsen af ingeniørgruppens opkomst blev et resultat af etableringen af Polyteknisk Lærestalt (1829), at der i den anden industrielle revolution fandtes en veluddannet ingeniørstand, udover den infrastruktur, ingeniørerne havde bidraget med at udvikle.

For at se på hvordan uddannelsen for erhvervsøkonomer har formet sig, må man starte i handelslaugene, der ligesom håndværkerlaugene selv forestod oplæring 'eksamen' af fagets unge under uddannelse. Og så længe uddannelsen lå dér, var der ingen uden for laugene, der beskæftigede sig med undervisningen af lærlingene. I modsætning til håndværkerlærlingene var der imidlertid ingen skoler for handelslærlinge, for hvor håndværkerens lærling ved mesters side lærte at bruge tegning, tal og praktisk håndelag på én gang, så kunne handelsfagets teoretiske grundlag ikke læres bag disken på helt samme måde¹¹⁶. Der eksisterede heller ikke nogen pendant til de massmannske søndagsskoler, som i århundredets første halvdel bibragte ca. 12.000 unge håndværkere grundlæggende kundskaber i dansk, skrivning og regning (som omtalt under ingeniørgruppens historie).

I perioden mellem næringsfrihedens indførelse og handelslaugenes ophør til handelsskoleloven i 1920 var uddannelse inden for handel et privat anliggende, men igennem hele 1800-tallet var der forskellige bud på en videregående handelsuddannelse. Således stillede eksempelvis en lærer ved Borgerdydskolen spørgsmålet "Hvad udfordres til en bedre og hensigtsmæssigere Dannelse for den, Danmark vigtige, Handelsstand, og hvilke Midler kan Staten i denne Henseende anvende?"¹¹⁷. Argumentet var, at fordi købmanden havde en så fremskudt position i samfundet, burde han også kunne leve op til denne position dannelsesmæs-

landbruget lagt mere vægt på mejeribrug og smørproduktion, og det første andelsmejeri oprettes i 1882. I de følgende år oprettedes mange andelsmejerier, og en tredjedel af samtlige landbrug vurderes i 1890 at være medlemmer af et andelsmejeri. Senere kom svineslagterier til, og i slutningen af 1800-tallet stod andelssvineslagterier for ca. en tredjedel af samtlige slagtninger til eksport. Ved siden af smør og bacon var også ægeksperten vigtig i den danske landbrugseksport til Storbritannien. Her organiseredes også andelsvirksomhed (Bjørn, 2004).

115 En undtagelse er penge- og toldpolitik, som reelt har eksisteret siden middelalderen.

116 Det, der var handelslærlingens fag, var især regnestykker f.eks. i forbindelse med regnskaber og køb af varer til forretningslager (Hansen, 1987).

117 Jacob Thomsen, der underviste ved tre af de omhandlede skoler: Borgerdydsskolen, Schouboes Institut og Christianis Institut i årene mellem 1793 og 1805, formulerede spørgsmålet i 1810 (Hansen, 1987).

sigt. Læreren mente, baseret på egne erfaringer med at omgås ”købmænd, såvel kristne som jøder”, at størstedelen af købmændene savnede ”den bedre liberalere Dannelse”. Blot at kunne regne og skrive og have nogen øvelse i det håndværksmæssige kvalificerer ikke tilstrækkeligt til at blive duelig til at forestå en handel og derved administrere ”en Deel af Statscapitalen paa den rigtigste Maade for sig og Samfundet”¹¹⁸. Vi kan her se inspirationen fra tankegangen omkring borgerdyden, som vi tidligere har været inde på. Mest kendt er imidlertid nok købmand Niels Brock, der i 1796 oprettede et testamente, hvori han gav en del af sin store formue til en handelsskole. Skolen, Niels Brocks Handelsskole, der fik form af et handelsgymnasium, blev dog først en realitet i 1888.

I årene 1907-1913 blev der holdt en række handelsvidenskabelige forelæsnings på Købmandsskolerne, som var et privatfinansieret system af aften- og søndagsskoler, for unge, nyudlærte handelsmænd, og i 1917 blev der oprettet en handelshøjskoleafdeling, der tilbød undervisning om aftenen i regnskabsvæsen, bank og forsikring. I løbet af 1920'erne blev der oprettet et 2-årigt dagstudium, som derpå blev delt i to: En sprogdel – korrespondentuddannelsen – og en økonomidel. Økonomidelen var handelsvidenskab, og det omfattede en række praktiske fag¹¹⁹ og en række branchespecifikke fag¹²⁰. Den handelsvidenskabelige kandidatgrad bliver således en mulighed i 1929.

I begyndelsen interesserer mange af de studerende sig enten for handel med landbrugsprodukter eller for industri, organisation og reklame. Teoretisk låner uddannelsen teorier og metoder fra nationaløkonomien, men beskæftiger sig især med den enkelte virksomhed som genstand. Lærekræfterne har interesse i at give fagene et alment akademisk indhold, mens der ikke synes at være stor interesse for virksomhedernes praksis. Så sent som i 1960'erne får studiet en studieplan, der for de første 3 år ligner første del af det statsvidenskabelige studium på Københavns Universitet, og der er ikke nogen direkte orientering mod erhvervslivet. Dette møder naturligt nok kritik, men kritikerne er langt fra enige om, hvad der skal stå i stedet. En ny studieordning, som lægger vægt på et mere praksisnært og fleksibelt studium kommer i 1984. Samme år starter en stor mængde kombinationsuddannelser: En tendens, der videreføres i årene efter.

Hvis vi træder et skridt tilbage og ser på udviklingen af uddannelsen i marketing, som et eksempel på en af erhvervsøkonomiens discipliner, kan denne ses

¹¹⁸ Hansen, 1987, s. 275.

¹¹⁹ Bl.a. bogføring, maskinskrivning og stenografi (Agersnap, 2000).

¹²⁰ F.eks. er varekendskab, handelslære, handelsret og nationaløkonomi, også erhvervsøkonomi (Agersnap, 2000).

som et resultat af mange forskellige omstændigheder. Selve begrebet marketing¹²¹ kender vi først fra starten af 1900-tallet, hvor ydre omstændigheder - vækst i den industrielle produktion, fremkomsten af nye produkter, at befolkningen, uddannelsesniveaet og den personlige indkomst steg - gjorde at et nyt og større marked tilsyneladende gav ubegrænset mulighed for initiativ og innovation. På samme tid ændredes måden, man så på markedet på, og man begyndte at interessere sig for selve markedet, dets institutioner, dets sociale rolle, og udviklingen af de praktikker, som de, der var engagerede i markedet, havde. I begyndelsen så man marketingsdisciplinen primært som en teknisk forretningsaktivitet og som økonomisk aktivitet, men senere så man det tillige som en social aktivitet og som en institution, dvs. en aktivitet, som samfundet sætter i værk for at imødekomme sine materielle behov. Begrebet 'marketing' forstod man tilsvarende oprindeligt som en kombination af faktorer, som man måtte regne med i forhold til at forstå visse salgs- og annonceringsaktiviteter, mens det er i dag forstås som andet og mere end blot en forretningsaktivitet, idet markedets institutioner forstås som sociale snarere end økonomiske institutioner.

I begyndelsen, dvs. omkring 1900, var faget optaget af de praktiske problemer, og da fagfolkene oftest var uddannede økonomer, udviklede de et tankesæt med afsæt heri. Hvor traditionelle markedsøkonomer ville tænke på markedet som værdi, produktion, styring og forretning, forbruger, forretningens rolle og menneskets natur, begyndte man i stedet at overveje den eksisterende forståelse af markedet, bl.a. antagelsen om den sammenhæng, at efterspørgsel stammede fra udbud. Blandt andet at efterspørgsel ikke alene består af købekraft, men også af et ønske om og en evne til at købe. En anden antagelse, der blev sat spørgsmålstegn ved, var markedet evne til automatisk at justere sig selv i en ligevægtsstilling¹²², samt antagelsen om, at udgifter havde væsentlig betydning for prisen.

De første lærebøger om marketingsresearch kendes fra 1919, og marketing kan som selvstændig disciplin identificeres omkring 1920-1930, og de første lærebøger om marketingsresearch kendes fra 1919. På daværende tidspunkt var man i virksomhederne gået fra at have en klassisk industri med en salgsafdeling, hvor sælgeren fungerede som bro mellem producent og forbruger og gennem personligt kendskab anbefalede industridesignere til fabrikanterne, hvorefter han på baggrund af sin egen vurdering af resultatet solgte de udbudte produkter, til at være en del af integrerede virksomheder med mange afdelinger og reklamebureauer, som dominerer en stigende andel af forretningslivet¹²³.

¹²¹ *Marketing* kendes tilsyneladende kun som et engelsk begreb. Oprindeligt opstod 'marketing' spontant i et forsøg på at forstå praktikkerne på et marked. Derfor forstod man det ikke kun som en praksis, men også som et begreb, en konception, et praksisbegreb. (Bartels, 1988).

³⁹⁰ Det fører tilbage til Adam Smiths 'usynlige hånd'.

¹²³ Årsagerne til skiftet er flere: Produktionen af varer er rationaliseret og har ændret sig

Marketing skal i dag nærmest forstås sådan, at man begynder med at fastlægge et marked, bestemme forbrugerbehov og derudfra integrerer marketingspolitik og -aktiviteter for at tilvejebringe en forbrugertilfredshed¹²⁴. Marketing kan imidlertid også forstås endnu bredere, hvis man inddrager analyser af, hvorfor et produkt overhovedet eksisterer, bliver produceret og solgt¹²⁵.

Med medicin og ingeniørprofessionerne som forbilleder ønsker man at udvikle et teoretisk og metodisk fundament, således at marketing kan blive en profession på linje med de to andre¹²⁶. Først i 1948 er man nået frem til en diskussion om, hvad marketing skal indeholde som videnskab. Videnskabsopfattelsen er kumulativ, og genstandsfeltet bliver i starten sammenlignet med fysikken og kemiens genstandsfelt. Efterhånden tager man afstand fra den positivistiske metode som den eneste mulige og baserer sig i stedet på et pragmatisk metodesyn. Her bruger man ikke energi på grundforskning, men tager i stedet for sit udgangspunkt i praktiske hverdagsproblemstillinger. Således er det beslutningstageren, der må bedømme de resultater, som opnås ved brug af de forskellige metoder. Videnskabeliggørelsen af faget har især bygget på *Scientific management*, formuleret af Frederick Taylor, og på psykologien, og forestillingen om, at marketing allerede er en videnskab, henter man i argumenter fra matematiske lovmæssigheder, hvor man opstiller modeller, dvs. hypoteser, der bliver testet empirisk, for at se, om modellen passer på virkeligheden¹²⁷.

geografisk. Forbrugernes behov har ændret sig (især har kvindens ændrede husmoderrolle haft betydning). Teknologisk udvikling på mange niveauer (materialer, produktion, proces, arbejdsdeling), produktspecialisering, massefabrikation, ændrede institutioner for produktion, salg og distribution, etc. etc. Hovedparten af studierne af denne proces har fokuseret på et bestemt produkt eller en bestemt industri- og/eller salgsorganisation, eller på selve forbruget, mens den bredere analyse kun er forsøgt i få tilfælde. Selve området marketingshistorie er først opstået fra 1980'erne og frem, og så sent som i 1993 efterlyses en mere systematisk tilgang til marketingshistorie (Church, 1999).

124 I modsætning til en salgsorienteret organisation, som vil se salg alene som et middel til profit. Formuleret af Philip Kotler, som er en førende lærebogsforfatter (Church, 1999, s. 408)

125 En analyse viser, at blot 10 % af de produkter, der blev markedsført som nye i en periode, reelt var nye. Den omtalte analyse er af udviklingen af nye produkter i '60'erne. Den interesserer sig for graden af vigtighed for en række faktorer, der har med nyheden i forbindelse med et produkt at gøre, og undersøgelsen viser, at 26 % skyldes tilføjelser til det eksisterende produkt, 26 % skyldes forbedringer i eksisterende produkter, 20 % skyldes nye produkter på allerede etablerede markeder, 11 % skyldes omkostningsreduktion, 10 % var decideret nye produkter, som skabte nye markeder, 7 % skyldtes ny-positionering eller markedssegmentering (Church, 1999, s. 425).

126 Man kan i høj grad diskutere, hvorvidt medicin og ingeniørfaget har egne teorier og metoder, eller om der blot er tale om et særligt genstandsfelt eller et særligt blik på dette genstandsfelt. Men professioner er der tale om.

127 Inden for den mere praksisrettede gren af faget var man mere interesseret i metodiske aspekter, der kunne erkende kompleksiteten i forståelsen af menneskets adfærd som forbruger. Hertil hentede man metodiske redskaber hos den europæiske psykologi, dvs. i gestaltpsykologien og psykoanalysen, men også hos en form for fænomenologi, som interesserer sig for at analysere en vares symbolske dimension: For at forstå forbrugerne må man analysere og forstå den helhed, som det enkelte produkt indgår i, for det er først i helheden, produktet får sin betydning for forbrugeren.

Man forsøgte at opstille en model forstået som en altomfattende teori for marketing¹²⁸. Målet var, at marketing skulle blive en 'rigtig' videnskab, forstået som en naturvidenskab som fysik eller kemi, dvs. med forbillede i den klassiske mekanik, og man forsøgte at udarbejde generelle lovmæssigheder for marketing. Således blev genstandsfeltet set som noget, man kunne opnå fuldstændig forståelse af og kontrol over, og der var tillid til tekniske, objektive løsninger. Man var samtidig bevist om, at ikke alt i marketing lod sig kvantificere, men frem for at forsøge at undersøge disse problemstillinger ved hjælp af andre metoder, blev spørgsmålet henlagt som et spørgsmål om usikkerhed.

Det første udkast til en generel teori i marketing er fra 1968. Der bliver tilstræbt en form for enhedsvidenskab, som fremkommer ved at blande egen erfaring – common sense – og en til tider avanceret, men dog meget eklektisk og overfladisk omgang med etablerede videnskaber. Det, som det drejer sig om, er at integrere alle disse forskellige teorier til en generel teori. I de følgende år bliver ideen om generelle teorier genstand for diskussion og bl.a. indlemmes kulturforståelse, idet markedsføringens genstandsfelt ganske vist vedrører materielle ting, men det er alle ting, der er blevet til i en kultur. Genstandsfelt bliver således drejet fra at være en forståelse af et objektivt fænomen. Nogle fastholder, at det er selve markedstransaktionen, som stadigvæk er kernepunktet. Andre forsøger at finde et nyt begreb, der skal være fundamentet for al marketingsaktivitet og går over til at benytte et byttebegreb, i marketingterminologi: *Exchange*. Man argumenterer for, at marketing har måttet inddrage en større mængde organisationer og relationer, som traditionelt ikke lader sig behandle økonomisk, eller udelukkende økonomisk, det drejer sig om uhåndgribelige produkter i form af kulturelle aspekter, forståelse af effekter ved den stadig hurtigere kommunikation, de hastigt forandrede omgivelser og krav til et produkt, innovation og den stigende indflydelse fra offentlige myndigheder.

I midten af 1970'erne er der ved at opstå en ny konsensus for hvad marketing er. Det udvidede genstandsfelt er blevet accepteret, dog bliver de kvalitative metoder, som af nogle ikke anses for at være videnskabelige, primært brugt i den kommercielle del af marketing, hvor man ikke beskæftiger sig med videnskabelighed.

Andre discipliner indenfor samfundsvidenskaberne er i 1970'erne begyndt at anvende kvalitative metoder, f.eks. indenfor økonomi, sociologi, psykologi og

¹²⁸I 1950'erne blev der lavet 2 undersøgelser af uddannelserne i erhvervsøkonomi generelt i USA. Undersøgelserne viste, at niveauet på de amerikanske business schools var meget ringe, og specielt var lærerkorpset ikke gearret til at håndtere den teknologiske udvikling. For at bøde på dette blev der oprettet et avanceret matematikkursus for professorer i erhvervsøkonomi, og dette kursus etablerer et nyt paradigme for marketing.

organisationsteori, og da faget begynder på ny at interessere sig for de symbolske aspekter ved forbrugeradfærd i en verden forstået som en samfundsmæssig konstruktion med symboler skabt af producenten, må man finde nye metoder og teorier. De hidtidige teorier indfanger ikke æstetiske, immaterielle og subjektive sider af forbruget, det såkaldte hedonistiske forbrug, som til forskel fra tidligere ofte er præget af flygtige produkter, dvs. en teaterforestilling eller en middag.

Teorier om verden som samfundsmæssig konstruktion har siden optaget størstedelen af fagets videnskabsteoretiske diskussioner¹²⁹.

Inden for marketing betyder det, at man f.eks. foreslår, at det interessante ikke er at fokusere på købsprocessen som en *information processing*, i stedet bør man rette blikket mod konsumptionsprocessen, for det er her, at produktets reelle værdi kommer til syne, produktets symbolske værdi, det produktet kan bruges til i den kulturelle kontekst: Hvordan produkters symbolske værdi har betydning for menneskers selvopfattelse og for, hvordan man bliver opfattet af andre, disse funktioner ved produktet vil have en større betydning for beslutningsprocessen end produktets funktionelle og rationelle attributter. Således er det ikke længere symbolet og den symbolske betydning, der bliver analysens genstand, men produkternes kulturelle betydning, hvorfor det bliver vigtigt at beskæftige sig med et kulturbegreb. Måske er det heller ikke tilstrækkeligt at påvise, at konsumenterne tillægger konsumtionen mange flere egenskaber, end man traditionelt antager. Man skal også kunne give en forklaring på, hvorfor konsumenterne opfatter produkter som symboler og konsumtion som et sted, hvor man kan udleve drømme og fantasier. En således forståelse af forbrug inddrager hele forbrugerens liv og ikke bare købsprocessen.

Som det fremgår, er erhvervsøkonomien i dag i høj grad defineret ved sin kontekst, virksomheden eller organisationen, og denne som mindre social enhed i det større samfund. Samtidig er fokus i høj grad produktion og ikke samfundets reproduktion som sådan.

Spørgsmålet er, om erhvervsøkonomien, anskuet gennem disciplinen, er en erkendelsesinteresseret videnskab, eller om den blot bruger andre videnskabers erkendelser som metoder med det formål at kunne håndtere sit forskningsspørgsmål. Måske er der tale om, at videnskabsområdet er nyt, måske at videnskabsbegrebet er under forandring?

129 Et hovedspørgsmål er at afklare, hvordan man i marketing skal forholde sig til relativisme, og et forslag er, at man skal have indsigt i talrige filosofiske perspektiver, hvilket afspejler sig i marketingteoribøger, der gennemgår klassiske filosofiske positioner.

Faggruppernes demografiske udvikling

Den udvikling af faggrupperne, som er beskrevet i det foregående, kan anskues ud fra et uddannelsesdemografisk perspektiv. Som illustration har jeg udvalgt et antal år, hvor jeg inden for hver faggruppe har vist antallet af dimittender for hver uddannelse. Hver faggruppe rummer således en eller flere konkrete uddannelser: Juristfaggruppens uddannelse er jura, ingeniørfaggruppens uddannelser er civilingeniøruddannelserne, alle retninger, humanistfaggruppens uddannelser er de fag, der læses på universiteterne, og som kan føre til ansættelse i gymnasiet, og erhvervsøkonomifaggruppens uddannelse er de rene cand.merc. uddannelser¹³⁰.

Uddannelsessteder, retninger og antal uddannede 1787 – 2002

Uddannelseskort 1787. De på kortet anførte tal dækker over Københavns Universitet¹³¹: Det rets- og statsvidenskabelige fakultet: Jura: 14; Det filosofiske Fakultet: Den philologiske embedseksamen, den sproglig-historiske embedseksamen: 2

¹³⁰ Detailoplysninger, som ligger til grund for konstruktion af kortene, kan ses på http://www.hoyen.dk/phd/empiri_detail.htm

¹³¹ Ellehøj & Grane, 1986.

Uddannelseskort 1800: De på kortet anførte tal dækker over Københavns Universitet¹³²: Det rets- og statsvidenskabelige fakultet: Jura: 34; Det filosofiske Fakultet: 0

Uddannelseskort 1847: De på kortet anførte tal dækker over Københavns Universitet: Det rets- og statsvidenskabelige fakultet¹³³: Jura: 32; Det filosofiske Fa-

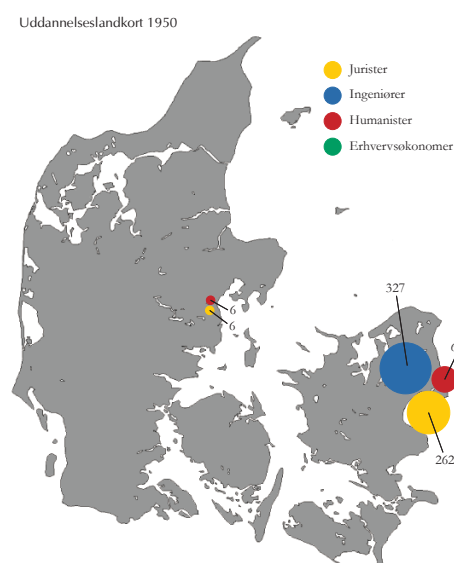
¹³² Ellehøj & Grane, 1986

¹³³ Ellehøj & Grane, 1986

kultet: I Den philologiske embedseksamen, den sproglig-historiske embedseksamen: 3; Dansk, nordisk filologi: 1; Polyteknisk Læreanstalt¹³⁴: Kandidat M: 3; Kandidat K:1

Uddannelseskort 1900: De på kortet anførte tal dækker over Københavns Universitet: Fuldstændig juridisk Eksamen: 67; Det filosofiske Fakultet¹³⁵: Konferens: 8; Embedseksamen:19; Polyteknisk Læreanstalt¹³⁶: Eksamen for Fabriksingeniører (Kemikere):6; Eksamen for Maskiningeniører (Mekanikere):4; Eksamen for Bygningsingeniører (Ingeniører) 32

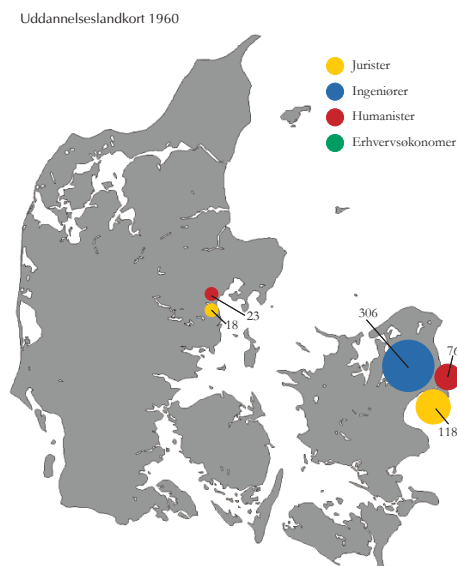
¹³⁴ Voigt, 1890

¹³⁵ Ellehøj, Jensen, & Grane, 1992.

¹³⁶ Danmarks Statistik, 1900

Uddannelseskort 1950: De på kortet anførte tal dækker over¹³⁷ Københavns Universitet: Det rets- og statsvidenskabelige fakultet: Juridiske: 262; Det filosofiske fakultet: 62. Danmarks tekniske Højskole: Kemiingeniører: 58; Maskiningeniører: 72; Bygningsingeniører: 125; Elektroingeniører: 72. Handelshøjskolen i København: andelsvidenskabeligt kandidatstudium: 0. Århus Universitet: Det økonomiske og juridiske fakultet: Jura: 6; Det humanistiske fakultet: 7

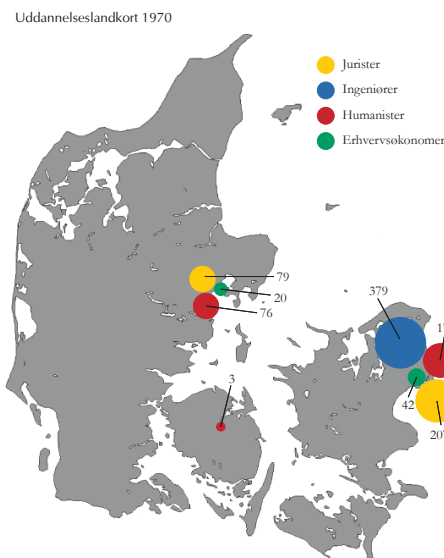
Uddannelseskort 1960: De på kortet anførte tal dækker over¹³⁸: Københavns

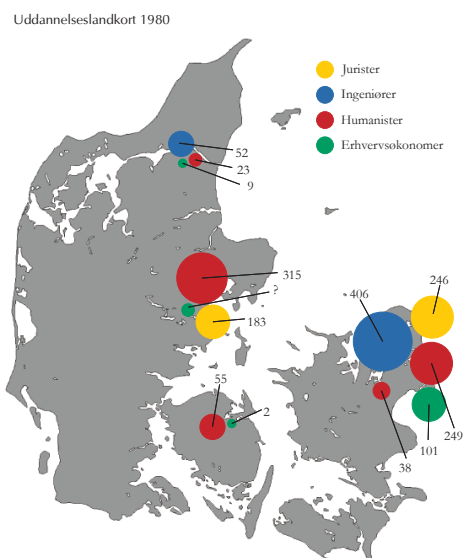
Universitet: Det rets- og statsvidenskabelige fakultet: Juridiske: 118; Det filosofiske fakultet: 76. Danmarks tekniske Højskole: Kemiingeniører: 70; Maskiningeniører: 74; Bygningsingeniører: 105; Elektroingeniører: 57. Handelshøjskolen i København: Handelsvidenskabeligt kandidatstudium: 0. Århus Universitet: Det økonomiske og juridiske fakultet: Jura: 18; Det humanistiske fakultet: 23

¹³⁷ Danmarks Statistik, 1951

¹³⁸ Danmarks Statistik, 1960

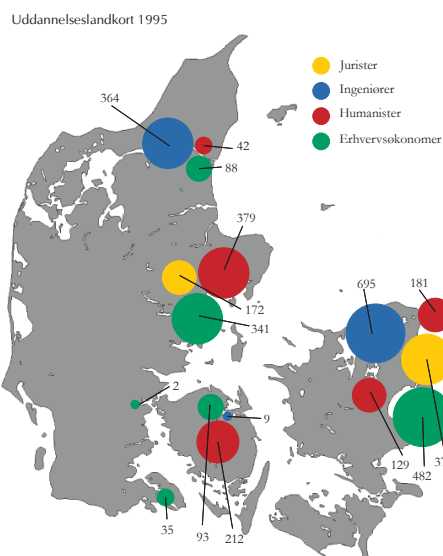

Uddannelseskort 1970: De på kortet anførte tal dækker over¹³⁹: Københavns Universitet: Det rets- og statsvidenskabelige fakultet: Jura: 207; Det filosofiske fakultet: Magisterkonferens: 35; Dansk: 28; Engelsk: 27; Fransk: 25; Historie: 29; Tysk: 18; Andre fag: 17. Danmarks tekniske Højskole: Kemiingeniører: 91; Maskiningeniører: 57; Bygningsingeniører: 133; Elektroingeniører: 98. Handelshøjskolen i København: Handelsvidenskabeligt kandidatstudium: 42. Odense Universitet: Det humanistiske fakultet: Dansk: 0; Engelsk: 1; Fransk: 0; Historie: 0; Tysk: 0; Andre fag: 1. Århus Universitet: Det økonomiske og juridiske fakultet: Jura: 79; Det humanistiske fakultet: Dansk: 13; Engelsk: 9; Fransk: 11; Historie: 21; Tysk: 4; Andre fag: 8. Handelshøjskolen i Århus: Handelsvidenskabeligt kandidatstudium: 20

¹³⁹ Danmarks Statistik, 1972

Uddannelseskort 1980: De på kortet anførte tal dækker over: Københavns Universitet¹⁴⁰: Juridisk kandidateksamen: 246; Det filosofiske fakultet: Magisterkonferens: 25; Cand.mag.: 224. Danmarks tekniske Højskole¹⁴¹: Kandidater: 406. Handelshøjskolen i København¹⁴²: Cand.merc. (Den erhvervsøkonomiske kandidateksamen): 101. Roskilde Universitetscenter¹⁴³: Cand.mag. Gymnasie- og HF-læreruddannelsen: 38. Odense Universitet¹⁴⁴: Mag.art. (Magisterkonferens): 55; Cand.merc. (Den erhvervsøkonomiske kandidatuddannelse): 2. Århus Universitet¹⁴⁵: Juridisk kandidateksamen: 183. Det humanistiske fakultet: Afsluttende eksamen: 280; Magisterkonferens: 35. Handelshøjskolen i Århus: Cand.merc. 41. Aalborg Universitetscenter¹⁴⁶: Bestået hovedfag ved gymnasium og HF-læreruddannelsen (fagene dansk, engelsk, historie og tysk): 23; Civilingeniør, konstruktion: 14; Civilingeniør, systemkonstruktion: 25; Civilingeniør, planlægning og miljø: 13; Cand.merc.: 9

¹⁴⁰ Københavns Universitet, 1981

¹⁴¹ Danmarks Tekniske Højskole, 1981

¹⁴² Handelshøjskolen i København, 1981.

¹⁴³ Roskilde Universitetscenter, 1981

¹⁴⁴ Odense Universitet, 1981

¹⁴⁵ Århus Universitet, 1981

¹⁴⁶ Aalborg Universitetscenter, 1981

Uddannelseskort 1995: De på kortet anførte tal dækker over¹⁴⁷: Københavns Universitet: Jura (375) og (4), Engelsk (31), Fransk (18), Italiensk (7), Klassisk filologi (3), Spansk (8) og (< 3), Tysk (9), Tysk (4), Dansk-nordisk (53), Filosofi (10), Historie (31), Religionsvidenskab (< 3), Religionshistorie (3), Historie (< 3), Dansk (< 3).

Danmarks tekniske Universitet: Civilingeniør, (93), (221), Bygning (87), Elektronik (97), Kemi, (127), Maskin (70).

Handelshøjskolen i København: Cand. merc. (482).

Roskilde Universitetscenter: Engelsk (23), Fransk (6), Tysk (9), Historie (34), Dansk (57).

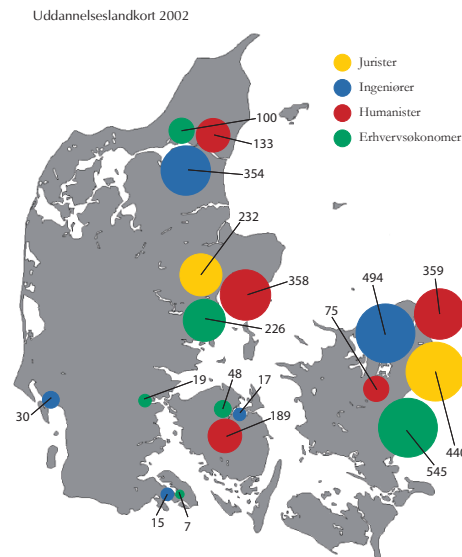
Syddansk Universitet, Odense: Engelsk (34), Fransk (10), Klassisk filologi (4), Spansk (12), Tysk (9), Engelsk (< 3), Spansk (< 3), Dansk-nordisk (38), Filosofi (13), Historie (47) og (< 3), Datateknik, civilingeniør (7) og (< 3), Cand.merc (93).

Syddansk Universitet, Kolding: Cand.merc. (2), Syddansk Universitet, Sønderborg: Cand.merc. (35).

Århus Universitet: Jura (147) og (25), Engelsk (42), Fransk (29), Italiensk (7), Klassisk filologi (< 3), Spansk (14), Tysk (25), Engelsk (17), Fransk (5), Spansk (< 3), Tysk (3), Dansk-nordisk (93), Filosofi (26), Historie (49), Idehistorie (15), Religionsvidenskab (20), Religionshistorie (5), Filosofi (4), Historie (8), Klassisk filologi (3), Dansk (7), Religionsvidenskab (< 3), Religionssociologi (3), Kombination, cand.mag. (< 3).

Handelshøjskolen i Århus: Cand.merc. (341). Aalborg Universitet: Engelsk (11), Fransk (4), Tysk (4), Tysk (< 3), Dansk-nordisk (21), Dansk (< 3), Civilingeniør (36), Anlæg (58), Bygning (< 3), Industri (136), Information (132), Cand.merc. (88).

¹⁴⁷ Oplysningerne er hentet i Undervisningsministeriets Nøgletalsdatabase (Undervisningsministeriets Statistik- og Informationskontor, 2005). Hvor der er flere tal ud for et pag dækker dette over flere samtidige studieordninger. Det er i Undervisningsministeriets database ikke muligt at se antallet af beståede for et fag, hvis dette har været mindre end tre. I den samlede opgørelse der fremgår af kortet, dækker summen over at der er regnet med én fuldførende i hvert af disse fag, med mindre andet er anført i parentes.

Uddannelseskort 2002: De på kortet anførte tal dækker over¹⁴⁸: Københavns Universitet: Jura (16) & (424), Engelsk (< 3) og (71), Fransk (< 3) & (21), Spansk (< 3), Tysk (< 3), Italiensk (8), Spansk (15), Tysk (16), Dansk-nordisk (7), Filosofi (< 3), Historie (4) & (70), Religionshistorie (< 3), Dansk (102), Religionsvidenskab (12), Religionssociologi (8), Kombination, cand.mag. (< 3).

Danmarks tekniske Universitet: Civilingeniør (67), IT [(42), Civilingeniør, u.n.a. (385).

Handelshøjskolen i København: Cand. merc. (545).

Roskilde Universitetscenter: Engelsk (7), Fransk (3), Tysk (3), Filosofi (10), Historie (30), Dansk (18), Kombination, cand.mag. (4). Syddansk Universitet, Odense: Engelsk (3), Klassisk filologi (< 3), Spansk (< 3), Tysk (< 3), Engelsk (36), Fransk (13), Spansk (8), Hum.komb., cand.mag. (< 3), Dansk-nordisk (< 3), Filosofi (< 3), Historie (3), Filosofi (14), Historie (50), Klassisk filologi (4), Dansk (42), Civilingeniør (< 3(2)), Kemi, civilingeniør (< 3(2)), Datateknik, civilingeniør (13), Cand.merc (48)

Syddansk Universitet, Kolding: Cand.merc. (19). Syddansk Universitet, Sønderborg: Civilingeniør i mekatronik¹⁴⁹ : (5), Civilingeniør, u.n.a. (7), Cand.merc. (7).

¹⁴⁸ Oplysningerne er hentet i Undervisningsministeriets Nøgletalsdatabase (Undervisningsministeriets Statistik- og Informationskontor, 2005) hvor intet andet er anført. Det er i Undervisningsministeriets database ikke muligt at se antallet af bestående for et fag, hvis dette har været mindre end tre. I den samlede opgørelse der fremgår af kortet, dækker summen over at der er regnet med én fuldførende i hvert af disse fag, med mindre andet er anført i parentes.

¹⁴⁹ Statistikkontoret Syddansk Universitet, 2004

Århus Universitet: Jura (8), Jura (224), Engelsk (16), Fransk (13), Italiensk (7), Spansk (4), Tysk (12), Engelsk (46), Fransk (13), Italiensk, (< 3), Spansk (11), Tysk (13), Dansk-nordisk (21), Filosofi (11), Historie (19), Idehistorie (9), Religionsvidenskab (9), Religionshistorie (< 3), Filosofi (12), Historie (30), Idehistorie, (17), Klassisk filologi (3), Dansk (54), Religionsvidenskab, (20), Komb. cand.mag. (16).

Handelshøjskolen i Århus: Cand.merc. (226). Aalborg Universitet: Engelsk (< 3), Engelsk (37), Fransk (8), Spansk (12), Tysk (11), Hum.komb., cand.mag. (7), Dansk-nordisk (< 3), Historie (12), Dansk (44), Historie (12), Bygning (DTU) (< 3), Energi (126), Anlæg (80), Bygning (AAU) (63), Industri (66), Information, (6), Cand.merc. (100). Aalborg Universitet, Esbjerg:, u.n.a. (< 3), Anlæg (20), Bygning (AAU) (8), Industri, (< 3)

Kapitel 6. Analyse af faggrupperne

I dette kapitel vil jeg analysere og diskutere det indsamlede empiriske materiale primært fra spørgeskemaundersøgelsen med mindre supplerende fra fokusgruppeinterviewene¹. Analysen vil falde i tre dele: Først vil jeg se på de fire grupper som agenter inden for et samlet akademisk felt, ved på baggrund af Bourdieus analyse af universitetsfeltet i Frankrig² at diskutere mit eget materiale. Dernæst vil jeg undersøge, hvordan den fagspecifikke kapital kan forstås i hver af de fire faggrupper, idet jeg analytisk anskuer den enkelte faggruppe som et felt, og sluttelig vil jeg på baggrund af disse analyser komme med et bud på, hvorledes det, som blokerer for kommunikation mellem faggrupper kan forklares. Dette vil være et bud, som rækker ud over den konkrete undersøgelse og dennes fire grupper, og på et mere abstrakt plan skitserer, hvordan manglende forståelse faggrupper imellem generelt kan forklares.

Altså

- Gruppernes forhold til visse sider af deres samfundsmæssige funktion som akademiske grupper og dermed distinktion til de øvrige gruppers tilsvarende funktion.
- Faggruppernes egen ethos og dermed distinktion til ethos i de øvrige grupper.
- Distinktionen mellem samfundsmæssig funktion og ethos som empirisk beskrivende element for teoretisk at kunne fremanalysere årsager til den manglende mulighed for forståelse og kommunikation faggrupperne imellem.

Uddybende drejer det sig med andre ord om, at idet faggruppernes samfundsmæssige funktion er forskellig for de forskellige akademiske uddannelsesgrupper – de reproducerende funktioner, som hovedparten af jurister og humanister tager sig af, er forskellig fra de producerende funktioner, som hovedparten af ingeniører og erhvervsøkonomer tager sig af – giver dette i sig selv basis for forståelsesvanskeligheder. Disse samfundsmæssige funktioner bidrager, sammen med selve

¹ I teksten omtales disse blot som interviews. De bragte citater er let omskrevet af hensyn til læsevenligheden.

² Universitetsfeltet er empirisk undersøgt gennem feltet af professorer i Paris (Bourdieu, 1988).

det faglige, til at agenterne i felterne socialiseres til en bestemt fag-ethos, hvilket vil sige at de ubevidst får inkorporeret en tavs viden, der disponerer for en type tænkning og handling, frem for en anden, i forhold til det rum af muligheder, der eksisterer i faggruppeagenternes verden, i det faglige felt og i det sociale rum.

Det viser sig imidlertid empirisk, at der i faggruppernes, anskuet som felter, eksisterer bestemte struktureringer af felterne idet

Agenternes principielle funktion	er forskellig fra	Agenternes faktiske beskæftigelse
og		
Den principielle definition af faglighed generelt	er forskellig fra	De forskellige de facto anerkendte former for fagspecifik kapital

Disse forskelligheder, distinktioner, mellem funktion og ethos vil den følgende analyse dreje sig om.

Det generelle akademiske felt

Først skal vi se på Bourdieus arbejde om universitetsfeltet i Frankrig, idet denne analyse til en vis grad kan forstås som en analyse af et akademisk felt generelt. I forhold til 1960-erne, hvor Bourdieus empiriske materiale stammer fra, eksisterer der i dag store grupper af akademikere uden for universitetsverdenen ud over de professioner og liberale erhverv, som længe har været at finde, ligesom universitetet og lignende institutioner ikke længere i praksis har monopol på forskning. Jeg vender tilbage til dette spørgsmål senere i kapitlet i forbindelse med en samlet diskussion af faggruppernes fagspecifikke kapitaler.

Som vi så i figur 3.1, kapitel 3, befinder universitetslærerne sig samlet set i Det Sociale Rum i modsætning til virksomhedslederne inden for industri og handel, og universitetslærere kan man samlet set anskue som et relativt autonomt felt, der kan analyseres som et sådant³.

³ Universitetslærerne er, idet de er knyttet til institutioner og derigennem har en vis samfundsmæssig status, selv dominerende i forhold til de grupper med kulturel kapital, som ikke har en tilsvarende institutionalisering til rådighed. På denne baggrund betegner Bourdieu universitetslærerne som 'de dominerende dominerede blandt de dominerende' (Bourdieu 1988).

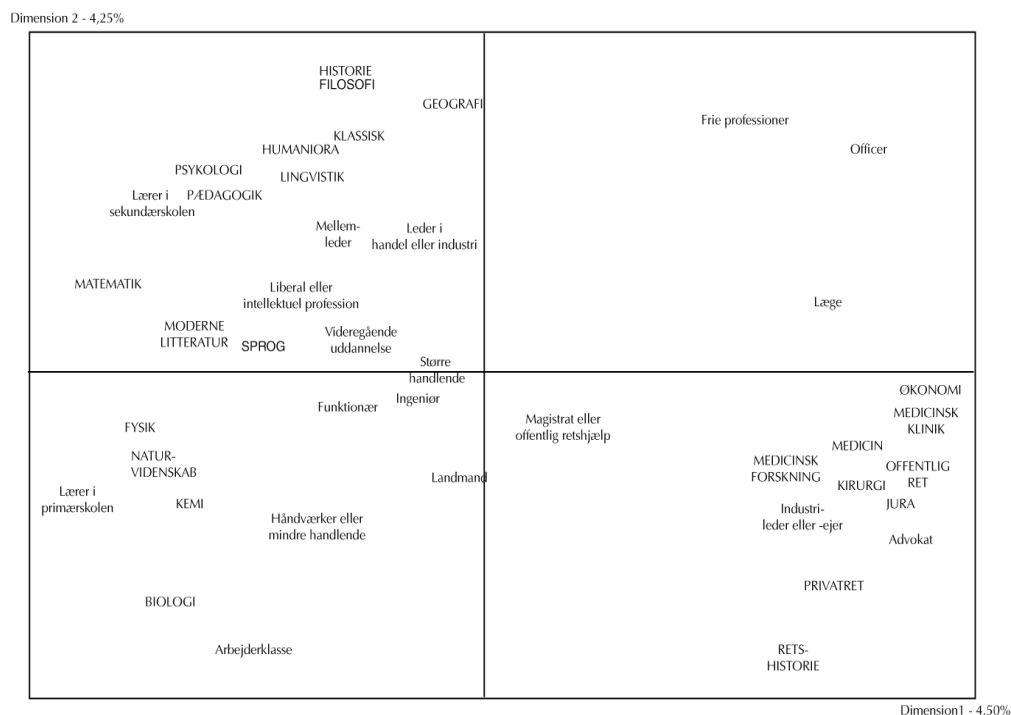
I *Homo Academicus*⁴ undersøger Bourdieu det akademiske felt ved at undersøge, hvorledes universitetslæreres relationer til hinanden, som agenter i dette felt og til den verdslige magt, er⁵. Udgangspunktet i Bourdieus analyse er Kants opstilling fra slutningen af 1700-tallet af to kategorier fakulteter⁶: På den ene side står de 'højere fakulteter', dvs. teologi, jura og medicin, som også er de fakulteter, der mest direkte kontrolleres af regeringen. På den anden side finder vi de 'lavere fakulteter', som ingen effektivitet har i den verdslige verden og derfor overlades til 'de lærde folks egen fornuft'. Den ene gruppe (de højere fakulteter) er således underkastet den verdslige orden, som den også tjener, mens den anden gruppe er fri for verdslige begrænsninger. De fakulteter, som er underkastet den verdslige orden udgør samtidig autoriteten, som ifølge Kant, "på sæt og vis udgør højrefløjen i videnskabens parlament". Disse fakulteter har som funktion at uddanne studenter, som anvender og tillemper teknikker og opskrifter fra videnskaben, som de ikke er producenter af. Fakulteterne i modsatte side er i kulturel forstand dominerende, idet de hersker over de symbolske og dermed de kulturelle systemer. Her interesserer man sig for at kunne konstruere rationelle grunde for videnskaben. Den 'frie tanke' her kender ingen andre grænser end sig selv, i modsætning til tankerne hos de normative discipliner som jura og medicin.

Analysen af universitetsfeltet i *Homo Academicus* har bl.a. resulteret i nedenstående korrespondancesanalysekort, hvor man kan se, at fakulteter som jura hører til i den verdslige højre side af kortet, mens naturvidenskab tilhører den modsatte, den venstre side. Humaniora befinder sig lidt tættere mod midten.

4 Bourdieu, 1988.

5 Indsamlingen af empiriske data er foretaget i forhold til, hvordan området så ud umiddelbart før 1968. På baggrund af seks kapitaler: En demografisk, nedarvet social kapital; egen skolekapital, akademisk magtkapital, magtkapital og videnskabelig prestige, intellektuel prestigekapital og økonomisk og politisk magtkapital, fremanalyseres et 'fakulteternes rum', hvorefter de humanistiske og humanvidenskabelige fakulteter underkastes en mere detaljeret analyse.

6 Kant, I.: *Der Streit der Fakultäten* (Kant, 1992, org. 1798).

Figur 6.1: Bourdieus empiriske analyse af rummet af fakulteter. Illustrative variable dvs. faders socioøkonomiske status, er angivet med fed skrift⁷.

Vi har tidligere været inde på, at strukturerne i det sociale rum og i relativt autonome felter er homologe. Felter reproducerer strukturen i det overordnede magtfelt, og dette er også tilfældet i det akademiske felt. Jo højere man befinder sig i det sociale fakultetshierarki (nederst naturvidenskab, dernæst humaniora, jura og til sidst medicin) jo flere tegn udviser agenterne på, at de er socialt integrerede. Det ses f.eks. i tegnene på politisk og økonomisk magt, som er størst til højre i feltet, som f.eks. deltagelse i offentlige organer eller statslige planlægningskommissioner.

I kapitel 5 så vi, at embedsuddannelserne, som blev oprettet ved Københavns Universitet i 1788, bl.a. omfattede uddannelsen i jura⁸. Embedsuddannelserne, som var en konsekvens af skiftet i samfundets stræben fra ”himmelsk til jordisk lyksalighed, fra åndelige til materielle objekter”⁹, var et resultat af de ændrede funktion, kundskaben fik: Staten – til forskel fra det tidligere kongerige - skulle ledes efter videnskabelige principper, så universitetet måtte have tilknyttet uddannelse af vordende embedsmænd og lærde praktikere. I forlængelse af ønsket

⁷ Bourdieu, 1988, s. 84. Kun nogle variable er angivet. Kortet er korrigeret efter originaludgaven (Bourdieu, 1984).

⁸ Den første embedseksamen, teologi, blev det muligt at tage i 1732 og fra 1736 kom jura til (Thomsen, 1975, s. 627).

⁹ Thomsen, 1975, s. 624.

om, hvordan staten skulle ledes, blev det bestemt, at juridiske kandidater fra universitetet eller fra Sorø Akademi, såfremt de bestod en eksamen med første karakter¹⁰, havde fortrinsret til vigtige embeder (mindre vigtige embeder og embeder i Norge kunne søges af folk med en lavere karakter eller en dansk juridisk eksamen). Juristerne blev således, ligesom de øvrige embedsuddannede, tæt knyttet til statsmagten.

Siden da og op gennem 1800-tallet er afstanden mellem statsmagten og den universitetsuddannede embedsmand øget. Fra at være den politiske magts direkte tjener udviklede akademikerne sig i universitetsverdenen sig til at være en specialiseret lærer, og efterhånden blev de to verdener, den politiske og den akademiske, uforenelige størrelser.

Universitetsfeltet har organiseret sig efter to modsatrettede principper: Dels efter et socialt hierarki, som er bestemt af den nedarvede kapital og af den aktuelle økonomiske og politiske kapital, dvs. af social oprindelse og aktuel position, og dels efter et rent kulturelt hierarki, bestemt af en kapital, bestående af videnskabelig autoritet og videnskabelige renommé. Disse to principper konkurrerede: Det første, som er rent 'verdsligt', bliver gradvist mere og mere dominerende, når vi bevæger os opad i de rent verdslige hierarkier (fra naturvidenskab til jura og medicin). Det andet, som har rod i den videnskabelige og intellektuelle verdens autonomi, bliver mere dominerende, når vi går fra jura og medicin til naturvidenskab.

Disse forhold er knyttede til hver deres positioner i feltet: De naturvidenskabelige og humanistiske universitetslærere stammer oftere fra under- eller middelklassen, og har ikke har andet end deres akademiske fremgang at takke for, at de har vundet indtrædelsesret i de højere klasser. Lærerne i jura, hvoraf en fjerdedel stammer fra borgerklassen, har oftere end lærerne inden for de humanistiske og naturvidenskabelige fakulteter også ofte poster i den politiske verden eller i forretningsverdenen¹¹. Dette har i høj grad, men ikke kun, at gøre med habitus (se kapitel 2): En nedarvet disposition fra en position til højre i fakulteternes felt tenderer til at medføre en selvfølgelighed over for magtens system og en fortro- lighed med dette, som ikke forekommer hos børn af positioner til venstre i feltet. Her orienterer man sig mod arbejde, dvs. at beherske en kulturel kapital, hvilket også er en disposition, der er socialt arvet.

Mit materiale rummer ikke mulighed for at analysere faggruppernes tilknytning til det ydre politiske magtfelt på samme måde som i *Homo Academicus*, idet

¹⁰ Førstekarakter omfatter både niveau og pensum, se Thomsen, 1975, s. 225.

¹¹ Bourdieu, 1988.

jeg alene har interesseret mig for faggruppernes egne fagspecifikke kapital. For flere af gruppernes vedkommende – jurister, ingeniører og humanister – skal vi se, at en videnskabelig, forskningsorienteret, 'teori for teoriens skyld'-indstilling kan identificeres, men det er ikke muligt at vurdere, om forskningsorienteringen er i forhold til en ren viden eller en anvendt viden. Skulle man vurdere dette i forlængelse af Bourdieu ligger visse juradiscipliner, såsom retshistorie, ganske vist længere til venstre end en disciplin som offentlig ret, men der er for begges vedkommende langt til den venstre side.

Den eneste faggruppe, som stort set ikke markerer sig som forskende, er erhvervsøkonomerne. Traditionelt kan man heller ikke anse disse for at være tæt på en magt i politisk forstand, men nok på en økonomisk magt eller rettere: En magt som udtrykkes via et marked. Dette kan måske tolkes som en mulig forskydning i magten som sådan, men jeg vender tilbage til dette spørgsmål senere.

Imidlertid har jeg på baggrund af spørgeskemaundersøgelsen mulighed for indirekte at kunne vurdere faggruppernes forhold til deres omverden i det hele taget, hvorigennem man kan antyde en mulig tolkning i forhold til magten, sådan som den kommer til udtryk i Bourdieus arbejder. Således har jeg undersøgt to temaer, der kan indgå i en sådan diskussion:

- Forholdet til magten og til lægfolk

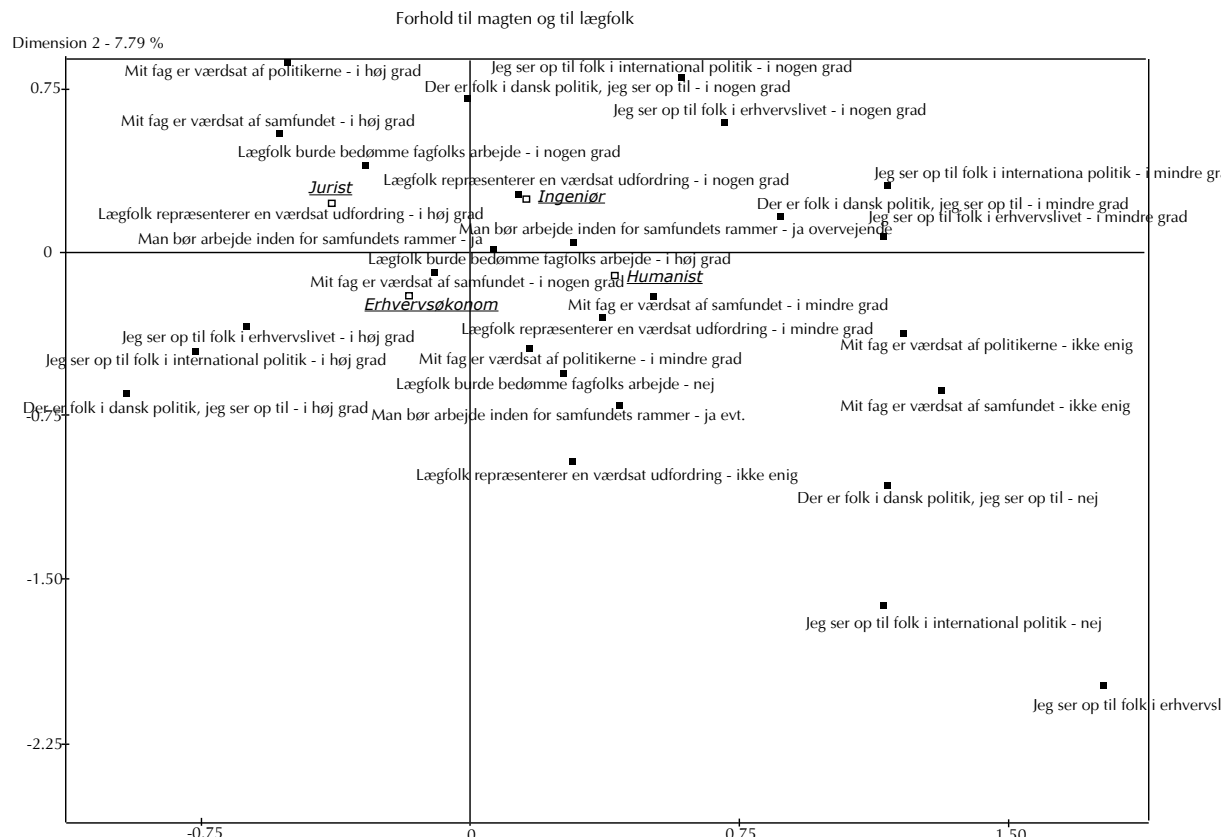
- Forholdet til ændringerne i tiden

Lad os se på disse temaer ét for ét.

En analyse af de spørgsmål, der kan belyse forholdet mellem faggrupperne og omverdenen¹² – udtrykt gennem meninger om forholdet til bl.a. politikere, samfundet generelt og lægfolk, viser et billede, hvor juristgruppen i høj grad mener sig værdsat af samfundet og af politikerne, mens erhvervsøkonomerne er mere orienterede mod enkeltpersoner, de ser op til. Humanisterne ser sig afvist af såvel enkeltpersonerne som samfundet.

12 Undersøgt på baggrund af spørgsmålene 14a: *Jeg mener, at man bør arbejde inden for de samfundsmæssige rammer (f.eks. lovgivningen), der nu engang eksisterer*; 19a: *Jeg synes, mit fag generelt er højt værdsat af samfundet*; 19b: *Jeg synes, mit fag er højt værdsat af politikerne i samfundet*; 20a: *Lægfolk burde være de egentlige bedømmere af fagfolks arbejde og dem, hvis vurdering de burde sætte højest*; 20c: *Lægfolk repræsenterer en udfordring, som jeg altid oplever, fagfolk sætter højt*; 22a: *Der eksisterer personligheder i international politik i dag, som jeg ser op til*; 22b: *Der eksisterer personligheder i dansk politik i dag, som jeg ser op til*; 22c: *Der eksisterer personligheder inden for erhvervslivet i dag, som jeg ser op til*.

Forholdet til lægfolk er generelt, at juristerne og ingeniørerne ser til en vis grad lægfolk som en værdsat udfordring, hvilket ikke er tilfældet for de to øvrige grupper, men er ikke så markant i kortet.

Figur 6.2: Faggruppernes forhold til magten og lægfolk. Faggrupperne (angivet med understregning og kursiv) er illustrative variable.

En nærmere analyse af tallene bag korrespondanceanalysekortet viser, at juristgruppen er den af de fire grupper, der i største grad angiver, at deres fag generelt er højt værdsat af samfundet. Og blot knap 7 % mener, at dette ikke eller i mindre grad er tilfældet. Tilsvarende gør sig gældende i forhold til spørgsmålet om, hvorvidt politikerne værdsætter faget. Denne overensstemmelse mellem opfattelsen af en positiv vurdering fra samfund og politikere findes alene hos juristerne (som jo også er samfundet og magtens tjenere¹³), hvorimod humanisterne ganske vist også finder, at en overensstemmelse eksisterer, men her er den negativ: Samfundet, angiver humanisterne, vurderer ikke det humanistiske fag højt, men politikerne gør slet ikke: Hele 43 % af humanisterne mener, deres fag i mindre grad eller slet ikke er værdsat af politikere. For erhvervsøkonomernes vedkommende er opfattelsen den, at samfundet vurderer faget højere end po-

¹³ Efterhånden som professionaliseringen tager til også relativt mere selvstændige og selvkontrollerende.

litikerne, mens det modsatte synes at være tilfældet for ingeniørerne. Dette er til en vis grad overensstemmende med de funktioner, faggrupperne traditionelt indtager, hvor juristerne og til dels ingeniørerne, som er knyttede til samfundets og magtens interesser, naturligt nok oplever sig vurderet højere af samfundets repræsentanter end humanisterne¹⁴, som befinder sig nærmere den rene videnspol på kortet over universitetsfeltet. Erhvervsøkonomerne er heller ikke knyttet til samfundets politiske magt og oplever sig også bedre vurderet af samfundet generelt end af politikerne.

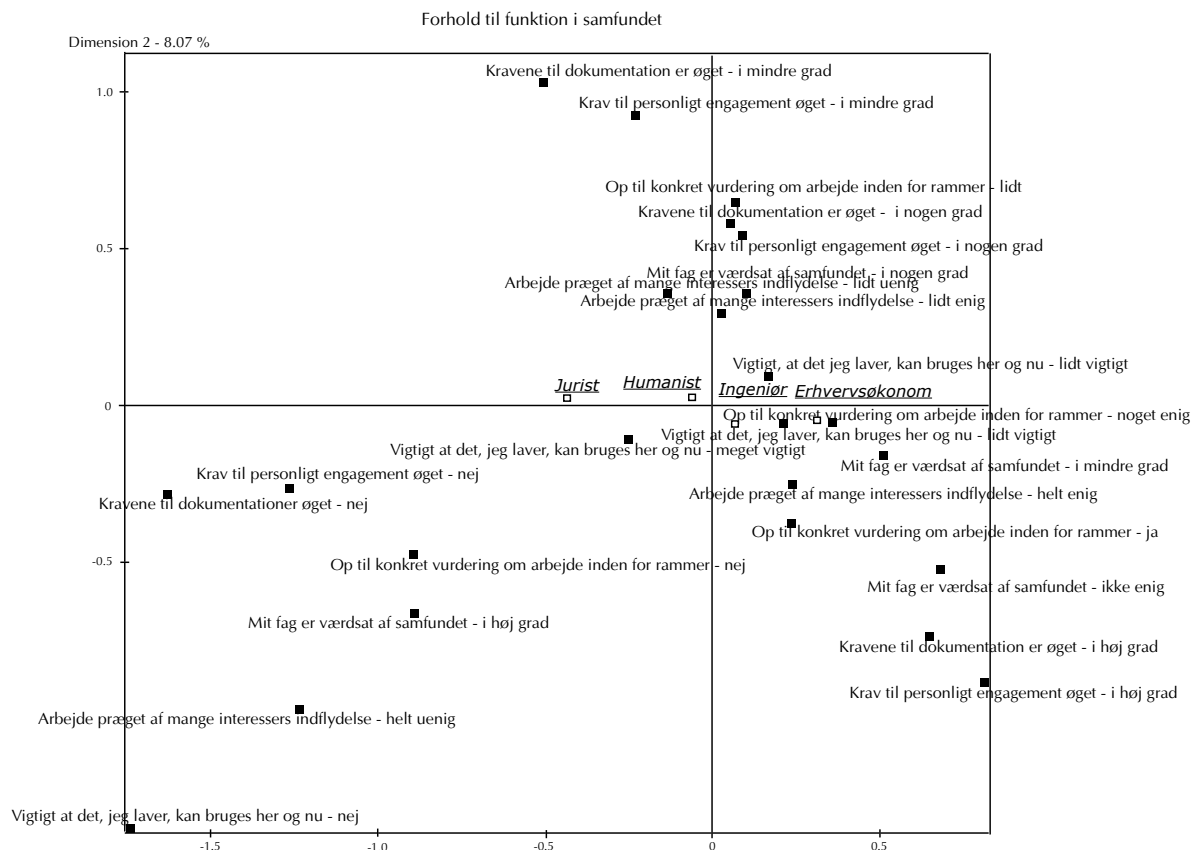
I forhold til lægfolk vurderer jurister disse højt, om end generelt og på tværs af grupperne er det synspunktet, at lægfolk ikke bør være de egentlige bedømmere af fagfolks arbejde. Samtidig er det den faggruppe, som i største grad mener, at lægfolk repræsenterer en værdsat udfordring for fagfolk. I forlængelse af juristernes placering tæt ved magten er denne tilkendegivelse interessant.

En lidt anderledes vinkel på magten kan ses i spørgsmålet om, hvorvidt der er personligheder i dansk og udenlandsk politik eller i erhvervslivet, faggrupperne ser op til. Her er det erhvervsøkonomerne, som svarer mest positivt. Humanistgruppen ligger også på et forholdsvis højt niveau, når det gælder spørgsmålet om internationale politikere, men lavt når det gælder erhvervslivet og endnu lavere, når det gælder danske politikere.

Et andet sæt spørgsmål kan belyse faggruppernes funktion i forhold til ændringer i tiden¹⁵.

14 Dette er lidt i modsætning til i *La reproduction* (Bourdieu & Passeron, 1992), hvor humanister ses som lærere og som havende en ideologisk stærk officiel funktion.

15 Undersøgt ud fra spørgsmål 10a: *Mit faglige arbejde er præget af, at mange forskellige interesser skal have indflydelse på resultatet*; 11a: *Det er vigtigt for mig, at det jeg laver fagligt, kan fungere i forhold til, hvad der er brug for her og nu*; 14e: *Jeg mener, det er op til en konkret vurdering, hvorvidt man vil holde sig inden for forskellige former for rammer eller ej*; 19a: *Jeg synes, mit fag generelt er højt værdsat af samfundet*; 25a: *Kravene til dokumentation af mit faglige arbejde er højere i dag end tidligere*; 25b: *Kravene til personligt engagement i forbindelse med mit arbejde, oplever jeg højere end før*.

Figur 6.3: Faggruppernes forhold til deres funktion i samfundet. Faggrupperne (angivet med understregning og kursiv) er illustrative variable.

I forhold til om, hvorvidt en faggruppe oplever at vilkårene for at udføre deres fag – forstået som vilkårene for konstruktionen af den position, gruppen indtager i det sociale rum – har ændret sig fra, hvad de tidligere har oplevet til nu, viser der sig i korrespondanceanalysen et mønster, hvor der på den ene side er agenter, der ikke oplever ændringer¹⁶. Mest jurister og i mindre grad humanister: De angiver, at kravene til deres arbejde og dets funktioner ikke har ændret sig, og sammen med denne tilkendegivelse finder man udsagn om, at deres fag er værdsat af samfundet, at arbejdet ikke er præget af mange interessenters indflydelse, og at der ikke er spørgsmål om, hvorvidt man skal arbejde inden for konkrete rammer eller ikke.

På den anden side eksisterer der agenter, som oplever at både kravene til personligt engagement og til dokumentation er øget. Det er især erhvervsøkonomer og i mindre grad ingeniører. Her føler man ikke, at ens fag er værdsat af samfundet, at arbejdet er præget af mange interessenters indflydelse, og at der ikke er faste rammer at arbejde inden for.

¹⁶ Se bilagsmaterialet på <http://www.hoyen.dk>

En tredje position eksisterer også i form af en mellemposition mellem disse to.

Agenter fra alle fire faggrupper findes i hver af de tre positioner, men tendensen er, at juristerne i højere grad tilhører den første gruppe, og at erhvervsøkonomigruppen tilhører den anden gruppe.

Fire variationer af fagspecifikke kapitaler

Analysen af hver af faggruppernes ethos tager udgangspunkt i en analyse inden for rammerne af en bourdieusk feltforståelse. Reelt vil der være tale om en analyse inden for et sub-felt, da hver faggruppe – som jeg tidligere har argumenteret for – hører til inden for hver sin overgribende rationalitet, hvorfor de konkrete agenter i undersøgelsen, som er udvalgt hertil, ikke repræsenterer hele feltet/rationaliteten. Udvælgelsen er primært foretaget på baggrund af agenternes deltagelse i et af feltets reproduktive systemer, som de konkrete uddannelser (jura, ingeniør, humaniora og erhvervsøkonomi) kan ses som udtryk for, sekundært ved at agenten er beskæftiget i et af faggruppens centrale erhvervsområder¹⁷. Dette er det ene forbehold. Det andet forbehold, som også er nævnt tidligere, er, at jeg ikke foretager en fuld (sub)feltanalyse, men alene har interesseret mig for en slags midte, dvs. for doxa-bærere inden for det givne (sub)felt. Hvis orthodoxa eller heterodoxa forekommer i respondentgruppen, beror det udelukkende på tilfældigheder. I forhold til Bourdieus arbejde med det akademiske felt – universitetfeltet i Frankrig – kan man også betragte mine faggrupper som en art subfelt i forhold til et større, akademisk felt. Min undersøgelse rækker imidlertid ud over universitetet som ramme, idet jeg blot ser universitetet som ét beskæftigelsesområde blandt mange mulige. Min forståelse af det akademiske felt afviger således fra det som Bourdieu undersøger i *Homo Academicus*.

Analysen af faggrupperne vil imidlertid også reflektere det mere generelle forhold, nemlig fagenes – in casu juraens, teknologiens, humanioras og erhvervsøkonomiens - forhold til det overordnede magtfelt, som det kommer til udtryk i det sociale rum: Selv om felterne er relativt autonome med en egen, specifik fagkapital, vil nogle grupper af agenter i det konkrete felt være stærkere relateret til det sociale rums økonomiske magt end andre.

En helt udfoldet feltanalyse ville have taget udgangspunkt i en undersøgelse af det konkrete felts agenter og institutioner ved at anskue feltet som et rum af alle relevante relationer. Herudfra ville man konstruere objektiverede statistiske variable på baggrund af en sociologisk analyse af feltet. Nærværende undersøgelse er ikke baseret på samtlige sådanne variable, men alene på agenterne i felternes

¹⁷ For konkrete udvælgelseskriterier, se bilag 8.

meninger – det, som i en bourdieus'k feltanalyse ville benævnes *prises de positions* - angivet på baggrund af spørgsmål, som har været formuleret med udgangspunkt i den etnografisk inspirerede analyse af interviews. Disse 'meninger' ser jeg som en empirisk konkretisering, baseret på ytringer funderet i en faglig ethos, der kan analyseres som en del af en faggruppes specifikke kapital. Det er denne analyse, der primært er i fokus her, men i det omfang, det lader sig gøre, vil jeg også forsøge at diskutere feltets strukturerende struktur, idet jeg ser fagkapitalen som udtryk for de konstituerende objektiverede variable, der i teoretisk forstand er konstruerede som kapitaler. Dog vil jeg minde om, at hvad der kan forstås som fagkapital i hver af de fire faggrupper er forskelligt, og derfor kan være analyseret ud fra forskellige dele af det empiriske materiale.

Jurister – fagspecifik kapital og ethos

For juristernes vedkommende kan man ved hjælp af korrespondanceanalysen konstruere et rum bestående af 91 respondenter - 67 % kvinder og 33 % mænd – som har besvaret 20 spørgsmål, der er rettet mod at beskrive juristgruppens fagkapital. 10 af disse spørgsmål indgår i korrespondanceanalysen¹⁸.

Af den samlede gruppe jurister er 67 % offentligt ansatte og 33 % er privatan-satte. I forhold til beskæftigelsesområder¹⁹ er fordelingen i juristgruppen således:

18 De spørgsmål, som indgår i korrespondanceanalysen som distingverende variable er 30c: *Jeg mener, at mit fag bliver mere og mere udviklet og fuldkomment*; 46a: *Jeg mener, at det er ideelt at benytte en objektiv og tidsuafhængig sprogbrug*; 47b: *For mig drejer mit fag sig i høj grad om at følge med i samfundet og have mulighed for at påvirke udviklingen og være med*; 48a: *Efter min mening skal lovgivningen basere sig på et overordnet system og en overordnet ide*; 48b: *Jeg mener ikke, at man kan basere lovgivning på noget abstrakt og principielt, men at man kan have nogle overordnede ideer, som hele tiden må diskuteres for at finde deres form*; 48c: *Jeg mener, at abstrakte principper i lovgivningen generelt ikke duer. Det er først, når tingene udmøntes i praksis, man kan vurdere brugbarheden*; 49e: *Lovgivningen bliver mere og mere teknisk og uskon i sin opbygning*; 50b: *Min faglighed er påvirket af mit liv og min personlige historie*; 52b: *Som jurist mener jeg, at det er vores faggruppes pligt udelukkende at forvalte de beslutninger, der bliver taget i det politiske system*; 52d: *Jeg mener, at jeg som jurist har mulighed for at administrere inden for temmelig vide rammer, hvilket jeg udnytter*. De øvrige spørgsmål, som gruppen har besvaret, men som har vist sig ikke at indeholde nogen variation af betydning, er 45a: *Det er til enhver tid mit personlige og faglige ansvar, at jeg kan formidle det budskab, jeg har, til almindelige mennesker*; 47a: *For mig er mit fag i høj grad en teknisk og håndværksmæssig udfordring, hvor man får en opgave, som så skal løses optimalt inden for de rammer, der nu eksisterer*; 47c: *Jeg oplever, at mit arbejde rent fagligt er en stor, positiv udfordring*; 49c: *Lovgivningen bør ideelt set udgøre et samlet system, der er logisk sammenhængende*; 49d: *Lovgivningen bør ideelt set udtrykke en samlet holdning til mennesker og samfund*; 50a: *I mit fag er det en fordel, hvis man har prøvet mange forskellige ting i livet*; 50c: *Fagligheden i mit fag har intet at gøre med verden uden for*; 50d: *Mit fag handler ikke om den virkelige verden, men om en bestemt metode*; 52c: *Som jurist mener jeg, at vi som faggruppe har mulighed for at påvirke de politiske beslutninger, før de tages*. Alle frekvenstabeller kan ses i bilag 11..

19 Beskæftigelsesområder er kategoriseret på baggrund af spg. 6: [fri tekst], spg. 7: *Ansæt i sektor samt spg. 8a – 8g: [Forskellige arbejdsfunktioner]*.

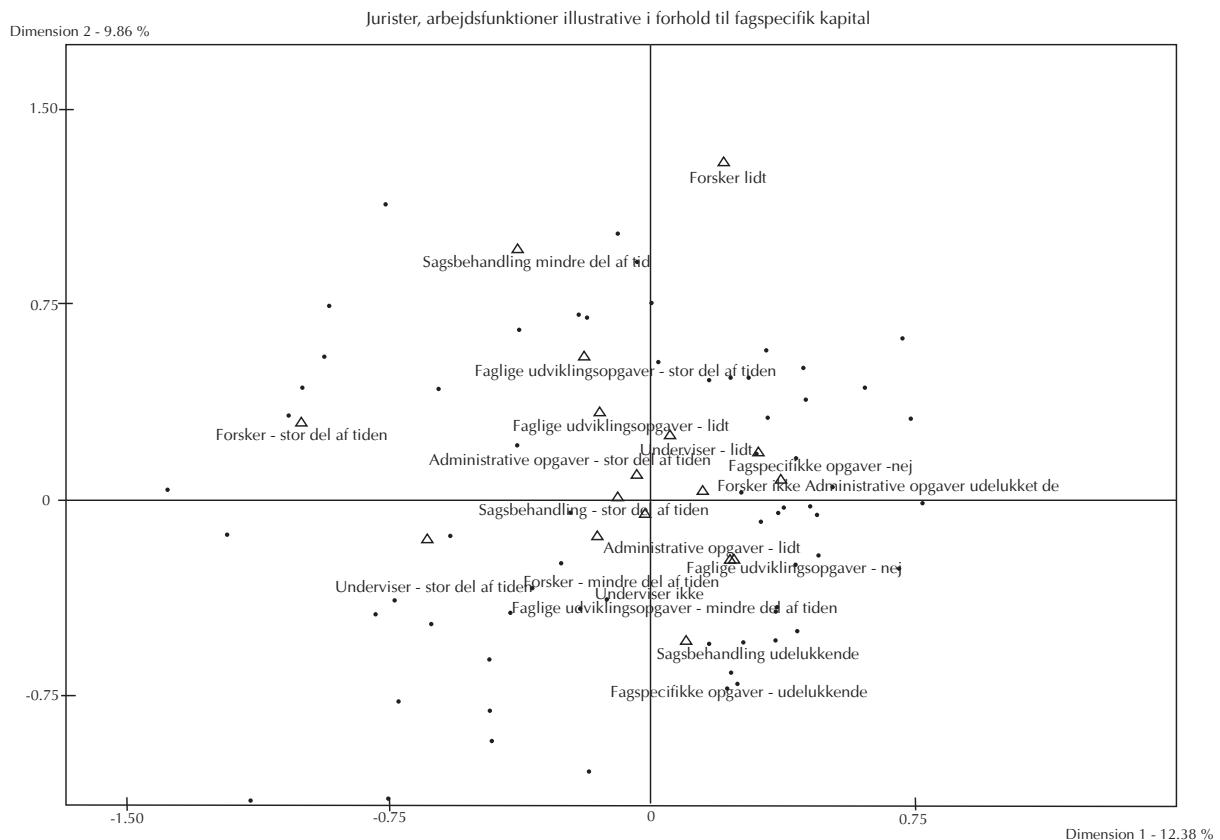
	Antal (%)
Arbejde med mindre eller ikke-traditionelt juridisk indhold	17 (19 %)
Forskning og undervisning i større omfang	5 (6 %)
Offentlige retssystem	8 (9 %)
Sagsbehandling i bredere forstand	29 (32 %)
Specifik sags- eller partsrådgivning, primært som advokat	23 (25 %)
Udelukkende eller overvejende decideret juridisk arbejde, primært i centraladministrationen	9 (10 %)
I alt	91 (100 %)

Tabel 6.1: Oversigt over juristerne i undersøgelsens beskæftigelsesområder på tværs af ansættelsesområde

Aldersmæssigt fordeler gruppen sig således, at 14 % af respondenterne er under 30 år, 47 % mellem 30 – 39 år, 16 % er mellem 40 – 49 år, 13 % mellem 50 – 59 år og 7 % er over 60 år²⁰.

Idet jeg anser fordelingen af faggruppens arbejdsfunktioner som givet af gruppens specifikke fagkapital, ses det at der i faggruppen eksisterer en polarisering mellem agenter, der på den ene side er rettet mod forskning og undervisning samt mod faglige udviklingsopgaver og på den anden side agenter, der er rettet mod administrative opgaver. Altså mellem typer af faglighed, som er knyttede til henholdsvis en opfattelse af viden for videns egen skyld samt reproduktionen af denne over for en mere praktisk eller anvendelsesorienteret viden. Modstillet disse to grupper i feltet men knap så markant, finder vi jurister, der arbejder med fagspecifikke opgaver og med sagsbehandling. På korrespondanceanalysens resulterende kort ser man disse tre grupperinger mod henholdsvis vest, øst og syd:

²⁰ Gruppens gennemsnitlige fødselsår er 1966, medianen 1969 og standardafvigelse 10,4.

Figur 6.4: Rummet over juristfaggruppens fordeling af arbejdsfunktioner, givet en underliggende distribution af gruppens fagspecifikke kapital. Arbejdsfunktionerne er illustrative variable.

Går man ind i det empiriske materiale, der ligger til grund for kortets konstruktion, kan man undersøge nærmere, hvad respondenterne selv har angivet, de arbejder med (spg6), men generelt - som vi vil vende tilbage til senere i forbindelse med en diskussion af det samlede, akademiske felt - viser juristgruppen sig at være mindre internt divers end de øvrige tre faggrupper.

I kortets vestlige hjørne befinder der sig, udover universitetsansatte, især agenter med sekretariatsmæssige fagorienterede ledelsesfunktioner, der arbejder i eller nær centraladministrationen og direkte med lovgivning. Respondenterne her beskriver sig selv som forskere, sekretariatsledere, chefkonsulenter i styrelser, sekretærer for topledelse samt direktører. Kun få respondenter angiver, at de udelukkende eller en stor del af tiden forsker, og ligeledes få underviser en stor del af tiden. Heller ikke mange beskæftiger sig en med faglige udviklingsopgaver, så alt i alt er kortets vestlige del relativt tyndt befolket.

I kortets østlige side finder vi agenter, der erhvervsmæssigt beskriver sig selv som souschef, leder af en byret, administrativ leder af en offentlig institution, og som udelukkende eller en stor del af tiden har administrative opgaver. Her er der tale

om agenter, der ikke blot har faglige men også mere generelle ledelsesfunktioner, som rådgiver ledelser eller som har projektlederlignende funktioner. Ca. en tredjedel af den samlede gruppe er at finde her.

Mod syd finder vi de agenter, som er ansat uden for de centrale enheder. Her beskriver respondenterne sig som ansat i kommunerne generelt, i et byrådssekretariat, i en inkassoafdeling, i et skatteankenævn, som politifuldmægtige etc. Desuden findes størstedelen af respondenterne, der slet og ret betegner sig selv som 'advokat', her. I forhold til arbejdsfunktioner er det den gruppe, der udelukkende beskæftiger sig med sagsbehandling eller arbejder med fagspecifikke opgaver. Samlet set synes agenterne i denne del af kortet at arbejde mere lokalt, ad hoc og i mindre grad at være orienterede mod overordnede juridiske eller lignende principielle diskussioner.

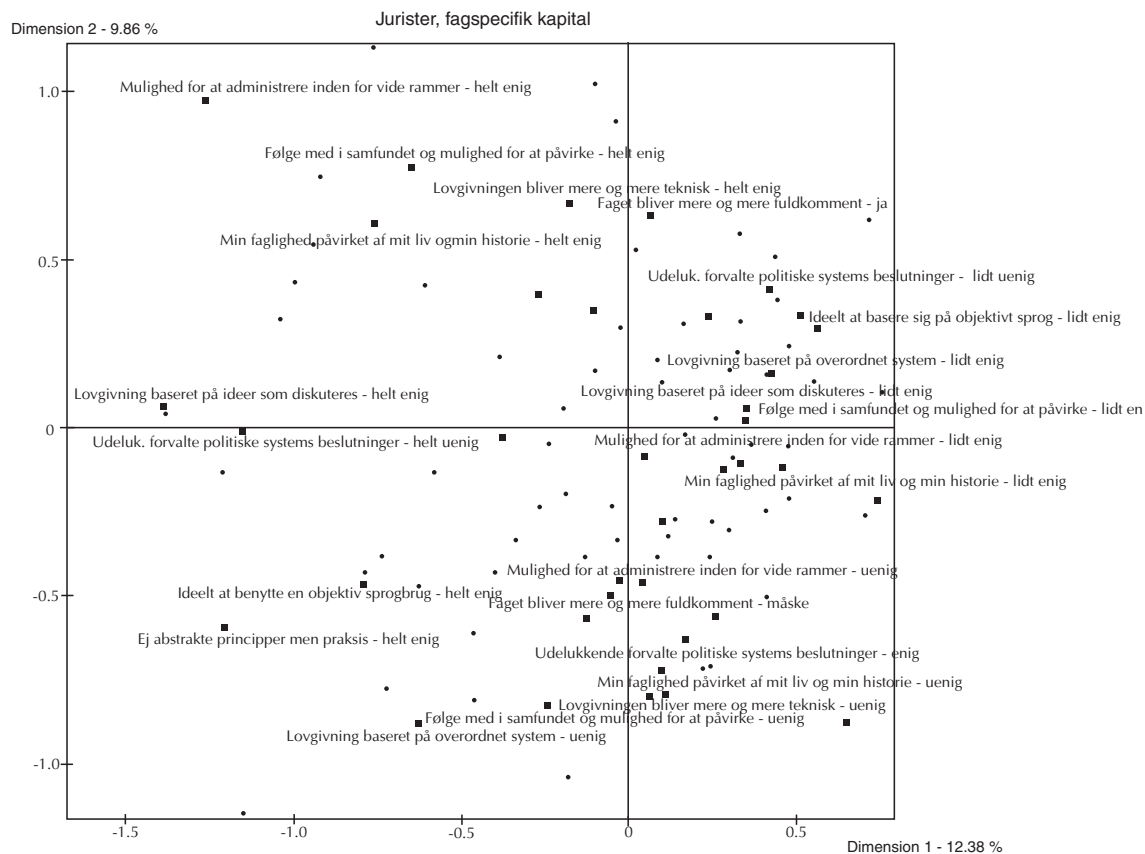
På denne baggrund kan man tolke kortets horisontale akse som en distinktion mellem en stærk faglig og forskningsrettet orientering mod vest over for en administrativt og ledelsesrettet orientering mod øst. Vi skal senere se, at en tilsvarende homologi findes i Bourdieus analyse af det akademiske universitetsfelt, idet der her ved at betragte universiteternes forskellige fakulteter fremkommer en sakral pol, dvs. en kulturel eller intellektuel pol, og en verdslig pol, der er tæt forbundet til den generelle økonomiske og politiske magt²¹. Kortet over juristfaggruppens vertikale akse kan man forstå som en opdeling i forhold til det juridiske arbejdes tidshorisont og perspektiv således at et længere og måske også et bredere perspektiv befinder sig mod nord, mens perspektivet mod syd synes mere præget af en orientering med et kortere tidsperspektiv og teknisk specialisering.

Hvis vi ser på fordelingen af den fagspecifikke kapital, der strukturerer den netop omtalte fordeling af agenterne, ses sammenhængen til meningerne, der er udtrykt på baggrund af en fordeling af en fagkapital hos juristgruppen, tydeligt. Fordelingen af fagkapitalen, som er konstrueret på baggrund af respondenternes tilkendegivelser, kan samlet tolkes som en art fagets ontologi: Mod vest finder vi meninger, som respondenterne har erklæret sig 'helt enig' i forhold til. Her kan den faglige ethos forstås i retning af en aktivt handlende, faglig bevidst og markant indstilling, der ikke ser det juridiske erhverv som udelukkende forvaltende andres interesser. Mod øst forekommer indstillingen at være mindre markant – alle besvarelsesne falder her i kategorien 'lidt' i modsætning til i vest, hvor besvarelsesne var 'helt' i forhold til at erklære sig enige/uenige i samme spørgsmål.

Den vertikale akse adskiller, hvad man kan forstå som en mere teoretisk faglig indstilling fra en mere teknisk, måske også mere praktisk indstilling, hvor re-

21 Bourdieu, 1988.

spondenterne ikke udtrykker faglige ambitioner, der rækker ud over den metodiske og normative disciplin, jura i høj grad er.

Figur 6.5: Rummet over fordelingen af juristfaggruppens fagspecifikke kapital.

Generelt eksisterer der i fagets kerne et metodisk aspekt, hvis rækkevidde imidlertid ikke er ganske klar. Dette kommer bl.a. til udtryk i interviewet således:

”.....det er et spørgsmål om juristen skal identificere sig med den juridiske verden, og forsvare det regelsæt, som nogen har opfundet - og ”nogen”, det er Folketinget, ikke? Men ”nogen”, det er nogle andre i virkeligheden, det er demokratiet, ikke? Dengang vi gik i skole, der havde Alf Ross jo skrevet sådan nogle fine store filosofiske... om... hvis juraen siger, at alle rødhårede skal slås ihjel, så er det juraen, ikke, og så kunne man jo billige den eller ej. Jeg kan sætte mig og billige, at der skal gå fem høns på pr. kvadratmeter. Jeg synes det er en ækel regel - den vil jeg da ikke forsvare - men den er der nogen, der har vedtagetøhmm jamen det er juraen. (...) og så kom jeg sgu’ også lige til at tænke på, ... at det er også sådan nogen gange, at her er reglen desværre så klar, så den kan jeg ikke skrive mig ud af - så det er jo en anden side af juraen - det er en stram videnskab, men den kan bøjes og krænges, og det er jo også derfor, at vi har et samfund, som vi har, hvor juraen er dybt i tvivl om, hvad der i virkeligheden er juraen...eller ikke-juraen”. (Jeanelle)

Eller, som det udtrykkes af en anden informant, handler juraen trods det grundlæggende metodiske aspekt også om forskellige arbejdsfunktioner:

Men ellers vil jeg sige, at jura er da meget et redskab. Jura er bare en metode til at løse problemer. ... det er en eller anden måde, at løse problemer på. Og når du så har den grundlæggende metode, så kan den vokse i forskellige retninger ikke? Altså, man har meget lovfortolkning, hvor man sidder og svinger rundt med paragrafferne hele tiden, så får man altså én indfaldsvinkel og en måde. Og så er der de mere praktiske jurister, der mere bruger den som en metode. De opfatter jo verden anderledes. Fra da jeg var i Styrelsen, ... hvor man virkelig fortolker xx-paragrafferne. Men sådan noget, som hvordan går for sig udenfor, det er en anden verden, ikke, det er fuldstændig uvedkommende. Det har man folk til... Det er meget forskelligt, at hvad er det for en arbejdsituation man er i. (Jakobe)

Det metodiske er i dag imidlertid sat under pres, hvilket kommer til udtryk gennem besvarelserne af et andet spørgsmål, nemlig hvorvidt 'lovgivningen ideelt set bør udgøre et samlet system, der er logisk sammenhængende' (spg. 49c). Det angiver 92 % at de er enige i en eller anden grad. Dette er i forhold til jurafagets historie ikke overraskende, men i interviewet bliver de senere års udvikling af lovsystemerne kommenteret, hvilket kommer til udtryk i en sekvens, hvor fokusgruppen ser på den første del af teksten i to forskellige love – en angiveligt teknisk god lov og en dårlig lov. For med udgangspunkt i disse to love som illustration at få juristernes bud på, hvordan de opfatter kvaliteterne ved et juridisk arbejde, spørger jeg:

MH: "Hvad er godt og hvad er dårligt arbejde... hvad er smukt og hvad er ikke smukt, hvad er æstetisk godt, og hvad er ikke æstetisk godt?(...) Jeg vil meget gerne have at vide: Hvad betyder det? Er det er en god lov?"

...

Joan: "Det er det sus man kan mærke, når man bare sådan får den der ... paragraf, der bare er formuleret sådan så man ... det står lige der (...) – det er fuldstændigt klart og tydeligt ..."

Jakobe: "Jeg mener, når man sidder med andre og skal have udlagt teksten for nu at finde ud af, hvad der vender op og ned og alt sådan noget ... det er fuldstændigt håbløst, og principielt fuldstændigt uacceptabelt ik' altså ... jeg mener hvis ... jeg synes også det er dårligt og jeg har endda i en fjern fortid læst jura på universitetet..."

Jill: "Det er faktisk sådan en ting, som med det her stk. 3, [jf. igangsætningsmaterialet, bilag 4D] altså det kan gøre jeg kan gå fuldstændig i krummer, der står "tilsvarende gælder". Det siger den allerede i stk. 3 i paragraf 1: "tilsvarende gælder, for så vidt angår... behandlinger, som er omfattet af paragraf 50". Man bliver træt ved tanken. Det vil sige, der er altså faktisk 49 paragraffer inden du når til, hvad det er ... altså, det er jo helt volapyk at lave sådan noget der, altså

det gør ligesom at man går i koma....”

MH: ”Men hvorfor skal det så være sådan?”

Jeanelle: ”Ja, det spørger man jo sig selv om...”

Janne: ”Jeg tror den [den konkrete lov, der bliver talt om] har haft 10 år på bagen ... og undervejs er der sket en hel masse ... og problemet er, endelig kom det der enormt store ... supertanker, EU ... og så for at imødekomme, - vi var meget længere end de er andre steder i Europa, og så - er den der supertanker altså endt med det her kompromis, der egentlig sejler lidt ind i det, vi haft meget længe. Men det for at imødekomme. - der findes jo mange central- og sydeuropæiske lande, hvor offentlig forvaltning, det er sådan set ikke rigtigt noget man kender sådan har jeg forstået [det] at problemet er lidt, at denne her supertanker, så (knirkelyd) sådan kommet lidt, og så ... nu har man den...og så skulle man så prøve at få den til at harmonere...med dansk ret, sådan ... og det er så det bedste man kunne få ud af det...men det er et mareridt... det er det virkelig”.

Problemstillingen, der her gives udtryk for, er fulgt op i spørgeskemaet. Det viser sig, at mod nord er man enig i, at 'lovgivningen bliver mere og mere teknisk og uskøn i sin opbygning' (spg. 49e), men samtidig finder agenterne at deres 'fag bliver mere og mere udviklet og fuldkomment' (spg. 30c). Mod syd mener agenterne ikke, at lovgivningen bliver mere teknisk, og man mener, at det kun måske er tilfældet, at faget bliver mere udviklet og fuldkomment. Også i dette spørgsmål kan forskellene mellem de to poler forklares med det forskellige tidsperspektiv.

For at kunne tydeliggøre og skærpe beskrivelsen af juristernes ethos yderligere har jeg set nærmere på to forhold mere: For det første på agenternes forhold til værket (opus). Som vi var inde på tidligere i beskrivelsen af det religiøse felt eksisterer der, indlejret i selve værket, årsager til at værket ser ud, som det gør, og at værket dermed bærer socialt inkorporerede strukturer, som agenten gennem sin opvækst lærer at mestre. Dette har jeg i forsøgt at overføre til den aktuelle undersøgelse ved at analysere svarene på en række af spørgsmålene i dette perspektiv²². For det andet har jeg interesseret mig for agenternes forhold til andre agenter i

²² Juristernes forhold til 'Værket' er undersøgt på baggrund af spørgsmål 11c: *Det er vigtigt for mig, at det jeg laver fagligt, passer sammen med en tankegang, som er større end mit konkrete arbejde*, 29c: *Inden for mit fag eksisterer der forskellige faglige skoler, der alle har en vis betydning*, 30b: *Kendskab til mit fags historie er en del af min faglighed i dag*, 47a: *For mig er mit fag i høj grad en teknisk og håndværksmæssig udfordring, hvor man får en opgave, som så skal løses optimalt inden for de rammer, der nu eksisterer*, 49a: *Jeg finder, at de principper, man finder i tidligere tiders lovgivning, er relevante i dag*, 49b: *Jeg mener, at tidligere tiders lovgivning primært har historisk eller kulturel interesse*, 49d: *Lovgivningen bør ideelt set udtrykke en samlet holdning til mennesker og samfund*. Spørgsmålene, som har også været inddraget men som ingen distinktion afslører i gruppen, er 11a: *Det er vigtigt for mig, at det jeg laver fagligt, kan fungere i forhold til, hvad der er brug for her og nu*, 29a: *Jeg kan pege på faglige idoler i mit fags fortid*, 30a: *Jeg kender mit fags historie*, 49c: *Lovgivningen bør ideelt set udgøre et samlet system, der er logisk sammenhængende*.

faggruppen. I det religiøse felt så vi også, at agenterne havde forskellige positioner i feltet alt efter den sociale og religiøse arbejdsdeling. Inspireret af dette har jeg stillet spørgsmål, som kan belyse faggruppernes forhold til andre agenter i feltet²³. Spørgsmålet om forskellen på faggruppe og felt aktualiseres her, da en analyse jo forudsætter et sammenfald, men inden for netop det juridiske felt, der som en af de gamle professioner på nogle områder har en monopollignende kontrol over sine udøvere, eksisterer et sådant til en vis grad²⁴.

Analysen af svarene på de spørgsmål, der beskriver agenternes forhold til værket, viser en tydelig polarisering i en gruppe, hvor fagets historie er en del af fagligheden over for en gruppe, der hverken mener, at fagets konkrete historie eller juraens ældre principper har betydning i dag - til gengæld lægger denne gruppe vægt på det objektive og tidsuafhængige sprog²⁵. Der er her tale om to forhold, der ikke nødvendigvis er modstridende, men som bliver vægtet forskelligt af respondenterne. Modsætningen kan tolkes som, at en historisk, faglig bevidsthed medfører indsigt i, at idealet om et objektivt sprogbrug netop er et ideal, som ikke lader sig praktisere konkret. Videre kan man forestille sig, at jurister, der arbejder mere specifikt sagsrådgivende og dermed oftere ad hoc, ikke har brug for eller glæde af historisk jura-viden, da deres arbejde i højere grad er teknik og tolkning på baggrund af konkrete sager end en tolkning, der skal foretages med et længere tidsperspektiv, f.eks. i forhold til forståelsen af fortid.

I forlængelse af spørgsmål om historisk bevidsthed kan juristerne i meget høj grad pege på idoler i deres fags fortid (spg. 29a), idet godt 86 % mener, at de er enige i at kunne dette. Imidlertid synes forståelsen af hvem, der er fortidigt idol

23 I forhold til feltets andre agenter er følgende spørgsmål blevet brugt: 14f: *Jeg mener, det er let at arbejde uden for den faglige tradition og stadig være anerkendt som faglig kompetent*; 26b: *Jeg oplever evt. øget pres fra kolleger*; 29b: *Jeg kan pege på faglige idoler inden for mit fag i dag*; 29f: *Folk, der forsker i det hele taget, anser jeg for tilhørende den faglige top*; J45e: *Jeg synes, min faggruppe internt er god til at kommunikere fagligt*; J51a: *Hvis jeg har kendskab til forhold, som set fra mit faglige synspunkt er uhensigtsmæssig, er det min pligt at gøre opmærksom på det - til fagkolleger*. Af yderligere spørgsmål, som også er indgået i analysen, men som har vist sig ikke at være distinkterende er 16e: *Faglige kolleger lyver over hinanden*; 22d: *Der eksisterer personer i mit fag, som er fagligt højt estimerede, og som jeg ser op til*; 29a: *Jeg kan pege på faglige idoler i mit fags fortid*; 29e: *Folk, der arbejder på universitetet, anser jeg for tilhørende den faglige top*.

24 Såvel analysen af agenternes forhold til værket og af agenternes forhold til andre agenter er foretaget ved, at de enkelte spørgsmål, som rummer en vis variation, er sat som illustrative variable i kortet over fordelingen af faggruppernes specifikke kapital. Alle kortene til denne del af analysen kan ses i bilagsdel II, på www.hoyen.dk

25 En korrespondanceanalyse af juristgruppens symbolske kapital som strukturerende for et forhold til værket, kan ses i Bilagsdel II, på www.hoyen.dk

at være relativ smal, og i hvert fald antyder interviewet, at især én person, Alf Ross²⁶, nok eksisterer i mange juristers hukommelse^{27, 28}.

Relevant for opfattelsen af agenternes forhold til værket er også at undersøge, hvorvidt agenterne mener lovgivningen bør kunne forstås som ét samlet system. I interviewet har informanterne bl.a. talt om tidligere tiders love og det menneskesyn, de mente at kunne se i dem, hvilket for eksempel udtrykkes i følgende citat:

"Jeg kan da huske, da vi sad og læste retslære. Der stod der på side 1 at 'ego' opdragede 'alter', og for at blive opdraget af alter så må du altså underlægge dig nogle regler for at vi alle sammen kan være her, og derfor jo ældre regler der går tilbage ... jo mere, hvad skal jeg sige, mand til mand eller ... sådandet nære samfund, så er det jo i virkeligheden bare, hvad vi i dag vil opfatte som sunde adfærdsnormer. Det har jo så udviklet sig i de her fantastiske samfund vi lever i til sådan en millimeterretfærdighed og alt mulig andet. Hvis man kryber tilbage til, jamen vi skal jo alle sammen være her, derfor må du samle de nødder i skoven, som du har brug for eller du må vandre over anden mands grund hvis du skal - altså sådan nogle helt almindelig basale ting. F.eks. [eksisterer der] nogle gamle hygiejnebestemmelser for vandet for staden København, og de var lavet der op til krigen i ... '48 eller sådan noget [det var] nogle hygiejnebestemmelser, fordi nu var man skide bange for vandet i København ... så det er da sådan noget, hvor man siger, jamen hvis man rykker lidt tilbage, så er det da for vores alle sammens ve og vel - det kan godt være det er derfor varmen stiger lidt i hjertekamrene når man sådan tænker tilbage, for det kan man ikke altid se nu om dage, vel?" (Jeanelle)

I forlængelse af disse refleksioner og i kombination med, at informanterne henviste til endnu ældre lovgivning, har jeg - ud over et spørgsmål om, hvorvidt kendskab til fagets historie er en del af respondentens faglighed i dag - også spurgt om, hvorvidt 'lovgivningen ideelt set bør udtrykke en samlet holdning til mennesker og samfund' (spg 49d). Dette er knap 80 % enige i, at den bør.

26 Alf Ross var ansat ved Det juridiske Fakultet fra 1935 til 1979. Fra 1935 som docent, fra 1938 som professor i Folkeret og i 1950 som professor i retslære. Fra 1959 til 1971 var han dommer i den europæiske domstol for menneskerettigheder. Ross skrev bøger om bl.a. statsret, folkeret, ejendomsret og strafferet, men mest berømt er han for sine retsfilosofiske teorier og for bogen *Ret og retfærdighed* fra 1953.

27 Her ser man imidlertid også en af fokusgruppeteknikkens svagheder: Da interviewet i høj grad må forstås som en samlet proces, kan man risikere, at den fælles forståelse, gruppen i diskussionen forhandler sig frem til, er gyldig (=det, man taler om), gives der ikke umiddelbart rum til, at andre kan fremkomme med øvrige historiske personer ud over Ross. Havde jeg været opmærksom på at få informanternes viden om 'faglige idoler i fagets historie' frem, da interviewet foregik, ville det selvfølgelig have været muligt at spørge nærmere ind til netop dette forhold. Den nævnte historiske person er imidlertid, bl.a. på grund af sine faglige refleksioner, så kendt inden for faget, at det forekommer rimeligt at antage, at i hvert fald han har været i manges tanker, da de satte kryds ved dette spørgsmåls positive svarkategorier.

28 Kun een anden navngiven person fra jurafagets historie dukker spontant op i interviewforløbet, nemlig en tidligere statsadvokat for retten i København, hvis optræden i byretten i tiden omkring rockerdrabene efter en af informanternes erindring "var et valfartsstykke for de jurastuderende, at komme ned og høre ham, fordi han bare var underholdende" (Janne).

De øvrige spørgsmål adskiller yderligere nord fra syd på kortet. Mod nord udtrykker agenterne, at kendskab til fagets historie *bestemt* er en del af deres faglighed, de er *uenige* i, at tidligere tiders lovgivning primært har historisk interesse, de er *enige* i, at loven bør udtrykke en samlet holdning til mennesker og samfund, og de er *uenige* i, at faget er en teknisk udfordring, som skal løses optimalt. Mod syd udtrykkes de modsatte synspunkter. Desuden er nord *enige* i, at der eksisterer forskellige faglige skoler, mens man mod syd er *helt uenige* i, at dette er tilfældet.

Med hensyn til forholdet til andre agenter identificerer korrespondanceanalysen to distinkte grupper, en mod øst og en mod syd²⁹. Mod øst, hvor de mere generelt orienterede ledere og administratorer overvejende befinder sig, mener man, at de, der forsker, til en vis grad tilhører fagets faglige top, de er *helt enige* i, at faggruppen er god til at kommunikere internt, og man oplever i nogen grad krav om øget ressourcebevidsthed fra kolleger. Mod syd, blandt de decentralt ansatte og mere teknisk arbejdende jurister, mener respondenterne, at de *ikke* er gode til at kommunikere internt i gruppen, og de er *uenige* i, at de kan pege på faglige idoler i dag inden for deres fag. Til gengæld anses folk, der forsker, for at tilhøre den faglige top. Kun blandt dem, der faktisk forsker – som befinder sig i kortets nordvestlige hjørne – er man tankevækkende nok *helt uenig* i denne betragtning.

Den faglige top findes ifølge juristerne ikke nødvendigvis inden for forskningen (44% er enige i, at dette er tilfældet), men juristerne vurderer på dette punkt i modsætning til de tre øvrige faggrupper universitetet og forskning generelt lige – de øvrige grupper vurderer i forskellig grad forskning på universitetet lavere³⁰.

Et spørgsmål, som kun viser lille variation i faggruppens svar, er, om hvorvidt man kan arbejde inden for den faglige tradition og stadig være faglig anerkendt eller ikke (spg. 14f). Juristgruppen er den af grupperne, som i højest grad angiver, at man ikke kan gøre dette, idet kun knap 6 % mener, at dette bestemt godt kan lade sig gøre, mens knap 65% siger 'nej' eller 'måske'. I spørgeskemaet er der flere kommentarer til dette³¹, bl.a.:

29 Se korrespondanceanalysekort på <http://www.hoyen.dk>.

30 At forskning ikke vurderes højt stemmer overens med den diskussion, om forholdet mellem den i epistemologisk forstand juridiske videnskab – altså en bredere videnskab end retsvidenskab – og den juridiske praksis, og om hvorvidt jurastudiet blot er et middel til en karriere. Således refereres denne holdning fra nogle jurastuderende over for universitetslærere: "I modsætning til fag som historie, medicin m.fl. så er en juridisk lektor eller professor noget atypisk og ikke særlig højtstående inden for professionen. Ikke blot er lønnen beskeden, men det anses heller ikke for at være rigtigt professionelt at stå og undervise i jura. En jurist, som vil tjene penge, bliver advokat. Og en jurist, der vil gøre karriere, bliver dommer, landsdommer, højesteretsdommer eller politimester, amtmand, kontorchef eller departementschef i Justitsministeriet. Universitetslærere er ud fra denne betragtning nogle sære størrelser, i grunden måske lidt mislykkede, professionelle eksisterer. Dette er også kendt fra udenlandske undersøgelser" (Schledermann, 1985, s. 37).

31 Der er flere, der har kommentarer af typen 'det kommer an på'. F.eks. skriver en respondent:

Advokater er generelt noget konservative og kan derfor generelt godt lide at arbejde indenfor ovenfor givne rammer ”(Kvinde, 30 år)

og

For mig er det givet - jeg kan ikke 'opfinde' nogle løsninger, der ikke er alment anerkendte ” (Mand 59 år)

Ser man nærmere på, hvilke arbejdsfunktioner der relaterer sig til de forskellige kategorier i spørgsmålet, kan man se, at de jurister, der har angivet, at de i deres job i en vis udstrækning arbejder med 'Administration' eller 'Undervisning i faget', i højere grad end de øvrige mener, at man godt kan arbejde uden for den faglige tradition. Sandsynligvis er årsagen til deres svar forskellig: At administrere er ikke nødvendigvis forbundet med en bestemt faglig tradition, og for undervisning i fagets vedkommende er det måske netop en af undervisningens ideer, at den både uddanner inden for den faglige tradition, men samtidig søger at bibringe de studerende en kritisk sans, som rækker ud over fagets og især professionens doxa.

Opsummerende kan man i generaliseret form beskrive rummet for fordeling af juristgruppens faglige ethos, anskuet empirisk gennem en fagspecifik kapital således: Mest distingverende er gruppen af forskere og agenter, der arbejder med juraen som videnskabelig og faglig disciplin over for en gruppe, med en ledelsesorientering, enten ved at de selv er ledere, eller at de beskæftiger sig med ledelsesstøttende funktioner. Begge grupper tillægger faglig, historisk bevidsthed betydning, og de anerkender eksistensen af flere faglige skoler. Agenterne med ledelsesorientering oplever større krav om ressourcebevidsthed fra kolleger og mener, man er god til at kommunikere internt. Mindre distingverende er disse to grupper, som begge kan ses som centralt placerede agenter i den forstand, at de enten tilhører centraladministrationen eller er centralt placerede i forhold til styring af en organisation og tæt knyttede til ledelse og beslutninger. Modsatrettet disse er de mere lokalt eller perifert arbejdende, teknisk eller ad hoc prægede agenter, hvis enkelte arbejdsopgaver er af begrænset varighed og med kortere horisont.

”Jeg synes der er stor forskel på at man arbejder inden for de faglige rammer (lovgivning, praksis etc.) og så at sige at man arbejder inden for en faglig tradition - som jurist er det vel en faglig tradition at man skal overholde loven ...” Kvinde, 34 år

Figur 6.6: Juristfaggruppens ethos i et generaliseret rum af fagspecifik kapital.

Juristgruppen har tydeligt en tilknytning til magten men også i en lidt anden forstand end til alene den politiske og økonomiske magt. De optræder systembevarende, hvilket i forhold til politikken kan fremstå som konservativt, idet de giver udtryk for tilslutning til systemets abstrakte principper – eller demokratiet – og ikke nødvendigvis til systemet selv. Som magt optræder både staten og virksomheder. En mere teknisk, faglig sagsbehandlende polaritet viser sig også, men en generalistposition er derimod ikke tydelig.

I forhold til faggruppens genese kan vi alt i alt, når vi sammenholder dette billede med gruppens historiske opkomst, finde den praktiske jurist, men som i dag fungerer i en anden udformning på et højt fagspecialiseret, teknisk niveau.

Den centrale embedsmand, den tidligere hoffunktionær, eksisterer også fortsat, hvilket blev berørt i interviewet:

”... altså vi har jo ingen mening selv, og jeg tror det er faktisk ret interessant, hvis man skulle snakke om embedsmænd, for det er den der opdragelse, der sker med ... jamen vi vender på en tallerken, og det er jo altså den der embedsmandsstolthed, at det er sådan set ligegyldigt hvem vi servicerer, - de skal bare sige, hvad de vil have, vi må slå lyttelapperne ud så snart der kommer en ny minister, årrhh, hvad siger de, hvad siger de, hvad er det for nogle ord de bruger, og vi skriver dem straks ind, så de bliver rigtig glade... og jeg har det da sådan ... det kan da godt være, jeg tænke ”arrhh, det er sgu da ikke for snedigt det her”, men så skriver man lige ned, og ens lykkefølelse er jo stor, hvis ministeren skriver under uden at ... Det er det da, ikke? Altså det er sådan at ju-huu ikke, så har man virkeligt fået opfattet, hvad er det, hvad vej skal vi hen, ikke?”
(Janne)

I nyere tid har de uddannede jurister orienteret sig mod andre arbejdsområder end de rent forvaltningsmæssige og jura-faglige. Under beskrivelsen af faggrup-

pens historie så vi, at helt tilbage i starten af 1900-tallet blev juristernes arbejdsområder udvidet fra den traditionelle embedsmænd til også at skulle fungere i relation til virksomhederne. Juristernes arbejdsmarked er yderligere ekspanderet siden, og mange finder i dag arbejde inden for forholdsvis utraditionelle erhverv³². I forlængelse heraf fylder eksempelvis spørgsmålet om kommunikation og vejledning til borgerne helt anderledes meget i dag end tidligere. Dette kommenteres af en af informanterne således:

"Jeg synes nemlig selv at vi har en utrolig vejledningsforpligtelse, og jeg får konstant borgerhenvendelser, også i telefonen meget, og det er hvem som helst, og hvis jeg ikke er i stand til at formidle, hvad det drejer sig om...jamen altså...det får jeg meget hurtigt respons på, og jeg vil sige; jeg har altså også oplevet folk, som sidder med direkte kundekontakt, hvor jeg altså simpelthen ikke forstår, hvad de siger...altså jeg tror ikke, - men det er klart, at behovet er selvfølgelig...mere stærkt når du sidder dagligt og konstant over for...et menneske, men...jeg mener at vores forpligtelser er faktisk mindst ligeså store...til at kunne udtrykke os på en måde...så borgeren kan forstå det" (Jill)

Men kommunikation fylder ikke noget på jurastudiet, i hvert fald har informanterne ikke erindring om det:

"Men det indgår jo ikke i studiet, og det er jo det..., altså den der med, man servicerer jo mennesker uden for ens verden, og de skal jo kunne forstå, hvad det er man gør. Jeg tænker tit på, hvis man sidder som, altså to advokater, og så...og nogle dommere, de taler samme sprog, men jeg gætter på, at dem, de egentlig sidder...de fatter sådan set ikke særligt meget af, hvad der foregår. Men de taler jo sammen og finder ud af løsninger, så fortolker advokaten, hvad det her nu i øvrigt er blevet til, og det er jo sådan meget trygt, men vi har jo ikke på studiet haft - altså det var da ikke noget ... vi talte da aldrig om, der var nogen der forstod hvad vi sagde...altså det måtte de da selv om, det var da deres egen forretning, altså det...det...tror jeg...nu ved jeg ikke om det har ændret sig, jeg tror da, der er nok sket nogle ryk, men det har da ikke noget at gøre...hvad fanden rager det da...os på studiet om, hvad der ligesom var, altså...det er da først noget jeg har lært for mig, - altså for mit eget vedkommende...er sket...altså senere i mit liv, da jeg kom ud, og nogle sagde; hvad fanden mener du egentlig...øhhh...nååhh ja, så må jeg starte". (Janne)

Samlet set har vi altså at gøre med en faggruppe, som efterhånden kan og vil optræde knap så lukket og indadvendt som førhen, og nogle af gruppens medlemmer opfatter tilsyneladende dårlig kommunikation som uhensigtsmæssig på flere niveauer: Dels i forhold til det demokrati, de mener, de er sat til at forvalte, dels – hvilket kan forstås i forlængelse heraf – i forhold til at kunne yde den service over for borgerne, de mener, de er forpligtiget til.

³² Men orienteringen mod andre erhverv end de traditionelle er ikke så stærk som for nogle af de øvrige faggrupper. F.eks. fandt jeg i forbindelse med den indledende læsning af faggruppens tekster ingen eksempler på materiale, der søgte at afsætte jurakandidater til arbejdsgivere.

Ingeniører – fagspecifik kapital og ethos

For ingeniørgruppens vedkommende kan man ved hjælp af korrespondanceanalysen konstruere et rum bestående af 102 respondenter - 25 % kvinder og 75 % mænd - der har besvaret 16 spørgsmål rettet mod beskrivelse af faggruppens specifikke kapital. 15 af disse spørgsmål indgår i analysen³³.

Af den samlede gruppe ingeniører er 45 % offentligt ansatte, 50 % privatansatte mens 5 % har angivet 'andet', hvilket dækker over pensionister, selvstændige og ledige. I forhold til beskæftigelse er fordelingen af ingeniørgruppen følgende:

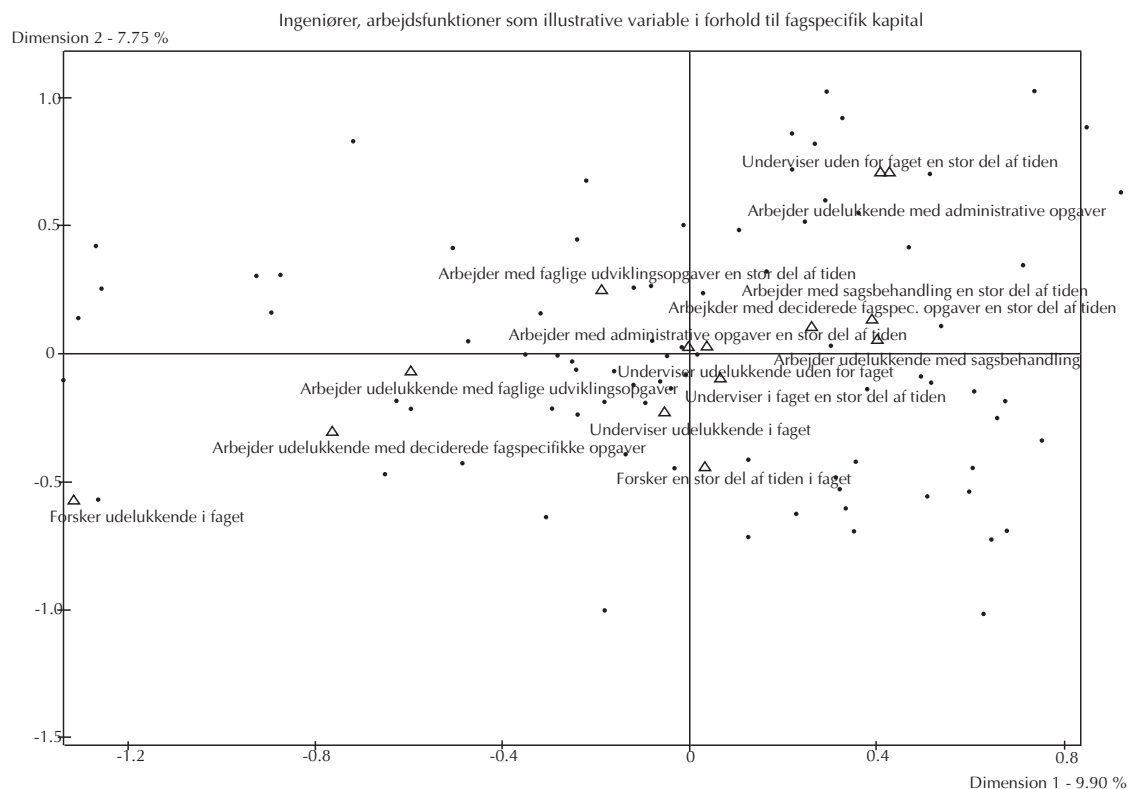
	Antal (%)
Forskning, herunder ph.d.-studerende (alm. samt erhvervs-ph.d.)	14 (14 %)
Generalister	17 (17 %)
Ledelse, primært teknisk ledelse og mere omfattende projektledelse	23 (23 %)
Offentlig eller semi-offentlig sagsbehandling og planlægning	11 (11 %)
Organisationsinterne støttefunktioner, herunder kvalitetssikring og miljø	16 (16 %)
Tekniske specialområder	14 (14 %)
Undervisning uden for universiteterne	7 (7 %)
I alt	102 (100 %)

Tabel 6.2: Oversigt over ingeniørerne i undersøgelsens beskæftigelsesområder på tværs af ansættelsesområde

33 Følgende spørgsmål indgår i analysen af ingeniørernes symbolske kapital: 11b *Det er vigtigt for mig at det, jeg laver fagligt, er også kan bruges om mange år – af andre end mig*; 11c *Det er vigtigt for mig, at det jeg laver fagligt, passer sammen med en tankegang, som er større end mit konkrete arbejde*; 14e *Jeg mener, det er op til en konkret vurdering, hvorvidt man vil holde sig inden for forskellige former for rammer eller ej*; 30c *Jeg mener, at mit fag bliver mere og mere udviklet og fuldkomment*; 45b *Det er vigtigt for mig at andre kan se og bemærker det, jeg arbejder med*; 45c *Det betyder meget for mig at blive bekræftet i at være med*; 46b *Det betyder meget for mig at være med, hvor tingene sker – når de sker*; 47a *Den betydning, resultatet af mit arbejde har her og nu, er vigtigst for mig*; 47b *For mig er et højere princip vigtigere end resultater her og nu. Derfor kan resultatet af mit arbejde måske først vise sig på længere sigt*; 50a *Jeg mener, at alt i princippet kan måles. Det er bare et spørgsmål om at finde frem til den rigtige målestok*; 51a *Det er vigtigt, at et ingeniørarbejde er harmonisk*; 52a *Det er vigtigt at finde det enkleste udtryk (f.eks. geometrisk eller matematisk) for et fænomen*; 52b *Matematik betyder ikke noget i praksis. Det var noget, der hørte uddannelsen til*; 52d *Computere kommer til at overtage hovedparten af det traditionelle ingeniørarbejde*; 53d *Jeg mener, at det er vigtigt at følge sin intuition. Den tager sjældent fejl*. Desuden indgik spørgsmål 46e *Praktisk viden om en problemstilling er vigtig for at kunne løse den*, men da få respondenter angav sig uenige i påstanden, giver spørgsmålet ingen variation i gruppen, hvorfor det udgår af denne del af analysen.

Aldersmæssigt fordeler gruppen sig således, at 12 % af respondenterne er under 30 år, 25 % mellem 30 – 39 år, 32 % er mellem 40 – 49 år, 15 % mellem 50 – 59 år og 15 % er over 60 år³⁴.

På baggrund af fordelingen af den fagspecifikke kapital kan man se, at der mod vest på kortet eksisterer grupper af agenter, der ligesom tilfældet var hos juristerne, er rettet mod forskning og arbejde med faglige udviklingsopgaver, og der mod øst på kortet eksisterer grupper af agenter, der arbejder med administrative opgaver og med sagsbehandling. Den første akse i korrespondanceanalysens resulterende kort over ingeniørernes fagspecifikke kapital viser en modstilling mellem disse to grupper:

Figur 6.7: Rummet over ingeniørfaggruppens fordeling af arbejdsfunktioner givet en underliggende distribution af gruppens fagspecifikke kapital. Arbejdsfunktionerne er illustrative variable.

I det empiriske materiale, som ligger til grund for konstruktion af kortet, ser man, at mod vest befinder sig de agenter, der angiver, at de overvejende³⁵ forsker. Forskning finder sted på flere forskellige niveauer, idet agenterne beskriver deres erhvervsfunktion som f.eks. at være leder af et forskningscenter, som forsk-

³⁴ Gennemsnitlig er gruppen født i 1960, medianen er 1963 og standardafvigelsen er 12,4

³⁵ 'Overvejende' anvendt således i teksten dækker over, at beskrivelsen både omfatter svar i kategorien 'udelukkende' og i kategorien 'en stor del af tiden'.

ning og rådgivning i sektorforskningsinstitution og som menig ingeniør i en forsknings- og udviklingsafdeling. Et antal ph.d.-studerende tilhører også denne gruppe. Andre agenter på samme sted i kortet angiver, at de overvejende arbejder med faglige udviklingsopgaver og/eller deciderede fagspecifikke opgaver, og også her spænder gruppens arbejdsfunktion vidt: Fra matematisk baseret modeludvikling, rådgivning inden for avanceret teknologi (aerospaceindustri, elektronik- og kommunikationsindustri, proces- og produktspecialer) til faglig projektledelse (arbejde med udviklingsprocedurer, koordinering af udviklingsopgaver og større planlægningsopgaver).

I kortets østlige side angiver respondenterne, at de overvejende arbejder med sagsbehandling. Her finder vi de offentligt ansatte ingeniører i forvaltningerne samt de ingeniører, der arbejder inden for områder, hvor teknik bliver til teknologi, i og med der anderledes direkte end i traditionelt ingeniørarbejde er mennesker involverede. Arbejdsfunktionerne er planlægger og sagsbehandling i offentlige forvaltninger, og af ingeniørfaglige discipliner dukker arbejdsområder som miljø og udvikling af et teknisk område i relation til områdets brugere/kunder op her. De respondenter, der beskriver sig selv som sagsbehandlere, ledere på virksomhedsniveauer eller som projektledere, har overvejende administrative opgaver.

Polariseringen af den horisontale akse kan anskues som en polarisering af ren viden over for viden anvendt med et direkte formål eller med andre ord som en grundvidenskabelig eller teknologisk videnskabelig rettet faglighed og over for en administration af samme. Mønsteret ligner det, der også var tilfældet hos juristerne, dog er der flere blandt ingeniørerne, der arbejder med tekniske specialområder inden for faget.

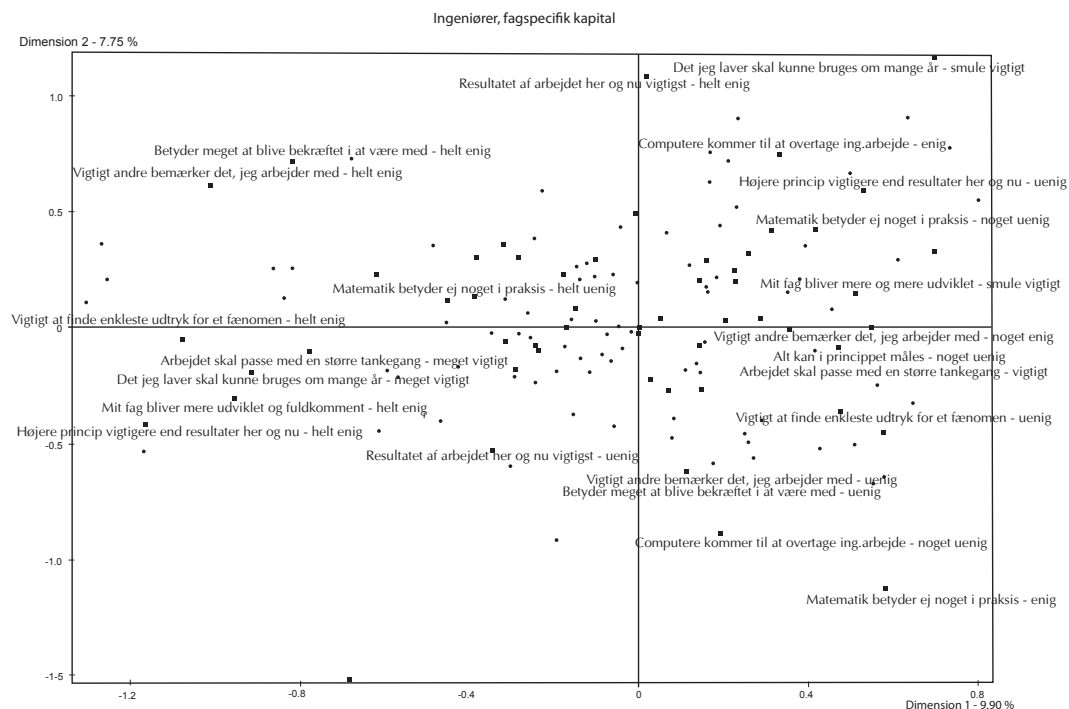
Hvad der ligger til grund for adskillelsen på kortets vertikale akse mellem nord og syd, er mere diffust. Går man ind i det grundlæggende datamateriale viser der sig imidlertid nogle træk, der kan forklare forskellen. Aksen viser, hvad man kan forstå som forskellige sider af det mere traditionelle ingeniørarbejde. Mod nord finder vi de respondenter, der har arbejdsfunktioner, hvor der i selve arbejdet er omgang med andre: Rådgivere, konsulenter, supportere og planlæggere tenderer til at befinde sig her, visse ledere ligeså. Disse arbejdsfunktioner er ofte områder, man ikke direkte uddanner sig til, men efterhånden ender med at varetage. Der er da også som følge heraf tendens til at agenterne mod nord er ældre, men der er ingen kønsmæssig differentiering. Mod syd finder vi et mere indadvendt ingeniørarbejde, som trækker på en faglighed, der i ingeniørernes egen forståelse er de mere ingeniørfaglige kompetencer. Der befinder sig i højere grad folk her, som arbejder – måske individuelt - i længere tid med tingene, før resultatet bringes videre i den større arbejdsproces, der nu måtte være tale om. Arbejdsfunktionerne her ligger mere i forlængelse af det, ingeniøruddannelsen lagde op til.

Inden for ingeniørfaget selv har man til forskellige tider forsøgt at karakterisere ingeniørarbejdet ved at skelne mellem generalister og specialister. Denne opdeling er aldrig rigtig slået an og distinktionen giver heller ikke mening her, idet der er nærmere tale om to forskellige typer ingeniørfaglighed: En udadvendt, hele tiden agerende, hele tiden besluttende ingeniør mod nord, og en mere indadvendt ingeniør med en faglighed, som trækker bredere på traditionelle fagkompetencer mod syd.

Der er på denne baggrund ikke noget overraskende i, at ingeniørerne i interviewet udtrykker følgende:

”Det jeg vil sige, det er - ingeniører er jo et mærkat man får på, når man har bestået en eksamen som ingeniør, men i virkeligheden, ligesom alle andre, så er ingeniører jo vidt forskellige. [Henvendt til en anden informant] Nu sagde du, at der går 3 år inden man rigtig kan noget, og andre siger jo at det er de første tre år man er ingeniør, og så er man ikke ingeniør mere (latter). Så det er jo lidt et problem ikke? Så hvad er vi? Vi er vel ikke engang ingeniører, fordi vi er jo en blanding af administratorer og teknisk sagkyndige på en eller anden...led. Måske generalister - og selvfølgelig er der nøder inden for ingeniørverden – jeg tror ikke, der er flere nøder end inden for andre fagområder”. (Ian)

Hvis vi går over til at se på, hvordan den strukturerende fagspecifikke kapital er fordelt, ses sammenhængen til arbejdsfunktionerne. Den ingeniørmæssige anskuelse af faget går fra, længst mod vest, at være tæt på, hvad man vil forbinde med en traditionel naturvidenskabelig, ofte mekanistisk ontologi, mens ingeniørerne mod øst ligger i direkte forlængelse af den teknologiske administrator, polyteknikeruddannelsen oprindeligt blev oprettet med henblik på at kunne producere, men nyere ingeniørområder såsom miljø og teknik, som er emner, der fagligt giver en direkte relation til nogle brugere, synes også at befinde sig her. Forbindelsen til et ydre formål – til en økonomi – i denne østlige side af kortet er tydelig.

Figur 6.8: Rummet over fordelingen af ingeniørfaggruppens fagspecifikke kapital.

Til venstre på figuren ses angivelse af meninger, man kan forstå som udtryk for en ethos, som empirisk viser en polarisering i en markant teoretisk og helhedsrettet tankegang over for en mere diffus, men tydeligt ikke-traditionelt orienteret ingeniør, der synes mere relateret til en praksis-forståelse af ingeniørfaget.

Den horisontale akse adskiller således to grupper, der dels ikke svarer markant ('helt enig'/'helt uenig'), og som mod den ene pol er socialt orienteret i sit arbejde, lægger vægt på resultatet af arbejdet her og nu, som samtidig lægger en vis vægt på matematik men også mener, computere kommer til at overtage hovedparten af traditionelt ingeniørarbejde.

Samlet kan man i generaliseret form beskrive rummet for fordelingen af ingeniørfaggruppens faglige ethos, anskuet empirisk som en fordeling af ingeniørernes fagspecifikke kapital således: Mest distingverende i rummet er gruppen af forskere og specialister inden for teknologi tæt knyttet til naturvidenskab over for en gruppe rettet mod sagsbehandling og administration. Mindre distingverende er en gruppe agenter med udadvendte faglige funktioner med en ageren i forhold til andre mennesker over for en gruppe agenter med indadvendte faglige funktioner i mere traditionelle ingeniørfaglige retninger.

I forlængelse af fordelingen af ingeniørernes fagspecifikke kapital skal vi, som hos juristerne, studere endnu to forhold, som har relevans for forståelsen af feltet: Agenternes forhold til værket og agenternes forhold til andre agenter i feltet.

I forhold til værket³⁶ er fordelingen på den horisontale akse således, at mod vest, hvor agenterne er forskere og fagspecialister, udtrykkes meningene mere markant end mod øst. Således mener agenterne bestemt, at deres fag bliver mere og mere udviklet og fuldkomment (spg. 30c), de svarer *helt enig* til, at de tænker over, hvad godt ingeniørarbejde indebærer fagligt (spg. I47c), og at de finder det vigtigt, at ingeniørarbejde er harmonisk (spg. I51c). Derimod er det kun en smule vigtigt, at det, de laver fagligt kan fungere i forhold til, hvad der er brug for her og nu (spg. 11a), mens kendskab til deres fags historie bestemt er en del af fagligheden i dag (spg. 30b). De kender til fagets fortidige idoler og finder det *meget vigtigt* at kende fagets historie (spg. 29a og 30a).

Historisk bevidsthed hos ingeniørerne er sjældent rettet mod de erkendelsesmæssige aspekter af faget, men mod hvad tidligere virksomhedsledere har udtrykt i forbindelse med deres virksomhed:

"Han har jo aldrig lagt skjul på, at de har været professorer begge to ... Det ligger også meget i firmaet, at det er grundlagt af faglige folk - de var begge to, den ene var professor i brobygning, tror jeg, den anden i stålkonstruktioner - eller sådan et eller andet i den stil.. Og så fusionerede de med et firma, der hed XXX, og han var jo Dr. Tech. inden for det samme også, så det har jo været meget kendetegnende for firmaet, det med det faglige, og det har været vigtigt ... og det er sådan lige som om, det hænger altså meget stærkt i firmaets kultur altså det kan man simpelthen mærke" (Ivan)

Selv om informanten er usikker på, præcis hvilken faglighed, der var tale om, er han ikke i tvivl om, at fagligheden eksisterer. Men historien om virksomhederne kan også, som næste informant udtrykker det, være knyttet til andre former for faglighed:

"Altså, det kæmper vi andre for at komme op og...og ha' sådan en faglighed, ikke, fordi vores, det udspringer jo af køkkenprojektering, og lave Brugser, og så startede vi ellers bare med - nede fra bunden af - der er sgu' ikke nogle professorer her, vel - det simpelthen rent Nettoforretninger alt sammen" (Ingvar)

36 Spørgsmål om forholdet til værket er belyst gennem følgende spørgsmål: 11a: *Det er vigtigt for mig, at det jeg laver fagligt, kan fungere i forhold til, hvad der er brug for her og nu;* 17b: *Jeg vil altid og til enhver tid selv vurdere den viden, jeg bygger på fagligt. Hvor viden kommer fra, er sådan set ligegyldigt;* 29a: *Jeg kan pege på faglige idoler i mit fags fortid;* 30a: *Jeg kender mit fags historie;* 30b *Kendskab til mit fags historie er en del af min faglighed i dag;* 30c: *Jeg mener, at mit fag bliver mere og mere udviklet og fuldkomment;* I47c: *Jeg tænker meget over, hvad godt ingeniørarbejde indebærer rent ingeniørfagligt;* I51a: *Det er vigtigt, at et ingeniørarbejde er harmonisk;* I51b: *Det er vigtigt, at et ingeniørarbejde er originalt og unikt;* I51c: *Det er vigtigt, at et ingeniørarbejde afspejler skaberens personlighed.*

Et træk, der i interviewet viste sig at være særlig markant hos ingeniørerne var, at de i udpræget grad diskuterede ikke *om* med *via* erfaringer ved at fortælle historier. Antageligt knytter dette fænomen sig til den tidligere omtalte kropslighed hos gruppen, og den deraf følgende kommunikation foregik på den måde, at hvert gruppemedlem kastede historier og beretninger ind i samtalen til en fælles fond af erfaringer, som på den måde kommer til at fungere som en slags midlertidigt fundament for samtalen, der eksisterer så længe, den som social aktivitet varer ved.

De faglige historiske spor efter værkets historie er skjult, i bedste fald omsat til en form for funktion, ophavsmanden er ukendt og værkets virkelige faglige værdier afdækkes kun i særlige sammenhænge:

*”og der faldt jeg over en konstruktion - det var faktisk XXX, der er lige blevet revet ned, men den blok, der stod i mange år, den var kendetegnet ved, at det var sådan en bygning, der var 50 meter høj. Så havde man sat en 100m høj skorsten oppe på taget. Det er der jo ingen, der tænker over, hvis man ikke ved noget om bærende konstruktioner, at det var dog højst forunderligt, fordi i øvrigt skal der jo røg op igennem gennem et hul oppe igennem skorstenen. Men derinde, der var en fantastisk konstruktion, der bar den skorsten, og da jeg begyndte, at tegne på de der kræfter ... det var så smukt, så smukt, så smukt....Altså, dem der havde lavet det, de vidste virkeligt, hvad de havde med at gøre..”
(Ivan)*

Mod øst er agenterne kun *i mindre grad* enige i, at deres fag bliver mere og mere udviklet og fuldkomment, de er *lidt uenige* i, at de tænker over hvad godt ingeniørarbejde indebærer ingeniørfagligt, og at fagets historie i *mindre grad* er en del af deres faglighed i dag. Derimod finder de det *vigtigt* at det, de laver fagligt kan bruges her og nu, samt at de kender deres fags historie.

På den vertikale akse er meningerne mod nord, dvs. blandt de udadvendte ingeniørområder, at faget *ikke* menes at blive mere fuldkomment, man er desuden *uenige* i, at ingeniørarbejde skal afspejle skaberens personlighed, og man tænker *ikke* over, hvad godt ingeniørarbejde indebærer fagligt.

I forhold til andre agenter³⁷ i feltet viser kortet³⁸, at der på den horisontale akse mod øst blandt sagsbehandlere og teknologerne er uenighed om, at der eksisterer forskellige faglige skoler, man forventer *lidt*, at faglige kolleger lyver over for hinanden, det er *tilstrækkeligt*, at man selv og ens nærmeste kolleger ved, hvad man arbejder med, man er *ikke enige* i, at viden skal vise sin værdi gennem faglige diskussioner og der i *nogen grad* eksisterer personer i faget, som er fagligt højt estimerede og som man ser op til. Mod vest blandt forskerne og de tekniske specialister svarer respondenterne 'ja bestemt' på spørgsmålet om, at 'hvis der ikke er et fagligt selskab, et forlag, et tidsskrift eller lignende, der har autoriseret viden, er den stort set værdiløs' og såvel folk, der forsker i det hele taget, som de, der arbejder på universitetet, anses for at tilhøre den faglige top. Man kan også pege på idoler i faget i dag. Endelig er der udbredt *enighed* i, at der eksisterer forskellige faglige skoler.

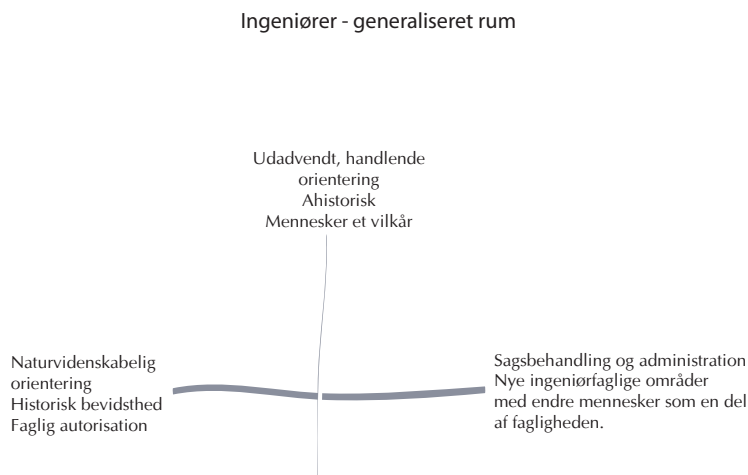
På den vertikale akse er forholdet til andre agenter mod nord blandt de udadvendte ingeniørarbejdsområder således, at det *ikke* forekommer tilstrækkeligt, at en selv og ens nærmeste fagkolleger ved, hvad man arbejder med, man forventer *lidt* at ens fagkolleger lyver, der er *uenighed* i at et fagligt selskab eller lignende skal have autoriseret viden, og man er *uenige* i, at folk, der arbejder på universitetet, tilhører den faglige top. Man kan heller *ikke* pege på idoler i faget i dag. Mod syd, hvor de mere traditionelt arbejdende ingeniører befinder sig, er der *lidt enighed* i værdien af et fagligt selskab eller lignende i forhold til viden, man arbejder *overvejende* inden for den faglige tradition, man er *lidt enige* i, at det er tilstrækkeligt, man selv kender til detaljerne i det, man arbejder med. Også her er man *lidt uenige* i, at der eksisterer forskellige faglige skoler.

Opsummerende kan man i generaliseret form beskrive rummet for fordelingen af ingeniørgruppens faglige ethos således: Mest distingverende for rummet er en polarisering mellem på den ene side forskere og tekniske specialister, hvor man tillægger faglig autorisation af viden betydning, man er bekendt med fagets idoler og dets historie og anser forskning for at tilhøre fagets top. Desuden tænker man over, hvad godt ingeniørarbejde er, og hvad der er brug for her og nu forekommer mindre vigtigt. På den anden side er mere administrativt og

37 Forholdet til andre agenter er belyst gennem følgende spørgsmål: 14f Jeg mener, det er let at arbejde uden for den faglige tradition og stadig være anerkendt som faglig kompetent; 16c Faglige kolleger lyver over hinanden; 17a Hvis der ikke er et fagligt selskab, et forlag, et tidsskrift eller lignende, der har autoriseret viden, er den stort set værdiløs; 17e Viden skal have vist sin værdi igennem faglige diskussioner; 22d Der eksisterer personer i mit fag, som er fagligt højt estimerede, og som jeg ser op til; 26b Øget krav om ressourcebevidsthed fra kolleger; 29b Jeg kan pege på idoler i mit fag i dag; 29c Inden for mit fag eksisterer der forskellige faglige skoler, der alle har en vis betydning; 29d Der eksisterer en stor skole og nogle mindre, men disse har kun lille betydning; 29e Folk, der arbejder på universitetet, anser jeg for tilhørende den faglige top; 29f Folk, der forsker i det hele taget, anser jeg for tilhørende den faglige top; 45d Det vigtigste er, at jeg selv og mine nærmeste fagkolleger ved, hvad jeg arbejder med; 45e Det er tilstrækkeligt, at jeg selv kender detaljerne i det, jeg arbejder med.

38 Se korrespondanceanalysekort over forholdet til andre agenter på <http://www.hoyen.dk>.

sagsbehandlingsorienterede ingeniører samt ingeniører, hvor bruger eller kunder spiller en direkte rolle i den faglige diskussion. Her er meningerne i forhold til vest mindre markante, dog finder de det vigtigt, at faget kan bruges her og nu. Mindre distingerende er den vertikale akse, som beskriver en polarisering i selve ingeniørarbejdet: En udadvendt, handlende faglighed, hvor der er stor grad af omgang med mennesker. Dog på en lidt anderledes måde end mod øst, for hvor agenterne mod øst har mennesker som en del af deres arbejdsmæssige proces, så er der mod nord snarere tale om en resultatorientering, hvor andre mennesker er et vilkår, der må håndteres. Fagligheden mod nord afspejler en ethos, hvor omgangen med andre er vigtig, og hvor man ser sig som aktivt agerende i forhold til omgivelserne. Mod syd finder vi den mere traditionelle ingeniør, som arbejder med sit fag noget indadvendt og uden den store interaktion med andre, det være sig fagligt eller socialt/kommunikativt.

Figur 6.9: Ingeniørfaggruppens ethos i et generaliseret rum af fagspecifik kapital.

Hos ingeniørgruppen eksisterer forholdet til det overordnede magtfelt på flere niveauer. Som statens teknologiske embedsmand finder vi primært den indadvendte ingeniørfaglige orientering, som udfører statens opgaver, eller hvis ikke statens, da kapitalens opgaver. Det er helt overvejende således, at ingeniøren ikke arbejder for sig selv, fordi det tekniske udstyr, materialer, koster penge, og det meste ingeniørarbejde ligger langt ud over enkeltstående privatpersoners interesser.

Den udadvendte, handlende ingeniør har sandsynligvis en mere praktisk tilgang til tingene, men han/hun vil forholdsvis ofte, ligesom agenter mod syd, handle på en magts vegne.

Mod øst eksisterer magtfeltet også, men magten ses her i en anderledes skikkelse: Her optræder magten ikke som et ydre påbud men som en indre nødvendighed, som installeres i det sociale selv. Forhold til miljøet er et eksempel på dette. Nok

påbyder staten miljøbevidsthed, men knyttet til påbudet er en forudsigtelse om undergang, der er af en anden karakter end truslen om ikke at blive frelst, hvis man tidligere trodsede kongens bud.

I forhold til faggruppens genese kan man ikke direkte få øje på den 'enevældens embedsmand', der i 1829 var en af hovedbegrundelserne for uddannelsens oprettelse. Embedsmanden eksisterer, men i dag nærmere som sagsbehandler, og især i mindre centrale enheder frem for i statens administration. I forhold til den senere udvikling, hvor ingeniøren fik plads i den industrielle revolution, er denne funktion til gengæld stadig aktuel, og fagspecifikke opgaver samt faglige udviklingsopgaver beskæftiger en stor del af ingeniørerne.

To nyere funktioner synes imidlertid også at være kommet til: Lederen, som i det symbolske rum mod nord er placeret tæt på en type agenter, der arbejder i omgang med andre mennesker, og til forskel fra tidligere, hvor teknisk ledelse oftest var teknisk projektledelse med ingeniørværket i centrum, synes selve ledelsesopgaven nu at være rykket ind på dets plads. Senest tilkommet er imidlertid den type ingeniørarbejde, hvor andre mennesker og deres handlinger er en integreret del af arbejdet, således at de skal tænkes med som en uadskillelig del af ingeniørværket: Arbejde med miljøforhold og arbejde med edb-systemer i relation til brugere er konkrete eksempler herpå. Disse arbejdsfunktioner findes mod øst på kortet.

Humanister – fagspecifik kapital og ethos

For humanistgruppens vedkommende kan man ved hjælp af korrespondanceanalysen konstruere et rum bestående af 96 respondenter – 50 % kvinder og 50 % mænd - der har besvaret 29 spørgsmål rettet mod beskrivelse af faggruppens fagkapital. 14 af disse er indgået i korrespondanceanalysen³⁹.

39 Følgende spørgsmål indgår i analysen af humanisternes symbolske kapital: 30c: *Jeg mener, at mit fag bliver mere og mere udviklet og fuldkomment*; 45b: *Efter min mening er spørgsmålet om sproget sekundært. Man kan udtrykke sig gennem andre medier end det sproglige*; 45e: *Der eksisterer humanistiske 'dyder', der er vigtigere end at kunne udtrykke sig sprogligt korrekt*; 46a: *Efter min mening er spørgsmålet om, hvad mit humanistiske produkt kan bruges til i samfundet mindre relevant*; 46b: *Jeg mener, at jeg først af alt producerer erkendelse hos mig selv*; 48c: *Fagligt er jeg hovedsageligt interesseret i nutiden*; 48d: *Fagligt er jeg interesseret i fremtiden*; 50a: *Mit humanistiske produkt tilstræber rent fagligt at finde en sandhed i universel forstand*; 50b: *Mit humanistiske produkt tilstræber rent fagligt at finde den rigtige forklaring*; 50d: *Mit humanistiske produkt tilstræber rent fagligt en form for sandhed inden for en bestemt tid*; 50e: *Mit humanistiske produkt tilstræber rent fagligt ikke nogen egentlig sandhed, men at være en stemme i verden*; 51d: *Man kan bruge humanistisk dannelse som underholdning eller tidsfordriv*; 51h: *Man kan bruge humanistisk dannelse til interessevaretagelse og manipulation*; 51i: *Man kan bruge humanistisk dannelse til at påvirke samfundsudviklingen*. De øvrige spørgsmål, som gruppen har besvaret, men som har vist sig ikke at indeholde nogen variation, er 45a: *Jeg mener, at sproglighed er helt centralt for en humanist*; 45c: *Jeg mener, at det i mit fag er vigtigt at kunne formulere sig og skrive korrekt på dansk*; 46c: *Jeg mener, at andre - f.eks. læsere - gennem mode med mit arbejde, kan opnå ny erkendelse*; 48a: *Fagligt er jeg interesseret i at forstå og fortolke en fortid*; 48b: *Fagligt er jeg interesseret i en fortid for at kunne bruge den til noget i nutiden*; 48e: *Fagligt har spørgsmålet om fortid, nutid og fremtid ingen betydning for mig*; 51a: *Man kan bruge humanistisk dannelse til et individuelt, personligt projekt*; 51b: *Man kan bruge humanistisk dannelse til almenmenneskelig dannelse i livet*; 51c: *Man kan bruge humanistisk dannelse*

Af den samlede gruppe er 88 % offentligt ansatte, 6 % privatansatte mens 6 % har angivet freelance eller 'andet'. I forhold til beskæftigelsesområder er fordelingen af humanistgruppen følgende:

	Antal (%)
Faglig ledelse, typisk for en gruppe med samme eller tilgrænsende fagområde	7 (7 %)
Forskning, universiteter og sektorforskningsinstitutioner	25 (26 %)
Kommunikation og formidling, almindeligvis som mediering mellem et fagområde og 'almindelige mennesker', dvs. borgere, brugere, kunder, lyttere, læsere o.a.	12 (13%)
Konsulenter i organisationer, personale, rådgivning mv.	6 (6%)
Projektansatte	7 (7%)
Undervisning, oftest i gymnasieskolen, på seminarier o.a.	39 (41 %)
<i>I alt</i>	96 (100%)

Tabel 6.3: Oversigt over humanisterne i undersøgelsens beskæftigelsesområder på tværs af ansættelsesområde

Aldersmæssigt fordeler gruppen sig således, at 2 % af respondenterne er under 30 år, 25 % mellem 30 – 39 år, 17 % er mellem 40 – 49 år, 39 % mellem 50 – 59 år og 12 % er over 60 år⁴⁰.

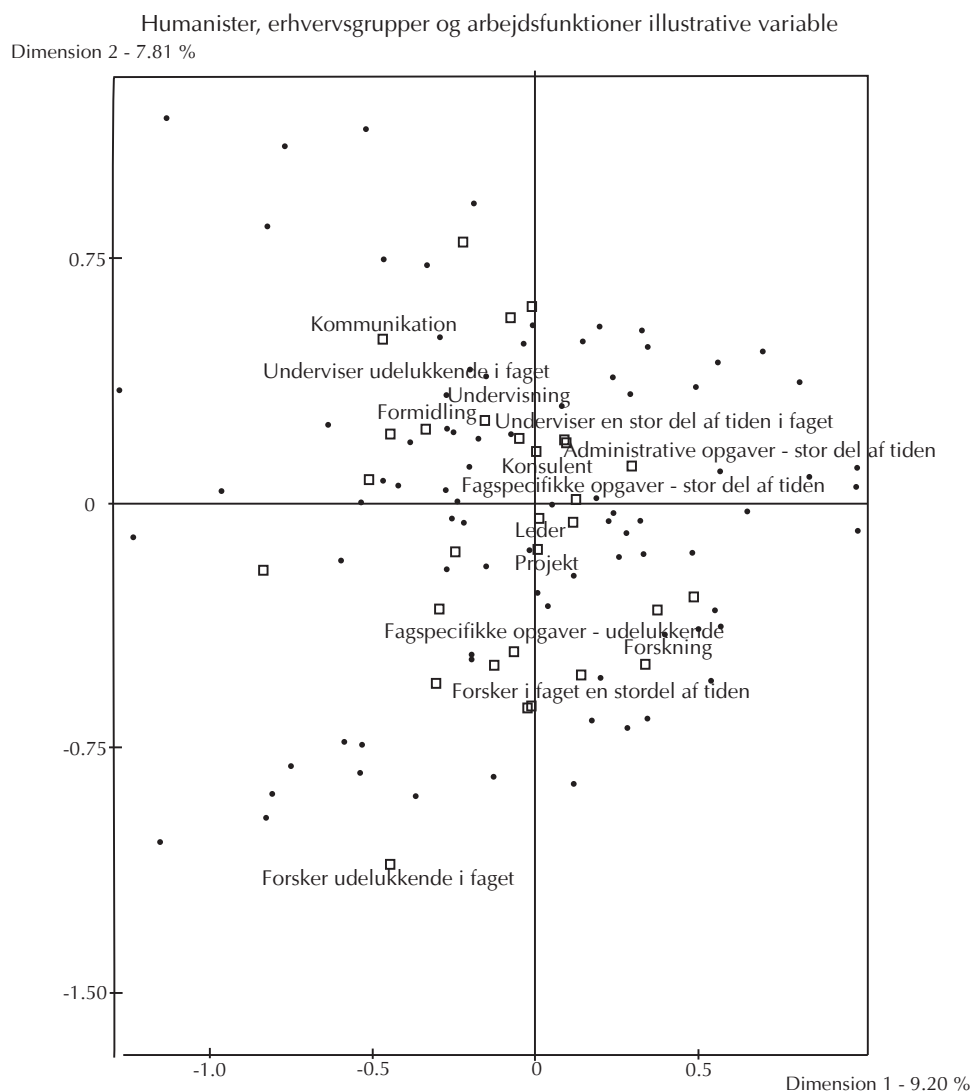
På baggrund af fordelingen af den fagspecifikke kapital kan man se, at der i faggruppen eksisterer agenter, der ligesom den forrige gruppe er rettet mod forskning og udelukkende arbejder med faglige udviklingsopgaver, og der eksisterer agenter, der arbejder med administrative opgaver og med fagspecifikke opgaver samt sagsbehandling. Distinktionen i gruppen træder tydeligst frem, hvis man udover arbejdsfunktion i dele af kortet også inddrager agenternes erhvervsfunktion⁴¹. Således viser den første akse i korrespondanceanalysens resulterende kort

til at få indsigt i menneskeheden forskelligartede kulturprodukter; 51e: Man kan bruge humanistisk dannelse til at producere indsigt; 51f: Man kan bruge humanistisk dannelse til at bygge bro mellem et humanistisk videnskabsområde og andre interesserede; 51g: Man kan bruge humanistisk dannelse til generel forhandling og mediering parter imellem; 51j: Man kan bruge humanistisk dannelse til at kommentere samfundsudviklingen; 52c: Det er grundlæggende forkert at tjene penge på humanistisk arbejde.

40 Gennemsnitlig er gruppen født i 1957, medianen er 1954 og standardafvigelsen er 10,5

41 Det vil sige spg 6 'Beskriv med dine egne ord hvilken funktion, du har'. Efterfølgende er der foretaget en kategorisering på baggrund af beskrivelsen og arbejdsfunktionerne (spg 8). Den konstruerede kategori betegner jeg 'beskæftigelse'.

over humanisternes fagspecifikke kapital, at den primære distinktion i gruppen er at finde mellem agenter, der på den ene side arbejder med kommunikation og formidling samt agenter, der udelukkende underviser, og på den anden side agenter, der arbejder med administration eller fagspecifikke opgaver. Den anden akse modstiller disse to grupper over for agenter, der arbejder med forskning og udvikling.

Figur 6.10: Rummet over humanistfaggruppens fordeling af arbejdsfunktioner og beskæftigelse givet en underliggende distribution af gruppens fagspecifikke kapital. Arbejdsfunktioner og beskæftigelse er illustrative variable.

Undersøger vi det empiriske materiale bag konstruktionen af kortet nærmere, kan vi se, hvad respondenterne selv angiver, de arbejder med (spg 6). I forhold til beskæftigelse med 'kommunikation' og 'formidling' er det arbejdsområder som forlagsredaktør, formidling inden for offentlige kulturprojekter, producenter i

medieverdenen og fundraising. Beskæftigelse inden for 'undervisning' dækker bl.a. over, at respondenterne er gymnasie- eller seminarielærere men også ofte er involveret i formidling af et fagligt stof i andre sammenhænge end i direkte undervisning. Begge disse grupper befinder sig nordvest på kortet.

I kortets østlige side giver det størst mening at anskue respondenterne ud fra deres arbejdsopgaver. Disse drejer sig 'en stor del af tiden' om administration og fagspecifikke opgaver. Her befinder der sig respondenter, der dels har en egen faglighed, men som derudover har mellemlederfunktioner og/eller et vist koordinerende ansvar i forhold til denne faglighed. Deciderede projektledere er også at finde her.

I kortets sydlige halvdel finder vi dem, der 'udelukkende' eller 'en stor del af tiden' forsker, samt dem, der angiver, at de arbejder med faglige udviklingsopgaver. De konkrete agenter fordeler sig over et større område på kortet jvf. figur 6.11.

En tolkning af det samlede kort er, inden for en samlet humanistisk rationalitet, at der mod vest befinder sig agenter, der bruger deres humanistiske faglighed i en funktion, som til dels er vendt bort fra eller udad i forhold til selve det faglige genstandsområde. Det vil sige, at humanistens arbejdsområde er selve det formidlingsmæssige, hvilket kan være mellem en offentlig myndighed og en borger eller, som gymnasielæreren hvis faglighed så at sige allerede eksisterer, og derfra skal formidles i en undervisningssammenhæng. Dette kan på et generelt plan ses som en officiel og offentlig kulturoverførsel inden for to områder af social og kulturel reproduktion. Mod øst finder vi en faglighed, der både har en faglig, humanistisk kerne, men som også indeholder en administration af samme. Her er agenterne ofte faglige ledere af eller koordinatore i forhold til større eller mindre grupper, og således arbejder de i et spændingsfelt mellem en faglig, ofte forskningsmæssig orientering og en mere pragmatisk orientering. Mod syd, og modstillet de to førstnævnte grupper, finder vi agenter, der arbejder med forskning og faglig udvikling, hvor faget i højere grad eksisterer på egne præmisser.

Samlet kan kortets horisontale akse ses som en distinktion mellem en faglig anknyttet formidlende og forvaltende faglighed, hvor fagligheden i sig selv ved den ene pol er selve kommunikationen eller kommunikation af et humanistisk stofområde og ved den anden pol er et humanistisk stofområde og administration af arbejdet med dette. Den vertikale akse adskiller disse former for faglighed overfor en forskningsmæssig og fagspecifik faglighed.

Hvis vi ser nærmere på fordelingen af den fagspecifikke kapital, der ligger til grund for fordelingen af arbejdsfunktioner og beskæftigelse, tegner der sig i kortets nordvestlige hjørne et område, hvor faget – måske bedst udtrykt gennem et

af de stillede spørgsmål – anskues som ‘en stemme i verden’. Her er den tidslige orientering mod nutiden og fremtiden, og det humanistiske produkts relevans i samfundet betyder noget. Den ethos, der udtrykkes her, ‘vil’ noget med humaniora, der rækker ud over forståelse og erkendelse, men ser på den anden side ikke sig selv som sat op på en videnskabelig piedestal med krav om universel indsigt. Her skaber man ikke humaniora, dvs. værket er formidling, ikke skabelse af værket Synspunktet kommer til udtryk i interviewet således:

Hanne: Jeg...jeg er rædselsslagen overfor sådan nogle ord som sandhed og...at man overhovedet kan tale om sådan nogle faste størrelser...men det er jo så ikke noget jeg deler med alle humanister...men det synes jeg er meget kendetegnende for...der hvor jeg kommer fra, at det med at tro...på noget objektivt, og tro at...at man kan nå særligt langt. Det er mere sådan en teoretisk indsigt i, at tingene er meget, meget komplekse ... Derfor kan man nogle gange sådan blive helt bange for at sige noget som helst. Det er jo ikke noget med at alt er lige godt, eller noget med at man bare kan sige hvad som helst. Det er selvfølgelig noget med altid at sandsynliggøre ... ligegyldigt hvad det er inden for et felt, men jeg ville slet ikke turde tale om ... sådan nogle ... absolutte ting

MH: Er det ærbødighed over for stoffet eller er det ærbødighed over for kollegaerne?

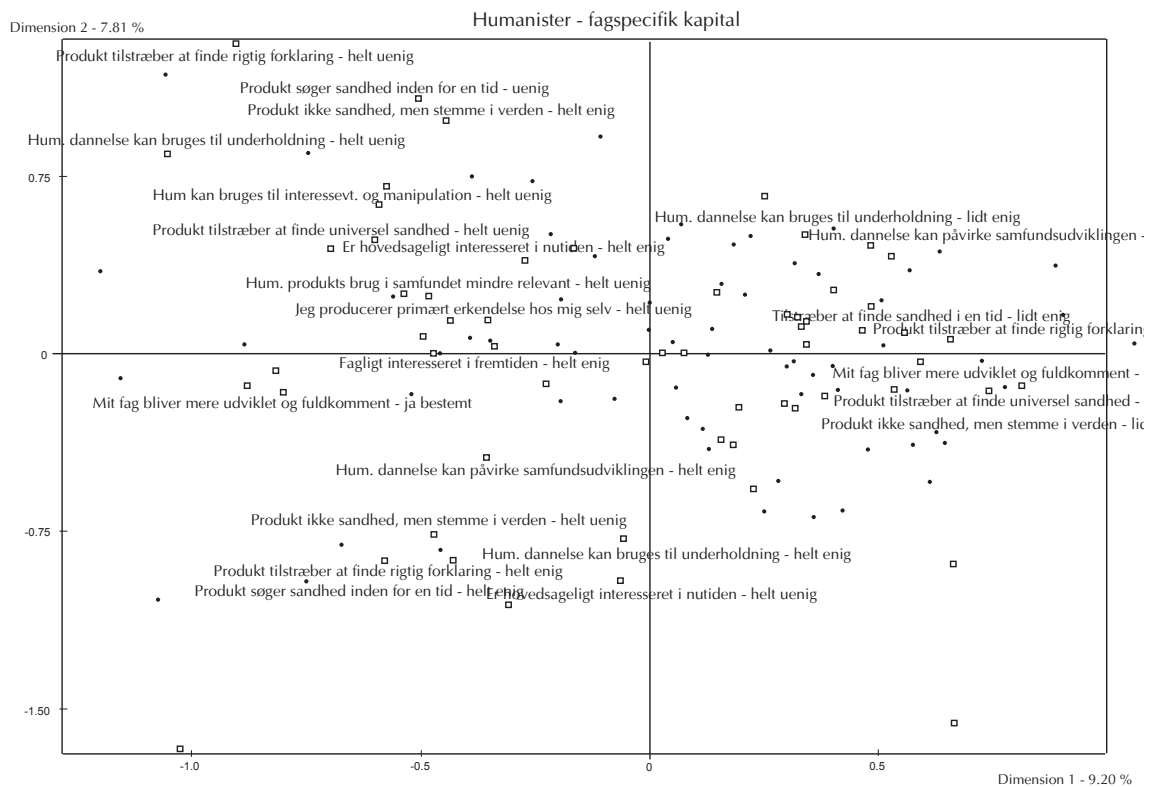
Hanne: Begge dele

I denne del af kortet angiver respondenterne at man her – i modsætning til hos forskerorienteringen mod syd – ‘helt uenig’ i, at faget kan bruges til underholdning. Tilsvarende mener man at faget ikke kan bruges til interessevaretagelse og manipulation. Til gengæld ser man, at det humanistiske produkt har en plads i samfundet. Samlet kan den faglige ethos i denne del af kortet anskues som en faglig selvbevidsthed, der ser sig som havende en plads i verden. Hvordan gruppen forholder sig til denne plads giver spørgeskemamaterialet desværre ikke mulighed for at afdække, men i interviewet udtrykkes, at det er en mulighed, man har fået.

Mod syd blandt forsker- og fagorienteringen er man ikke tilsvarende tilbageholdende over for spørgsmålet om sandhed og den rigtige forklaring. Ikke i universel forstand – det ville være i modstrid med flertallet af de humanistiske fags natur – men i en nærmere defineret kontekst. I konsekvens heraf opfatter agenterne sig ikke som blot en ‘stemme i verden’. Agenterne mod syd er desuden fagligt ikke interesserede i nutiden men mener alligevel, at humanistisk dannelse generelt kan påvirke samfundsudviklingen. Fagethos kan her karakteriseres som historisk erkendende.

Mod øst er det karakteristisk, at der ikke forekommer markante meninger i forhold til nogen af spørgsmålene. Mod øst svarer respondenterne 'lidt uenig/enig' i forhold til de forskellige spørgsmål men aldrig 'helt'.

En distinktion i forhold til den horisontale akse eksisterer desuden med udgangspunkt i spørgsmålet om, hvorvidt man mener ens fag med tiden bliver mere udviklet og fuldkomment. Mod vest svarer respondenterne 'ja bestemt' og mod øst 'i mindre grad'. Kategorien 'næsten ikke eller slet ikke' optræder ikke med tilstrækkelig styrke i materialet til at blive afbildet i kortet og indtaget i den samlede tolkning, og det tyder på, at værdirelativismen – i hvert fald blandt de agenter, der har deltaget i undersøgelsen – er begrænset.

Figur 6.11: Rummet over fordelingen af humanistfaggruppens fagspecifikke kapital.

Inddrager vi agenternes forhold til værket og forhold til faggruppens øvrige agenter⁴² ved at lade relevante spørgsmål optræde i kortet som illustrative variable, kan vi gøre beskrivelsen af fordelingen af faggruppens specifikke kapital tydeligere⁴³.

I forhold til værket er det mest markante, at der mod nordøst – altså sammenfaldende med den kommunikerende og formidlende orientering - synes at være bevidsthed om, at arbejdet skal passe ind i en større tanke. Dette falder godt i tråd med en af informanternes beskrivelse af sit arbejde:

Helle: "... jeg føler ikke at jeg producerer en vare. Jeg producerer en oplevelse, som gerne skulle være stor. ..., men jeg føler ikke, nej, som sådan ikke en vare – det er ... et modbillede, dokumentarfilm er et modbillede til doku-soap og reality-tv, og de der andre ting, det skal konkurrere med på sendefloden, ... vi vil selvfølgelig gerne have, at der er de aller, aller fleste seere til vores tv, som jeg ikke vil kalde produkt, fordi det...nej, til den kunst, som det er... den oplevelse, som...som det vil være for tilskueren.

MH:...det lyder næste som om, at du føler der er en samfundsforpligtelse til at holde det her modbillede op?

Helle: Ja, det føler jeg egentlig også... "

Mod syd er der lige som i de to øvrige grupper, vi hidtil har set på, agenter i et område af kortet rettet primært mod forskning og faget selv som genstand, hvor man mener at fagets historie er en del af fagligheden i dag. En informant, hvis eget arbejdsområde befinder sig inden for dette område udtrykker dette, idet han mener, at nøglen til forståelse af en tid ligger i tiden før:

"Altså, jeg vil sige, at inden for det jeg arbejder med, er jeg overbevist om, at ... fortiden lever videre i nutiden, fortiden er en del af nutiden... og fortiden og nutiden ... kan så også blive ... fremtiden Jeg synes bare det, tingene er ... hænger sammen, og hvis vi forstår - altså det kan selvfølgelig være en floskel i mange tilfælde, men jeg mener nu altså det

42 For den humanistiske faggruppes vedkommende er spørgsmålet om sammenfald mellem faggruppe og felt åbent på flere måder: Det humanistiske område er meget bredt og rummer vidt forskellige fags ontologi og epistemologier, så et spørgsmål er, om man overhovedet kan betragte 'humanister' som eet felt. I *The Rules of Art* (Bourdieu, 1996c) analyserer Bourdieu det litterære felt, som kunne ansues som et subfelt til det akademiske felt. Et andet spørgsmål må dreje sig om feltets grænser, som er diffuse: I forhold til kortet over fordelingen af humanistfaggruppens kapital kan man i hvert fald på den funktionelle plan se et muligt overlap til dele af erhvervsøkonomiområdet i kortets nordvestlige del og til andre dele af erhvervsøkonomiområdet/evt. juraområdet i kortets østlige del (eksemplificeret ved Det kgl. Teaters teaterchef Michael Christiansen, der har en tidligere karriere i centraladministrationen og som lektor i strafferet ved Københavns Universitet, Det kongelige teater, 2005).

43 Humanisternes forhold til værket er undersøgt på baggrund af spørgsmålene 11c: *Det er vigtigt for mig, at det, jeg laver fagligt, passer sammen med en tankegang, som er større end mit konkrete arbejde*; 29a: *Jeg kan pege på faglige idoler i mit fags fortid*; 29c: *Inden for mit fag eksisterer der forskellige faglige skoler, der alle har en vis betydning*; 29d: *Der eksisterer en stor skole og nogle mindre, men disse har kun lille betydning*; 30b: *Kendskab til mit fags historie er en del af min faglighed i dag*.

er rigtigt - hvis man forstår fortiden, så har man også en nøgle til at forstå nutiden, og så derved kan man måske også få en ide om, hvad der vil ske i fremtiden” (Hans)

Fra det mere formidlings- og kommunikationsmæssige hjørne af kortet betyder fortiden også noget, men i det lidt anderledes perspektiv. Her får fortiden mere karakter af en allerede indtaget position, der har fundet sted i en tidligere tid:

”Jeg føler da også, at når vi laver udstillinger, så har det da stor betydning for eftertiden, og for en kommende udstilling af måske den samme kunstner eller... man vil jo altid, i og med man laver en ny udstilling, undersøge alle de udstillinger som er lavet tidligere i det omfang man har mulighed for det, og så bygge en ny udstilling på baggrund af, hvad andre har gjort eller sagt. Så på den måde hænger det jo meget tæt sammen og bliver historie.” (Hanne)

Disse to eksempler viser, at meningen bag et udsagn meget vel kan være forskellig alt efter fra hvilken position i feltet, agenten konstruerer sin mening fra.

I forholdet til andre agenter⁴⁴ viser samme mønster sig i distinktionen som vi så i fordelingen af den fagspecifikke kapital, nemlig at der mod vest gives udtryk for mere tydelige synspunkter end mod øst. Mod vest lægges generelt større vægt på det humanistiske faglige fællesskab med dets tradition for diskussion men samtidig, at man bør arbejde inden for de rammer, den faglige tradition foreskriver.

Humanisterne ’er’ i højere grad end de øvrige faggrupper deres fag eller rettere: Mange humanistiske fag indebærer en dannelse af subjektet, som er mere eksplicit, end hvad der kommer til udtryk i mange andre fag. Følgende overvejelser kom frem i interviewet, hvor diskussionen drejer sig om forholdet til fagfæller:

”Vi fører krig. Det er mere end skænderier, det er absolut krige. Altså, det er jo verdenssyn, og udvikling af, hvad der er rigtigt og forkert, sandheden og det gode - det er ikke bare et skænderi Men der sker altså også noget, når man går ud og laver noget populært (populær formidling), for så står man også som repræsentant for sit fag, og der ligger også sådan nogle forpligtelser ... jeg sidder og tænker på, hvor jeg tillod mig at være mest idiosynkratisk, og det tror jeg i virkeligheden, jeg gør, når jeg skriver til faglige kollegaer i højere grad ... mens over for en formidlende rolle, føler jeg mig mere som fagperson, og i en vis forstand solidarisk med dem, som jeg synes er nogle fæhoveder i mit eget fag, ikke?” (Henrik)

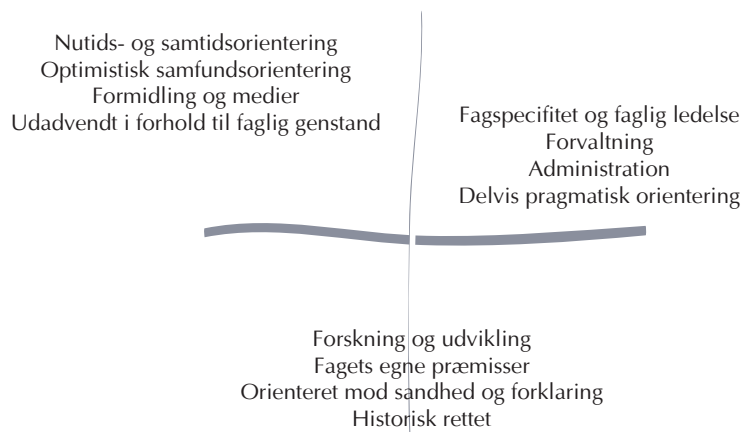
⁴⁴ 14d: Jeg mener, man bør arbejde inden for ens faglige rammer, f.eks. den faglige tradition; 14f: Jeg mener, det er let at arbejde uden for den faglige tradition og stadig være anerkendt som faglig kompetent; 16e: Faglige kolleger lyver over hinanden; 17a: Hvis der ikke er et fagligt selskab, et forlag, et tidsskrift eller lignende, der har autoriseret viden, er den stort set værdiløs; 17b: Jeg vil altid og til enhver tid selv vurdere den viden, jeg bygger på fagligt. Hvor viden kommer fra, er sådan set ligegyldigt; 17e: Viden skal have vist sin værdi igennem faglige diskussioner; 22d: Der eksisterer personer i mit fag, som er fagligt højt estimerede, og som jeg ser op til; 26b: Jeg oplever konkret, at disse krav kommer fra kolleger; 29b: Jeg kan pege på faglige idoler inden for mit fag i dag; 29e: Folk, der arbejder på universitetet, anser jeg for tilhørende den faglige top; 29f: Folk, der forsker i det hele taget, anser jeg for tilhørende den faglige top

Så når et fagligt stof skal formidles til en omgivende verden uden for faggruppen, synes forholdet til andre agenter i feltet at betyde en del, måske ligefrem mest:

"Jeg er jo lidt mellemedet mellem læseren og forfatteren, og når der er nogen fagfolk, der skal skrive om deres eget fag, så er det meget ofte at de skriver til en eller anden populærgruppe måske, men i baghovedet, der sidder kollegaerne, og nu hvis kollegaerne læser det her (latter)... og så bliver det ... så vil man ikke sige noget rigtigt, fordi så skal man nemlig dække sig ind hele tiden, og det er altså ikke særligt spændende at læse for en almindelig læser, så er det... min opgave at prøve, at skære alt det der væk og så sige til folk, nu må du tro nok på dig selv til at du tør sige det, for ellers så...så siger det altså ikke Fru Jensen noget - fordi du skriver ikke til dine kollegaer, men det er meget svært., er det min oplevelse" (Hugo)

Opsummerende kan vi for humanistgruppen anskuet som felt med en given fordeling af en fagspecifik kapital se en gruppering i tre dele: Den horisontale akse adskiller en faglig orientering mod vest rettet mod nutiden, med kommunikation og formidling som centrale områder, enten direkte eller medierende mellem et fagligt sagsområde og borgere/kunden/elever. Mod øst finder vi en faglig og administrativ orientering, som således er dobbelt, idet den både rummer en egentlig humanistisk faglighed og en administration af samme. Den faglige orientering adskiller sig vertikalt i en nutids- og fremtidsorientering med et kommunikativt indhold mod nord og en mere erkendende orientering mod syd.

De markante meninger findes i vest og mod syd, hvor de i store træk er modsatrettede hinanden. Mod øst er meningerne i mindre grad sat i svarkategoriernes yderpunkter.

Figur 6.12: Humanistfaggruppens ethos i et generaliseret rum af fagspecifik kapital.

I sammenligning med de to tidligere grupper, juristerne og ingeniørerne, er forholdet til magten meget mindre markant i humanistfaggruppen i den forstand at deres forhold er mindre direkte. De er ikke direkte en del af statsmagten eller den økonomiske magt, men derimod af den kultur-ideologiske magt, som f.eks ses i kortets nordvestlige hjørne gennem en formidlingsorientering, der tit for-

midler mellem en magt og genstanden for magten. I samme position finder vi tillige gymnasielærere, hvis fagområde ikke relaterer til magten, men som indgår i statens reproducerende system: Uddannelsessystemet.

I forhold til fagets genese – hvor jeg har baseret mig på opkomsten af det borgerlige dannelsesideal og dermed på etableringen af det dertilhørende dannelsessystem: Gymnasiet – synes den humanistiske faggruppe at have udviklet sig i flere forskellige retninger. Det oprindelige dannelsesideal har ændret sig fra i midten af 1800-tallet at have været en kamp mellem historie og sprog på den ene side og naturvidenskab på den anden til i dag at være en kamp mellem en 'rigtig' forklaring med dens ide om en søgen efter sandheden og den rigtige forklaring over for det kulturelt og tidsmæssigt relative, som især kommer til udtryk gennem de værdier, der i denne undersøgelse viser sig at være knyttet til kommunikation og formidling. Den oprindelige dannelse synes dermed at være mest tydelig i den forskningsorienterede del af kortet.

En anden gruppering af nyere dato er også dukket op, hvilket vi ser mod øst i form af en faglig baseret humanist, der samtidig er leder og/eller administrator. Denne gruppe kan man tolke som voksende, af flere årsager: Dels finder flere humanister i dag end før ind i projektlignende ansættelsesforhold, hvor de ofte, ved siden af det faglige, kommer til at udfylde koordinerende funktioner, og dels lægges der generelt mere eksplicit vægt på 'ledelse' i dag end tidligere.

Erhvervsøkonomer – fagspecifik kapital og ethos

For erhvervsøkonomifaggruppens vedkommende kan man med korrespondanceanalysen konstruere et rum bestående af 104 respondenter – 45 % kvinder og 55 % mænd - som har besvaret 12 spørgsmål rettet mod at beskrive faggruppens symbolske kapital, hvoraf 8 indgår i korrespondanceanalysen.

Af den samlede gruppe er 59% offentligt ansatte, 34% ansatte i den private sektor mens 8% har angivet 'andet'. I modsætning til, hvad man måske kunne tro, arbejder en del erhvervsøkonomer således uden for de private virksomheder, idet deres arbejdsområdes kontekst, som tidligere nævnt, er flyttet fra at være virksomheden til at være organisationen. I forhold til beskæftigelsesområder⁴⁵ er fordelingen i gruppen af erhvervsøkonomer således:

⁴⁵ Beskæftigelsen er kategoriseret på baggrund af udvalgte svar i spørgeskemaet, nemlig spg. 6, som er et åbent spørgsmål, spg. 7 samt spørgsmålene 8a – 8g. For konkret formulering af disse spørgsmål, se bilag 10.

	Antal (%)
Sagsbehandling	28 (27%)
Ledelse med personaleansvar	19 (18%)
Undervisning på alle niveauer samt forskning	15 (14%)
Udviklingsopgaver og konsulentopgaver	36 (35%)
Anden beskæftigelse	6 (6%)
<i>I alt</i>	104 (100%)

Tabel 6.4: Oversigt over erhvervsøkonomerne i undersøgelsens beskæftigelsesområder på tværs af ansættelsesområde

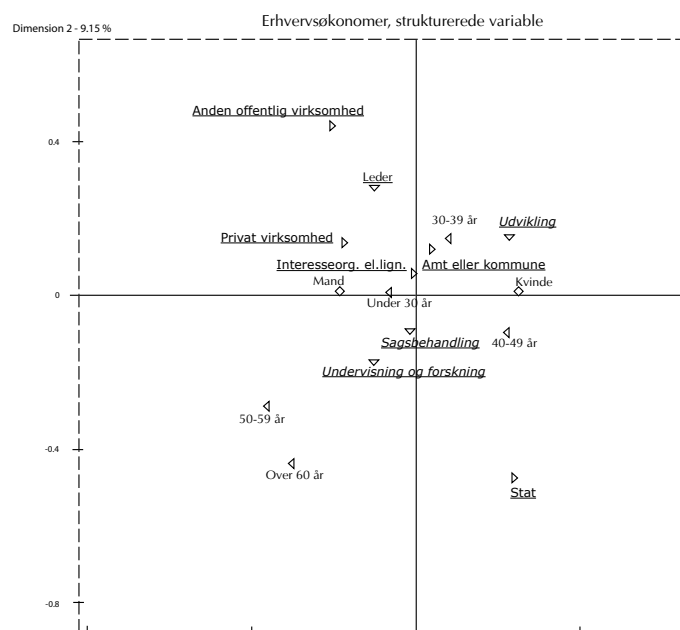
Aldersmæssigt fordeler gruppen sig således, at 13 % er under 30 år, 53 % mellem 30 – 39 år, 17 % mellem 40 – 49 år, 12 % mellem 50 – 59 år og 5 % er over 60 år⁴⁶.

I korrespondanceanalysen viser det sig, at for erhvervsøkonomernes vedkommende giver hverken arbejdsfunktioner, alder eller køn nogen tydelig struktur i rummet på baggrund af gruppens fagspecifikke kapital⁴⁷ på samme måde, som tilfældet var for de forrige tre grupper. Forstørret man kortets centrum ses dog en vis struktur, som imidlertid ikke viser en tydelig variation i datamaterialet.

Kortets horisontale akse adskiller primært køn, idet mænd befinder sig mod vest og kvinder mod øst. Den vertikale akse adskiller den yngre del af gruppen mod nord og den ældre del af gruppen mod syd. I forhold til ansættelsesområder adskiller staten, som befinder sig mod syd, sig fra de øvrige, som alle befinder sig mod nord, således også andre offentlige arbejdspladser end de statslige.

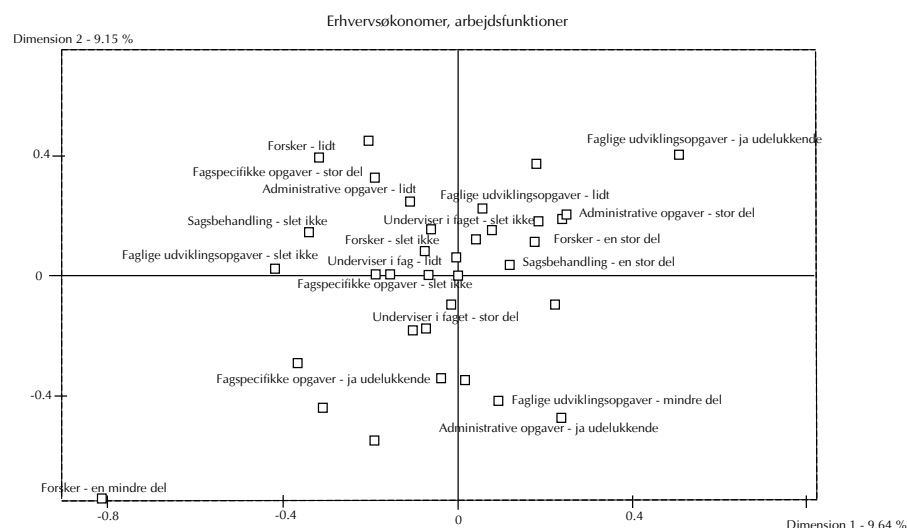
46 Gruppens gennemsnitlige fødselsår er 1967, medianen 1968 og standardafvigelsen 9,4.

47 30c: Jeg mener at mit fag bliver mere og mere udviklet og fuldkomment; 45c: Som fagperson mener jeg, at det er vigtigt at finde nye måder at kunne kontrollere det ukontrollerbare på; 46b: Som fagperson mener jeg, at forbrugeren i princippet altid har ret; 46d: Hvis man har et produkt, der er godt, skal en tilstrækkelig stor del af forbrugerne nok være interesserede; 46en: Hovedparten af forbrugerne er af forskellige årsager ikke interesserede i kvalitet – kun at produkterne er billige; 51a: Politikere og lovgivning virker hæmmende på mine faglige udfoldelsesmuligheder og dermed på min virksomhed; 51c: Jeg mener, at det er OK at bryde en regel, hvis det kan betale sig økonomisk; 51d: Jeg mener, at det er OK at bryde en regel, hvis det tjener et højere formål, eller hvis lovgivningen er uhensigtsmæssig. De spørgsmål, som ikke er distingverende er 46a: Som fagperson lægger jeg vægt på at imødekomme forbrugerens ønsker i så stor udstrækning som muligt; 46c: Som fagperson mener jeg, at man må interessere sig for ting, der kan forudsige forbrugerens adfærd; 50d: Yderligere teknologi er bestemt et gode; 51c: Jeg mener, at det er OK at bryde en regel, hvis det kan betale sig økonomisk.

Figur 6.13: Rummet over erhvervsøkonomgruppens fordeling på ansættelsesområder, alder samt køn, givet en underliggende distribution af erhvervsøkonomgruppens fagspecifikke kapital. Alle de viste variable er illustrative variable.

I forhold til arbejdsfunktioner er forskning stort set ikke repræsenteret i materialet, men de vigtigste af de forskellige arbejdsområder ses herunder:

Figur 6.14: Rummet over erhvervsøkonomgruppens fordeling på arbejdsfunktioner givet en underliggende distribution af erhvervsøkonomgruppens fagspecifikke kapital. Arbejdsfunktioner er en illustrativ variabel.

Kortets horisontale akse adskiller sagsbehandling, administrative opgaver og faglige udviklingsopgaver som store eller relativt store arbejdsområder mod øst fra blandede arbejdsområder mod vest. Den vertikale akse viser administrative opgaver mod syd sammen med fagspecifikke opgaver og undervisning fra – igen – mere diffuse arbejdsopgaver mod nord.

Sammenholdes figur 6.13 og 6.14 synes agenter, der arbejder i staten at være relateret til arbejdsopgaver som er fagspecifikke, administration eller undervisning. Denne gruppe af agenter er tillige ældre.

Fagspecifikke opgaver finder man også i kortets nordvestlige hjørne, hvor lederne og bl.a. de private virksomheder hører til. Der er sandsynligvis tale om opgaver med forskelligt indhold, hvilket understreger at hvad der opfattes som 'fagspecifikt' nødvendigvis må rumme en række forskelligartede arbejdsområder. Mod øst finder vi kvinderne, der er orienterede mod faglige udviklingsopgaver og forskning. Administrative opgaver hører også til blandt denne gruppe agenter.

De to forstørrede kort giver umiddelbart ikke noget tydeligt billede af, hvad gruppens fagspecifikke kapital strukturerer, men inddrages de åbne tekstdata i undersøgelsen, synes undervisning-forskning at distingvere sig fra ledere på den ene side og udviklingspræget arbejde på den anden side. Ledelse kan anskues som homolog med en form for fagspecifikt arbejde, og dette kan tolkes som, at der i erhvervsøkonomgruppen, måske ikke overraskende, er sammenfald mellem disse måder at bedrive faget på. Faget bliver på denne måde et værktøj for en erhvervsfunktion (ledelse), i højere grad end et fag i egen ret. Erhvervsøkonome opfatter sig simpelthen som lederne – eller som del af en ledelse – hvilket deres uddannelse da også lægger op til i højere grad end f.eks. ingeniørers eller juristers uddannelse gør. At erhvervsøkonome således identificerer sig som ledere eller mulige ledere underbygges i interviewene, hvor der er flere eksempler på, at netop ledelse og erhvervsøkonomernes arbejde, i hvert fald set fra erhvervsøkonomernes vinkel, er så godt som sammenfaldende. Således kommer denne identificering med ledelsen/lederen frem f.eks. i det følgende citat, hvor diskussionen drejer sig om, hvorvidt man kan markedsføre et produkt, som måske er skadeligt (understregningerne er min fremhævnning):

"Man kunne så også sige, hvis nu at der sidder en 3-4 forskere og udvikler denne her og der er nogle ting, som de er måske lidt i tvivl om, hvordan påvirker det kroppen, ... der vil jeg sige der ville jeg aldrig, hvis jeg sad som administrerende direktør, gøre noget, hvis det på en eller anden måde var nogle indikationer på, at der var noget som man ikke kunne dokumentere, at på sigt ville det give cancer, eller hvad ved jeg." (Erling)

og videre

"Som administrerende direktør, så kan det godt være, at hvis jeg fandt på et produkt, som kunne løse nogle samfundsmæssige problemstillinger, men som faktisk var ulovligt, så kunne det godt være, jeg ville udfordre de regler." (Erling)

Her forestiller informanten sig simpelthen, at han selv er administrerende direktør og videre, hvad han vil gøre i konkrete situationer. Parallelforskydningen fra erhvervsøkonomen som fagperson til direktøren synes primært at være emotionel, således at det er direktøren som figur og dennes specifikke bevidsthed, der tager plads i informantens mentale forestilling og ikke erhvervsøkonomien som fag.

En anden informant udtrykker sig lidt mere ræsonnerende i forhold til den forestillede direktørs job og fag, men formulerer sig alligevel i jeg-form, og siger:

"Ej, jeg ville blive nødt til, altså hvis jeg var administrerende direktør – jeg kan jo ikke vide alt om alt, så bliver man nødt til ligesom, at forholde sig til – jeg har et produkt her, et muligt produkt, og et muligt marked, så bliver jeg jo nødt til, at have noget lovgivning jeg kan forholde mig til først og fremmest og sig: "Okay – kan det, altså kan det overhovedet lade sig gøre det her inden for de regler, der er"...og derefter kan man så begynde ... altså man bliver nødt til at have et eller andet, der ligesom giver dig tjek-mark ja/nej til at begynde med" (Elsebeth).

Således forstår erhvervsøkonomerne sig ofte som en ledelses forlængede arm. En mere reflekteret overvejelse, hvor fagligheden kombineres med en form for omsorg over for ledelsen ses i det følgende citat, hvor grænsen mellem ledelsens arbejde og erhvervsøkonomens samtidig er uklar:

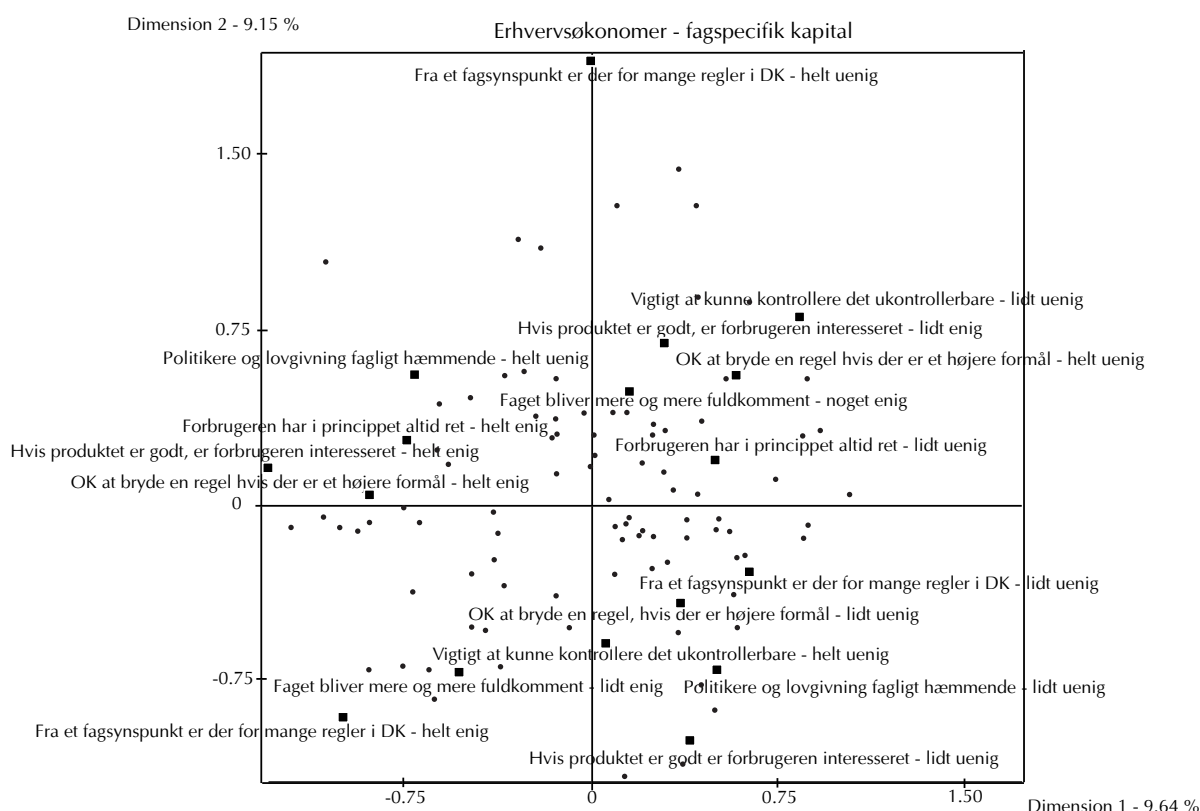
"Jeg ved ikke hvor mange – tør ikke gætte på, hvor mange mennesker vi har ansat til at kontrollere og styre og dokumentere og beskrive og ...det er helt...(...) vi ... jeg bruger ekstremt meget tid på at sige...vi har den her mængde data til rådighed, og i en lang periode har det været sådan ligesom....hey, at jo mere data jo bedre, fordi så kan vi analysere, vi kan nå ned på det helt minimalistiske niveau, og pege på, at hvis vi har et problem, så kan vi tage de her data, og så kan vi simpelthen splitte dem ned, og så kan vi nå ned til, at det simpelthen Ole i Norge, der er problemet og ikke alle de andre. Hvor jeg har brugt enormt lang tid til på at sige, jamen vi bliver nødt til at fjerne nogle af de her data fra management, fordi management analyserer sig selv og deres mennesker ihjel – vi bliver nødt til at tage 80% af dataene fra dem, fordi management kan ikke administrere og have adgang til så meget data, altså de laver alt for mange spreadsheets, som der ingen der kan – hvis man giver dem lov til at få fingrene ned i alle de data ... det der med at have al viden, det er ikke nødvendigvis det bedste." (Elsebeth)

Identifikation med ledelsen udelukker på et andet plan imidlertid ikke den ansatte medarbejders opdeling i 'dem' og 'os' og yderligere en opdeling i forhold til andre agenter, der i arbejdspladsens interne hierarki umiddelbart kan fore-

komme ligeværdige, men informanten taler om 'dem', og at de har en ledelse. I diskussionen tales der i det følgende om kultur i virksomhederne:

"Indirekte har vi jo en historie, også for at halvdelen af virksomheden kommer fra en virksomhed der er [forholdsvis] gammel... så de er meget ens i deres måde at opfatte tingene på (...) virksomheden har måske været i 3 år uden en decideret ledelse, eller sådan en proforma-ledelse, som gjorde at de investeringschefer, jeg før kaldte drenge, de kunne gøre hvad det passede dem, hvor de nu har en fulltime direktion, som virkelig kommer og stiller krav til dem, altså det er noget af en overgang, ik'..."
(Eva)

Den fagspecifikke kapital, der virker strukturerende for arbejde og beskæftigelse ses nedenstående kort:

Figur 6.15: Rummet over fordelingen af erhvervsøkonomifaggruppens fagspecifikke kapital

I interviewet diskuterede vi på baggrund af en case om hvordan man i en eventuelt større sags tjeneste skulle overveje for og imod, hvilket blev til en diskussion om forholdet til regler:

Erling: "... som administrerende direktør, så kan det godt være, at hvis jeg fandt på et produkt som kunne løse nogle samfundsmæssige problemstillinger, men som faktisk var ulovligt, så kunne det godt være, jeg ville udfordre de regler. Fordi jeg mener, altså ved at lave sådan en kalkule, så siger vi; jeg kunne måske redde 100 menneskeliv ved at

udfordre den regel der er omkring...hvad det nu kunne være.... Jeg vil sige at jeg vil bestræbe mig på, at følge lovgivningen, men det kunne godt være, at lovgivningen var lavet i en eller anden form for kontekst, som var gammeldags og at jeg ved at bryde lovgivningen kunne lave et eller andet produkt, der kunne redde nogen eller give mere værdi..

MH: ...men hvem har så retten? Eer det dig, der individuelt har retten til at bestemme, hvad der er rigtigt og forkert? Hvordan vil du finde ud af det?

Erling: Der kan man sige - altså hvis man går på den, så er det jo i princippet hvordan dannes etik og kultur, og sådan nogle ting? Og der kan man sige, hvis jeg udfordrer de regler, så kan jeg blive klynget op i en retssal, men hvis folkeopinionen eller kunderne er der, og folk kan se det gode i - eller det tåbelige i, at den regel er der ...

John: Hvad er værst? At blive klynget op af retsvæsenet, eller af målgruppen af forbrugerne?

Erling: Det er, at blive klynget op af målgruppen, af kunderne. Jeg vil sige, som virksomhed, at hvis du ikke har en målgruppe, eller ikke skaber værdi på en eller anden måde, i forhold til den målgruppe du har ... så glem det.

Elsebeth: Jeg tror i hvert fald i et land som Danmark, der er der mange virksomheder, der er ligesom, altså herregud, altså at bryde lovgivningen, jamen så ja, det kan man gøre og så får man nogle bøder, ik? Men mange gange er det meget federe at bare betale de der bøder, men negativ omtale, ja det....kan man ikke altid overleve, altså politisk korrekthed er så ekstremt vigtig for danske virksomheder.

Denne passage illustrerer, hvordan erhvervsøkonomerne i deres ethos umiddelbart synes at være meget mere orienteret mod et marked, der er i bevægelse og er svært at forudsige end mod det offentlige og dettes rammer, som måske blev oplevet som forældede på grund af skiftende stemninger, som var socialt konstituerede men ikke egentligt institutionaliserede. Disse antagelser mundedes ud i konkrete spørgsmål i spørgeskemaundersøgelsen om hvorvidt regler burde overholdes eller ikke samt om forholdet til lovgivning og politikere.

Resultatet af korrespondanceanalysen viser netop denne distinktion i kortets horisontale akse, idet vest og øst især adskilles af forholdet til regler: Mod vest er der enighed om, at man kan bryde regler, mens dette ikke er tilfældet mod øst. Mod vest finder man også, at der fra et fagligt synspunkt er for mange regler i Danmark, at forbrugeren altid har ret og at forbrugerne vil være interesserede i gode produkter. Samtidig mener man dog ikke, at lovgivningen er hæmmende for ens faglige udfoldelse. Mod øst udtrykkes de modsatte synspunkter, men i mere forsigtig form, som vi også har set det var tilfældet i visse af de øvrige faggrupper. Bortset fra spørgsmålet om at bryde regel – hvilket agenterne mod øst er

'helt uenige' i, at man kan gøre, synes højre side af kortet samlet at være relativt mest orienterede i retning af en fremtidig faglig fuldkommenhed.

Man kan anskue akserne som strukturerende for en individuel markedsorienteret faglig ethos mod vest, hvor man forholder sig til de givne rammer som netop rammer overfor en mere søgende, kollektiv orientering med en mindre markant struktur mod øst.

I forhold til kortets vertikale akse er distinktionen svagere, idet meningerne her såvel mod nord og syd udtrykkes som 'lidt enig/uenig' i forhold til de forskellige udsagn. Undtagen udsagnet om, at der er for mange regler i Danmark set fra et fagligt synspunkt: Det er agenterne 'helt uenige' i.

Erhvervsøkonomernes forhold til værket⁴⁸ viser de tre grupperinger, som antydningssvis kunne skimtes i forhold til de meninger, der udtrykte en faglig ethos, sig tydeligere: Mod syd, blandt de statsansatte er såvel fagets historie, historiens betydning i faget i dag, kendskab til idoler i fagets fortid og en orientering mod vigtigheden af, at arbejdet er en del af noget større. Desuden udtrykker agenterne, at de er helt enige i, at samme ledelse igennem længere tid giver en stærkere kultur. Mod nordvest, hvor ledelsesorienteringen er mest markant, slår en mere praktisk og mindre historisk bevidst og mindre helhedsorienteret indstilling igennem. Her er man ikke enige i, at man tænker mere på virksomheden selv end på sig selv – man kan betragte dette som et udtryk for to forhold: Enten at der hos lederorienterede agenter i erhvervsøkonomifaggruppen eksisterer en identifikation mellem agenten selv og virksomheden, hvorfor der ikke opleves nogen forskel, eller at ledelse betragtes som en faglighed i egen ret, som kan udøves uafhængigt af en konkret virksomhed med en specifik historie og tradition, hvorved der netop ikke vil være lighedstegn mellem virksomheden og agenten selv.

48 11c: *Det er vigtigt for mig, at det jeg laver fagligt, passer sammen med en tankegang, som er større end mit konkrete arbejde;* 29a: *Jeg kan pege på faglige idoler i mit fags fortid;* 29b: *Jeg kan pege på faglige idoler inden for mit fag i dag;* 29c: *Inden for mit fag eksisterer der forskellige faglige skoler, der alle har en vis betydning;* 30a: *Jeg kender mit fags historie;* 30b: *Kendskab til mit fags historie er en del af min faglighed i dag;* 47b: *Virksomheder med en ledelse, som har siddet i mange år, mener jeg har en stærkere kultur end virksomheder, hvor ledelsen hyppigt skifter;* 47c: *Virksomheder, der hører til i et bestemt lokalområde, har en stærkere kultur end multinationale virksomheder;* 49a: *Som medarbejder tænker jeg mere på virksomheden og dens behov end på mig selv;* 52b: *Der er meget ofte forskel på den etik eller det værdisæt, en virksomhed har skrevet ned, og det, der faktisk fungerer i hverdagen;* Af ikke-distingverende spørgsmål er desuden 14f: *Jeg mener, det er let at arbejde uden for den faglige tradition og stadig være anerkendt som faglig kompetent;* 30c: *Jeg mener, at mit fag bliver mere og mere udviklet og fuldkomment;* 47a: *Efter min opfattelse har ældre virksomheder ofte en stærkere og bedre kultur, end unge virksomheder har;* 47d: *En virksomhedskultur, der passer mig og som jeg er glad for, betyder mere for min arbejds glæde end de konkrete arbejdsopgaver;* 52a: *Hvis en virksomhed formulerer en etisk profil, gør de det primært at hensyn til virksomhedens image.*

Endelig finder vi mod nordøst de mere udviklingsorienterede agenter, typisk kvinder, hvor det er markant, at man er enige i, at medarbejdere tænker mere på virksomheden end på sig selv. Dette synspunkt var til diskussion i interviewet som et spørgsmål i diskussionen om 'det hele menneske', der er en af de centrale diskussioner i moderne ledelse og organisationstænkning.

"....hele debatten omkring det hele menneske,... det sådan en, igen et modebegreb der kommer ind på et eller andet tidspunkt, men jeg oplever ude i virksomhederne, at det måske er kikset lidt i kommunikationen mellem studerende på det tidspunkt, hvor det her begrebsapparat begynder at komme op, og dem der ledere ude i virksomhederne i samme periode. For vi står med en stor klump nyuddannede, hvis opfattelse af det hele menneske netop er noget med deres frihed, og der ligger noget lidt forkælet, føler jeg, i den holdning de kommer ud på virksomhederne til det hele menneske. Hvor...jeg tror så omvendt sidder nogle virksomhedsledere, hvor det hele menneske primært består i, at du kan også arbejde når du har barns syge.dag, fordi du heldigvis kan være logget på alle steder fra. Altså et eller andet midt i mellem, at det er sådan et skide smart begreb, og så virkelig at det er enormt svært og finde ud af...for virksomheder og medarbejdere...og... altså...virksomheden giver jo en frihed til mange medarbejdere i dag – du får frihed under ansvar: "Vi tror på dig, vi stoler på dig, at du laver, hvad du skal uanset om vi kan se dig eller ikke kan se dig. Du kan gå tidligt, komme sent, arbejde i weekenden. Vi stoler på, at du gør det arbejde du skal"...og det giver en frihedsfølelse, men det giver godt nok også meget ansvar og det er svært at håndtere ... og jeg synes at virksomhederne stiller....min oplevelse er, i min dagligdag, der stiller virksomhederne for store krav til det hele menneske – de er egentlig trådt for meget ind i min privatsfære, men jeg føler ikke at de helt ønsker at have del i min privatsfære. Altså de vil gerne være til stede når jeg har barn syg, men de ønsker ikke at jeg har barn syg...altså..." (Elsebeth)

Dette citat udtrykker meget godt dobbeltheden i den udviklingsorienterede agents forhold til sit arbejde.

Spørgsmålet om faget som værk får i denne gruppe et lidt anderledes udtryk end i de øvrige grupper, hvor orienteringen mere markant var mod enten 'vi ingeniører/jurister/humanister' i forhold til en omverden bestående af brugere eller kunder, politikere eller borgere og offentligheden. I erhvervsøkonomigruppen synes denne forskel os-dem at eksistere i mindre grad, idet gruppen ofte virker gennem en ledelse, som ikke opleves som en omverden, men som af samme verden.

Også i forholdet til andre agenter viser spørgeskemamaterialet⁴⁹ samme gruppe-ring om end knap så tydeligt. Mod syd finder man at grænsen mellem arbejde

49 Spørgsmålene er her 14f: Jeg mener, det er let at arbejde uden for den faglige tradition og stadig være anerkendt som faglig kompetent; 22d: Der eksisterer personer i mit fag, som er fagligt højt estimerede, og som jeg ser op til; 29e: Folk, der arbejder på universitetet, anser jeg for tilhørende den faglige top; 29f: Folk, der forsker i det hele taget, anser jeg for tilhørende den faglige top; 48d: Som medarbejder er jeg bedst, hvis jeg har maximal frihed i forhold til, hvordan jeg løser

og privatliv er svær at trække, man finder det ikke muligt at arbejde uden for den faglige tradition, man finder at en god ledelse er vigtig for trivslen, og man er enige i at man fra gang til gang vurderer, hvad arbejdsopgaverne kan give en. Dette sidste kan meget vel være et resultat af skiftet fra etatskultur og langvarige ansættelser i staten til projektansættelse og styring gennem resultatkontrakter: Man arbejder i mindre grad for et samlet apparat med en egen logik eller i forhold til dette systems orientering mod kunder/borgere og i højere grad for en tilfældig direktørers resultatkontrakt, som man i øvrigt ingen indflydelse har på. I forlængelse heraf er man mindre interesseret i formulerede holdninger: Det vigtige er, hvordan tingene fungerer i praksis.

I nordvest lægger man mindre vægt på de faglige traditioner, og man ser ikke op til fagligt estimerede personer i faget. Folk på universitetet tilhører bestemt ikke den faglige top. Knap så stor afstand har man til folk, der forsker i det hele taget, men heller ikke disse ses som fagligt høje profiler.

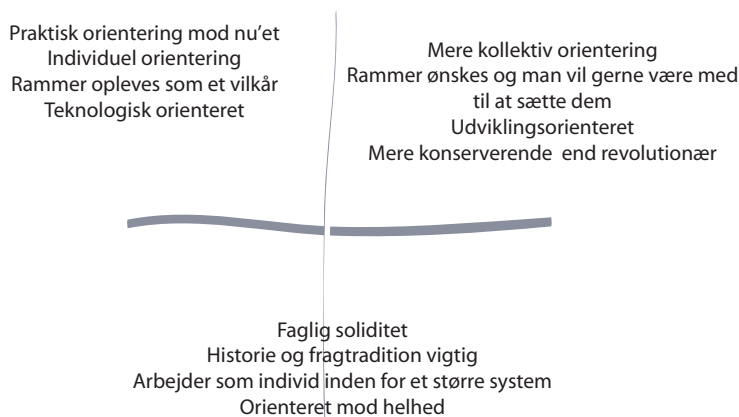
Mod nord-øst tror man mere på faget og på betydningen af det formulerede: Det er vigtigt, at virksomheden har formuleret en etik, og man er uenige i, at en skrevet etik er ligegyldig i forhold til praksis. Til gengæld har man højere tanker om folk på universitetet og om forskere i det hele taget, og man vurderer ikke altid først, hvad en arbejdsopgave kan give en. Agenterne her er mindre gode til at trække en grænse mellem arbejde og privatliv.

Sammenfattende kan man i generaliseret form beskrive rummet for fordelingen af erhvervsøkonomgruppens faglige ethos således: Mest distingverende for rummet er en polarisering mellem på den ene side ledere med især fagspecifikke opgaver, som er ansatte i private virksomheder eller i 'andre' offentlige virksomheder, og på den anden side mere udviklingsorienterede agenter. Sidstnævnte fungerer i overensstemmelse med en mere traditionsbunden, mindre kritisk normativitet, hvor man anerkender institutionerne som faglige højborg, virksomhedernes hensigter som gode og rigtige, men den personlige integritet har sværere kår her. Modsat findes en mere individuel og ahistorisk orientering, som ikke tillægger

mine arbejdsopgaver; 48e: Jeg mener, at en god leder er den mest betydende faktor parameter i min arbejdsmæssige trivsel; 49b: Jeg oplever, at man medarbejdere tænker mere på sig selv end på deres virksomhed; 49c: *Som medarbejder tænker jeg altid på opgaverne i forhold til "what's in it for me?". Dvs. jeg vurderer, om en opgave kan give mig noget fagligt, socialt eller menneskeligt*; 50c: *Teknologi gør, at jeg har svært ved at sætte en grænse mellem arbejde og privatliv*; 52c: *Det er vigtigt for mig som medarbejder, at virksomheden, jeg arbejder i, har formuleret en etik eller et værdisæt*; 52d: *Om et værdisæt eller en etik er skrevet ned, er mig ligegyldigt. Det, der er vigtigt, er, hvordan tingene fungerer i praksis*; Derudover er også indgået følgende ikke-distingverende spørgsmål 16c: Jeg forventer faglige kolleger lyver over hinanden; 48a: Som medarbejder er det mit eget ansvar at forholde mig til, at der måske er arbejdsopgaver, jeg er mindre god til; 48b: Som medarbejder er det mit eget ansvar at fortælle mine kolleger, hvis der er forhold, der evt. influerer på kvaliteten af mit arbejde; 48c: Som medarbejder er det mit eget ansvar at trække en grænse mellem arbejdsliv og privatliv; 49e: Virksomheden har størst glæde af mig, hvis jeg fungerer optimalt privat og socialt

tradition eller historie nogen betydning. Der eksisterer samtidig en kønsdimension kvinde – mand i denne dimension.

Over for disse to poler, og mindre distingverende er en mere helhedsorienteret gruppe, typisk ansat inden for staten, som både tillægger historie og tradition betydning, både på det faglige og det organisatoriske plan.

Figur 6.16: Erhvervsøkonomgruppens ethos i et generaliseret rum af fagspecifik kapital.

Relationen til magten eksisterer for erhvervsøkonomigruppen både i forhold til staten og til kapitalen. Sidstnævnte er tydeligst, hvilket da også er faggruppens *raison d'être*.

I forhold til det generaliserede kort er tilknytningen i nordøst mest markant men samtidig diffus, idet det er her, man udvikler faget med henblik på faglig, dvs. erhvervsøkonomisk succes. Normativiteter er desuden tydeligst her.

Mod syd arbejder agenterne ofte i staten, men tilsyneladende med et individualistisk udgangspunkt. Det kan forstås, som at forholdet til magten/staten hele tiden revurderes i forhold til agentens individuelle projekt.

I forhold til erhvervsøkonomgruppens genese kan man anskue det generaliserede kort i figur 6.16 som et billede på faggruppens historiske udvikling. Udspringet, den praktiske handelsmand, finder vi i det nordvestlige hjørne, hvor den personlige mestring af faget er i højsædet. Her handler man i forhold til det, man beskæftiger sig med, og er orienteret mod opgaverne, som de foreligger her og nu. Det er sandsynligvis udvalgte modeller af virkeligheden, der udgør den faglige teori her, og kriteriet for om en teori er god er, om den virker og kan give handlingsanvisninger. Ikke om den forklarer det ene eller andet forhold i erkendelsesmæssig forstand. Her er der ikke så meget brug for en samlet uddannelse eller en akademisk uddannelse, men når uddannelsessystemet nu er, som det er,

er det det, man altså får. For år tilbage ville det have været en uddannelsesform, som vekslede mellem praktisk arbejde og aftenkurser, noget som i dag kan være erstattet af uddannelse med indslag af praktik indbygget, og med case-undervisning som primære undervisningsmetode for at relatere fagstoffet til 'det virkelige liv'.

Erhvervsøkonomigruppens uddannelse i midten af 1900-tallet var præget af økonomi og af den tids bestræbelser på videnskabeliggørelse med naturvidenskab som forbillede. Denne faglige anskuelse findes syd på kortet, hvor helheden, fagtraditionen og den faglige historie spiller en rolle. I dag synes forestillingen om fuldstændig forståelse, kontrol og tillid til objektive tekniske løsninger at være forladt, erstattet af mere lokale eller kontekstbaserede løsninger, som etableres inden for en mere samlet, overordnet forståelse.

Kortets nordøstlige hjørne kan i relation til faggruppens historie både afspejle den mere udviklings- eller forskningsprægede del af faggruppens praktisk orienterede agenter, og den kan afspejle den udvikling, der er foregået de seneste 20 år fra, hvor der stadig var en vis forestilling om en helhed eller et helhedsideal, til en mere relativistisk og konstruerende forståelse af samfundet til brug for erhvervsøkonomernes teoridannelser, som de ser ud i dag.

Faggruppernes kendskab til hinanden?

De fire faggruppers kendskab til hinanden synes temmelig forskellig. Allerede Bourdieus kort over universitetsfeltet antyder dette, idet fakulteterne jo er placerede forskellige steder i kortet, og relationen til magten som følge deraf er forskellig. Alene i dette faktum ligger en mulig forklaring på, at faggrupper måske kan have vanskeligt ved at forstå hinanden. For at forsøge at uddybe perspektivet, udover den forskellige placering i et felt, til også at omfatte relationer udenfor har jeg i spørgeskemamaterialet spurgt til forskellige former for kendskab til hinanden, grupperne imellem: Arbejdsmæssigt, i relationen privat- arbejdsmæssigt og privat (spg. 31). For de arbejdsmæssige relationers vedkommende, er det mulige kendskab naturligt begrundet i faggruppernes forskellige funktion i samfundet, hvor juristerne som den gruppe, der er tættest på magten, da også er dem, der i størst udstrækning arbejder sammen med andre grupper: Mest med erhvervsøkonomer og ingeniører, mindst med humanister. Ingeniørerne, som vi har set også har stærke relationer til politisk og økonomisk magt, arbejder tilsvarende også meget sammen med primært erhvervsøkonomer fulgt af jurister, men kun en smule med humanister. Humanisterne derimod arbejder meget sammen med erhvervsøkonomer, men en del mindre med de øvrige grupper. Heri kan man se det humanistiske arbejdsområdes begyndende flytten ud til andre sektorer end

de rent reproducerende, og måske også at selv undervisningssektoren i dag, grundet markedsgørelsen, arbejder sammen med netop økonomer.

Erhvervsøkonomerne derimod arbejder ikke sammen med de øvrige tre grupper i nær samme omfang, som er tilfældet den anden vej rundt. Dette kan forekomme ulogisk⁵⁰, men skævheden kan man måske se som et udtryk for den øgede økonomiske ressourcebevidsthed styring, der finder sted i arbejdssammenhænge i dag, og som 81% af den samlede respondentgruppe i høj grad eller i nogen grad er enige i finder sted⁵¹.

Kilden til denne styring er diffus, men kan spores tilbage til en diskussion om 'governance', som på den ene side tillægger markedet og dets effektivitet helt grundlæggende betydning⁵². Som enkeltperson kan man således godt opleve sig styret af en økonomisk tankegang, uden at en økonom reelt også er til stede.

På spørgsmålet om hvorvidt man kender de øvrige tre faggrupper privat, kender ingeniørerne i største grad andre: I særlig grad humanister privat, men også jurister og erhvervsøkonomer. Humanisterne kender også en del: Både jurister og ingeniører, men få erhvervsøkonomer. Juristerne er den gruppe, der kender færre andre, men mønsteret er det samme: Flest humanister, færre ingeniører og færrest erhvervsøkonomer.

I forhold til slet ingen at kende fra de øvrige faggrupper ligger såvel juristerne som erhvervsøkonomerne højest. Juristernes manglende kendskab angår især humanister og ingeniører, mens erhvervsøkonomernes angår jurister og humanister.

Det kan forekomme vanskeligt at adskille den faglige og den private person fra hinanden (spg. 32), og spørgsmålet er da også, i hvor høj grad fagligheden smitter af på sin bærer. Faggruppernes billede af sig selv og hinanden går flere gange imod hinanden: F.eks. hvor ganske få (3%) af juristerne mener, det er vanskeligt at adskille privatpersonen fra fagpersonen, så angiver en noget større gruppe erhvervsøkonomer (20%), at netop dette forhold er et karakteristikum for jurister. Ingeniørerne derimod vurderes både af sig selv og af de andre faggrupper til at være samme person fagligt og privat.

⁵⁰ En forklaring på skævheden kan være den, at f.eks. flere humanister møder een og samme erhvervsøkonom.

⁵¹ Denne udvikling kaldes populært DJØF'ificering med henvisning til, at det angiveligt skulle være medlemmerne af Danmarks Jurist- og Økonomforbund, der er eksponenter for en markedsgørelse af forhold, som tidligere lå inden for velfærdsstatens rammer, og som der ikke blev sat pris på i samme grad som i dag. Datamaterialet viser, at de to faggrupper, der i det aktuelle tilfælde er jurister og (erhvervs)økonomer, i høj grad ligesom de to øvrige faggrupper giver udtryk for, at kravene til ressourcebevidsthed er øget.

⁵² Power, 1997, s. 41.

Et andet eksempel på divergens i en faggruppes opfattelse af sig selv og andres opfattelse af faggruppen tager udgangspunkt i interviewet med erhvervsøkonomgruppen, hvor der blev fremsat et synspunkt om, at mange, især unge, i dag vurderede om en arbejdsopgave var noget værd i forhold til medarbejderens karrieremæssige planer.

”...man skal være dynamisk og fleksibel og alt muligt, og det er lidt farligt for virksomhederne – jeg tror også det er der, at jeg synes måske den her ”hele menneskeopfattelse” – fordi det er sådan jeg opfatter den – at den er egoistisk på nogle punkter, fordi hvis arbejdsopgaverne her ikke lige passer ind i mit, jamen så finder jeg bare et andet sted, hvor de gør det, og jeg savner lidt – nogle gange sådan lidt en lidt mere team.. orienteret ånd. Okay, det her det er måske kedeligt, og det opfylder måske ikke liige alles individuelle behov her og nu, men det skal altså bare fixes for virksomhedens skyld (...)jeg synes nogle gange, det er lidt svært at arbejde i en virksomhed, hvor alle skal være individer i stedet for, at vi alle skulle arbejde sammen om at nå virksomhedens mål... og ikke både virksomhedens mål, og 17 forskellige menneskers private karrieremål og familieudvikling og...” (Elsebeth)

Opfattelse af at erhvervsøkonomerne tænker således (spg. 33) deles af ingeniørerne og i endnu højere grad af juristerne, men ikke i så høj grad af erhvervsøkonomerne selv. Til gengæld opfattes juristerne ikke således, hverken af sig selv eller af andre grupper⁵³.

Et spørgsmål, som havde til hensigt at belyse, hvordan forskellen mellem en faglighed rettet mod et resultat og en proces⁵⁴, opfattes af de forskellige grupper, viser, at der grundlæggende er en stor usikkerhed om, hvordan såvel egen som andre faggrupper arbejder. Eksempelvis angiver blot 2% af juristerne et ’ved ikke’ for egen gruppe, mens de angiver mellem 23% og 37% for de øvrige tre grupper. Humanisterne angiver på samme spørgsmål et ’ved ikke’ på 9% for egen faggruppe og op til 43% for ingeniørgruppens vedkommende. Derudover synes det som om, humanisterne i højere grad tillægger navnlig de to grupper med udspring i handel og teknik at være proces- og forståelsesrettede end grupperne selv gør. Juristerne vurderer omvendt, idet de mener, at andre er mindre proces- og forståelsesrettede, end de opfatter sig selv. Et lignende mønster findes hos ingeniører og erhvervsøkonomer.

53 Spørgsmål 33 lyder: Når man diskuterer noget fagligt, er det ikke så vigtigt, hvad resultatet er, men at jeg får stillet spørgsmålstegn ved, hvordan jeg selv forstår tingene – hvordan passer dette udsagn efter din mening på a) ingeniører, b) jurister, c) erhvervsøkonomer, d) humanister.

54 Spørgsmål 34 lyder: Når man diskuterer noget fagligt er det ikke så vigtigt, hvad resultatet er, men at jeg får stillet spørgsmålstegn ved hvordan jeg forstår tingene. Hvordan passer dette efter din mening på a) ingeniører, b) jurister, c) erhvervsøkonomer, d) humanister.

Samme billede i svarene genfindes, når man spørger til faggruppernes mulighed for at påvirke udviklingen inden for det, man arbejder med⁵⁵. Igen er usikkerheden i forhold til de andre faggrupper generelt stor, men især ingeniørernes opfattelse af sig selv divergerer fra de øvrige faggruppers opfattelse af ingeniørerne: Blandt ingeniørgruppen angiver 22 %, at de har mulighed for at påvirke, mens blot 3 % af humanisterne mener, at ingeniørerne har denne mulighed. Juristerne mener tilsvarende, at de selv i mindre grad end andre har mulighed for at påvirke, hvorimod andre har det modsatte billede af juristerne.

Hvorfor kan faggrupper ikke forstå hinanden?

På baggrund af analyserne af faggruppernes felter i forhold til, hvordan hver deres rum af specifikke synspunkter er struktureret, vil jeg i det følgende skitsere et bud på, hvorfor folk fra forskellige faggrupper ikke kan forstå hinanden. Når jeg udtrykker mig med den forsigtighed, jeg gør, er det fordi spørgsmålet er komplekst, og rummer andre perspektiver, end den foreliggende analyse har mulighed for at give svar på. Som nævnt i afhandlingens indledning vil i hvert fald psykologiske og kommunikationsteoretiske forklaringer givetvis også kunne bidrage med frugtbare perspektiver, men i det følgende vil jeg på baggrund af min sociologiske teori og analyse beskrive, hvorledes jeg mener at problemstillingen kan forklares.

Jeg vil således diskutere om faggruppernes definition af sig selv omkring et materialt objekt – en fagets genstand i bred betydning – som jeg har analyseret ved at interessere mig for, hvordan faggruppernes agenter taler om dette objekt, kan ses som en årsag til manglende forståelse. F.eks. således at faggruppernes formelle objekt – en fagets metode i bred betydning – er den egentlige årsag til forståelseskløften. Og om faggruppernes strukturering kan forstås gennem dette formelle objekt.

Tilbage i kapitel 2 så vi, hvordan det sociale rum var struktureret. En figur konkretiserede, hvorledes en empirisk konstruktion af det sociale rum, baseret på variation af *smag* så ud Frankrig. Den grundlæggende strukturering af rummet var og er generelt baseret på en øjebliksfordeling af tre kapitaler: Økonomisk, kulturel og social kapital. I kapitel 3 argumenterede jeg for, gennem hvilke indikatorer man kunne overveje at undersøge relationerne mellem former for kulturel kapital i en dansk kontekst, hvilket jeg dog ikke har forfulgt empirisk.

⁵⁵ Spørgsmål 35: *Jeg har som person mulighed for at påvirke om en udvikling inden for det, jeg arbejder med, går den ene eller den anden vej. Hvordan passer dette efter din mening på a) ingeniører, b) jurister, c) erhvervsøkonomer, d) humanister.*

I undersøgelsen jeg har foretaget af faggrupperne og af deres specifikke kapital/specifikke synspunkter, har jeg udeladt at inddrage økonomisk og kulturel kapital i spørgsmålet om fordeling af denne kapital: Ikke fordi den ikke er relevant, men af analytiske grunde: Jeg ønskede at kunne foretage en så 'ren' eller 'renset' undersøgelse af den fagspecifikke kapital som muligt, og dermed undgå overvejelser om hvorvidt enighed/uenighed i et bestemt udsagn var struktureret af et ihændehav af en større eller mindre mængde anden kapital. Men også fordi spørgsmålet om de grundlæggende kapitalformer i sig selv dels rummer en kompleksitet, der kræver et større selvstændigt arbejde at afdække – og således ikke vil kunne rummes inden for en afhandling af denne types rammer - og fordi mængden af økonomisk kapital og til dels også kulturel kapital i Danmark, for agenter tilhørende de faggrupper, der her er tale om, er nogenlunde ens. Dette er imidlertid ikke det samme som, at den er ens inden for konturerne af den enkelte faggruppe. Jeg har også været inde på også dette spørgsmål tidligere, i kapitel 3: Der eksisterer agenter med megen kapital i hver faggruppe, og der eksisterer agenter med mindre kapital i hver faggruppe. Agenterne med meget kapital i to forskellige faggrupper kan meget vel være placeret tæt på hinanden i det sociale rum, tættere end de er placeret på agenter med mindre kapital inden for den faggruppe, de respektivt selv tilhører.

Lad os indledningsvist se på, hvordan Bourdieu i sine undersøgelser af felter relevante for mine faggrupper, diskuterer forholdet til det sociale rums grundlæggende struktur, og ad denne vej inddrage de betragtninger om økonomisk og kulturel kapital, jeg har udeladt i min egen empiri. Dette bliver relevant for at diskutere en strukturering med udgangspunkt i faggruppernes formelle objekt.

I *Homo Academicus* undersøger Bourdieu det akademiske felt af universitetslærere i Frankrig⁵⁶ med udgangspunkt i Kants opstilling af to kategorier fakulteter: Hvor den ene gruppe er underkastet den verdslige orden, som den tjener, er den anden befriet for disciplin og verdslige begrænsninger⁵⁷.

Som vi så i figur 3.1 i kapitel 3 befinder universitetslærerne det sociale rum sig i modsat virksomhedslederne inden for industri og handel. Men universitetslærere udgør også et relativt autonomt felt, som kan analyseres som et sådant⁵⁸.

⁵⁶ Indsamlingen af empiriske data er foretaget i forhold til, hvordan området så ud umiddelbart før 1968. På baggrund af seks kapitaler: En demografisk, nedarvet social kapital; egen skolekapital, akademisk magtkapital, magtkapital og videnskabelig prestige, intellektuel prestige kapital og økonomisk og politisk magtkapital, fremanalyseres et 'fakulteternes rum', hvorefter de humanistiske og humanvidenskabelige fakulteter underkastes en mere detaljeret analyse.

⁵⁷ Bourdieu, 1988.

⁵⁸ Universitetslærerne er knyttede til institutioner og har derigennem en vis samfundsmæssig status. De er derfor selv dominerede i forhold til grupper, som kapitalmæssigt ligner dem, men som ikke har en tilsvarende institutionalisering til rådighed. På denne baggrund betegner Bourdieu universitetslærerne, de intellektuelle, som 'de dominerende dominerede blandt de dominerende'.

Vi har tidligere været inde på, at strukturerne i det sociale rum og i felter er homologe, idet felter reproducerer strukturen i det overordnede magtfelt, hvilket også er tilfældet i det akademiske felt. Og jo nærmere man befinder sig i ved den økonomiske pol i det sociale hierarki (fjernest er naturvidenskab, derpå humaniora, mens jura og medicin ligger tæt på) jo flere tegn udviser agenterne på social integration.

I kapitel 5 så vi, at embedsuddannelserne, som blev oprettet ved Københavns Universitet i 1788, omfattede bl.a. uddannelse i jura⁵⁹. Embedsuddannelsen, som var en konsekvens af skiftet i samfundets stræben fra ”himmelsk til jordisk lyksalighed, fra åndelige til materielle objekter”⁶⁰, var et resultat af de ændrede funktion, kundskaben fik: Staten skulle ledes efter videnskabelige principper hvorfor universitetet skulle have tilknyttet uddannelse af vordene embedsmænd og lærte praktikere. I relation hertil blev det bestemt, at juridiske kandidater fra universitetet eller Sorø Akademi, såfremt de bestod en eksamen med førstekarakter⁶¹, havde fortrinsret til vigtige embeder (mindre vigtige embeder og embeder i Norge kunne søges af folk med en lavere karakter eller en dansk juridisk eksamen). Juristerne blev således, lige som de øvrige embedsuddannede, fuldstændig knyttet til statsmagten.

Siden da og op gennem 1800-tallet er afstanden mellem magtfelterne øget. Fra at være den politiske magts direkte tjenere udviklede akademikerne sig i universitetsverdenen sig til at være en udvalgt og specialiseret lærer, og med tiden blev de to verdener, den politiske og den akademiske, uforenelige størrelser⁶². I konsekvens heraf har universitetsfeltet som felt udviklet sig således at det er blevet udspændt mellem en verdslig og en sakral pol, som man kan betragte som en økonomisk og en kulturel pol, hvor den økonomiske pol, som samtidig er en politisk pol, dominerer den kulturelle. De enkelte fakulteter er placerede imellem disse poler: De ’verdsligt’ dominerede fakulteter – det naturvidenskabelige og i mindre grad det filosofiske – står således i modsætning til de dominerende fakulteter, såsom det økonomiske og det juridiske fakultet.

Universitetsfeltet har organiseret sig efter to modsatrettede principper: Det sociale hierarki, som bestemmes af den nedarvede kapital og af den aktuelle økonomiske og politiske kapital, står i modsætning til det videnskabeligt specifikke

(Bourdieu, 1996b, s. 71).

59 Den første embedseksamen, teologi, blev det muligt at tage i 1732 og fra 1736 kom jura til (Thomsen, 1975, s. 627).

60 Thomsen, 1975, s. 624.

61 Førstekarakter omfatter både niveau og pensum, se Thomsen, 1975, s. 225.

62 Bourdieu, 1996b, s. 72.

og dermed kulturelle hierarki – som bestemmes af den kapital, der bl.a. består af videnskabelig autoritet og videnskabelig prestige. Der eksisterer således to konkurrence legitimeringsprincipper: Det økonomiske og politiske, som bliver gradvist mere og mere dominerende, når vi bevæger os mod de rent verdslige/økonomiske hierarkier (altså fra naturvidenskab over humaniora til jura). Og den videnskabelige og intellektuelle ordens autonomi, som bliver mere dominerende, når vi går fra jura tilbage til naturvidenskab⁶³.

I Homo Academicus argumenterer Bourdieu for, at de naturvidenskabelige og humanistiske universitetslærere, fordi de stammer fra under- eller middelklassen, ikke har andet end sin akademiske fremgang at takke for, at de har vundet indtrædelsesrøt i de højere klasser, mens lærerne i jura, - hvoraf en fjerdedel stammer fra borgerklassen - oftere end lærerne inden for de humanistiske og naturvidenskabelige fakulteter kombinerer sin funktion som akademisk autoritet med magtstillinger i den politiske verden eller i forretningsverdenen⁶⁴. Mængden af social kapital stiger derfor, jo mere man bevæger sig væk fra den kulturelle pol, og den sociale kapital indgår som en større og større andel sammen med de tekniske og sociale kvalifikationer, i juralærernes kompetence. Et lignende mønster findes i Danmark: I perioden 1921 – 1967 har mellem 23 % og op til 48 % af de nyimmatrikulerede studenter på jurastudiet stammet fra en familie, hvor faderen selv var jurist. Reproduktionsfaktoren inden for medicin er endnu højere⁶⁵.

Modsætningen mellem de verdsligt dominerende fakulteter og de fakulteter, som drejer sig om videnskabelig forskning stemmer overens med den distinktion Kant gjorde mellem de to slags fakulteter. På den ene side står de tre (verdslig set) 'højere fakulteter', dvs. teologi, jura og medicin, som – idet de er i stand til at give regeringen 'den stærkstes og mest varige indflydelse over folket' – er de fakulteter som mest direkte kontrolleres af regeringen, og er mindst selvstændige i forhold til denne, samtidigt med, at det er dem, som mest direkte er pålagt at forme og kontrollere både hvordan viden anvendes i praktikken og af de daglige brugere af viden – præster, dommere, læger; på den anden side finder vi de 'lavere fakulteter' som, da de ingen verdslig effektivitet har, overlades til 'de lærde folks egen fornuft'. På den ene side som, stadig ifølge Kant, "på sæt og vis udgør højrefløjen i videnskabens parlament" finder vi autoriteten. De fakulteter, der dominerer inden for det politiske område har som funktion at forme udøvende agenter med kapacitet for – uden diskussion eller tvivl inden for rammerne for loven i en bestemt social sammenhæng at tillempe teknikker og opskrifter fra

⁶³ Bourdieu, 1996b, s. 82.

⁶⁴ Bourdieu, 1996b, s. 88-89.

⁶⁵ I hvert fald på Københavns Universitet jf. Hellesen & Tuxen, 1986. Skema over fordelingen af nyimmatrikulerede opdelt på udvalgte socialgrupper kan ses i bilag 12.

en videnskab, de ikke gør krav på at være producenter af. På den modsatte side er de inden for de kulturelle ordninger dominerende fakulteter forudbestemt til at – for at kunne konstruere de rationelle grunde for videnskaben som de andre fakulteter nøjes med at lære eller tillempe – tiltage sig en frihed, som ikke gives til de udøvende af videnskaben hvor anset denne end er i praktikkens verdslige system⁶⁶.

I en senere bog, *La Noblesse d'état: Grande écoles et esprit de corps* fra 1989⁶⁷, undersøger Bourdieu det franske højere uddannelsessystem, herunder strukturen af det, han betegner som magtens felt.

Magtfeltet er et kraftfelt, som strukturelt er bestemt af relationerne mellem de forskellige former for kapital, idet de forskellige former for kapital er former for magt, der er aktive i forskellige felter. Besidderne af forskellige magtformer, dvs. agenter og/eller institutioner, der besidder en konkret kapital (især økonomiske og kulturel) og som indtager de dominante positioner i deres respektive felter, kæmper med hinanden idet de søger at bevare deres magt⁶⁸. Ikke nødvendigvis som den altid har været, for magt kan transformeres mellem de forskellige former for kapital.

De forskellige former for kapital er indsatser i kampe, hvor de forskellige former for magt fastlægger deres relative værdi og størrelse. Kampen drejer sig om magten til at diktere *det dominerende princip for dominans* og dermed om *det legitime princip for legitimering* og for grundlaget for dominansen, idet ingen magt er tilfreds med at eksistere bare som 'magt', uden nogen begrundelse. Magten vil retfærdiggøre sin eksistens. Bærerne af de forskellige former for kapital iværksætter *reproduktionsstrategier* i deres bestræbelser på at bevare eller øge deres arv og for at vedligeholde eller forbedre deres position i det sociale rum. Disse indbefatter desuden symbolske strategier rettet mod at legitimere den sociale grund for dominans.

Strukturen af magtfeltet afhænger af de kapitaler, der indgår i kampene om dominans og af deres relative vægt i strukturen.

Analysen i *La Noblesse* viser magten som et polariseret rum, hvor økonomisk kapital på den ene side har forrang over kulturel kapital - og bånd til den private

⁶⁶ Bourdieu, 1996b, s. 95-96.

⁶⁷ Bourdieu, 1989.

⁶⁸ Bourdieu, 1988 s. 264.

sektor - og på den anden side har den kulturelle kapital forrang - bånd til den offentlige sektor⁶⁹.

Pointen er, at alle felter er organiseret på en lignende måde: At der ved den ene pol eksisterer de økonomisk eller midlertidigt dominerende og kulturelt dominerede positioner og ved den anden pol de kulturelle dominerende og økonomisk dominerede positioner. I universitetsfeltet i Homo Academicus viser dette sig ved, at besidderne af magt, som har kontrol over reproduktionsinstrumenterne, ofte er intellektuelt ikke anerkendte mens de, der er indehavere af en genkendelig symbolsk kapital ofte ikke har magt over institutionerne. I det økonomiske felt findes mønsteret også: På den ene side er de 'teknokratiske' ledere, som befinder sig tæt på lederne i centraladministrationen og på embedsmændene i ministerierne, hvis position skyldes deres akademiske kapital og kulturelle arv, og hvis hele karriere falder inden for den offentlige sfære. Og på den anden side findes 'familieoverhoveder' i virksomheder, hvis position skyldes deres økonomiske arv⁷⁰.

Feltets generelle strukturerende struktur givet af en fordeling af økonomisk og kulturel kapital får mig til at interessere mig mere specifikt for to spørgsmål udsprunget af denne afhandlings empiriske materiale, og som kan undersøges nøjere, nemlig forholdet mellem den offentlige sfære og den private sfære samt hvad disse sfærer kan ses som udtryk for, og forholdet mellem teori og praksis, dvs. en ren viden og en anvendt viden, som til dels også kan anskues som forholdet mellem de to forskellige dominansformer, kulturel kapital og økonomisk kapital, jvf. ovenfor.

Når jeg undersøger hvorfor de forskellige faggrupper ikke kan forstå hinanden, hævder jeg dermed at forklaringen til en vis grad kan forstås som struktureret af disse to forhold. Jeg vil derfor analysere karakteren af disse strukturerende elementer.

Den offentlige kontra den private sektor

'Det offentlige' er i historisk forstand Staten, som gennem sit apparat udøver sin magt. I kapitel 5 så vi, at i enevældstiden var kongens administration oprindeligt en yderst beskeden, personlig administration, som efterhånden blev udvidet til en større og mere specialiseret størrelse, hvor embedsmændene i den sidste del af perioden direkte indgik i regeringen, og hvor de varetog flere funktioner – som i dag er adskilte – på samme tid. Samtidig var kongen på det lokale plan afhængig

⁶⁹ Et norsk studie af den sociale transformationen i Stavanger under Norges 'olieeventyr' viser en lignende opdeling (Rosenlund, 2000).

⁷⁰ Bourdieu, 1996d, s. 270

af adelen, som oprindeligt næsten bogstaveligt regerede over egne regimer ude i landet, men som efterhånden, direkte eller via en passende embedsuddannelse, vekslede deres position i adelen til en position i det højere embedsvæsen.

Frem til 1750 var den højere embedsstand en lukket gruppe, der var selvsupplerende, idet embedsstandens børn selv blev embedsmænd. Senere skete der en vil tilgang fra storborgerskabet⁷¹.

På det lokale plan har vi mødt den lokale administration i form af amtmænd og præster, som kongen blandt andre udnævnte, og ligeledes var skolevæsenet lokalt funderet. Det lokale styre havde betydning med de borgerlige frihedsbevægelser og midt i 1800-tallet opstår det kommunale selvstyre.

Især disse to områder – den centrale stat og den decentrale kommune – står for hvad vi i dag populært betegner som 'det offentlige'⁷².

Modsætningen, den private sfære, er vanskeligere at definere. Substantielt kan den delvist bestemmes til at være den ikke-offentlige sfære, lige som den kan defineres ved næringsområdet, som i midten af 1800-tallet blev frit ved lov, både fra den offentlige sfæres dominans idet købstædernes handelsmæssige privilegier blev ophævede, og fra sig selv ved at håndværkerlaugenes monopoler blev brudt. Samtidig er der fra håndværket udviklet industri, først i en direkte forlængelse (hjemmeindustrien), senere udsprunget af på den ene side statens egen industri og arbejder med infrastruktur, på den anden side industrialismen og de øgede tekniske muligheder. Senere igen væver fremstillingsprocesserne i industrien sig sammen med handelsområdets vareafsætning, og det resulterende områdes samlede system i dag øges tilsyneladende i kompleksitet og rækkevidde gennem flere dimensioner: En teknisk hvad angår selve forarbejdningen, materialer og maskiner, en teknologisk hvad angår teknikken af afhængighed af og samspil med mennesker i udvikling, fremstillingsproces og logistik, en markedsorienteret hvad angår varens flersidighed, afsætning, service. Dimensioner som globalisering og finansiering er ligeledes på spil.

Inden for handel sker en lignende udvikling fra købstadens købmand til den større bys grosserer, udenrigshandelen med dens egne transportsystemer, udviklingen af en egentlig detailhandel – sammenvævningen med industrisektoren – andel i serviceerhvervenes opkomst og den i dag mere komplekse bestræbelse

⁷¹ Geiger, 1950.

⁷² Herudover eksisterer der andre organer, som i dag har betydelig indflydelse på den offentlige sektor, ikke mindst EU.

på at forstå et marked og markedets natur – blandt mange andre områder inden for det, jeg har kaldt erhvervsøkonomi.

I begyndelsen af 1800-tallet var erhvervsvirksomheder små, så indehaveren kunne med dygtighed, flid og held udvikle sin virksomhed til noget væsentligt større. Desuden spillede opfindsomhed og teknisk snilde også en rolle. Udviklingen hen imod mere kompliceret teknik og en rationel organisation medførte en forøgelse af den kapital, der skulle investeres, så det blev efterhånden ikke længere muligt socialt at stige op inden for samfundets private næringssektor⁷³.

Skal man forsøge at karakterisere to sfærer i forhold til deres genstand, støder man på vanskeligheder, for det offentlige har tidligere beskæftiget sig med fremstilling og gør det i dag i stigende omfang i den forstand, at de går ind i produktionen af en lang række varer og tjenesteydelser⁷⁴. I den private sfære er formålet tydeligere: At sørge for et økonomisk afkast, men dette sker i stigende grad inden for rammer, sektoren selv etablerer, ud over det offentliges lovgivnings, som i en vis forstand 'altid' har eksisteret.

I forhold til social transformation var det i det 18. århundrede det centrale embedsapparat, og siden, i det 19. århundrede, synes industrien at udgøre muligheden for opadstigning i samfundet. I det 20. århundrede forekommer handelsområdet at have overtaget pladsen og med den følger det mere generelle og overgribende virkelighedssyn, som fører et tilhørende dannelsesideal med sig.

Lad os herefter gå over til at se på hver af principperne bag struktureringerne og diskutere disse i forhold til det empiriske materiale.

I forhold til hver af faggrupperne og fordelingen af disses fagspecifikke kapital, har jeg på korrespondanceanalysekortene for hver af grupperne vist, hvorledes de enkelte agenter fordeler sig i sektorerne offentlig og privat (de enkelte kort kan ses i bilag 13). Ved at opdele den offentlige sektor i den centrale sektor (staten) og den decentrale sektor (amter og kommuner) får man et billede, der for alle grupperne viser at agenterne i den offentlige sektor generelt fordeler sig i faggruppefeltet anderledes end agenterne i den private sektor gør. Men også at der er forskel på fordelingen i den centrale og den decentrale del af det offentlige, og – især for erhvervsøkonomernes men også for humanisternes vedkommende – at der viser sig et mønster i fordelingen af meninger omkring 'anden offentlig virksomhed', der stemmer overens med den private sektor.

⁷³ Geiger, 1950.

⁷⁴ Siden 1980'erne har det offentliges produktion været udsat for forskellige former for kritik, som har rødder i et ønske om øgede styring og kontrol med offentlige udgifter, f.eks. udtrykt i tankerne samlet i New Public Management (Power, 1997).

Går vi tættere på materialet og sammenholder det med de generaliserede kort over hver faggruppe – se figur 6.6, 6.9, 6.12, og 6.16 – ses det, at i *staten* befinder juristerne sig navnlig udspændt mellem en ledelsesorientering og en konkret sagsbehandlende, kortere perspektiv. Ingeniørerne er at finde mellem sagsbehandling, administration samt de nyere ingeniørdiscipliner og den indadvendte ingeniørfaglige orientering. Humanisterne eksisterer mellem på den ene side den fagspecifikke ledelse og administrative forvaltning og på den anden side forskning og udvikling på fagets egne præmisser og endelig erhvervsøkonomerne, som eksisterer mellem den faglige solide helhedsorientering og den udviklingsorienterede kollektive.

I *amter og kommuner* synes agenterne i to af faggrupperne at være sammenfaldende med den ene side af samme gruppes agenter på det statslige område. Således er juristerne primært at finde omkring det konkret sagsbehandlende, kortere perspektiv og ingeniørerne ved sagsbehandling, administration og de nyere ingeniørdiscipliner. Humanistgruppen er i amter og kommuner lige så udstrakt som i staten, blot er orienteringen anderledes: Gruppen eksisterer mellem på den ene side den fagspecifikke ledelse og administrative forvaltning og på den anden side formidling og nutids- eller samtidsorienteringen. Erhvervsøkonomernes orientering stemmer delvist overens med gruppen staten, dog er den knap så udstrakt og lidt mere orienteret mod det praktiske og teknologisk orienterede.

I den *private sektor* orienterer agenterne sig i tre af de fire faggrupper (den humanistiske faggruppe har umådeligt få agenter ansat i denne sektor) generelt mere praktisk end historisk og mere ad hoc og udadvendt end mod faget selv. For ingeniørgruppens vedkommende befinder forskningsorienteringen og den historiske orientering sig hos den private sektor – hvor den hos juristerne og humanisterne befinder sig i det offentlige.

Samlet set kan man ikke identificere forskellen på den offentlige sfære og angiveligt anknytningen til kulturel kapital og den private sfære med anknytningen til økonomisk kapital helt tydeligt. Hos juristerne og erhvervsøkonomerne ses en antydning i fordelingen af agenter i staten og i den private sektor. Derimod tegner to andre billeder sig: At det, jeg betegner 'amter og kommuner' samt i nogle grupper også 'anden offentlig virksomhed' strukturelt er forholdsvist sammenfaldende med fordelingen af agenter i 'private virksomheder', hvilket kan forklares med den øgede markedsorientering i den offentlige sektor, og især blandt agenter, der arbejder tæt på borgerne. Og at kulturel dominans over økonomisk kapital ikke er begrænset til den offentlige sfære, men – mest tydeligt hos ingeniørerne – også er at finde blandt agenter i den private sfære.

Tidligt i afhandlingen har jeg været inde på, at den faglige ethos, en faggruppe har, bl.a. er etableret som resultat af en tertiær socialisering, der har fundet sted gennem deres uddannelser og senere erhverv.

Med udgangspunkt i en distinktion mellem teori og praksis, vil jeg som første vinkel se på, om faggrupperne og deres forskellighed og manglende forståelse kan anskues gennem deres anknytning til teori og praksis.

Ovenfor antydede jeg, at teori og praksis måske kunne forstås som ren viden og anvendt viden, som videre kan knyttes til henholdsvis dominans af kulturel kapital og dominans af økonomisk kapital. Den praksisviden, jeg interesserer mig for i denne sammenhæng, er den, der udføres med et formål, *for* noget. Og da jeg beskæftiger mig med grupper, finder jeg det relevant at inddrage et perspektiv, der kan belyse viden som en kollektiv størrelse.

I et sådan kollektivt perspektiv på viden kan viden ses som værende af en anderledes beskaffenhed end den traditionelle, individuelle viden⁷⁵. Argumentet er for det første, at i modsætning til individet, som kan besidde viden om bestemte ting eller forhold i verden, så er det i gruppen denne viden gives perspektiv med en kontekst og dybde som gør, at den enkeltes viden vil kunne forstås inden for rammerne heraf. Den kollektive viden leverer således eksplicit stof til fortællinger om konteksten for en viden⁷⁶. For det andet beskæftiger agenterne i et fagområde sig nok med et samlet område, anskuet udefra, mens den enkelte inden i området alene besidder en viden om en del af det samlede område og dets kompleksitet. Gruppen besidder, hvad man kan betegne som en "body of knowledge", som er et fællesanliggende. Et eksempel kan være jurister, der som body of knowledge har juraen, mens den enkeltes kendskab er skatteret, erhvervsret etc.

Karakteren af viden, som eksisterer, kan følgelig anskues således:

⁷⁵ Cook & Brown, 1999, s. 388.

⁷⁶ For at kunne diskutere, hvorledes såvel eksplicit som tavs viden og såvel individuel som kollektiv viden genereres, overføres kan man inddrages et dewey-inspireret begreb "dynamic affordance". Hermed introduceres et begreb, hvormed man kan undersøge vores oplevelse af muligheder og frustrationer opstået som resultat af vores (jag'ets) interaktion med omgivelserne. Man skal forstå det som en størrelse, der både har en intuitiv og en konkret side, og som dynamisk kobler en aktivitet med en praktisk viden i handlingen (Cook & Brown, 1999).

	Individuel	Kollektiv
Eksplicit	Begreber og regler	Fortællinger
Tavs	Færdigheder	Genrer

På baggrund af faggruppernes genese og analysen af spørgeskemaundersøgelsen har jeg forsøgt at anbringe de karakteristika, jeg på denne baggrund ser i hver af faggrupperne i forhold til feltets strukturering i forhold til teori og praksis. Både teori og praksis skal forstås i forhold til eget fag og egne kriterier, ikke i forhold til faggruppens arbejdsområde.

	Teori	Praksis, individuel	Praksis, kollektiv
Jurister	Forskning i højere grad rettet mod beskrivelse og anvendelse end mod erkendelse af fænomener	Den tekniske og ad hoc arbejdende sagsbehandler (privat eller offentlig sektor)	Embedsmænd og centraladministration Domssystemet Ledere
Ingeniører	Forskning rettet mod anvendelse og erkendelse.	Traditionelt ingeniørarbejde, indadvendt og udadvendt	Nyere ingeniørområder, miljø, brugerinddragelse
Humanister	Forskning rettet i højere grad mod erkendelse end mod anvendelse	Gymnasie-undervisere	Kommunikation, formidling, Ledelse og administration
Erhvervsøkonomer	Kun lidt forskning rettet mod erkendelse	Sagsbehandling, ledelse	Kollektivt og udviklingsorienteret

Tabel 6.5: De fire faggruppes orientering mod teori og praksis udledt fra undersøgelsens empiriske materiale

Det, vi kan se, af tabellen, er at den praktiske individuelle viden arbejder på andre vegne, producerer om man vil, dvs. udfører magtens bestemmelser. Mens reproduktionen foregår i den kollektive praksis.

Den ældste af faggrupperne, juristerne, har dele af deres kollektive praksis etableret fra dengang faggruppen blev etableret, mens andre dele er kommet til siden.

De yngre faggrupper er blot ved at etablere en egen kollektiv praksis. Genstanden for praksis er forskellig, men et af denne form for praksis' resultater stemmer i høj grad overens med tidligere tiders professionaliseringsbetræbelser: Gennem faglig diskussion etableres en forståelse af, hvad der er rigtigt og forkert i virkelighedsopfattelse og menneskesyn.

Går vi tilbage og ser på de generaliserede kort, kan vi direkte identificere agenter med en kollektiv praksisorientering hos ingeniørfaggruppe og erhvervsøkonomifaggruppen mens den indirekte kan identificeres hos humanistfaggruppen. Ligeledes kan den individuelle praksisorientering samt den teoretiske orientering identificeres. Det centrale er imidlertid, at modstillingen teori praksis eksisterer og at der inden for praksis eksisterer en polarisering mellem individuel og kollektiv praksis.

Forskellige faser i felternes udvikling?

Gennem hele afhandlingen har som underliggende argument ligget, at faggrupper kunne anskues som felter med en egen rationalitet. Spørgsmålet er, på baggrund af ovenstående, om man kan argumentere for, at der tegner sig flere felter inden for samme fag, således at f.eks. juristgruppen indeholder ikke een men flere forskellige rationaliteter.

I *Les règles de l'art*⁷⁷ analyserer Bourdieu opkomsten af det litterære felt i Frankrig og identificerer tre faser i denne proces: En første fase, hvori et felts autonomi skabes. Arbejdet drejer sig om at etablere en virksomhed, som refererer til egne kriterier og som ikke uformidlet eller direkte påvirkes af den omgivende verdens vurderinger. Arbejdet er i denne fase baseret på agenternes stillingtagen, *prises de positions*, og ikke på institutionaliserede positioner. I den anden fase er feltet oprettet, og organiserer sig følgende strukturel i overensstemmelse med magtens felt. Rummet af positioner for kulturarbejdets agenter – forskere, lærere, forfattere, kunstnere, journalister etc. - fordeler sig således, at nogen har en høj grad af autonomi i forhold til magtfeltet mens andre har en lav grad. Feltets struktur ender således med internt at ligne den struktur, feltet oprindeligt frigjorde sig fra. I sidste fase forvandles feltet til et marked af symbolske produkter med en egen markedslogik⁷⁸.

Disse tre faser kan man betegne som produktionsfeltet, distributionsfeltet og konsumptionsfeltet.

⁷⁷ Bourdieu, 1996c.

⁷⁸ Callewaert, 1998a, s. 94-101.

Man kan på denne baggrund overveje, om faggruppefelterne – selv om de, som jeg her har gjort, kan anskues som relativt autonome felter organiseret omkring bestemte faglige rationaliteter – kunne forstås anderledes, eller med en anden vinkel. Lige som det litterære felts forskellige faser, kan faggrupper forsøgsvis også anskues som havende tilsvarende faser?

I hvert felt aftegner der sig områder, der er mere eller mindre udtrykte, men som dog har ensartede træk. Således kan man identificere et område rettet mod forskning med en faglig, historisk bevidsthed og hvor feltets forskellige skoler anerkendes. Man kan ligeledes identificere områder med en sagsbehandlingsorienteret, teknologisk natur, som arbejder i forhold til et her-og-nu.

De fire faggruppers forskningsområder er forskellige fra hinanden, men *orienteringen* mod forskning og erkendelse eller anvendelse – afhængig af fagets position i det sociale rum – er måske mindre forskellig fra hverandre end faggrupperne er forskellig indbyrdes? Tilsvarende er de fire faggruppers sagsbehandlende områder forskellige, men *orienteringen* mod at en genstand skal sagsbehandles er måske mere ens end forskellig? Med andre ord: En forskende jurist forstår ikke umiddelbart en forskende humanist, men de forstår gensidigt hinandens orientering mod forskningen. Og en sagsbehandlende ingeniør forstår måske ikke erhvervsøkonomens sagsbehandling, men de forstår gensidigt hinandens sagsbehandlingsarbejde.

Til feltbegrebet hører en række karakteristika, som må være til stede for at man kan tale om et felt. Fagenes autonomi og konsekretionsanstalter er eksempelvis centrale, og man kan ikke forestille sig, at 'forskning' eller 'sagsbehandling' på denne måde kunne være felter. I forlængelse af de faser, det litterære felt gennemløb, kunne man da forestille sig, at årsagen til at faggrupper ikke kan forstå hinanden skyldes dels felternes forskellige rationalitet, dels felternes forskellige position i faserne?

Lad os forsøge at diskutere dette på baggrund af det samlede materiale.

Den juridiske faggruppe er etableret som produktionsfelt. Feltets autonomi, kan man argumentere for, går helt tilbage til faggruppens opståen da enevælden blev indført. Fagets karakter var delvist jura delvis forstærkning af kongens magt. Den juridiske faglighed var praktisk funderet og blev lært gennem oplæring. Faggruppen etablerer en egen logik omend i en omvendt form: Der er ikke så meget tale om uddifferentiering fra et eksisterende fagområde som en

transformation af et sociale garanteret 'fagområde': Kriger- eller adelsstanden, til et nyt, mere fagligt baseret fagområde: Juristen.

Ingeniørfaggruppen eksisterer også som produktionsfelt med en egen autonomi. Ingeniørerne trækker, lige som juristerne gør, på de mere rene videnskaber (sådan som videnskaber forstås i Homo Academicus), navnlig naturvidenskab, i stedet for at beskæftige sig erkendelsesmæssigt med den, men vurderingskriterierne er ingeniørernes egne. I etableringsfasen i 1800-tallet opstår faget og teknologien i skæringspunktet mellem teknik, håndværk og naturvidenskab, og udvikler sig hurtigt til et stade, hvor en restløs reduktion ikke længere er mulig.

Humanistfaggruppens produktionsfelt har på sin vis eksisteret i længere tid end både jura og ingeniørvidenskaben har, hvis man ser den klassiske filologi som og forståelsen af den grammatiske stringens som genstand. Vi så i kapitel 5 diskussionen mellem latinskolen og det voksende borgerskab, og mellem klassiske fag og moderne fag. I afhandelingen argumenterer jeg for, at humanistfaggruppen først er etableret i fuldt omfang med indførslen af det almene gymnasium i 1871, man kan anskue det således at det er på dette tidspunkt feltet går over i distributionsfasen. I tiden op til gymnasiet skubbes den klassiske filologi ud til fordel for mere moderne fag – både sprog og reale fag – og fagene i gymnasiet begynder at kunne forstås i et indbyrdes hierarkisk forhold (selv om mønsteret vil kunne udvides til at dække gymnasiets fulde fagområde, taler jeg her alene med udgangspunkt i de humanistiske fag). Et tilsvarende hierarki vil givetvis kunne fremanalyseres inden hvor hvert af de humanistiske fag.

Erhvervsøkonomernes etablering som produktionsfag kan til gengæld diskuteres. I kapitel 5 gennemgik jeg med udgangspunkt i marketing, hvordan faget fra 1930'erne har forsøgt at etablere sig omkring det, at forstå markedet. Dette spørgsmål kan i sig selv godt gøres til genstand for videnskabelig granskning, men som vi også så, trækker marketing på andre videnskaber – psykologi, sociologi, semiotik o.a. Erhvervsøkonomernes øvrige discipliner: finans, regnskab, revision, datalogi, organisation & ledelse, human ressource management etc. trækker som marketing alle på andre videnskaber. De rammer, virkesomheden – og gennem de senere år generaliseret til 'organisationen' - disciplinerne udføres inden for, er det særlige for erhvervsøkonomen. Erhvervsøkonomiens produktionsfelt kan på denne baggrund ikke anses for at være fuldt udviklet.

Som distributionsfelt, altså et felt som har organiseret sig med agenter på forskellige positioner og hvor der er en strukturel overensstemmelse med magtens

felt, eksisterer juristfaggruppen også. Den opdeling, der med start i 1700-tallet viste sig som en opdeling i latinske og danske jurister og mellem universitetsuddannede embedsfolk og folk, der blot var dannede samt mellem centraladministrationen og lokaladministrationen og mellem embedsfolk og sagførere, for ikke at tale om dommerstanden, kan givetvis analyseres som et distributionsfelt. Ingeniørfaggruppen har tilsvarende etableret sig med et distributionsfelt, men hvor juristernes magt ligger tæt på samfundets politiske magt er ingeniørernes tættere på den økonomiske magt. Humanistfaggruppen kan man ligeledes argumentere for har etableret et distributionsfelt, men tager man deres relativt nærmere placering ved de rene videnskaberne i betragtning, kan man mene, at navnlig den formidlende og kommunikerende samt det ledelsesorienterede område af det humanistiske felt, omend denne overvejende sker at et fagligt stof, ligger tæt på magten og eksisterer med en ringe grad af autonomi. Humanistgruppen har samtidig forskningsorienterede og erkendelsesorienterede sider af deres felt, som er med til at påvirke den samlede fordeling af distributionsfeltet. Erhvervsøkonomerne synes til gengæld i noget mindre grad at have etableret et distributionsfelt. Eksempelvis er forskningsorienteringen, jvf. at produktionsfeltet måske ufuldstændigt og ikke tydelig, i hvert fald hvad angår erkendelsesorienteret forskning. Anvendelsesorienteret og normativ udredning og forskning synes klarere at kunne identificeres.

Et konsumptionsfelt vil sige, at der ved siden af de to øvrige felter etablerer sig endnu et, som er helt afhængig af disse, men som udvikler *sin* homologe struktur af forbrugende agenter af feltets virksomhed. Kan man i forlængelse heraf tale om et forbrugsfelt af juristers, humanisters, ingeniørers og erhvervsøkonomers respektive virksomheder? Dette vil kræve en særskilt undersøgelse af nogle andre agenter, end dem, jeg har set på, men umiddelbart synes der for humanisternes vedkommende at eksistere et noget udviklet konsumptionsfelt af brugere af humanistisk kultur: Alene kulturinstitutionernes udbud af fritidsaktiviteter, hvoraf nogle kræver en betydelig kulturel indsats og andre blot er til tidsfordriv.

Sammenfattende kan man sige, at årsagen til faggrupperne ikke kan forstå hinanden skyldes at deres faglige ethos som tavs forudsætning er forskellig, og at denne ethos ydermere er struktureret forskellig af et række underliggende principper: En offentlig over for en privat sfære og en teoretisk, eller ren viden over for en praktisk eller en anvendt viden. Disse struktureringsprincipper, som kan anskues som en form for faggruppernes formelle objekt, vil kunne analyseres videre i relation til den dominerende og den dominerede kapital.

Ydermere kan årsagen til manglende forståelse ses ved, at faggrupperne, anskuet som felter, eksisterer i forskellige faser, hvilket medvirker til, at specifikke dele af faggrupperne, som kunne have delt et formelt objekt – f.eks. forskere - ikke gør det.

7. Konklusion

I afhandlingen har jeg undersøgt hvordan et fænomen om manglende forståelse faggrupper imellem kunne forklares med udgangspunkt i de enkelte faggruppers egen selvforståelse. Den enkelte faggruppes selvforståelse har jeg forsøgt at indfange som et udtryk for en faglig ethos, dvs. en levet måde at gøre det (fagligt) rette på bundet i agenten som en form for tavs viden - en slags normativitet, som bunder i en faglig og erhvervsmæssig socialisation, men som rækker ud over denne og indvirker på livets andre aspekter.

Som fordelingen af kapital i det sociale rum udstyrer agenterne med en habitus, udstyrer fordelingen af fagspecifik kapital faggruppernes agenter med en ethos.

Med udgangspunkt i en etnografisk inspireret tilgang, der trækker på forskelligartede kilder, og som efterfølgende er konkretiseret gennem en spørgeskemaundersøgelse, har jeg ved hjælp af korrespondanceanalysen kunne konstruere et landkort for hver faggruppe, som viser et mønster for fordelingen af hver faggruppes specifikke kapital.

Strukturerende for fordelingen af den fagspecifikke kapital har jeg diskuteret i forhold til tre grundlæggende spørgsmål: Om forholdet mellem den offentlige og den private sfære, om forholdet mellem teori og praksis og som forskellige faser i de enkelte faggruppes udvikling. Spørgsmålet er imidlertid, om denne konstruktion så at sige 'bider sig selv i halen'?

Idet mine indledende spørgsmål til faggruppernes tekster har været, om 'der er noget faggruppespecifikt på færde her?' og at jeg på denne baggrund har udformet interviewspørgsmål og siden spørgsmål, som kunne styrke eller afvise faggruppen selv eller faggruppen i relation til øvrige faggrupper, kan man spørge, om den strukturerende struktur, jeg har forsøgt analyseret og diskuteret frem ikke ville have kunnet været bestemmende for forståelse af forskellighederne fra begyndelsen? Således af f.eks. faggruppernes forskellige udvikling i de tre faser – produktion, distribution, konsumtion – i sig selv ville kunne besvare afhandlingens hovedspørgsmål.

I en forstand vil dette selvfølgelig være tilfældet, for hvis de strukturerende strukturer er som analyseret her fuldstændige og dækkende, vil disse kunne forklare både de aktuelle faggrupper og enhver anden faggruppes forskelligheder. Hvad der

måtte restere ville da kunne henføres til faggruppens konkrete faglige område. Det kunne naturligvis være interessant at etablere en yderligere undersøgelse for at få afklaret, om denne analyse er tilstrækkelig. I en anden forstand afdækker analysen af de fire faggruppers særlige kapitaler en intern fordeling af kapitalerne, som er særegent for hver af grupperne.

Slutteligt vil jeg vende tilbage til min oprindelige inspiration for afhandlingsarbejdet og den socioanalyse, jeg har vedlagt som bilag, og se på dette som endnu et empirisk materiale. For man kan med rette spørge, om mit eget liv og virke ikke modbeviser afhandlingens tese? Det er jo lykkedes mig selv at leve og fungere i flere forskellige faggrupper, til tider endda parallelt. Kriteriet for om det trods alt kan lykkes at overskride barriererne faggrupper imellem vil på denne baggrund således være

- at man er levende deltager i alle faggrupper
- at man hele vejen igennem objektiverer sine erfaringer.

Resume

Afhandlingen "Den faglige selvforståelse – en undersøgelse af faggruppers ethos baseret på Pierre Bourdieus sociologi" er en undersøgelse, der som sit centrale spørgsmål analyserer, hvorfor forskellige faggrupper ikke kan forstå hinanden. Empirisk analyseres fire akademiske faggrupper med hver sin rationalitet: Jurister, ingeniører, humanister og erhvervsøkonomer. Bestræbelsen på at kunne forstå og forklare dette fænomen tager, som titlen antyder, udgangspunkt i den forskelligartede selvforståelse, fag og faggrupper har af sig selv og dermed af hinanden.

En analyse, som har til hensigt at forstå og forklare et fænomen som en faggruppes selvforståelse, må både interessere sig for fænomenet og for dets opkomsthistorie. At bryde med fortællingen og belysning af objektive fakta, der kan forklare årsagerne til fortællingens komposition er derfor centralt i det analytiske arbejde.

Spørgsmålet om der eksisterer en forståelseskluft mellem forskellige fag eller videnskaber, har været berørt af flere, samt på et mere praktisk plan har været belyst i professionsforskningen. Det er nærliggende at mene, at grunden til, at faggrupper ikke kan forstå hinanden skal søges i den umiddelbare kendsgerning, at de lærer noget forskelligt gennem de forskellige uddannelser og tilhørende erhverv og at de fungerer inden for forskellige sektorer med hver sin rationalitet. Jeg vil imidlertid hævde, at dette ikke er hele forklaringen, og at en nok så væsentlig årsag til forskellene skal søges i den mere u håndgribelige socialisering, der finder sted igennem fagenes tradition og praksis. Der er tale om dybtliggende kulturelle strukturer, hvor almene ideologiske, politiske og videnskabelige udgangspunkter er blevet tillempet til fagets forudsætninger. Den faglige socialisering, den enkelte udsættes for, rækker således langt ud over selve det faglige, idet den også indvirker på personens handlen i og tænkning om livets øvrige aspekter.

Udgangspunktet for undersøgelsen vil være den franske sociolog P. Bourdieus teori, som bl.a. tilbyder en empirisk baseret måde at tænke teoretisk og analytisk på. Der er således ikke tale om en spekulativ sociologi, men om, med baggrund i en velafprøvet metodisk konstruktion af en undersøgelses objekt, at kunne beskrive sammenhænge og forskelle mellem grupperes strukturelle placering og tilhørende værdimæssige, d.v.s. normative orientering. Dette teoriapparats ramme og metode bliver i afhandlingen delvist modificeret for at kunne indfange særtræk af specifik, faglig karakter.

Afhandlingens kapitler er disponeret som følger:

Kapitel 1, som er indledningen, er en indkredsning af afhandlingens udgangspunkt og hvilken overordnede problemstilling som søges besvaret, samt en afgrænsning af emnet i forhold til såvel sociologi i almindelighed som professions-sociologi i særdeleshed. Desuden omtales, hvordan der med et udgangspunkt i forfatterens egen, subjektive anskuelse af afhandlingens fænomen, gennem en konkret sociologisk optik, arbejdes med et empirisk materiale med henblik på at få etableret en samlet forståelse, som kan bruges til at besvare afhandlingens centrale spørgsmål. Endvidere skitseres afhandlingens hovedpointer og gives bud på, hvor og til hvad afhandlingens resultat kan bruges.

Kapitel 2 er skrevet med henblik på den læser, der er interesseret i afhandlingens emne, men som ikke er fortrolig med sociologi generelt eller med den teoretiske kontekst, projektet er skrevet inden for. Indholdsmæssigt omhandler kapitlet, hvad det vil sige at tænke sociologisk samt det særlige ved den franske sociologi i modsætning til den anglosaksiske. Specifikt beskrives tillige afhandlingens teoretiske grundlag, som er den franske sociolog Pierre Bourdieus grundlæggende begreber og mere generelt emner inden for professionssociologien. Derudover er projektets teoretiske forudsætninger resumeret.

I kapitel 3 indledes med en diskussion af afhandlingens problemstilling inden for Bourdieus sociologi, samt hvordan det empirisk bliver grebet an. Afhandlingen forløber herfra i to parallelle spor: Et empirisk spor, hvor det søges at indfange, hvori den enkelte faggruppes ethos består samt at skitsere, hvordan faggrupperne kan forstås som såkaldte felter i det sociale rum, og et teoretisk spor, hvor ambitionen er at diskutere spørgsmålet om manglende forståelse ud fra felternes empirisk funderede, men teoretisk reflekterede, strukturerende princip samt felternes genese. Kapitlet afsluttes med videnskabsteoretiske overvejelser, som drejer sig om hvorledes man kan begribe et fænomen, som det, der er tale om, praxeologisk, dvs. gennem en videreudvikling af på den ene side en fænomenologisk forståelse af agenternes (in casu – medlemmer i en faggruppes) umiddelbare oplevelser og på den anden side en objektivistisk betragtning af historisk etablerede forhold. Inden for disse rammer ses på, hvorledes man da kan indfange faggruppernes ethos, der betragtes som den inkorporerede orientering mod at gøre 'det rette'. Derudover diskuteres spørgsmålet om kvalitetskriterier for denne type forskning.

Kapitel 4 er afhandlingens metodekapitel forstået som det empiriske materiales relation til den teoretiske analyse. Her diskuteres først afhandlingens mere praktiske metodiske overvejelser, hvor forskningsobjektet fokuseres og de empiriske analyseniveauer omtales på et generelt niveau. Undervejs i teksten er der trukket

empiriske eksempler ind med henblik på at tydeliggøre bestemte pointer. De konkrete empiriske ansatser og resultater vil være at finde i afhandlingens bilagsdel, mens det empiriske grundmateriale, oversigt over konkret kodning etc. er at finde på internettet.

Kapitel 5 beskriver forskningsobjektets kontekst, hvilket er faggruppernes genese, men set inden for en større og mere generel historisk kontekst, hvor produktion på den ene side og dannelsesidealet på den anden side beskrives. Beskrivelsen koncentrerer sig om tiden før og efter den enkelte faggruppes institutionalisering som felt, hvilket til en vis grad hænger sammen med etablering af en formel uddannelse.

I kapitel 6 findes afhandlingens analyse, som falder i tre dele. Indledningsvist analyseres faggrupperne som relativt autonome felter, hvor den empiri, der er indsamlet inden for afhandlingens rammer, analyseres med henblik på at kunne sige noget om hver faggruppes ethos struktureret som faggruppernes særlige eller fagspecifikke kapital. Dernæst sammenholdes afhandlingens empiriske materiale med en sociologisk analyse af det akademiske universitetsfelt udformet af Bourdieu i slutningen af '60-erne og afhandlingens materiale diskuteres i relation til denne undersøgelse. Endelig forsøges skitseret en strukturerende struktur, der med udgangspunkt i dels det empiriske materiale dels faggruppernes genese, kan ses som en mulig forståelse af og forklaring på afhandlingens hovedspørgsmål.

Kapitel 7 er afhandlingens konklusion og efterskrift, hvor det vurderes, hvorvidt projektet er lykkedes mht. dets ambition, og hvorledes teori og metode har kunnet bidrage til at belyse den overordnede problemstilling, samt hvorvidt dette kan ses som et bidrag til den eksisterende professionssociologi.

Bilag 1. Om læsning og tolkning af kort udformet ved hjælp af korrespondanceanalysen.

Korrespondanceanalysen er en multivariat statistisk analyseform, som i modsætning til mange af de mere traditionelle statistiske metoder, hvor man forsøger at isolere uafhængige variable, bruges korrespondanceanalysen til at studere den gensidige indvirkning en række variable har på hinanden. Frem for at fokusere på få, isolerede egenskaber analyseres det samlede billede af gensidigt interagerende egenskaber. Tanken er, at når variable og disses egenskaber ikke i det virkelige liv fungerer isolerede af hinanden så må man benytte en statistisk metode, der ikke gør vold på den vekselvirkning, der vitterligt eksisterer.

Korrespondanceanalysen viser individer og deres egenskaber i forhold til hvad der adskiller dem fra hinanden og hvad der adskiller dem fra gennemsnittet, og illustrerer dette grafisk på et kort, som gør en rumlig analyse mulig.

Udgangspunktet for en korrespondanceanalyse er en tovejstabel, hvor individerne udgør rækkerne i tabellen og individernes egenskaber udgør søjlerne. Egenskaberne skal kunne opgøres som kategoriale variable, men i praksis ser man også kategorier i form af interval indgå, f.eks. aldersinterval eller indkomststørrelser. Det er desuden et krav at de egenskaber, man inddrager i analysen, er indbyrdes uafhængige, således at een egenskab ikke per automatik fører til en anden egenskab. Et eksempel på dette kan være, hvis man i det ene spørgsmål spørger sine respondenter om deres uddannelse og i et andet spørgsmål om de har praktikperioder i deres uddannelsesforløb. For uddannelser med indlagt praktik (sygeplejersker, lærer o.a.) vil der ikke være nogen uafhængighed mellem uddannelse og praktik.

Korrespondanceanalysekortet viser grafisk den bedste projektion af alle punkter på en plan, dvs. på de to mest beskrivende dimensioner.

Grundlæggende tolkes en korrespondanceanalysegraf efter følgende principper:

Hver variabel tolkes for sig, og det er mønsteret på korrespondanceanalysekortene af variabelnes kategorier, der kan relateres til hinanden.

Punkternes placering på kortet langs hver akse tolkes for sig.

Til hvert punkt er knyttet en værdi (contribution value – CTR eller Quality), der angiver det enkelte punkts kvalitet i den pågældende afbildning.

Jo større denne er, jo mere betydning kan det enkelte punkt tillægges i tolkningen

Dette kan illustreres med et eksempel:

I forbindelse med en undersøgelse¹ er der bl.a. indsamlet informationer om forskellige typer af aktiviteter. Aktiviteterne blev sat i forhold til en variabel, der dækkede såvel køn som alder, og som var opdelt i 6 underkategorier: 'Mænd op til 39 år', 'mænd 40-59 år' og 'mænd 60 år og derover' samt kvinder i samme aldersgrupper. Respondenterne blev spurgt om de kunne 'danse til popmusik', 'danse vals', om de kunne 'spille skak' og om de kunne 'afkorte bukser, der var for lange'. Svarmulighederne var 'ja', 'en smule' og 'nej'.

Data fremgår af tabellen nedenfor:

	M op til 39 år	M 40-59 år	M over 60 år	K op til 39 år	K 40-59 år	K over 60 år	Sum
Danser vals - ja	208	298	208	426	425	323	1888
Danser vals - en smule	178	103	64	158	69	52	624
Danser vals - nej	235	84	52	109	27	54	561
Spiller skak - ja	287	146	114	87	47	23	704
Spiller skak - en smule	143	68	44	118	54	27	454
Spiller skak - nej	195	269	167	485	419	375	1910
Lægger bukser op - ja	167	109	91	637	500	406	1910
Lægger bukser op - en smule	132	76	62	32	12	12	326
Lægger bukser op - nej	308	291	165	23	10	11	808
Danser til popmelodier - ja	386	145	33	535	214	67	1380
Danser til popmelodier - en smule	138	105	33	92	88	32	488
Danser til popmelodier - nej	95	234	249	58	208	312	1156
Antal svar i alt	2472	1928	1282	2760	2073	1694	12209

Tabel 1.1: Tovejstabel som til udgangspunkt for en korrespondanceanalyse.

Korrespondanceanalysen vil på baggrund af data fra tabellen først udregne et gennemsnit og herudfra afgøre, hvor meget hvert enkelt punkt – rækkepunkt og kolonnepunkt - afviger fra denne gennemsnit.

¹ Data fra undersøgelsen 'Allgemeine Bevölkerungsumfrage der Sozialwissenschaften -ALLBUS 1986' findes hos Zentralarchiv für empirische Sozialforschung, Study number S1500 (Blasius, 1994).

Teknisk går vejen via et mangedimensionalt rum², som projiceres ned på det mindst mulige antal dimensioner, som tilsammen beskriver det samlede datamateriale 100 %.

I det aktuelle eksempel kan data beskrives ved hjælp af fem dimensioner, hvor den 1. dimension beskriver 63,92 % og den 2. dimension 32,24 %. De 2 første dimensioner forklarer dermed 96,1% af den totale variation.

Figur 1.2 viser et korrespondanceanalysekort, som illustrerer, hvordan de enkelte variable er knyttet til hinanden i det mangedimensionale rum.

Figur 1.2: Symmetrisk kort med række- og kolonneværdier

Den første akse (den vandrette linie) forklarer 69,3 % af den totale inerti. Ved at projicere de 6 kolonnevariable ned på denne akse ser man, at denne akse er domineret af kontrasten mellem 'mænd' og 'kvinder': de tre kategorier af mænd findes på højre side og de tre kategorier kvinder findes på venstre side. Dimensionen kan derfor kaldes 'kønsdimension'.

Den anden akse forklarer 32,2 % af den totale inerti. Ved at projicere de seks kolonnevariable ind på den anden akse ses det, at kategorierne 'mænd på 39 og derunder' og 'kvinder på 39 og derunder' er at finde i den øvre del af akserne mens

² For detaljeret beskrivelse, se Høyen, 2004.

kategorierne 'mænd på 60 og derover' samt 'kvinder på 60 og derover' findes på den nedre del af akse. Denne akse kan derfor kaldes 'aldersdimension'.

Ved at sammenholde løsningerne for kolonnerne (de seks kategorier med køn-alder) og de tolv rækker ('spille skak', 'vals' 'afkorte bukser' og 'pop-musik', hver med 3 mulige svarkategorier) med den første akse, ser man, at især færdigheden af kunne 'afkorte bukser' og – men i mindre grad (fordi punkterne befinder sig tættere på origo) – færdigheden at kunne 'danse vals' og den manglende færdighed i at 'spille skak' er placeret til venstre. Disse korresponderer til de tre kategorier af kvinder. Dette kan summeres op til, at kvinder *relativt ofte* har færdigheder i at kunne danse 'vals' og til at 'afkorte bukser', og at de *relativt sjældent* har færdigheder i at 'spille skak'. Kategorierne på højre side af første akse er 'ikke at kunne afkorte bukser', at kunne 'spille skak', at kunne en smule 'afkorte bukser' så vel som – igen i mindre grad – kategorierne i nogen grad at kunne 'spille skak', i nogen grad at kunne danse 'vals' og i nogen grad at kunne danse til 'pop-musik'. I forhold til disse resultater er mænd *under gennemsnittet* med hensyn til færdigheden at kunne 'afkorte bukser' men relativt ofte kan de 'spille skak'.

Man skal være opmærksom på, at man tolker profiler, ikke absolutte værdier afbildet på en akse. Det betyder, at når vi taler om høje værdier, taler vi om høje værdier i forhold til gennemsnittet.

Ved at fokusere på den 2. akse ses det, at variabelen 'danse til pop-musik' befinder sig i toppen og 'ikke danse til pop-musik' befinder sig i bunden. Sammenholdes positionerne for rækkepunkterne med positionerne for kolonnepunkterne kan man udlede, at unge mennesker (mænd og kvinder) relativt ofte har færdigheder i at danse til pop-musik mens ældre mennesker (mænd og kvinder) relativt sjældent har denne færdighed.

De talværdier, der ligger til grund for kortet og for tolkningen af det, er følgende:

Rækkepunkter	Koordinater				
	Dim1	Dim2	Quality	Mass	Inertia
Danser vals - ja	-0,2118	0,1279	0,9020	0,1546	0,0374
Danser vals - en smule	0,2185	-0,1700	0,9548	0,0511	0,0146
Danser vals - nej	0,4667	-0,2275	0,7978	0,0459	0,0554
Spiller skak - ja	0,6537	-0,0512	0,9676	0,0577	0,0914
Spiller skak - en smule	0,2532	-0,2491	0,9768	0,0372	0,0171
Spiller skak - nej	-0,2959	0,0800	0,9750	0,1564	0,0538
Lægger bukser op - ja	-0,5362	-0,1063	0,9918	0,1564	0,1681
Lægger bukser op - en smule	0,7380	0,0465	0,9788	0,0267	0,0532

Lægger bukser op - nej	0,9287	0,2387	0,9762	0,0662	0,2223
Danser til popmelodier - ja	-0,0013	-0,5314	0,9901	0,1130	0,1150
Danser til popmelodier - en smule	0,2254	-0,1177	0,5805	0,0400	0,0159
Danser til popmelodier - nej	-0,0721	0,6698	0,9834	0,0947	0,1558
Kolonnepunkter	Dim1	Dim2	Quality	Mass	Inertia
M op til 39 år	0,5621	-0,2525	0,9807	0,2025	0,2796
M 40-59 år	0,3751	0,2197	0,8927	0,1579	0,1192
M over 60 år	0,3134	0,4629	0,9673	0,1050	0,1210
K op til 39 år	-0,2930	-0,3726	0,9883	0,2261	0,1833
K 40-59 år	-0,4413	0,0308	0,9564	0,1698	0,1239
K over 60 år	-0,4670	0,3376	0,9497	0,1388	0,1730

Tabel 1.3: Nogle af resultaterne fra korrespondanceanalysen. Tallene er sat i samme tabel af hensyn til overskueligheden

I tabel B.3 indeholder kolonne 2 og 3 oplysning om hver variabels position på de første to akser, dvs. deres koordinater i det todimensionelle rum. Kolonnen Masse viser den relative masse for hver kategori i en variabel, hvilket har at gøre med antallet af svar i den pågældende kategori. Størrelsen inerti angiver, i hvilken grad hver variabelkategori afgør den geometriske orientering af akserne. Man kan se, at dimensionerne 1 og 2 især får sin orientering fra det, ikke at kunne for-
korte bukser (Lægger bukser op - nej, Inerti = 0,2223), fra det, at kunne afkorte bukser (Lægger bukser op, Inerti = 0,1681), lige så vel som fra henholdsvis det at kunne danse og ikke at kunne danse til popmusik. (Danser til popmelodier - ja og Danser til popmelodier - nej, Inerti=0,1150 og 0,1558). De grupper, som har angivet 'en smule' bidrager kun med lidt i det samlede billede.

På kolonneniveau har variabelkategorierne 'Mænd op til 39 år' (Inerti = 0,2796), 'Kvinder mellem 40 og 59' (Inerti = 0,1239), og 'Kvinder, 60 år og derover' (Inerti = 0,1730) den største indflydelse på orienteringen af 1. akse.

Et højt bidrag til inertien kan alene skyldes at der er mange svar i den pågældende kategori hvorfor masseværdien er blevet høj. Omvendt hænger et lavt bidrag til inertien ikke sammen med, at variabelkategorien er svagt korreleret med den pågældende akse.

Bilag 2. Socioanalyse

Hensigten med socioanalysen er at objektivere forskerens position. Som agent i det sociale rum står forskeren med sit beskuende blik selv et sted i dette rum. Det vil sige på en position med tilhørende dispositioner, givet af konstellationen bestemt af andre positioner og relationerne til disse i nuet og givet af den historiske bane, der har ført frem til positionen, som den aktuelt ser ud.

Socioanalysen har to sider: En subjektiv, som har det erkendende forskersubjekt i centrum, og som interesserer sig for netop denne agents sociologiske forudsætninger for at befinde sig på en given position i det sociale rum med de muligheder for dispositioner, det giver. Og en objektiv, der beskæftiger sig med de mere generelle og objektive vilkår, der har eksisteret i og omkring den sociale position, forskeren har befundet sig i, og som har indvirket på vedkommendes position i et videnskabeligt felt.

Jeg har i denne, min socioanalyse, forsøgt at indfange begge sider, om end jeg kunne have sat en mere omfattende og mere systematisk analyse i værk, hvis udbyttet i relation til forståelsen af min del af det akademiske felt og dets konstituering skulle have været maksimal – men spørgsmålet er, om dette ikke bedst gøres om et antal år? Det, jeg i denne tekst har haft til hensigt, har primært været at skabe en bund for min personlige refleksion over mine egne analysers indhold og retning. Noget, der forhåbentlig kan medvirke til at gøre det ståsted, hvorfra jeg taler, mere transparent for læseren.

Jeg har i det følgende beskrevet udgangspunktet for min egen bane i det sociale rum og dennes forløb. Med tanke på min forståelse og forklaring af forskningens objekt har jeg også interesseret mig for det mere fagligt eller videnskabeligt betingede blik, samme bane har ført med sig. Det er naturligvis ikke muligt at gøre dette fra en privilegeret tredje position, hvorfra såvel forsker som objekt betragtes, hvorfor refleksionsarbejdet i relation til konstruktionsarbejdet har været centralt. Socioanalysen må ikke læses som en personlig bekendelseshistorie. Løstrevet fra den sociologiske tænkning, den indgår i, kan den forekomme som en sådan, men grundlæggende er det interessante spørgsmål for mig, om konstruktionen af forskningsobjektet og analysen ville have set anderledes ud, hvis en forsker fra en anden position end min, havde gennemført nærværende arbejde?

Banens start

Jeg tilhører den meget store gruppe af 1. generationsakademikere, der er resultatet af velfærdsstatens udbredelse, samt af transformationen af arbejdsstyrken fra primære erhverv til sekundære og tertiære erhverv,

Min fars slægt har rødder i fiskermiljøet i Esbjerg. Min fars mor, som jeg aldrig har kendt, flyttede efter konfirmationen fra sin familie i et vestjysk bondesamfund til Esbjerg, i hvilken forbindelse hun, sandsynligvis ledt af familiens normer, som stor pige tilbringer en periode på Vallekilde Højskole (familiens aner tæller adskillige jyske degne). Hun møder her sin senere mand, der allerede var etableret fisker. De gifter sig unge og får et antal børn, hvoraf 4 overlever. Pengene har været små, angiveligt på grund af fiskeriet og de vanskeligheder, der var forbundet med det, men også på grund af min farfars forhold til livet i det hele taget. Præcis hvad dette indebærer, er jeg ikke klar over, men det interessante her er den virkning, det har for min farmor. Givetvis med henblik på overlevelse, men lige så meget på grund af ambitioner (tilsyneladende som følge af tabte muligheder med årsag i forhold i barndomshjemmet) arbejdede hun som rengøringshjælp på flere forskellige arbejdspladser, før dagens øvrige arbejde kunne begynde. Formålet var bl.a. at skaffe sine børn en uddannelse³. Da midlerne var begrænsede, rakte det kun til at forsørge den ældste ud over den grundlæggende skolegang. Den ældste var en pige, som fik mulighed for at blive student, hvilket var usædvanligt i tiden før 1. verdenskrig. Til min fars barndomserindringer hørte, at han måtte op om morgenen kl. 03 og tænde op i kakkelovnen hos avisredaktionen på Socialdemokraten i Esbjerg samtidig med, at hans mor begynde at vaske gulv. Min fars mors arbejdskolleger frarådede hende at sende børnene i skole ud over de 7 år. De ville gøre oprør mod forældrene, hed det sig. Men hendes strategi mht. at skaffe datteren et bedre udgangspunkt lykkedes: Pigen fortsatte på seminariet, giftede sig med en civilingeniør, blev skolebestyrerinde, bosatte sig socialt og geografisk langt fra barndomshjemmet – og kontakten til forældrene og søskende randt ud. I den 2-værelses lejlighed i Esbjerg boede de voksne i det ene rum, mens datteren havde det andet rum for sig selv til at læse i. De øvrige tre børn fik fiskerkutteren som hjem, og skolegang længere end konfirmationen blev det i første omgang ikke til.

Min mors familie havde boet i hovedstaden i flere generationer. Hvor mange er jeg ikke klar over, men min mors fars familie havde rødder i bryggeriarbejdmiljøet omkring Carlsberg – fra langt tilbage, hvor arbejderne boede i boliger inden for bryggeriets mure og med deres familier var underlagt dettes regler. Min morfar var håndværker og arbejdede hos Statsbanerne som snedker hele livet. Hans

³ Kilden til beskrivelsen af min fars slægt er mundtlig og udgøres af de historier, min far har fortalt gennem tiden.

identitet var den dygtige håndværkeres, og mindre den faglærte arbejders, og han var aldrig oprørsk i forhold til den plads, han havde fået tildelt i samfundet. Hans selvopfattelse var, at som faglært havde han lagt stor og nødvendig afstand til sine forældrenes trange kår, som han havde erfaret allerede fra barndommen, hvor familiens indkomst gjorde, at hans indsats som mælkedreng allerede som 4-årig var et nødvendigt supplement. Som tilhørende småborgerskabet stræbte han hele sit liv efter at skaffe sig symboler hentet fra borgerskabet: Eget hus med have, egen bil, farve-tv, og en selskabsrejse til sydligere himmelstrøg, da det blev moderne, blev det også til. Disse ting blev anskaffet efter betydelige afsavn over lang tid og behørigt vist frem efter køb. Familien, og især min morfar, var samtidig på alle andre områder yderst optaget af, om tingene kunne betale sig. Hans kones husholdningspenge, børnenes skolegang, hvilke afgrøder der skulle vælges til den 600m² store have i det københavnske nordvestkvarter etc. Min mor, der var den ældste af to børn, fik kun efter ihærdig indsats fra en lærer i mellemskolen lov til at fortsætte til realeksamen. Endnu er lærer forsøgte sig i forhold til, om studentereksamen kunne være en mulighed, men det var det på ingen måde. En plads som elev på kontor var derimod et acceptabelt valg. Min morfar var familiens ubestridte overhoved. Hans kone var af årsager, der ikke er relevante her, ikke en særlig tydelig figur andet end inden for hjemmets vægge.

Begge mine forældre forlod deres barndomshjem brat. Min far blev efter sin konfirmation sendt i en 6-årig smedelære men flyttede umiddelbart efter til hovedstaden for at søge mulighederne dér. Min mor giftede sig med en tilfældig forbipasserende for at slippe væk fra faderens vanskelige sind.

De møder først hinanden mange år senere, men lad os standse op et øjeblik for at se nærmere på de to livsbaner, der her har tegnet sig. Det er ikke, som allerede understreget, historierne i sig selv, der er interessante, men hvordan den 'lille' historie afspejler den store.

Et grundlæggende forhold, som gælder begge spor, er, at agenterne bryder referencerne til slægtens hidtidige liv og på forskellig vis har forsøgt at etablere nye, uden at der har været nogen skabelon eller plan at følge. Deres tilfælde har ingenlunde været enestående, men et vilkår, de har haft fælles med tusindvis af andre mennesker på samme tid. De pejlemærker, der har været, har drejet sig om mere eller mindre åbenlys social transformation i opadgående retning.

I begge familier bliver det en datter, der kommer til at være den, der bringer familien videre op i det sociale hierarki. I det ene tilfælde, i København, inden for de eksisterende rammer og i det andet tilfælde, i Esbjerg, ud over den daværende norm. Det er endvidere et fælles træk, at troen var til stede på at en ændring var mulig, hvis man satsede, og at konsekvenserne i form af brud med den 'gamle'

familie måske var en nødvendighed. I min fars familie skete sådanne brud flere gange.

Banens midte

Mine forældre havde begge et voksenliv bag sig, da de mødtes i 1950'erne. Begge havde inden for den tids normer et vellykket arbejdsmæssigt liv bag sig, hver især præget af, hvad der var muligt og socialt acceptabelt at gøre for hhv. mænd og kvinder inden for deres samfundsgruppe.

Deres livsbane indtil da, kender jeg kun gennem de fortællinger, de hver især meget sparsomt og meget fragmentarisk har fortalt. Den efterfølgende livsbane har jeg af gode grunde et bedre kendskab til.

Min fars vej gennem det sociale rum har været lang. Startende med en 6-årigt lærlingeforløb som smed - hvor ved jeg ikke, men mon ikke det har været nær fødebyen Esbjerg - blev efterfulgt af en maskinmesteruddannelse og senere uddannelse til teknikumingeniør. Begge videreuddannelser taget om aftenen samtidig med at der var en familie og tre små børn at forsørge. Arbejdet følger med: Fra maskiningeniør på først een maskinfabrik, siden på en anden og større, hvor også et større teknisk ledelsesansvar og rejser til udlandet fulgte, for til sidst at ende i en industriarbejdsgiverorganisation først som mæglingsmand i arbejdskonflikter, siden som kontorchef i samme system. Hans vej dertil have været decideret hård, ikke mindst på det personlige plan, hvilket gav sig udslag i det sociale: Den tidligere nævnte ældre søster giftede sig socialt opad med en civilingeniør, med hvem min far fejlagtigt troede, der kunne etableres et fagligt baseret ven- eller fællesskab. Det kunne der imidlertid ikke, for civilingeniøren gav ikke sine fagblade fra sig til en teknikumingeniør, da en sådan næppe ville forstå indholdet. Et synspunkt, der på de større linier harmonerede med civilingeniørernes faglige organisations, der undertiden åbnede deres faglige arrangementer for teknikumingeniører – blot var det en betingelse, at de gik ind i bygningen, hvori møderne blev holdt, ikke gennem hovedindgangen, men gennem kælderen.

Som mæglingsmand, dvs. før sluttrinnet af sin karriere, bliver min far skilt fra sin første kone og møder derpå min mor, med hvem han først flytter sammen og siden bliver gift med.

Min mors liv formede sig på lignende vis men var dog forskelligt, for hendes bane lå en del lavere i det sociale hierarki – hun var kvinde – hvorfor hendes tilgang til sig selv og sin placering i verden var noget anderledes. I de første 10-15 år lignende hendes liv mange andre kvinders: Udlært på kontor, tidligt gift for at kunne komme væk hjemmefra, skilt efter forholdsvis kort tid, tilbage til et stort

ansvar over for forældrene, især moderen, som var skrøbelig. Lidt senere kom der mulighed for advancement i kontorarbejdet, da tilstedeværelsen af udenlandske virksomheder voksede kraftigt efter verdenskrigen, og der derfor blev brug for sprogkyndige - et område min mor havde dyrket på privat basis og i det skjulte, men som pludselig viste sig som et muligt afsæt til noget andet. Dette anslag mod gruppen af skrivedamer – som socialt befandt sig over de kvinder, der udførte husholdningens opgaver såsom rengøring og madlavning på arbejdsmarkedet - affødte bitre opgør, og gruppen blev sprængt i de yngre, mere sprogorienterede, der var friere i forhold til den hjemlige familie samt rejselystne og de ældre, som dels ikke ønskede en anderledes rolle, dels var defineret af deres anciennitet og mindre selvstændige position på arbejdspladserne. Min mor tilhørte den yngre gruppe, og hvorvidt hendes indstilling er skabt af dette tidlige arbejdsliv eller tidligere, ved jeg ikke. Men hendes indstilling, som kom til at være resten af livet, var, at hvis bare man ”kunne sine ting”, så ville man blive opdaget, og chancerne ville komme til een.

Den livsindstilling førte senere min mor tilbage til og gennem det uddannelsessystem, hun til sin sorg måtte forlade alt for tidligt, så vi har her en af de flittige brugere af den voksenundervisning, der på alle niveauer blev en mulighed fra 1970'erne og frem.

Banens foreløbige slutning

Jeg blev med andre ord født ind i en familie, der socialt set var nyetableret og lå placeret på et andet niveau end det, familiens agenter var udsprunget af i og med, at deres livsbaner havde gennemgået en transformation. Mine forældres habitus var således formet et andet sted i det sociale rum end der, hvor de befandt sig nu, og deres respektive strategier for at håndtere det var indbyrdes forskellig. De valgte at bosætte sig i en mindre by i Nordsjælland i et kvarter, som talte dels oprindelige beboere, dels adskillige læger, arkitekter og andre, der ikke i udgangspunktet var en indlysende omgangskreds. Da de imidlertid var en af de første familier, der flyttede ind i det nyudstykkede parcelhusområde, fik de del i de førsttilkommendes status. Hvor min mor kastede sig ud i middelklassens hjemmegående hustruers aktiviteter: Klassisk musik, erobring af kendskab til den fremmede mad og dennes tilberedning, der fulgte i kølvandet på charter-turismens gennembrud, kastede min far sig over bøgerne. Ingen af dem var på nogen måde belæste, (og slet ikke i den betydning, begrebet har inden for det franske samfund - se kapitel 2), men de vidste en masse, og det, at man kunne slå ting op, undersøge, spørge, var et yndet tidsfordriv, som både fik social og arbejdsmæssig betydning. At ’stille spørgsmålstegn’ ved tingene eller være kritisk, var der på ingen måde tale om. Tingene var, som de var, men man kunne vide

dette eller ikke, og udfordringen gik ud på at finde ud af, hvem der besad denne information.

Som det indirekte fremgår, var mine forældre ikke unge, da jeg blev født. Min far var 53, min mor 15 år yngre. Min opvækst og skoletid husker jeg som god og tryk, og jeg passede forholdsvist uproblematisk ind i det, mine forældre forestillede sig var passende på mine vegne, så egentlige konflikter var der ikke. I gymnasiet oplevede jeg til gengæld både en faglig og social devaluering. Hvor min placering i folkeskolens hierarki havde været god inden for en struktur, jeg havde oplevet som given – sandsynligvis fordi den etablerede sig fuldstændigt sammen med, at vi som skolebørn gik i samme trygge rammer fra 6-års alderen og 10 år frem – så var indtræden i gymnasieverdenen en ubehagelig overraskelse. Jeg anede kort sagt ikke, hvad tingene gik ud på, og jeg antager, at den strategi, jeg havde med hjemmefra – at man skulle kunne sine ting og søge at *vide* ting – ikke rakte over for gymnasieverdens krav (og der skulle komme til at gå mere end 10 år, før jeg forstod meningen med kravene). Min personlige løsning blev naturligt nok at søge hen mod noget, jeg bedre magtede, hvilket blev den klassiske musik, som jeg havde dyrket siden jeg var barn. Det drejede sig både om selve det musiske og i allerhøjeste grad også om det sociale sammen med andre musikudøvere. Den verden blev samtidig rammen om et teenageoprør vendt mod mine forældre og deres normer. Jeg fik som 18-årig en middelmådig studentereksamen på den musik-matematiske gren på Birkerød Statsskole i 1978.

Musikdrømmen besad jeg ikke tilstrækkeligt med fokus til at kunne forfølge, og i mangel af andre ideer begyndte jeg efter en usikker periode med forskelligt ufaglært arbejde på teknikumingeniørstudiets forpraktik. Årsagen til, at dette valg var en mulighed, var til dels strukturel, idet jeg tilhørte den første årgang, der oplevede generel adgangsbegrænsning til de videregående uddannelser. Men jeg befandt mig godt på studiet og gennemførte det uden vanskeligheder. Dette studiums krav passede også betydeligt bedre til, hvad jeg kunne forstå og forholde mig til.

I de følgende år arbejdede jeg som ingeniør i forskellige virksomheder. Min uddannelse var i udgangspunktet rettet mod alternativ energi og edb, og det var det sidstnævnte, der i forskellig udformning kom til at præge hovedparten af de knap 10 år, jeg udelukkende arbejdede inden for dette fag. Undervejs nåede jeg at arbejde som traditionel sagsingeniør, som afdelingsleder, som seniorkonsulent både i Danmark og som udstationeret i udlandet. At det endte med, at jeg orienterede mig mod noget helt nyt, skyldtes en kombination af mine personlige forhold, at arbejdsmarkedet strukturelt ændrede sig, således at mit område på det tidspunkt forekom at have en lidt udsigtsløs fremtid, og at min faglige interesse, som jeg lige fra første færd havde været i tvivl om retningen af, kondenserede sig

omkring et ønske om at være/blive fagligt specialiseret og ikke ledelsesmæssig generalist.

Min længerevarende interesse for det, der er blevet afhandlingens tema, samt hvorledes den er opstået i forlængelse af mit arbejde, har jeg allerede nævnt summarisk i afhandlingens forord.

Pædagogik

Jeg vil herefter gå over til at beskrive, hvordan den faglige konstellation og dermed de faglige muligheder på pædagogik-studiet var omkring det tidspunkt, hvor jeg påbegyndte nærværende arbejde. Beskrivelsen er lavet på baggrund af mit personlige perspektiv og må således ikke opfattes som objektivt korrekt, men som et udtryk for den faglige virkelighed, jeg har haft øje for.

Min vej til at påbegynde et cand.mag.-studium i pædagogik, efter at have arbejdet som ingeniør, gik via RUC, hvor jeg i tre år forinden havde fulgt et halvtidsstudium i voksenpædagogik, som var blevet oprettet under den nye mulighed for åben uddannelse. Jeg havde i næsten alle årene ved siden af mit almindelige arbejde fulgt forskellige former for aftenundervisning, og havde således f.eks. taget HD. Da ingeniørarbejde generelt på en eller anden diffus måde forekom mig lidt udsigtsløst, og da min egen faglige profil havde taget en drejning over i retning af edb, systemplanlægning og brugerinvolvering, fandt jeg på, at noget pædagogik sikkert ville være fint at vide lidt om. Jeg havde ingen anelse om, hvad et fag som pædagogik indebar, og har sikkert forestillet mig noget i retning af, at man som pædagogisk kyndig nok bedre kunne forklare sig – et i øvrigt livslangt dilemma, jeg til stadighed har søgt at løse. Da mit arbejde samtidig medførte en længerevarende udstationering til EF-institutionerne, og livsudfoldelsesmulighederne ved siden af arbejdet som følge af udstationeringen blev indskrænkede, var studiet på RUC og de weekendseminarer, der blev afholdt i tilknytning hertil, en meget kærkommen mulighed for adspredelse.

Det var på et sådant seminar, jeg hørte om Bourdieu og hans sociologiske teorier første gang. Vi studerende havde som forberedelse læst en svensk tekst, og professor Jens Bjerg holdt, uden manuskript og siddende på en stol i midten af et stort rum med 50-60 tilhørere, en forelæsning over denne tekst. Efter ca. 1 times enetale, hvor jeg oplevede, at holdets samlede opmærksomhed var mere intens end ved nogen anden lejlighed, sagde han, at nu var vi ca. 10 cm. nede i tekstens 1. side. Det var selvfølgelig en morsomhed, sandsynligvis sagt uden synderlig bagtanke, men for mig, var der noget, der i længere tid havde dæmret for mig, som faldt på plads. Jeg begyndte først nu at forstå, at der nogle gange står mere i en tekst, end der står på linierne: Ting som en tekst kan foldes ud, og

tekst kan forstås på flere niveauer. Dette fænomen mindes jeg ikke at have mødt som ingeniør – nogensinde.

I mit frivillige eksil under sydligere himmelstrøg begyndte jeg, lidt provokeret af en simplificeret og optimistisk fremstilling, lidt af kedsomhed, at interessere mig for den statistiske analyseform, Bourdieu bruger i mange af sine undersøgelser. Med en ingeniørbaggrund og et passende edb-kendskab var dette en mulighed, og jeg fik til arbejdet bistand af en god ingeniørkollega. Jeg fik også en smule kontakt til en stud.mag. fra pædagogikstudiet på Københavns Universitet, der på daværende tidspunkt var den eneste i Danmark, der beskæftigede sig med det samme emne⁴. Mit kendskab til korrespondanceanalysen gjorde senere, at jeg på baggrund af et sammenfald af omstændigheder fik mulighed for at komme med på sidelinien i den ph.d.-gruppe, der blev etableret omkring professor Staf Callewaert i 1996 – langt tidligere, end jeg i studenterhierarkiet var berettiget til.

Efter tiden på RUC oplevede jeg i mit ingeniørarbejde at blive afskediget to gange efter hinanden, begge bl.a. af strukturelle årsager, idet arbejdet blev flyttet til udlandet. Begge forløb havde på hver sin måde været psykisk hårde, og da arbejdsmarkedet inden for mit område ikke så alt for lovende ud, blev dette den direkte årsag til, at jeg gerne ville læse videre på det, jeg havde studeret på RUC. Det kunne kun foregå på Københavns Universitet, hvor jeg påbegyndte det ordinære pædagogikstudium i 1993. Det faglige miljø på KU anerkendte imidlertid på daværende tidspunkt ikke RUC-studiet, så nogen tidsmæssig reduktion af studietiden kunne det ikke blive til.

Faktisk havde jeg undersøgt muligheden for at blive ph.d.-studerende i det pædagogiske miljø på RUC i forlængelse af studiet i voksenpædagogik. Beskeden derfra var et dårligt indpakket 'nej', der så vidt jeg kan vurdere skyldtes to forhold: Objektive set var mit faglige niveau for lavt (voksenpædagogikuddannelsen svarede til en smule mere end et bifag), og dels var mit valg af studieobjekt ikke i overensstemmelse med den faglighed, man ønskede at fremme. Som jeg senere skulle erfare også på Københavns Universitet, var emner som teknologi, ingeniører og forhold knyttet til det private erhvervsliv endnu ikke mulige at beskæftige sig med.

I løbet af de i alt 6 år, jeg læste pædagogik på KU (jeg måtte forsørge mig selv ved siden af studiet og fødte desuden mit første barn), var jeg noget prøvende i forhold til hvor, mit faglige ståsted skulle være. Udbuddet af undervisning var begrænset i forhold til mine forventninger og til, hvad jeg kendte til fra tidligere i ingeniør- og handelshøjskolesystemerne, og der var f.eks. ikke mulighed for

⁴ Martin Munk, i dag ansat som seniorforsker på Socialforskningsinstituttet.

at følge strukturerede forløb i Bourdieus sociologi. Men der var andre ting, jeg fandt spændende, for det var på mange måder en 'ny verden', der åbnede sig. Både fagligt, men især i forhold til at opdage, at erkendelse kunne opnås som resultat af en proces og ikke blot var et spørgsmål om at vide noget faktuel i en 'ydre' forstand. Denne opdagelse blev forstærket i et af de mange forskellige jobs, jeg havde parallelt med mit seneste studium, hvor jeg bl.a. arbejdede som 'universalvikar' i et erhvervsskolemiljø. Her var de studerende absolut ikke bogligt indstillede og for de flestes vedkommende tvunget på skolebænken af helbredsmæssige eller sociale årsager. I dette miljø blev det tydeligt for mig, hvad en stor del af sådanne studerende sloges med ud over det uddannelsesmæssige: En familie, der var urolig ved udsigten til, at et medlem forlod deres sociale gruppe med dennes værdier og verdenssyn. En kone/kæreste som kunne se sin egen livsstrategi smuldre og som derfor måtte opbygge en ny og ukendt. Venner og tidligere arbejdskolleger, der i høj grad ligeledes udgjorde et 'socialt klister' og på den måde gjorde deres til, at 'mine' studerendes sociale livsbane ikke afveg for meget fra, hvad der var udstukket som muligt og acceptabelt.

Disse erfaringer samt tilsvarende, jeg havde gjort i et fabriksmiljø i elektronik-industrien, gjorde at min interesse inden for pædagogik ændredes i retning af sociologien som kilde til at forstå pædagogiske problemstillinger. Sociologi var der rum for på pædagogikstudiet, men ikke i forhold til den genstand, jeg fandt mest interessant. Erhvervsuddannelser og industri var simpelthen ikke emner, man på nogen måde beskæftigede sig med.

På den måde udviklede jeg en studiestrategi, der på den ene side gjorde det muligt at være med i en gruppe, primært ph.d.-studerende, hvis faglige niveau på det tidspunkt lå over mit eget, og parallelt med dette at beskæftige mig med de perspektiver, jeg fandt, var mere relevante. Jeg har på et senere tidspunkt beskrevet dette sådan, at hvor mange i pædagogikmiljøet besad en social indignation, var min indignation nok rettet mod mere materielle forhold og betingelser, idet jeg har interesseret mig for, hvordan vores samfund i dette perspektiv kan eksistere og fungere, som det gør. Og det er mig en kilde til stadig undren, at man i den humanistiske verden tager teknologi for givet eller reducerer den til en uinteressant ramme, man ikke orker at beskæftige sig med. Ikke mindst når jeg tænker på, i hvilken grad vores liv og samfund er påvirket af den.

I løbet af hele studietiden har jeg samtidig kredset om den problemstilling, jeg her beskæftiger mig med, om end langt fra systematisk, idet jeg gennem mit hele ret søgende studieforløb har fundet adskillige ansatser, jeg fandt spændende. Egentlige konkurrenter til Bourdieus sociologi viste sig dog ikke, og der fandtes heller ikke noget tilsvarende studiemiljø som det, Callewaert og folk omkring ham tilbød. Fagligt var dét erkendelsesmæssigt at beherske Bourdieu og hans

tanker blot hæderligt en tilstrækkelig udfordring. Mit kandidatspeciale, der blev jeg skrevet som en teoretisk grundlag for denne afhandling, bærer præg af denne søgen.

Da jeg nu i efterhånden små 10 år havde vidst, at jeg gerne ville skrive ph.d. om emnet 'manglende forståelse mellem faggrupper', begyndte jeg at søge finansiering umiddelbart efter, at specialet var blevet godkendt, og i det følgende år (som samtidig var en barselsperiode) søgte jeg i alt 9 stipendier uden at være tydeligt knyttet til noget fagmiljø. Callewaert var tæt på de 70 og ville dermed blive emeritus, og hans arbejde syntes ikke umiddelbart at kunne få arvtagere på KU-pædagogik. Samtidig lykkedes det blot et fåtal af hans studenter at finde beskæftigelse på universiteterne. Mine ansøgninger resulterede i første omgang i en række afslag: På KU-humaniora var afslaget begrundet i, at mit området ikke lå inden for instituttets primære pædagogiske fokus. Aalborg Universitet, som et par år forinden havde etableret et 'Center for læreprocesser' ledet af en litteraturmand, bedømte projektet kvalificeret, men prioriterede det ikke. Statens Humanistiske Forskningsråd ville ikke behandle ansøgningen da jeg også havde søgt Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd. SSF afviste projektet to gange og fandt i øvrigt beskrivelse af metode og teori underbelyst. Handelshøjskolen fandt ikke projektet kvalificeret overhovedet, idet kvalitativ og kvantitativ metode var blandet. Men projektet blev de fleste steder også vurderet som spændende og relevant, blot ikke tilstrækkeligt, og man ville – er det min egen vurdering – i økonomisk trange tider ikke fravælge projekter, som faldt inden for de mere veletablerede områder. Da næsten alle afvisningerne rummede mulighed for at 'kontakte NN, hvis nærmere begrundelse for afslaget var ønsket', gjorde jeg dette. De råd, jeg fik her, og ikke mindst forstærket ved, at jeg opsøgte en professionel coach, gjorde, at jeg søgte videre og til sidst fik 2 stipendier: Det ene fra den 3. ansøgning hos SSF og den anden fra Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole (KVL). Jeg valgte at tage imod SSF-stipendiet (2 ½ årigt kandidatstipendium) og sige nej tak til KVL-stipendiet.

At KVL overhovedet var blevet aktuel, skyldtes to ting. For det første mødte jeg her for første gang en forsker, som udtrykte reel interesse i projektet og gerne ville huse det under fagområdet 'videnskabsteori', som i 2000 var i sin spæde start på denne institution. En generel nedskæringsrunde i 2001 gjorde imidlertid, at fagområdet som sådan blev nedlagt, hvorfor min vejleder forlod institutionen medio 2002. For det andet var mit tidligere miljø på KU-Pædagogik i opløsning, bl.a. fordi den daværende professor inden for kort tid skulle gå på pension og instituttets fremtid forekom mig yderst usikker, bl.a. fordi Danmarks Pædagogiske Universitet var blevet oprettet kort tid forinden. Men der var to yderligere

årsager, idet der – i hvert fald i pressen – var nogen diskussion om nepotisme i forbindelse med besættelse af stillinger i universitetsverdenen, hvorfor det forekom mig klogt også at sørge for at have arbejdet i andre universitetsmiljøer. Og på KU havde man aldrig vist interesse for at undersøge ingeniører og erhvervsøkonomer som genstand. Jeg frygtede simpelthen, at jeg ikke ville have nogen at diskutere min forskning med. Dette, sammen med den etiket, jeg uønsket havde fået som 'tekniker', nok primært pga. den statistik, jeg beherskede, gjorde, at jeg valgte at forsøge mig på KVL.

Sociologisk kan man anskue det således, at den plads, det var muligt at indtræde i feltet på, var jeg ikke tilfreds med. Dels af personlige grunde, men også fordi jeg ikke ønskede at blive holdt fast i rollen som tekniker – lidt god at have og velegnet til legitimering over for det empiriske felt, pædagogikfaget gerne *også* ville beherske (hvilket i øvrigt var en kamp i sig selv, idet faget med dets udspring i praktisk filosofi i begyndelsen ikke anerkendte empiri som videnskabeligt arbejde i sig selv, men højest som illustration af et tankespind).

I den periode fra 1990 og til i dag, jeg her har beskrevet min faglige bane inden for, er der sket en del inden for faget 'pædagogik' i Danmark. I starten af perioden var det muligt at læse pædagogik på Københavns Universitet inden for en fagprofil, der i udgangspunktet var humanistisk – udsprunget fra praktisk filosofi – og som indtil for ganske nylig har defineret sig som liggende inden for hovedfagområderne filosofi, historie, sociologi og psykologi. Derudover var det muligt at læse pædagogik på et videregående niveau på Danmarks Lærerhøjskole (DLH), såfremt ens baggrund var den rette (=lærer). Pædagogiske forskningsmiljøer, som dog ikke havde uddannelser tilknyttet, fandtes på RUC og på Danmarks Pædagogiske Institut (DPI).

I de følgende år oprettedes en overbygningsuddannelse på RUC i pædagogik, Aalborg Universitet fik tilknyttet et center i 'Læreprocesser', Danmarks Pædagogiske Universitet (DPU) blev oprettet ved en fusion af DLH, DPI og en tredje institution, Dansk Institut for Gymnasiepædagogik oprettedes på Syddansk Universitet. Parallelt hermed er pædagogiske og didaktiske enheder blevet oprettet på stort set alle universiteter, nogle forskningsbaserede andre ikke.

Fælles for alle miljøerne er, at faget 'pædagogik' i høj grad er defineret ved sin genstand, 'det pædagogiske arbejde', og dermed ikke er et videnskabsfag i sig selv.

Hvori har refleksionen bestået?

I overensstemmelse med kvalitetskriterierne for kvalitativ forskning, foreslået af L. B. Henriksen, som jeg har omtalt i teksten, kapitel 4, vil jeg på baggrund af ovenstående socioanalyse spørge: Kunne mit forskningsfænomen forklares anderledes, end jeg gør? Ville en anden betragter have set anderledes på det? Målet har været i lighed med hele det metodiske design, der er lagt ned over afhandlingen, at tilstræbe en robusthed i analysen.

Mine egne refleksioner over dette spørgsmål er følgende:

Nok har jeg arbejdet inden for rammerne af en sociologisk teori, men min tilgang til forskningsspørgsmålet har været mere pragmatisk end strikt sociologisk anskuende. Således er både selve forskningsspørgsmålet og mit forsøg på en besvarelse formuleret tættere på en levet virkelighed end en stringent videnskabelig konstruktion af samme, hvilket nok har medvirket til, at den samlede konklusion i analytisk forstand ikke står skarpere, end den gør.

At vælge at gennemføre et ph.d.-forløb uden for et naturligt fagligt miljø og dermed med mindre umiddelbar adgang til faglig diskussion rummer fordele og ulemper. Fordelene ligger i kravene om eksplicitering af indforståetheder, som man måske oven i købet ikke er sig bevidst – noget, jeg især i den periode, jeg havde en faglig vejleder på KVL, ofte blev konfronteret med. At eksplicitere det indforståede kan forekomme banalt, men det var mere end det. Det, jeg i virkeligheden – og selvfølgelig – måtte gøre, var at forklare det sociologiske over for en anden faglighed, in casu biologi. Det gik i den sammenhæng op for mig, at jeg selv var indfanget i problemstillingen 'hvorfor kan faggrupper ikke forstå ...', og altid ville være det mere direkte, end jeg havde forestillet mig. Ulemperne ligger i forlængelse heraf: Muligheden for at gå i dybden i teoriapparatet forsvinder sammen med de finere nuancer. Om dette – samlet set – i forhold til forskningsspørgsmålet er en ulempe, er mig ikke ganske klart, men akademisk og i erkendelsesmæssig forstand er det næppe en fordel.

På et andet plan har jeg også set, at min baggrund har haft betydning: I opbygningen og iværksættelsen af afhandlingens empiriske del viser 'ingeniøren' sig på godt og ondt. At arbejde med *fire* faggrupper på en ensartet måde, der samtidig kunne rumme den forskellighed, jeg mener, er den primære årsag til manglende forståelse, har været et spændende empirisk konstruktionsarbejde, der til tider været ved at tage livet af mig, da det har været stort og til tider vanskeligt at håndtere. Præcist hvad jeg skulle have gjort anderledes, står mig imidlertid ikke helt klart.

Endelig har min sociale tilgang til min omverden haft betydning, f.eks. for hvordan jeg har valgt at udforme spørgsmål. Dette gik op for mig, da jeg en dag mens empiriindsamlingen fandt sted, blev kontaktet af en jurist, der gerne ville besvare mit spørgeskema, men som var i tvivl om relevansen af sit svar, fordi 'jeg kender ikke andre faggrupper end jurister'. Dette svar er jo et lige så relevant svar som et, hvor respondenterne kender alle, og jeg blev opmærksom på den selvfølgelighed, hvormed jeg har antaget, at faggrupperne naturligvis kender hinanden. Det viste sig ikke at være tilfældet, og havde jeg haft denne konkrete jurists udgangspunkt, havde jeg måske slet ikke stillet det forskningsspørgsmål, jeg her har gjort.

